

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1914

NYBORG
C. SCHÖNEMANN'S BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Th. Dissing, Højskoleforstander, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

Nyborg Havns Fortid.

Af H. C. Holst.

I. I gamle Dage.

Nyborg Skibsbro nævnes første Gang 1446 i et Brev fra Kong Christoffer (af Bayern), og den der omtalte Skibsbro har ligget omtrent paa samme Sted, hvor senere Holmens Bro blev bygget.

Paa den Tid laa den egentlige By paa det sumpede Terræn mellem Slottet og Kirken, værnet paa alle Sider af Sø og Morads. Tre Dæmninger forbandt Byen med den nærmeste Omegn, nemlig „Auernakke-Damb“ fra Slottet over til Jorderne syd for Ladegaardssøen, „Nørre-Damb“, som — hvor Stendamsgade nu gaar — i Forbindelse med Møllebroen forbandt den nye By med den gamle By ved Helgetofte, og endelig „Øster-Damb“, som fra Kirkebakken førte ud til Nærmerøen og Skibsbroen. I det omtalte Kongebrev fra 1446 blev det paalagt Gudme og Vinding Herreds Mænd at vedligeholde henholdsvis „Auernakke-Damb“ og „Nørre-Damb“, „och Borgerne sielff i Nyborg den østre Damb ind till Øen och til Skibbroen och holde dennem ferdig i alle maader, som de nu begrebne ere“.*)

*) Gengivet efter en Afskrift fra Tiden 1639—1648 og med den deri benyttede Skrivemaade.

Af Byens Gader er fra den Tid nævnt „Nørregade“, som gik fra Møllebroen (omtrent hvor Nørreboulevard nu udmunder i Stendamsgade) over det nuværende Torv og videre indtil Kirkebakken og „Øster-Damb“. At Bebyggelsen tog denne Retning, har rimeligvis haft sin Aarsag i, at her fra ældre Tid har gaaet Vej til Anløbsstedet.

Foruden Skibsbroen ved Nærmerøen, som jeg her efter vil benævne med det Navn, den senere fik: „Holmens Bro“, fandtes dog ogsaa i hine Dage en Baadebro eller lignende tæt inde ved Byen, hvor Fjorden da gik saa langt op som til Midten af Adelgade. Af denne Bro er der fundet Spor, hvorom F. E. Crone i sine Samlinger meddeler (Protokol C, Side 258): Ved Gravning 1872 til den nye Kloak og til en Kælder under Gaarden paa Hjørnet af Adelgade og Østervoldgade*) fandtes ogsaa i den sydlige Del af Adelgade aldeles kendelige Spor af et gammelt Havneanlæg, idet der opgravedes hele Rækker af svære Kampesten og en Mængde velbevarede Bolværkspæle“.

Ad en sejlbar Rende har det sandsynligvis ogsaa været muligt for mindre Fartøjer at gaa helt op i Nærheden af Slottet. I et kgl. Brev af ²/₁ 1556 til Lensmanden paa Nyborg Slot omtales en kgl. Jagt, som laa „ther for slottet“.***) Denne Rende, som nu er opfyldt i næsten hele sin Udstrækning, er stadig vel kendt og benævnes i daglig Tale „den bløde Rende“. Den strækker sig fra Vandværkssøen under Otto Nielsens Tømmerplads og Kongens Bastionsvej, Lokalstationens Terræn, Strandvejens østlige Ende og den inderste Del af Mellemmolen, gennem Østerhavnen og under Toldbodgade,

*) Nu Østerboulevard.

**) Jfr. C. S. Theilgaard: Nyborg Slot, Svdb. Amts hist. Samf Aarskrift 1910, S. 100.

og fortsætter under Statsbanernes Terræn ud forbi det sydlige Hjørne af den nye Lokomotivremise. Denne var næppe opført, før Hjørnet knækkede af og sank ned i den bløde Grund. Lokalstationens Forsvindingstilbøjelighed er almindelig kendt. Og baade i Øster- og Vesterhavnen har man, for at faa Tag i fast Bund, maattet ramme adskillige Bolværkspæle ned i store Dybder, indtil 64 Fod under dagligt Vande.

Hvor den bløde Rendes Mudderstriben nu gaar, maa Hjulbyaaen i en forhistorisk Tid have banet sig Vej, og der har dens en Gang stride Strøm i en Tid, da Landet laa højere end nu, pløjet sin Fure dybt i Moræneleret. Da Slottet blev opført, var Aaen allerede gammel og aflægs og maatte rolig finde sig i, at man ved Anlæg af „Auernakke-Damb“ spærrede dens oprindelige Løb, som derefter blev en Arm af Fjorden, og tvang den til at trække Slotsmøllens Hjul.

Der er Grund til at antage, at det sejlbare Løbs Tilstedeværelse er taget i Betragtning ved Valget af Byggeplads for Slottet. Det dannede en Smutvej, som de vendiske Skuder skulde have ondt ved at følge. Med den i Valdemarstiden tiltagende Sikkerhed paa Søen har man efterhaanden følt sig tryggere og derfor søgt den mere bekvemme Anløbsplads ved Nærmerøen.

Holmens Bro var saaledes bleven den opvoksende Købstads egentlige Skibsbro. Herfra udgik den Gang Overfarten til Sjælland, og her har Købmandsskuderne lagt til. Deres Tal har næppe været stort trods Privilegierne, der blev givne ved det førnævnte Kongebrev af 1446, som forbød alle ulovlige Havne mellem Kerteminde, Slipshavn og Svendborg. Den Købmand, som udenfor disse Havne brød sin Bunke, fik Varerne konfiskerede.

Oprindelig synes Broen ikke at have haft nogen Ind-

tægt; men 1525 befalede Kong Frederik I, at hver udenbys Mand, som ind- eller udskibede paa Skibsbroen, skulde give 1 dansk Skilling for hver Læst Gods og 1 Pending af hvert Stykke Kvæg til Broens Vedligeholdelse.

2. Begyndelsen til Havnen.

Byens Befæstning henimod Midten af det sekstende Aarhundrede medførte en ret betydningsfuld Forandring i Byens Havneforhold. Den gamle Baadebro ud for Færgestræde (Adelgade) maatte da nedlægges; men 1548 sendte Kongen Brev til Borgmester og Raad i Nyborg, at han „haffuer vnt thennom thet gamble Griff van Sund til theres skiib broe, dog at the aff vuildige mend lade then vurdere huad thet er verdt, paa thet at ther som ther komer nogen epther, at the thaa viste huad thet vor vertt.“*)

Paa dette „Griff van Sund“ — rimeligvis Betegnelsen paa et tørlagt Areal, beliggende udenfor den nye Fæstningsgrav syd for Færgestræde — opførte Byen altsaa, uvist hvornaar, en ny Skibsbro, som skulde blive Stammen til den nuværende Havn. Den strakte sig fra Broen over Fæstningsgraven ud til den sejlbare Rende. Ved Kloakarbejder stødte man i Midten af Firserne flere Steder i Havnegade paa Bolværksrester, som maa antages at hidrøre fra denne Skibsbro. En ny Forordning om Bropenge var udkommen 1547**), mulig i den Hensigt at skaffe Byen Midler til Bygning af Broen.

Da Lübecks Handelsvælde var brudt i „Grevens Fejde“, blev der bedre Vilkaar for den nordiske Søhandel, hvilket ogsaa kom Nyborg til Gode. Efterhaanden bidrog desuden forskellige Forhold til, om end ikke at

*) D. Mag. 4'R. 1, S. 346.

**) Pontoppidans Danske Atlas VI, S. 759.

bringe Byen frem i første Række, saa dog at sikre den en meget smuk Plads blandt de danske Søkøbstæder. Saaledes Strømtolden. For at Kongens Kasse ikke skulde gaa Glip af Øresundstolden*), var det oprindeligt forbudt fremmede Skibe at sejle gennem Storebælt. Det blev saaledes ved Handelstraktat af 20 Jan. 1490 med England bestemt, at engelske Skibe kun i yderste Nød maatte gaa gennem Bæltet og i saa Fald betale Tolden i Nyborg. Fra 1560 blev der imidlertid stationeret et Vagtskib ved Indløbet til Fjorden, hvorefter Bæltet blev aabent for Gennemsejling mod Erlæggelse af Strømtold i Nyborg.

At Søvejen gennem Storebælt med Tiden blev benyttet i ret betydeligt Omfang, kan skønnes af, hvad en Forfatter henved 100 Aar senere skriver om Nyborg**):

„Denne Kiøbstæd er med Seylantz til oc fra som for-aarsager Hans Mayt. oc Cronen en meget stor Told oc Rettighed / aff alle de mangfoldige Skibe som seyle frem oc tilbage igiennem Belt, hvor de for Nyborrig baade maa stryge / sætte, gifve Told oc gjøre klart for hvis Gods oc Vahre de inde hafver“.

Hvilken Blomstringstid Strømtolden bragte for Nyborg i det syttende Aarhundredes første Halvdel, faar man et godt Indtryk af gennem en senere Beretning***):

„Før den Svenske Feide boede her mange rige Negotianter, som dreve en stor Kiøbmands-Handel, og fast allene forsynede hele Provinzen og andre Steder uden for, med Salt, Vine og alleslags Vahre, saasom de andre Kiøbstæder ikke kunde holde Pris med dem;
 Aarsagen til denne Stadens Floer

*) Paalagt af Kong Erik (af Pommeren) omkr. Aar 1429.

***) Boghandler Jens Lauritsøn Wolf: Danmarks Riges Beskrivelse (Kbhvn. 1654).

***) Erik Pontoppidans Danske Atlas, VI, S. 754—755.

og Handling i de Tider, var den skønne Havn og Stedets Beleplighed. Thi foruden det, at her vare de, som da holdte selv Fransk- og Spanie-Farere, gik og mange fremmede Nationers Skibe, som agtede sig til eller fra Øster-Søen, særdeles Hollandske, igennem denne Strøm, og hellere, betalte Strøm-Tolden her, da den 1560 var bleven først anlagt, end i Øre-Sund, allerhelst da de fandt her paa Stedet suffisante Folk, som de kunde afsette alle slags Vahre til, og hvor de med alle Fornødenheder til Skibs- og Handels-Brug kunde vorde forsynet.“

Det var da ogsaa i disse gyldne Dage, at Borgmester Peter Nielsen kunde skænke Kongen et stort Skib med den Bemærkning, at det alligevel var for stort til Handelsbrug.

Ved Siden af Strømtolden bidrog sikkert ogsaa Bælt-overfarten til Byens Fremgang. Christian IV indførte ved Forordning af ²⁴/₁₂ 1624 regelmæssig Postbefordring i sine Riger, og deraf fulgte en hyppigere og mere regelmæssig Forbindelse over Bæltet.

Det maa vistnok ogsaa betragtes som et Udslag af Kongens Interesse for Postbefordringen, at han ²⁹/₁₁ 1642 skriver til Lensmanden paa Nyborg Slot*): „ at eftersom vi naadigst have befalet Nyborg Skibbro med forderligste at skulle forfærdiges og saa vitt udsættes, at man naar laugt Vande er, man da beqvemmeligen til den med Færger og Smakker, at indskibe og udskibe kand tilkomme“

Man kunde synes, at Byen i saa gode Tider nok uopfordret kunde holde Skibsbroen i god Stand; men Trangen dertil maa vel ikke være følt i særlig høj Grad. Fjordens gode Ankerpladser erstattede vel tildels Havnen.

*) Nyborg Raadh. Arkiv Nr. 3, S. 37—38.

Man kunde udlosse Varerne i Baade og Pramme og paa den Vis bringe dem i Land. Der var næppe heller synderlig Forslag i Broens Indtægter efter det forløbne Aarhundredes stærke Prisstigning. Men Kongen tog sig ogsaa af denne Side af Sagen, idet han samtidig forordnede, at der skulde gives en Hvid af hver Td. Gods eller Korn, som ind- eller udskibedes ved Skibsbroen, til dennes Forbedring.

1651 blev Skibsbroen paany forbedret.*)

Saa kom Svenskekrigene, og det var Slut med de gode Tider. Byen holdtes i næsten to Aar besat af Fjenden. Fartøjerne blev tagne eller ødelagte, og Handelen gik fuldstændig i Staa.

For atter at ophjælpe Byen gav Kong Frederik III den ⁸/₁₁ 1661 Stabelstads Rettigheder for Fyen, hvorefter al Udførsel (undtagen af Øksne og Heste) og Indførsel (undtagen af Kalk, Sten og Bygningstømmer) fra og til denne Provins skulde ske over Nyborg, hvor indførte fremmede Varer tillige skulde oplægges og forblive mindst otte Dage, inden de maatte føres videre. ²⁷/₈ 1667 fik Byen desuden Monopol paa Indførsel og Forhandling af Salt til Fyen.

¹³/₁ 1664 tillod Kongen, at der for ind- og udskibede Varer opkrævedes Accise, hvoraf en Del skulde anvendes til Forlængelse af Skibsbroen, og ²²/₁₁ 1664 udkom en ny Forordning om Bropenge. I denne er rimeligvis fastsat de Takster, som kendes fra Stadskæmnerens Instruks af ¹⁴/₁ 1680. Magistraten bestemmer deri, at Stadskæmneren „efter Sædvane“ skal oppebære for døde Varer, som passerer Færgestedet: 2 Skill. dansk for en Kramkiste, 4 Skill. for en stor Krampakke, 2 Skill. for

*) Pontoppidans Danske Atlas VI, S. 759.

en Sæk Træsko, 2 Mark dansk for en Kasse Humle, 1 Mark for et Skibsrum Flyttegods, 8 Skill. for en stor Baad med Flyttegods.

Den temmelig lave Vandstand ved Skibsbroen var en vedvarende Ulempe ved Havnens Benyttelse. For at undgaa Forværrelse af dette Forhold, blev der udstedt gentagne Forbud mod at udkaste Ballast eller anden Urenlighed i Havnen. ²⁹/₅ 1672 blev det overdraget Skræder Kaspar Sørensen at have Opsigt med Skibsbroen og Havnen samt opkræve Bropenge. Disse Hverv overgik senere til Stadskæmneren, der for sin Ulejlighed fik en Femtedel af Bropengene. De Bropenge, han indkasserede, skulde nedlægges i en særlig Sparebøsse, og hvis Broen ved hans Forsømmelse tabte nogen Afgift, skulde han svare det dobbelte Beløb.

I Følge sin Instruks skulde Stadskæmneren sørge for, at tunge Varer som Møllesten, Tømmer m. m. blev fjærnede fra Skibsbroen for ikke at svække den eller ligge i Vejen. Endvidere skulde han sørge for „en dygtig Trappe“ ved Skibsbroen til Indladning af Heste og Kvæg, og forøvrigt skulde han „ordinere“, at alting paa Skibsbroen og i Havnen kunde gaa ordentlig til, saa at ingen med Billighed kunde besvære sig over ham. Senere overdroges Opsynet med Havnen og Skibsbroen til en særlig Havnefoged; en saadan nævnes første Gang 1716.

Naar det ved Instruksen af ¹⁴/₁ 1680 blev paalagt Stadskæmneren at sørge for, at tunge Varer blev fjærnede fra Skibsbroen, har det næppe været uden Grund. Broen, der i 1679 var underkastet en ny Istandsættelse, stod for en stor Del i den bløde Rende, hvor Pælene næppe var rammede ned til fast Bund, og Fylden har derfor været tilbøjelig til at skride ud. Der foreligger intet om, hvilke Udvidelser af Broen der er foretaget i Aarene 1642, 1651

og 1679; men efter de Oplysninger, der foreligger fra Aar 1752 inden den da forestaaende Udvidelse, ses det, at Skibsbroen efter 1679 har haft en Længde af ca. 50 Alen, maalt fra Strandportsbroen, og yderst en Bredde af ca. 30 Aten, samt at den var opfyldt med Jord og Sten.*)

3. Strid om Holmens Bro.

Efter det korte Lysglimt fra 1446, som røber Holmens Bros Tilværelse for os, hviler dens Skæbne i over tohundrede Aar i Mørke. Der er nærmest Grund til at antage, at Byen har ment sig vel hjulpen med den nye, efter 1548 anlagte Skibsbro, og derfor har ladet Holmens Bro forfalde. Byen havde dog endnu herude sin Skibsbygningsplads**).

Oberst Johan Casper Cicignon, som 1671 var bleven Kommandant i Nyborg, tilegnede sig imidlertid Pladsen, lod den indhegne med dybe Grøfter og store Gærder, og paabegyndte ved den Anlæg af en ny Skibsbro***).

*) I Resens Atlas findes et iøvrigt godt Kort over Nyborg 1675; men dette Kort viser mod Fjordsiden en Del Uoverensstemmelser med de faktiske Forhold. Der er angivet forskellige Befæstningsanlæg, som enten slet ikke eller først senere er udførte, og udenfor Fæstningslinierne ses Skibsbroen, hvis yderste Kant er over 150 Alen fra Strandportsbroen. Jeg kender ikke Aarsagen til disse Afvigelser, men formoder, at der har foreligget Planer til Udvidelse af Fæstningsanlægene, og at Resen da, for at hans Kort ikke altfor hastigt skulde blive forældet, har vovet sig ind i Fremtiden og tegnet Kortet saaledes, som det efter de udarbejdede Planer med Tiden vilde blive. Et Eksemplar af Resens Kort findes ophængt i Nyborg Byraadssal.

***) Beliggende tæt nordvest for det nuværende „Sølyst“. Stedet kaldtes ogsaa „Skallelejet“.

****) Cicignon skal have ejet nogle smaa Lystjagter, som dog „til Commercién“ og var tjenlige.

Derefter udvirkede han under Foregivende af, at det var ingen til Skade, at Kongen ²⁰/₁₁ 1672 gav ham Skøde paa Pladsen tilligemed et tilstødende Areal, der forinden var opmaalt af en kongelig Ingeniør, samt Tilladelse til paa den afstukne Plads (at denne allerede var indhegnet, omtales ikke i Skødet) at lade opføre „et Huus med god Kiøbsted Biugning til sin nytte“, hvorimod Cicignon „skal for plict verre Den Skibbroe som hand der ved steden til ofuerførselens desto bedre befordring haver ladet anligge paa egen bekostning at lade fuldfærdige saa oc voris skibe, oc andet voris fartøig sig der i fornøden tilfelde, baade med Køhlhalen oc i ander maader kunde lade betiennes, oc ellers Steden udi god hæfued oc mact stedse vedlige at holde, dog med saa skiel at ved denne broe icke Byen i nogen maade Præjudiceres“

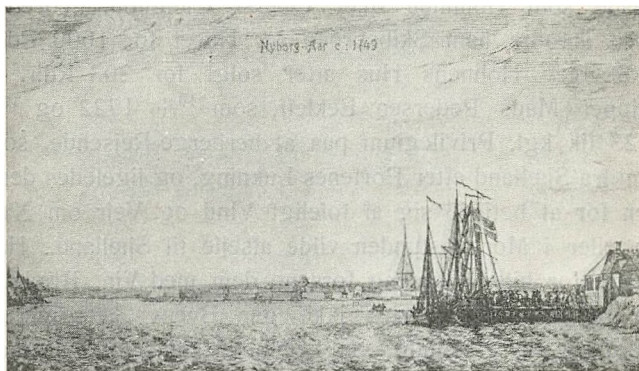
Dette Skøde holdt Cicignon hemmeligt, indtil det omsider blev forkyndt ²⁷/₈ 1673.

Allerede forinden var Cicignon dog indstævnet for Raadstueretten, som ¹⁶/₄ 1673 havde paadømt Sagen; men nu førte Raadmand Peder Ibsen paa Byens Vegne Klage for Højesteret. Han gjorde gældende, at Pladsen og Jorderne i Følge Kong Eriks „Laasebrev“ af 1435 tilhørte Byen, og oplyste endvidere om Pladsen, at den var „Byens fornemmeste Skibsbyggeplads, oc deris Skibromme der oplagde, til at fortømmere og reparere“.

¹⁰/₈ 1674 faldt Højesteretsdommen, ved hvilken Cicignon dømtes til atter at afstaa de omstridte Arealer til Byen, som dog skulde give Vederlag for Huset efter uvildige Mænds Skøn*).

*) Nærværende Fremstilling af denne Sag er givet paa Grundlag af en i Nyborg Raadhus Arkiv beroende Udskrift af Højesteretsdommen med Rekapitulation af Sagen. Dokument-

Byens Præsident, Claus Rasch, som ivrigt havde drevet paa Sagen, fik det imidlertid meget saa, at han $6/6$ 1677 købte Broen og Huset af Cicignon for 800 Rdlr., og han beholdt da tillige Skibsbygningspladsen. Han kaldte derefter Stedet „Raschenholm“. $22/2$ 1679 og $2/2$ 1695 blev der udstedt kgl. Befaling til at udvise Tømmer i de kongelige Skove til Broens Reparation. $21/7$ 1688 fik Claus Rasch kgl. Bevilling til at oppebære Bro-penge ved Holmens Bro samt til paa Raschenholm at ind-

Nyborg Aar ca. 1749.

rette et Værtshus for Rejsende. $16/2$ 1699 blev der i Anledning af den da verserende Sag mod Claus Rasch

tet er kun undertegnet af Griffenfeld, men har dog tillige baaret et Segl, antagelig Kongens; Seglet er nu borte. Udstedelsen af Skødet af $20/11$ 1672 forsvares med Henvi-
 ning til det deri tagne Forbehold: at Byen ikke i nogen Maade
 maatte præjudiceres. Naar Oberst Staggemeier (Jordebog
 for Nyborg Købstad, II, S. 37) omtaler Skødet som kun
 lydende paa Broen, maa dette bero paa en Fejltagelse.
 Skødet lød paa et nærmere betegnet Areal.

foretaget Synsforretning paa Holmens Bro. Langs med Hammeren var Broen $48\frac{1}{2}$ Al, lang, og Bredden var 18 Al. Den var bygget af fuldkomment Egetømmer, beklædt med 280 tykke Egeplanker, undtagen en Del af den østre Ende, som var belagt med 13 Tylfter Grantømmer. Paa Broen fandtes 2 store Egespil til Kølhaling og naar Skibe skulde vindes til Broen, samt 2 store Egetræer, hvorved Skibe kunde fastgøres.

Den bekendte Højesteretsdom af $29/4$ 1700 over Claus Rasch afgjorde Sagen om Skibsbygningspladsen paa samme Maade som Dommen over Oberst Cicignon, hvorefter Byen afkøbte ham Skibsbroen og Huset for 1000 Rdlr. 1709 blev Holmens Hus atter solgt for 203 Rdlr. til Skipper Mads Pedersen Eckleff, som $19/10$ 1722 og $19/3$ 1723 fik kgl. Privilegium paa at herberge Rejsende, som kom fra Sjælland efter Portenes Lukning, og ligeledes dem, som for at betjene sig af føjeligt Vind og Vejr om Natten eller i Morgenstunden vilde afsejle til Sjælland. Han maatte for billig Betaling forsyne dem med Vin, Brændevin og Øl, men iøvrigt ikke gaa Byens Gæstgivere i Næringen, langt mindre ved hemmelig Underhandling med Vognmænd og Færgfolk søge at drage de Rejsende til sig. Bevillingen blev $18/4$ 1732 fornyet for hans Datter.

4. Et stort Skridt fremad.

Inde ved Byens Skibsbro blev Forholdene slettere og slettere. Paalandsvind førte Tang ind i Havnen, hvor den raadnede og bundfældede. Alskens Affald og Urenlighed udkastedes vel ogsaa fra Fartøjerne, naar det kunde ske ubemærket. Dette bevirkede, at Dybden aftog, saa at kun ganske smaa Fartøjer kunde lægge til ved Broen. Færgfartøjerne maatte for det meste søge til Holmens Bro, hvor Forholdene dog ikke var stort bedre.

Omsider tog man sig sammen til en Kraftanstrængelse.

⁵/₈ 1728 skrev Magistraten til Kongen og forestil­ lede ham Havnens usle Tilstand, idet man mindede om, hvilke Fortrædeligheder derved kort forinden var forvoldet den kongelige Familie, der havde maattet afvente Højvande, for at kunne blive overført til Sjælland. Kongen blev anmodet om at beskikke gode, upartiske Mænd til at undersøge Tilstanden og fremsætte Forslag til Forbedring. Dette blev bifaldet, og ²/₈ 1729 fremsender Magi­ straten da Forslag til Anskaffelse af en „maadelig Mud­ dermølle, som kand drives ved toe Heste og dertil toe flade Pramme“, hvormed om Sommeren, naar Vejret til­ lader, kan arbejdes „og Havnen saaledes tiid efter anden oprenskes“. Til Arbejdets Udførelse ønskes benyttet Fæstnings­slaver. Til Gengæld vil man, naar Efteraaret kommer med daarligt Vejr, stille Muddermøllen og Pram­ mene til Raadighed ved Oprensning af Fæstningsgraven, idet man mener at kunne slæbe Materiellet de fem Favne over Land fra Stranden til Graven (ved Havnegade). Des­ værre ser man ingen Udvej til at bestride Udgifterne, men foreslaar dog, at der ligesom visse andre Steder — særlig i Norge — opkræves Kanalpenge.

Hele Forslaget approberedes ved kgl. Rescript af ⁶/₈ 1729, der fastsatte Kanalpengene omtrent som fore­ slaet til: 2 Sk. pr. Skibslæst Drægtighed, 2 Sk. for en Person, 4 Sk. for en Karet, Chaise eller Rustvogn, 2 Sk. for en Kariol, Postvogn eller anden mindre Vogn, 1 Sk. for en Hest, Okse eller Ko, 4 Faar eller Svin. Færge­ skipperne skulde gøre Regnskab efter hver Rejse og Tol­ deren hver Maaned for en beskikket Kasserer, der skulde nedlægge Pengene i en Kasse med 3 Laase, hvortil Stift-

amtmanden, Magistraten og Kassereren havde hver sin Nøgle.

²⁴/₈ 1736 bortauktioneredes Bygningen af Muddermøllen og Prammene. Det første Bud var paa 3000 Rdl.; det blev givet af Møller Jens Klemmensen af Vejstrup, som tilsidst fik Arbejdet for 1990 Rdl. Efter Betingelserne skulde Bygningen udføres i Nyborg, men ¹²/₄ 1737 tillodes det ham at udføre den ved Tiselholt Strand mod Afkorting af 100 Rdl. til Rejseudgifter for de Magistratsmedlemmer, der skulde føre Tilsyn med Arbejdet.

Da der endnu manglede en Del Penge til Muddermøllen, og Kanalpengene i flere Aar vilde medgaa til Opmudringen, blev det ved kgl. Brev af ¹⁹/₆ 1739 bestemt, at Proprietairer, Præster og kongelige Betjente paa Landet samt de bedste og mest formuende Borgere i Købstæderne i Fyens Stift skulde bidrage tilsammen 100 Rdl. aarligt i 4 Aar fra 1. Januar s. A. at regne, saaledes at Landet og Købstæderne hver svarede det halve. Dette begrundedes med Henviisning til den Betydning, en regelmæssig og uhindret Bæltoverfart havde for hele Provinssen.

Endvidere bifaldt Kongen, at Kanalafgiften fremdeles maatte opkræves, og at den maatte bortforpagtes ved Auktion, saa længe Kanalkassen intet tabte derved.

Opmudringen paabegyndtes 1739, og skred i nogle Aar godt frem. Der var som Regel en halv Snes Slaver og 3—4 Heste i Arbejde. Til Hestene var der indrettet Stald ombord paa Muddermøllen. Der blev opmudret baade i Havnen og ved Holmens Bro. Derimod synes Arbejdet i Fæstningsgraven ikke at være bleven til noget. Muddermøllen har nok alligevel været for stor til at kunne anvendes der. Det opmudrede blev lagt paa Land,

sandsynligvis langs Sydsiden af Havnegade, og afstoppet med Faskiner.

Senere indtraadte Stilstand i Arbejdet som Følge af Pengemangel. Muddermøllen, der synes at have været ret „maadelig“, trængte til omfattende Reparationer, hvortil store Beløb medgik. Dertil kom, at Kanalafgiften i nogle Aar svigtede. Indtil Udgangen af 1738 havde den indbragt ialt noget over 1500 Rdl. Forpagtningsafgiften var før Perioderne 1739—1741 og 1742—1744 henholdsvis 222 og 226 Rdl. aarlig. Men for 1745 vilde ingen give Tilbud. Aarsagen dertil var Kvægpesten, som paa den Tid hærgede Landet i frygtelig Grad. Magistraten lod da Afgiften opkræve gennem Færgeløbskassereren, der fik 24 Rdl. for sin Ulejlighed. Nettoindtægten blev ca. 145 Rdl. 1746—1748 blev Afgiften paany bortforpagtet for 131 Rdl. 1 Mk. aarlig; 1752—54 naaede den sin tidligere Højde med med 236 Rdl.

I 1752 blev Opmudringen omsider tilendebragt, og derefter skulde der bygges en ny Skibsbro, til hvilken der var udarbejdet Planer og Overslag, som ²³/₈ 1752 fik kgl. Approbation.

Den nye Skibsbro skulde bygges som aaben Bro 140 Alen ud mod Syd fra den gamle, jordfyldte Bro. Den skulde afsluttes med et stort ottekantet Brohoved af 28 Alens Bredde; inden for dette skulde Bredden kun være 18 Alen. Overslaget lød paa 2407 Rdl. 3 Mk. 8 Sk.

³⁰/₈ 1752 bortauktioneredes Arbejdet, der tilfaldt Færgeløbskasserer Hans Nielsen for 2400 Rdl. Forinden Auktionen stillede Hans Nielsen Forslag om, at de inderste 14 Alen af den nye, aabne Skibsbro erstattedes med et jordfyldt Stykke af samme Bredde som den gamle Bro, hvorved Skibsbroen vilde vinde i Styrke. For den For-

dyrelse, Ændringen vilde medføre, skulde den, der fik Arbejdet overdraget, have Betaling efter Billighed.

Hans Niensens Forslag vandt Bifald, og Kontrakten af ²⁸/₁₀ 1752 blev affattet i Overensstemmelse dermed. Senere ændredes Byggeplanen paany efter Forslag af Hans Nielsen saaledes, at den aabne Bro byggedes ud fra det østlige Hjørne i Stedet for fra Midten af den jordfyldte Bro, hvorved man vilde faa større Nytte af den Rende, som var uddybet. Renden kom derefter til at gaa langs Vestsiden af den aabne Bro, hvor der blev Plads for de større Fartøjer og tillige Vinterhavn, medens de mindre Fartøjer kunde lægge til ved Broens Østside. Man havde det bedste Sejlløb for sig, naar man gennem Strandporten kunde se Knud Rasmussens Port*).

Broen skulde være færdig inden Udgangen af 1754, men allerede i Efteraaret 1753 var Hans Nielsen færdig, og ³⁰/₁₀ 1753 blev der afholdt Synsforretning over Arbejdet, der fandtes udført til Synsmændenes fulde Tilfredshed.

Det jordfyldte Stykke blev opmaalt til $13\frac{1}{2}$ Alen og den aabne Bro til $136\frac{1}{2}$ Alen, tilsammen 150 Alen — 10 Alen mere, end Kontrakten forpligtede til. Disse 10 Alen havde Hans Nielsen bygget for egen Regning, for at Broen kunde naa forbi en Grund, som fandtes ved Østsiden af Indløbet**). Skibsbroens samlede Længde fra Strandportsbroen var derefter 200 Alen. Desuden havde Hans Nielsen — ligeledes for egen Regning — forstærket Brokonstruktionen noget samt anbragt Rækværk om Broen. Iøvrigt var Arbejdet kontraktmæssigt udført. Den

*) I Ejendommen paa Hjørnet af Adelgade og Vester-Boulevard.

***) Denne Grund ses endnu paa et Rids fra 1855; Vandstanden er der angivet til 3 Fod. Gamle Mænd her i Byen kan endnu huske som Drengene at have soppet der.

hurtige og gode Udførelse vidner om, hvor meget dette Arbejde betød for Færgeløbsinteressenterne.

Hans Nielsens Generalregning var paa 3087 Rdl. 1 Mk. 6 Sk., hvoraf 512 Rdl. 4 Mk. 6 Sk. var betalt. Restgælden var saaledes 2574 Rdl. 3 Mk. foruden ca. 70 Rdl. for ekstra Smedearbejde. Desuden skyldte man endnu 600 Rdl. for Muddermøllen, for hvilket Beløb Borgmester Lerche m. fl. havde udstedt en Obligation. Den samlede Gæld har saaledes været ca. 3200 Rdl. I den paafølgende Opgangsperiode er denne Gæld dog sikkert bleven afviklet ret hurtigt.

¹³/₇ 1760 blev Muddermøllen solgt for 66 Rdl. og Prammene for 18 Rdl.

Holmens Bro blev i 1752 underkastet en mindre Reparation. Ved kgl. Brev af ²⁸/₆ 1753 bestemtes, at den fremdeles skulde bestaa og tilbørlig vedligeholdes af Indtægterne ved Byens Skibsbro. 1761 blev Broen ombygget og bestod derefter indtil 1827, da den omsider blev nedlagt.

5. Atter gode Tider.

Med Bygningen af den nye Skibsbro var Nyborgs Havneforhold bragt paa Højde med Tiden. Omkring Broen var Dybden ved dagligt Vande 9—9¹/₂ Fod. Til Sammenligning kan anføres, at Helsingørs Havn endnu et halvt Aarhundrede efter kun var ca. 8 Fod dyb. I Pontoppidans danske Atlas*) hedder det i Tiden omkring 1770 om Nyborg: „Men den største Fordel, Naturen har tildeelt dette Sted frem for mange andre i Riget, er denne, at det ligger særdeles beqvemt til Seylads og Handling, formedelst den vigtige Fjord og Havn, hvortil ingen Lige findes i Riget, naar man undtager Kiøbenhavn.“

*) VI, S. 749.

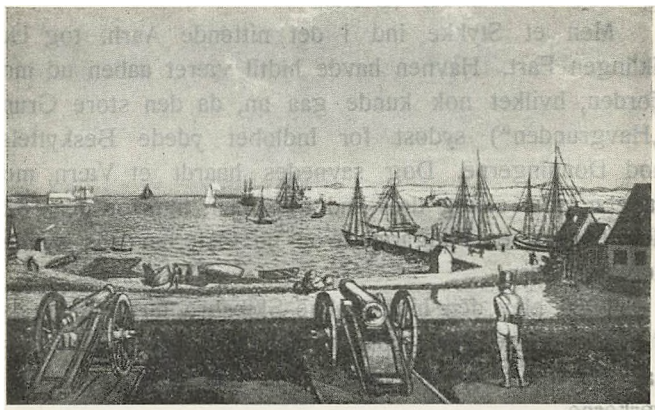
Der var saaledes i den Retning gode Betingelser for, at Byen atter kunde vinde med og tage sin Part af den indbringende Handel, som blev drevet af de neutrale Stater, medens store Dele af Europa led under vedvarende Krige. Om hvorvidt dette lykkedes, giver Oplysningerne om Byens Handelsflaade nogen Besked. 1683 skal Byen kun have ejet 4 Koffardiskibe. 1727 opgives Antallet til 5, af hvilke det største kunde føre 500 Td. Korn. Det er dog sandsynligt, at der foruden disse Skibe har været nogle mindre, som ikke er medregnede; thi en Fortegnelse fra 1732 omfatter 15 Fartøjer (foruden Smakker og Færgejagter) med en samlet Drægtighed af 134 Cmlstr. De største var to Gallioter paa 17 og 14 Cmlstr. 1759 fandtes her 19 Koffardifartøjer, som for paa England, Grønland og Vestindien. Omtrent 15 Aar senere var Antallet sunket til 14 à 16 med en Besætning af 80 Søfolk. Nedgangen skyldtes en Række Forlis, hvorved 7 større og 2 mindre Skibe var gaaet tabt*).

1758 stiftedes i Nyborg et grønlandsk Kompagni, som holdt et Skib paa 50 Cmlstr., med hvilket der blev drevet Robbfangst. Til Skibet hørte 5 Chalupper. Besætningen bestod af en Kommandør og 32 Søfolk. I 12 Aar hjembragte Skibet 1000 Cordeler Robbspæk og 25200 Stk. Skind. Kompagniet havde Plads med Pakhus og Trankogeri paa Holmen (en Del af Matr. Nr. 83), hvortil Indsejling kunde ske fra Sydøst ad den sejlbare Rende. Kompagniet, hvis Kapital for en Del var udenbys, var paa 40 Aktier à 100 Rdl., Aktiernes Pris steg i Løbet af en Del Aar til 250 Rdlr.; men i Længden har Foretagendet dog næppe svaret Regning; thi 1778 blev

*) Oplysningerne om Fartøjerne hidrøre dels fra Crones Samlinger og dels fra Pont. D. A. I Opgivelserne er ikke medregnet de 5—6 Færgefartøjer, der sædvanlig holdtes.

Pladsen og Bygningerne solgt for 900 Rdlr., og samtidig er Kompagniet sandsynligvis ophævet. Om Skibets Skæbne forlyder intet. Mulig er det forlist, og dette kan da have været Aarsag til Standsningen.

Bropengetaksterne var i Tidens Løb gennem forskellige Ændringer steget noget. Efter den store Brand 1797 fik Byen efter Forslag af den i dette Øjemed nedsatte Kommission Hjælp paa forskellig Maade, bl. a. ved en ved

Udsigt over Beltet tra Nyborg Fæstning ca. 1807.

kgl. Rescript af $27/4$ 1798 tilstaaet midlertidig Forhøjelse af Bro- og Kanalafgifterne. Disse Afgifter forhøjedes

for Karether og Rustvogne	fra 8 Sk.	til 4 Mk.	8 Sk.
„ Chaiser	„ 8	„ 3	„ 8
„ Postvogne og andre lette Vogne	„ 4	„ 1	„ 8
„ 1 Hest, Hoppe, Okse eller Ko	„ 3	„	„ 4
„ 4 Faar eller Svin	„ 3	„	„ 4

Forhøjelserne skulde først gælde i 10 Aar, hvilket dog snart blev forandret til 36 Aar. Den ekstraordinære Afgift bortfaldt 1835.

6. Havnens videre Udvikling.

Efter Nybygningen i 1753 foretoges i lange Tider ingen Forandringer ved Havnen; kun blev Skibsbroens østlige Bolværk istandsat 1792. En mindre Muddermaskine med 2 Pramme blev 1794 anskaffet for 413 Rdl. og 1796 en Kran for 73 Rdl.

Men et Stykke ind i det nittende Aarh. tog Udviklingen fart. Havnen havde hidtil været aaben ud mod Fjorden, hvilket nok kunde gaa an, da den store Grund („Havgrunden“) sydøst for Indløbet ydede Beskyttelse mod Dønningerne. Dog savnedes haardt et Værn mod Tangen, som stadig drev ind i Havnen, hvorfor der 1823 blev bygget en Fangarm, hvor nu Østerhavnsens sydlige Bolværk staar.

1826 blev den hidtil aabne Skibsbro med Undtagelse af dens yderste Parti opfyldt med Jord og Sten. I disse Aar ofredes tillige betydeligt paa Istandsættelse af Bolværkerne.

Det næste store Arbejde udførtes i Aarene 1852 og 1855; da sloges Bolværk om det vestlige Havnebassin, der blev uddybet til 10 Fod.

Ogsaa Havnens nærmeste Omgivelser skiftede. 1811 havde Bonne Julius Bonnesen anlagt et Skibsbyggeri ved Østhavnen, og senere opførte hans Søn R. J. Bonnesen her den nuværende Havnefogedbolig. 1844—45 anlagdes Dæmningen — den senere Strandvej. 1855 blev Strandporten nedbrudt af Hensyn til Færdselen, og i Stedet for den gamle Toldbygning, der var bygget tæt op til Porten

og derfor ogsaa maatte nedbrydes, blev den nuværende Toldbod opført og taget i Brug 1856.

I Aarenes Løb var Muddermaskinen brugt ret flittigt. 1865 var Østhavnen uddybet til 14 Fod, Vesthavnen til $12\frac{1}{2}$ Fod og Indløbet i 110—170 Alens Bredde til 15 Fod, Østhavnens Størrelse var 29500 □ Al. og Vesthavnen 17500 □ Al. Skibsbroen og Havnepladserne udgjorde tilsammen et Areal paa 52500 □ Al. Bolværkernes Længde opgives 1869 til ialt 1341 Alen foruden 359 Alen private Bolværker. I 1864 skal Havnen uden at være overfyldt samtidig have rummet 59 større og mindre Fartøjer.

1869 blev Skibsbroens yderste Del ombygget og opfyldt, og hele Skibsbroen blev forsynet med Stenbrolægning.

7. De svundne Tider.

Mangt og meget var i de senere Aar blevet anderledes. Storebæltsoverfarten var i 1856 overtaget af Postvæsenet, og 1865 blev den fynske Stambane aabnet. Smakkernes og Postvognenes Tid var forbi; i Stedet for dem var der kommet Dampskibe og Jernbanetog. Strømtolden bortfaldt i 1857 samtidig med Øresundstolden, og Stabelstadsrettighederne var ophævede som Følge af Næringsloven af 1857. Hermed var Vilkaarene for Havnen skiftede, og det, der gennem Aarhundreder havde særpræget Livet paa og ved Skibsbroen, var forsvundet. Det er da Tid at standse en Stund og se tilbage paa det Liv, der gennem Tiderne rørte sig paa den gamle Skibsbro.

Her slog Byens Puls. Her var Porten ud til den vide Verden. Havde denne Port ikke været, kunde Byen gerne have ført en stille, ubemærket Ravnekrogstilværelse

H. C. Andersen i en af sine Romaner, idet han omtaler Ankomsten til Nyborg med Dampfartøjet. Det var ved Aar 1830; men om han var kommen et Par Hundrede Aar før, kunde han sikkert have skrevet det samme: der er Folk paa Skibsbroen. Kan være, Folk i Byens ældste Tid ikke saa ofte uden Nødvendighed ulejlignede sig ud til Holmens Bro. Men senere, da der blev bygget Skibsbro tæt inde ved Byen, da maatte det være fristende i en ledig Stund at „vende Broen“. Voldene værnede og lunede vel, men de stængede ogsaa. Det kunde gøre godt at slippe uden for et Øjeblik, og var end Søluften — takket være Tangen — ikke altid den reneste, saa friskede den dog; thi Vinden bar den ind langvejs fra — ude fra den vide Verden.

Smakkerne bar ikke mere Fyrster og Riddere til Dærehof i Nyborg. Men derfor gik man dog ikke Glip af Stadsen. Samkvemmet mellem Landsdelene var blevet livligere, og det var ikke blot gemene Folk, der benyttede Færgemændenes Skuder og Smakker. De fleste oldenborgske Konger og deres Dronninger passerede Bæltet adskillige Gange i deres Liv. For enkelte gik ogsaa Rejsen til det sidste Hvilested herover. Det var dog ikke hver Dag, der bragte saa højfornemme Gæster til Byen. Men en Adelsmand med Sporer og Kaarde og med Fjer i Hatten var ogsaa værd at se paa, ikke mindst for de unge Borgerdøtre, hvis de da ikke fandt en ung, rødmosset Svend i hans Følge mere seværdig. De ældre, snusfornuftige Bymænd følte dog maaske større Interesse for de mange Fedestude, som — naar „Øxentide“ var — førtes hid fra Sjælland, for at drives videre til Hamborg og Holland.

Ankrede saa Hollænderne paa Fjorden med den dyre Last af Spaniens og Indiens Produkter, da fik Købmæn-

dene travlt. Thi var Vinden gunstig, vilde Skipperen næppe tøve længe, inden han gik videre til Østersøen, og det gjaldt da om at nytte Øjeblikket til en god Forretning. Var Handelen sluttet, blev Pramme og Baade lastede med Tønder og Kasser, og snart hobedes paa Skibsbroen alle de gode Varer, der skulde give Fortjeneste paa Mikkelsmarkedet i Odense.

Tiderne skiftede og Billederne med dem. Ufredstider og Fattigdomstider kom og afløstes igen af lysere Dage.

Skibsbroen i Nyborg omkring 1864.

Mangen god Velkomst hilste Byens Sømænd, naar Spanie- eller Grønlandsfarerne vendte hjem, og de efter Maaneders Fravær atter satte Foden paa den gamle Skibsbro. Og hid og did over Bæltet gled i Aarhundreder den brogede Strøm: Fyrster og Adelsmænd, Soldater og Stafetter, fremmede Gesandtskaber, Handelsfolk, Jøder og Bissekræmmere, Studedrivere og farende Svende.

Vi tænker os staaende paa Skibsbroen en smuk Sommerdag i Tiden omkring 1825. Langs Bolværkerne ligger Smaafartøjer, deriblandt en Smakke og et Par brun-tjærede Færgejagter. Ved det yderste Huk i Læsiden lig-

ger Postjagten „Mercurius“, skinnende nymalet i lyse Farver, hvidt og gult og grønt. Propert og ordentligt ser der ud paa Dækket. Bæltpostføreren — eller „Kap-tainen“, som han gerne kaldes — er aabenbart Mand for at holde Tingene i Orden. Alt er rede til at modtage den ventede Post. Henne ved Færgejagterne er der livligt Røre. En stor Drift Kvæg skal indlades. Det er ikke længere Hollænderne, der skal have dem; nu er det København, der skal forsynes. Luften genlyder af Kvægets Brølen og Drivernes Raab og Banden. Folkene, der lossers Brænde og Mursten fra et Par Smaafartøjer, standser Arbejdet for at se paa Kvæget. Og der er adskillige andre Tilskuere: Rejsende, som skal med Postjagten, Litsenbrødre, Toldere, Søfolk og Folk fra Byen. Nu høres rappe Hovslag, blandet med Lyden af rullende Hjul, oppe fra Adelgade. Et Øjeblik efter farer Kugleposten ud gennem Strandporten og kører ud paa Skibsbroen. De Rejsende skynder sig om Bord og snart glider „Mercurius“ langsomt udefter.

Men naar Vinteren kom, og Fjorden frøs til, da blev der stille paa den gamle Skibsbro. Færgefartøjerne søgte i Tide ud til Slipshavn og holdt derfra Farten gaaende saa længe, det var muligt. Og inde paa Brohovedet stod om Morgenen mangan ældre Borgermand og kiggede efter Vejr og Vind, om der snart var Udsigt til en frisk Nordvest, der kunde feje Isen til Søs.

En Vinterdag i 1828 laa ved Skibsbroen et løjerligt Fartøj — det var den ny „Mercurius“, Dampfartøjet. Nu var Smakkefartens Glansperiode forbi. Gamle Folk rystede vel paa Hovedet, og Søfolkene hittede paa Øgenavne, men lige lidt hjalp det. Kun en Menneskealder til — og Smakker og Færgejagter hørte Fortiden til.

8. De senere Aartier.

Byens første Banegaard laa omtrent, hvor nu den gamle Lokomotivremise ligger (ved den østlige Ende af Søndergade). Vejen derfra til Skibsbroen, hvor Postdamp-
peren da lagde til, var temmelig lang, hvilket var til Be-
svær baade for de rejsende og ved Omladning af tran-
siterende Gods. Regeringen tænkte derfor paa at lade
bygge en Dampskibsbro der, hvor Holmens Bro tidligere
havde ligget. Stedet egnede sig godt dertil, og trafikale
Hensyn talte stærkt til Gunst for denne Plan.

Nyborg Kommune frygtede imidlertid for, at dette An-
læg udenfor dens Enemærker skulde medføre Tab af de
betydelige Havneafgifter af Postdampskibene og modsatte
sig derfor Planen. Det lykkedes da ogsaa at bevæge
Regeringen til at opgive den. I Stedet for bestemtes det
ved Lov af ²⁸/₆ 1870 og Kontrakt af ¹⁰/₆ 1871 mellem
Indenrigsministeriet og Nyborg Kommune, at en ny Bane-
gaard skulde bygges paa det opfyldte Terræn Syd for
Østhavnen, og der skulde tillige den nye Dampskibsbro
anlægges. Byen skulde yde Tilskud til Broanlægget og
overtage Vedligeholdelsen. Staten fritoges for Vareafgifter,
men skulde derimod stadig svare Skibsafgifter, der dog
snart afløstes af et fast aarligt Beløb.

Byen fik saaledes en Ordning efter sit Ønske; men
det er dog saare tvivlsomt, om den var bedst tjent der-
med. I hvert Fald er det fristende at tænke sig, hvilke
fortrinlige Udviklingsmuligheder der ved Gennemførelsen
af Anlægget ved Holmens Bro vilde være bevarede for
Byens Havn.

I 1883 aabnedes Dampfærgeforbindelsen over Bæltet,
og Postdampskibenes regelmæssige Fart ophørte derefter.

Som Aarene gik, blev det mere og mere klart, at
Fremtiden stod i Dampskibstrafikens Tegn. Det kendtes

paa Byens egen Sejlskibsflaade. Aarhundredet igennem havde den været i jævn Fremgang, og i 1876 naaede den op til 40 Skibe paa tilsammen 3762 Reg. Tons; men efter den Tid formindskedes den hastigt.

Ret naturligt meldte sig da Kravet om Forbedring og Udvidelse af Havnen, for at Byen derigennem kunde blive, hvad den i Følge sin Beliggenhed burde være — Stabelpladsen for Fyen. Der maatte da ogsaa sørges for en bekvem Udveksling mellem Havn og Jernbane; thi det blev ad Skinnevejene Skibsladningerne fremtidig skulde spredes over Øen.

Halvfjerdserne havde i økonomisk Henseende været ret gunstige for Havnen. Aarene 1872—1880 havde givet et samlet Overskud paa ca. 70.000 Kr., og Indtægterne var stadig stigende. Der var saaledes en betydelig disponibel Kapital til at begynde med.

Ved Byraadsbeslutning af ²⁶/₆ 1882 blev det da overdraget en Kommission af betydende Mænd i og udenfor Byraadet at overveje Sagen og afgive Betænkning.

Kommissionen skaffede Handelsforeningen Lejlighed til at drøfte Sagen og udtale sig om den. Meningerne viste sig her stærkt delte ligesom i Kommissionen, der ikke naaede til Enighed om en Fællesindstilling. Spørgsmaalet havde vakt stor Interesse, og der var fremsat adskillige Planer. En af disse gik ud paa at bygge en ny Sydhavn. Havnesporene skulde da føres ad en Klappbro over Østhavnens Indløb til Skibsbroen og videre til Sydhavnens Vestside, idet Vesthavnen skulde fyldes, eller gennem Havnegade til Vest- og Sydhavnen. Efter en anden Plan skulde Byen købe de private Pladser ved Østhavnen, hvorefter dennes Østside skulde reguleres, og langs det nye Bolværk skulde lægges Havnespor, der senere kunde fortsættes til Vesthavnen og den eventuelle nye Sydhavn. Det blev

denne sidste Plan, der med Tiden vandt Tilslutning i Byraadet.

Kommissionen afgav ²⁶/₄ 1884 sin Betænkning og foreslog deri:

- 1) Uddybning af Østhavnen og Sejlløbet i 100—140 Fods Bredde til 18 Fod,
- 2) Istandsættelse af Østhavnens sydlige Bolværk til 18 Fods Vanddybde og nyt Bolværk til samme Dybde over mindst 94 Alen ved Østsiden af den gamle Skibsbro.

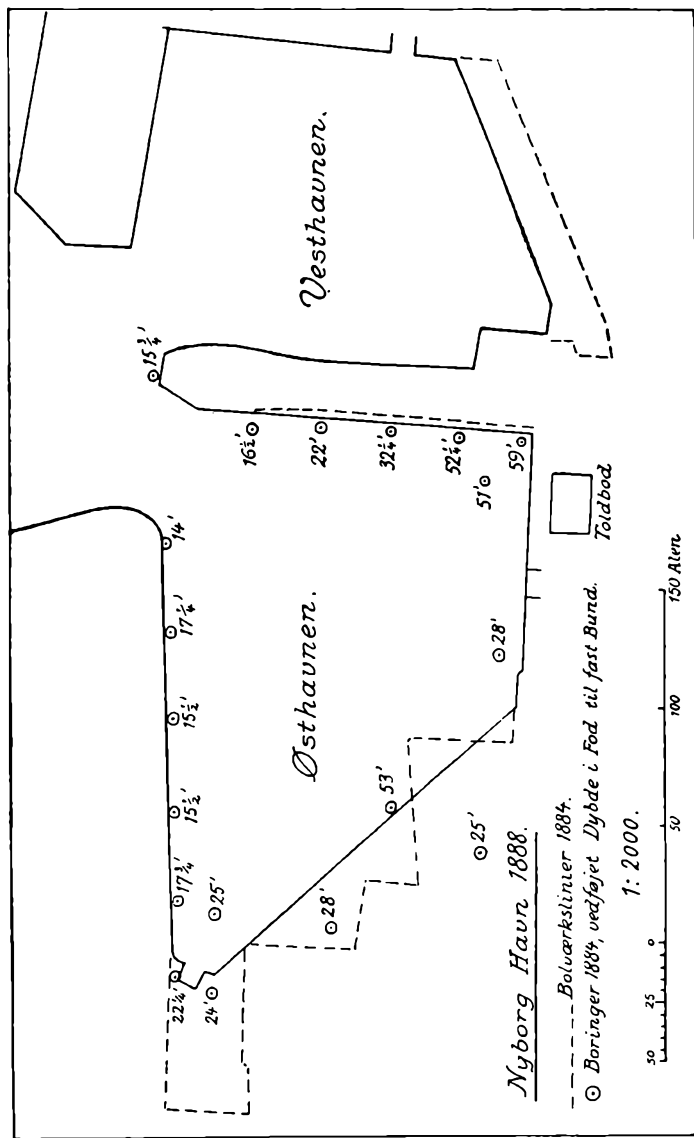
Disse to Punkter vedtoges d. ⁶/₆ af Byraadet, og de derefter udarbejdede Planer og Overslag vedtoges ³⁰/₆ s. A. Udstrækningen af det nye Bolværk langs Skibsbroens Østside ændredes til 235 Fod (fra Hjørnet ved Toldboden). Bolværksarbejderne udførtes i 1885 og kostede 43,721 Kr. Opmudringen foretoges 1885—87 af et Konsortium for 78,000 Kr.; Mudderet anvendtes til Opfyldning ved Vesthavnen.

⁹/₁₁ 1885 vedtog Byraadet at modtage Tilbud om Salg af de private Pladser ved Østhavnen for ialt 120,000 Kr., og ²⁰/₆ 1886 vedtoges Havneudvalgets Forslag om nyt Bolværk langs Havnens Østside, Vejanlæg m. m. (Overslag: 82,500 Kr.); disse Arbejder udførtes 1887.

Af andre Arbejder fra disse Aar kan nævnes Bygningen af en ny Sluse fra Voldgraven til Østhavnen (1886). Den gamle Sluse ved Vesthavnen blev derefter nedlagt tilligemed Strandportsbroen.

Østhavnens Ombygning havde krævet mange Penge; men der var ogsaa tilvejebragt et godt Havnebassin, som den Dag i Dag er til stor Nytte, og Sporforbindelserne var ordnede paa en heldig Maade.

Til de store Atlanterhavsdampere, som i de følgende Aar bragte Amerikas Overflod af gylde Mais hertil, for-

slog Østhavnens 18 Fod Vand imidlertid ikke. De maatte lægte paa Fjorden.

Der maatte derfor gøres en ny Indsats. ¹/₁₂ 1897 vedtog Byraadet da Bygning af den nye Sydhavn efter Projekt af Ingeniør Paulli. Største Delen af Bassinet skulde uddybes til 22 Fod og den opmudrede Fyld anvendes til Dannelse af Havneplads vest for Bassinet. Det var Hensigten senere at uddybe til 24 Fod, hvilket Bolværkerne var beregnede til. Efter Licitationen d. ¹⁰/₁ 1899 over Tømmerleveringen og Havneanlægget besluttede Byraadet dog allerede d. ⁷/₃ 1899 straks at forøge Dybden til 24 Fod. Arbejdet blev udført i Aarene 1899—1900 af Entreprenørfirmaet N. C. Monberg og V. Melchior. Udgifterne beløb sig til ca. 350,000 Kr., som tilvejebragtes ved Laan. En i 1886 anlagt Baadehavn (beliggende der, hvor Carl Jensens Baadebyggeri senere anlagdes) blev opfyldt, og som Baadehavn benyttedes fremtidig den Del af Fjorden, som ligger vest for den nye Havneplads.

Byen havde nu faaet en ypperlig Havn. Der kunde vel siges et og andet mindre fordelagtigt, særlig om Bolværkernes Retningslinier og Sporforbindelserne. Men Hovedsagen var, at her var Plads og Dybde for selv meget store Skibe, og at Havnen om Vinteren næsten altid vilde være isfri.

Benyttelsen af Havnen har desværre ikke i de forløbne Aar svaret til Forventningerne. Nabokøbstæderne har været haarde Konkurrenter, og særlig Odense har intet sparet, for at hævde sin Stilling som Søstad.

Den ved Nordøstersøkanalens Anlæg muliggjorte udstrakte Anvendelse af Lægtene, som ved Slæbedampere føres fra Hamburg, har i Forbindelse med det nu saa almindelige Forhold, at store Dampere fordele deres Lad-

ninger i flere Havne, været til betydelig Skade for Nyborg Havn.

Men Tiderne kan skifte som saa ofte før. Havnen ligger der nu med Kajer og Pakhuse og aabner sin dybe, brede Favn for Skibene — ventende paa en Fremtid.

Foruden angivne Kilder er benyttet F. E. Crones Samlinger til Nyborgs Historie smh. med Staggemeiers Jordebog II, Nyborg Raadhus Arkiv, Journal over Indtægter og Udgifter ved Havnens Opmudring 1729—1753 og Magistratens Kopibøger over ud- og indgaaede Skrivelser (Provinsarkivet, Odense), forskellige Aargange af Nyborg Avis samt Meddelelser fra Hr. Vandmester C. Kjellerup og Hr. Skibsbygger Fløytrup i Nyborg m. fl.

Taasinge Degnehistorie og Skolevæsen.

Ved C. G. Høgstrøm.

Her i Danmark er Degneinstitutionen af saa gammel Dato, at den allerede har været i Anvendelse i Middelalderen, under det katolske Præsteskab, hvad man bl. a. kan se deraf, at ifølge Kirkeordinansen af 14. Juni 1539, skal Degnene nyde samme Privilegier *som i Bispernes Tid.*

Ifølge samme Ordinance skal de Skoler, der ligger i Nærheden af Købstæderne, tage Løbedegne af Latinskolen ældste Disciple, og denne Forpligtelse udvides senere, efter Frederik den Andens aabne Brev af 24. Marts 1568, til at gælde alle Skoler inden for to Miles Afstand fra Staden.

Hvad var saa disse Degnes Bestilling?

Ja, Degn betyder Hjælper eller Tjener; de var Kirkens og Præstens Tjenere. De skulde besøge Klokkerens Ringning, lede Sangen ved de kirkelige Handlinger, gaa Præsten til Haande ved Barsedaa, Bryllupper og Begravelser, være Postbud for Præst og Provst m. m.,

samt undervise Ungdommen. Om dette sidste hedder det, at naar Degnen om Søndagen havde ringet første Gang, skulde han klemte 15—16 Gange for at tilkendegive, at nu skulde Kirkebyens Ungdom møde i Kirken og sætte sig i de øverste Stole for før Gudstjenestens Begyndelse at undervises af Degnen i Katekismus og Salmer. Til dem, der ikke boede i Kirkebyen, skulde Degnen komme en Gang om Maaneden — „en Søgnedags Eftermiddag i dejligt Solskin“.

Da Løbedegnene ved Siden af alle disse Forretninger skulde passe deres Studeringer i Latinskolen, var det dem umuligt at overkomme det hele, og derfor ansattes der i mange Sogne en „Substitut“, en underordnet Medhjælper, der skulde besørge de daglige Forretninger, Klokke-ringningen, Budtjenesten m. m. Herfor fik han nogle faa Tønder Korn, men henlevede sin Tid i yderst tarvelige Kaar under Øgenavnet „Tut“.

Den Nytte, Løbedegnene gjorde, var meget ringe, og de var da ogsaa nærmest fremstaaede for at skaffe Latinskolerne Indtægter, idet hver Gaardmand i Sognet maatte yde 1 eller 2 Skp. Byg aarlig til Latinskolen.

Med Christian V's Lov forsvinder Løbedegnene, idet der i denne Lov befales, at der til Degne „skal herefter alene tages Studenter“, der da benævnes Sædedegne eller Sognedegne.

Lønnen for disse faste Degne var yderst tarvelig, set med Nutidsøjne, men bedredes en Del, da de ifølge Skoleanordningen af 8. Juli 1739 ogsaa blev Skoleholdere og som saadanne fik forøgede Indtægter.

Almueskolevæsenet gik jo for øvrigt fremad med meget smaa Skridt. 1721 oprettede Frederik IV sine 240 Skoler paa Ryttergodset, og han vilde gerne have paa-budt Oprettelsen af slige Skoler over hele Landet, men

under de daværende økonomiske Vanskeligheder maatte han nøjes med at give Godsejerne et godt Eksempel til Efterfølgelse. Sønnen Christian VI havde som Faderen et aabent Øje for Betydningen af Folkets Undervisning, og ogsaa under ham blev her i Landet oprettet en Del nye Almueskoler; men i det hele og store gled Aarhundredet hen, uden at Skolevæsenet som Helhed var kommet ind paa noget farbart Spor. Efter 1790 begynder man at nedlægge Degneembederne, og ved „Provisorisk Reglement for Almueskolevæsenet paa Landet“ af 10. Oktober 1806 bestemtes det, at de Degneboliger, som ikke behøvedes til de nyindrettede Skoler, skulde sælges eller bortlejes.

Saaledes er i grove Træk Almueskolevæsenets Udvikling for Landet som Helhed, og Taasinge har ikke heri dannet nogen Undtagelse fra de øvrige Landsdele.

Øen fik sine Løbedegne fra Latinskolen i Svendborg, der nedlagdes 1740, og Bønderne maatte af med deres Degnebyg, om de end holdt igen saa længe, de kunde. At de gjorde dette, ser man f. Eks. deraf, at Torsdagen den 12. Marts 1691 lod — iflg. Taasinge Birketingbog — Christoffer Winding, Hører udi Svendborg Skole, indstævne en hel Snes af de Taasinge Bønder til Betaling af Degnekornet, der var 1 eller 2 Skp. Byg efter Gaardens Størrelse, og Dommeren gav selvfølgelig den Svendborg Hører Medhold.

Øen har fra først af haft tre saakaldte Degnestavne, en for hvert Sogn; men i den Tid, da Bregninge og Landet Sogne havde fælles Præst, saa Bregninge var Anneks til Landet, fra 1575 til 1738, var her kun to Degne; thi Degnen var jo Præstens Tjener, og naar her kun var to Præster paa Øen, behøvedes der heller ikke mere end to Degne. Dette er nu i Grunden ikke saa

mærkeligt, men at dette Degnefællesskab har vedvaret næsten et halvt Hundrede Aar, efter at Sognene atter var adskilte og havde faaet hver sin Præst, nemlig lige til Aar 1783, er vist ikke helt almindelig i den danske Kirkeforfatning.

Ved Siden af den Undervisning, der meddeltes fra Degnestavnen til Kirkebyens Ungdom, har her været nogle mer eller mindre private Skoleholdere hist og her paa Øen i de større Landsbyer; men da disse mest var udtjente Kuske og Tjenere fra Slottet, der ikke selv tynghedes af Kundskaber, er det indlysende, at de Resultater, de opnaaede i deres tarvelige Skolestuer, har været temmelig smaa.

Først fra Aaret 1795 skriver sig et forbedret Skolevæsen paa Taasinge.

General Frederik Juel traadte i Begyndelsen af dette Aar sammen med Øens Præster og nogle bosiddende Mænd og affattede et Reglement, hvorefter Undervisningsvæsenet paa Øen skulde indrettes, det er dateret 13. Jan. 1795 og forsynet med kgl. Konfirmation af 29. April 1796.

Efter dette blev Øen inddelt i syv Skoledistrikter, Lærernes Lønningsforhold blev forbedrede, og fire nye Skoler blev opført, nemlig i Troense, Landet, Søby og Vornæs.

Tilsynet blev lagt i Hænderne paa Skolepatronen og en Skolekommission bestaaende af Kammerherren og Øens tre Præster samt to Skoleforstandere for hvert Distrikt.

Man arbejdede ihærdigt for at faa Skolevæsenet i den rigtige Gænge, men det kneb dog haardt i de første Aar paa Grund af Lunkenhed her og Uduelighed der. Dog opgav Generalen ikke derfor Sagen; den var bleven ham en Hjertesag, og han holdt troligt ud, til Skolevæse-

net iflg. det foran nævnte provisoriske Reglement af 1806 efterhaanden kom ind under den almindelige Bestyrelse.

I en gammel Journal for Landet Skole ser man General Juels Interesse for Skolesagen, idet der staar følgende af Generalen egenhændig noteret:

Tirsdag den 9. Maj holdtes den halvaarlige Skole-examen i Landet Sogn, som formedelst Fraværelse og Sygdom af Skolekommissionen var bleven saa længe opsat. De til Forfremmelse i øverste Klasse duelig befundne Børn, bleve tilsammen ansatte, og de sidst konfirmerede udskrevne af Skoleprotokollen. Lections-Planen for dette halve Aar blev af Skolelæreren forelagt og approberet. Sognepræsten, Hr. Muusmann, forhindredes formedelst Upasselighed i at være tilstede.

Landet Sogns Skolekommission, d. 9. Maj 1809.

Fr. Juell. Niels Laursen Høy. J. (Jakob Wej) W.

Af de foran nævnte 7 Skoledistrikter, som Øen inddeltes i, betragtedes Vemmenæs og Vornæs som Filialskoler, henholdsvis af Bjerrebys og Landets, og Lønnen ved disse var noget mindre end ved de fem Hovedskoler.

Der oprettedes en Skolekasse for hele Øen, og den fik sine Indtægter derved, at hver Gaardmand aarlig gav 1 Rdl., en Husmand med Jord 1 Mk. 8 Sk., Boelstederne i Vemmenæs og Møllerne 4 Mk., jordløse Husmænd 1 Mk., unge Karle 4 Sk., unge Piger 2 Sk., ligeledes af Indsiddere 2 Sk., saafremt ikke Fattigkommissionen ansaa dem for uformuende. Endvidere indgik i Skolekassen frivillige Gaver ved Bryllupper, samt Tavlen som ombares hertil Juledag og 2. Pinsedag, og endelig Bøder for Skoleforsømmelser og 40 Rdl. aarlig af Stamhuset.

Fra disse almindelige Bemærkninger vil jeg nu gaa

over til at omtale Øens nuværende otte Skoledistrikter hvert for sig, og jeg vil da begynde med det midterste Sogn som det, der efter Navnet at dømme maaske er det ældste.

Landet.

I Landet Sogn har Degnestavnen oprindelig ligget i Lundby, nuværende Matr. Nr. 56, og den ældste Degn, jeg har truffet her, hed

Christian Hansen.

Han er afgaaet som Degn 1660 el. 61 og da muligvis død, skønt hans Navn ikke findes i Kirkebogen; men 1660 døde der 119 af Epidemi, hvis Navne „for Vjdtløftigheds Skyld ikke er indført“, saa han kunde jo godt være imellem disse. Der er dog større Sandsynlighed for, at han er bleven pensioneret; thi 13. Decbr. 1660 lader han indstævne til Tinge 9 af de Lundby Mænd til Betaling af det ham tilkommende Degnekorn, hvad de selvfølgelig dømmes til at rykke ud med inden 15 Dage. Dette tyder paa, at det ikke er Døden, der har kaldt ham fra Embedet, og at han nok har villet have sit Tilgodehavende, inden han forlod Pladsen.

Hans Eftermand hed

Hans Rasmussen.

Han er maaske født i Svendborg. I hvert Fald har han opholdt sig der, før han kom til Lundby. 1663 indstævnes nemlig med flere andre af Pouel Christensen i Svendborg til Betaling af Gæld „Hans Rasmussen Hører Som til forn Boede Wdj Suendborg“. — Han var ogsaa Degn for Bregninge, hvad der fremgaar af et Forhør i Tingbogen for 19. Juli 1688 over Augustinus Carsten-

sen, Vejrmøller i Bregninge. Her var han iblandt Vidnerne og vandt „at Marie Besøgelsesdag var han i Møllehuset i Bregninge sammen med Christen Pedersen i Bregninge, og sagde da Mølleren, at hvis han kom i Slaveriet, da skulde de Personer her paa Landet, der efterstræbte ham, ske en Ulykke. Christen Pedersen fremstod da for Retten og vandt „som *hans* Degn for hannem vundet halvfuer.“

18. Jan. 1700 indstævnes Landets fire ældste Mænd til Tinge, for at godtgøre, hvad Efterkommere da afdøde Sognepræst Jens Mogensen Hossum har, og blandt disse er ogsaa Sognedegnen Hans Rasmussen.

Omtrent samtidig er han afgaaet som Degn; thi Aaret efter, d. 2. Juni, er der foretaget Synsforretning af fire udmeldte Dannemænd, nemlig Per Smed og Jep Nielsen i Lundby, Simon Dommer og Anders Vej i Strammelse, over Hans Rasmussen, *forrige Degns* Hus i Lundby.

Synsforretningen er saalydende:

„Huset er ganske brøstfældigt*) og kan ikke tiere repareres. Huset bestaar af 12 Fag, og kan ikke ombygges hvert Fag under 14 Mark danske, foruden Tag og Loft, dermed iberegnet en Bjælke, som findes i Huset for 1 Mk. og 10 andre Stykker, som tjener til Løsholter, ungefehrlig 4 Sk. Stykket, gør saa tilsammen Tømmerværket 28 Rdl.

Langhalm at tække ganske Huset med behøves 45 Traver à Tr. 1 Mk. 4 Sk., er tilsammen 9 Rdl.

*) Allerede 1663 da der foretoges Syn over Corfidts Som till foren kaldes greffne Aff Wifeld Hans goetz paa Thaasing“, er Huset brøstfældigt — „It Deigne Huss Hanss Deigen I boer er 12 Fag Huss Som ehr Brøstfeldig offuer alt Paa foed støcker och Stølper. Ehr 2 liden frugt Haffuer dertill.

1 Mk. 4 Sk. — Bræder til Loft, Døre og Vindueskarme 6 Tylt à 2 Stld., er 8 Rdl.

Arbejdsløn til Tømmermanden for hvert Fag 4 Mk., er 8 Rdl. — Tækkemanden for Taget at oplægge 6 Mk. — er saa tilsammen udi Penge 54 Rdl. 1 Mk. 4 Sk.“

Af denne Synsforretning ser man, at Landet Sogn omkring ved Aar 1700 har faaet en ny Degnebolig, og skønt Pengene havde en anden Værdi end i vore Dage, kan det ikke have været uoverkommeligt for et helt Sogn at ofre 54 Rdl. paa en saadan offentlig Bygning; der har i hvert Fald ikke været Tale om nogen overdreven Flothed.

Af Skifteprotokollen fremgaar, at Hans Rasmussens første Hustru hed Maren Hansdatter og var Datter af Husmand Hans Andersen Veffuer i Nyby og Giertrud Jensdatter. En Søster til hende var gift med Præstens Husmand i Vaarø, og en anden med Rasmus Stær i Nyby. Foruden disse tre Børn af første Ægteskab, havde Hans Andersen to af andet Ægteskab, og da alt, hvad der blev tilovers til Deling ved Skiftet var 6 Dlr. 8 Sk., og Enken heraf skulde have Halvparten, saa kan den Lundby Degn ikke være bleven hovedrig af denne Arv efter sin Svigerfader.

Hans anden Hustru hed Johanne Madsdatter; hun døde i Sommeren 1689 i en Alder af 62 Aar. Selv døde han 1702, 84 Aar gammel, og blev „lagt neden i Kirken“, staar der i Kirkebogen.

Endnu skal blot noteres en Bemærkning i Tingbogen for 26. Septbr. 1661, hvor der blandt Vidnerne i den foreliggende Sag nævnes „Hans Degn, som nu bor udi Anders Bødkers Hus i Lundby“. Han har da lige tiltraadt Degneembedet, og har ikke straks kunnet tage Bolig i Degneboligen, men har maattet indlogere sig hos

Anders Bødker. Muligvis har Formanden faaet Lov til at bo en kort Tid i Degneboligen efter sin Afsked eller Enken efter hans Død.

Hans Eftermand i Embedet blev

Laurits Pedersen Schytte.

Han var født 1665 og altsaa 36 Aar gammel, da han blev Degn her. Hvad han har taget sig for i Forvejen, eller hvor han har været, har jeg ikke kunnet faa oplyst, muligvis har han allerede i nogle Aar assisteret den gamle Degn og er paa den Maade bleven hans Afløser i Embedet. Han er død 20. Aug. 1728, og da havde han været Enkemand siden 1704, idet hans Hustru Karen Pedersdatter, der var en Præstedatter fra Sønder sø, døde i Barselseng 30. Nvbr. d. A. kun 33 Aar gammel.

Nogen fin Mand har samme Laurits Schytte ikke været; thi Aaret før hans Hustru døde, maatte han ifølge Landet Kirke dog staa aabenlys Skrifte „formedelst Ukyskhed med Birte Jensdatter“. Kort Tid efter erholder han dog kgl. Oprejsning og faar Lov til at blive i sit Embede.

Samme Aar som han tiltraadte Embedet i Landet, altsaa 1701, døde Svend Pedersen i Stougaard „Kirkevæрге og Præstens Medhjælper“*), 75 Aar gl., og der staar bemærket i Kirkebogen, at der ved hans Begravelse taltes over Ps. 92, 13—16.

I de nu følgende 55 Aar havde Landet Sogn kun een Degn, idet

Rasmus Clausen Dreyer

var Degn her fra 1728 til 1783.

*) Om saadanne Præstemedhjælperne, som man godt kan betragte som Datidens Form for Menighedsraad, kan man se nærmere i Christian V's Lov 2' Bog 9' Kap.

Han var gift to Gange. Hans første Hustru, Maren Hansdatter, døde 1754 i en Alder af 58 Aar, medens hans anden Hustru overlevede ham i fem Aar og først døde, 76 Aar gammel, 1788. Om den gamle Degns Død noteres i Kirkebogen: „Rasmus Clausen Dreyer, som havde været Degn for Lande, Bregninge og Slottens Menigheder i 55 Aar og noget over 2 Maaneder, døde Natten til den 22. Decbr. 1783“.

Iflg. en af Præsten Peder Jensen Lucoppidans mange værdifulde Optegnelser svarede Hr. Dreyer i Familieskat: Af Lande Tiende 2 Rdl. 35 Sk., af Bregninge Tiende 1 Rdl. $68\frac{1}{2}$ Sk. og af Stalden 1 Rdl.

Paa sine gamle Dage havde han den Sorg, at han for en Tid blev husvild, idet Degneboligen brændte. Om dette noterer Præsten i Kirkebogen: „1779, Natten mellem 29. og 30. Januar Kl. 11 Slet, brændte Degneboligen i Lundby rent af.“ Det var ved denne Lejlighed, at Bregninge Sogns Kirkebog brændte, idet den netop uheldigvis i det Øjeblik var hos Degnen. Den omfattede Tiden fra 1733 til 1773, saa Bregninge Sogns biografiske Data i disse 40 Aar desværre for største Delen er gaaet ind i Glemselens Mørke.

Dreyer havde i flere Aar overladt Skoleholdergerningen til „den hæderlige Mand“

Corfits Juel,

og denne bliver nu ved hans Død ogsaa Degn i Landet Sogn. Muligvis er han paa en eller anden Maade i Slægt med Øens besiddende Jueler; det er jo ikke utænkeligt, at han kan have været et mislykket Sideskud, der paa denne Maade er kommen i Vej her, saa meget mere, som det var Stamhusbesidderen, der havde Kaldsret til Degneembederne, men det faar staa hen. I Collatsen kaldes han

„den hæderlige Mand“, men efter Folkemunde at dømme var han en meget usympatetisk Person, gerrig, egoistisk, herskesyg, en Mand uden Hjerte. Hans Hustru og Søn kunde næppe faa det nødvendige til Livets Ophold hos ham, hvorfor de nødtes til at rapse fra ham, snart en Firskilling, snart en Mark, ja, de drev det til sidst saa vidt, at de en skønne Dag tog hele hans Pengeskrin og gravede det ned ude i Haven, hvor Husets senere Ejermænd dog forgæves har søgt efter Skatten.

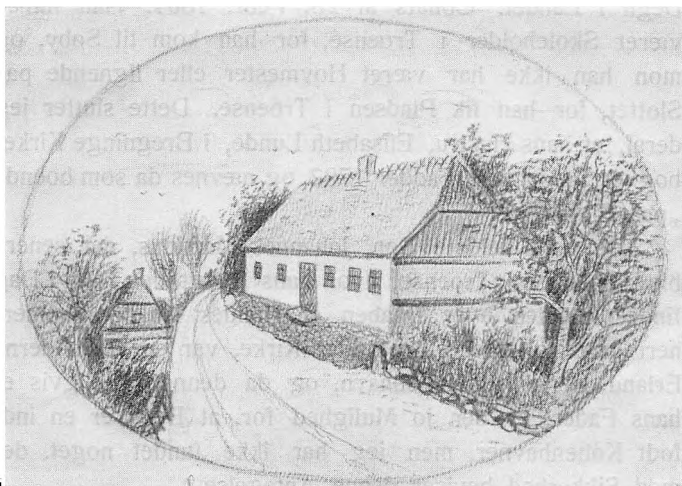
Saa meget af Sagnet, er jeg tilbøjelig til at tro, nok kan stemme temmelig nær overens med Virkeligheden, men nu Resten.

Degnen svor i sit stille Sind Hævn over Røverne, og en Dag, da Bymændene havde været samlede i Skolen for at drøfte Byens Bedste og var naaet et Stykke op ad Gaden, lukkede han Konen inde og stak Ild paa Huset. Hun slap dog ud, og Monsør Juel fik sin velfortjente Straf.

Skønt en Mand af den Karakter vel nok ikke tog det saa nøje med Midlerne, naar han blot naaede sit Maal, Hævn, saa er denne Slutning dog temmelig usandsynlig; da skulde nemlig Degneboligen være brændt to Gange, hvad jeg aldrig har hørt, og Corfits Juel kunde da ikke have været Degn til 1806, hvad han faktisk var. Det er vist hans gode Sognebørns Fantasi, der er rendt af med dem.

Efter Branden 1779 blev Skolen eller Degneboligen, som den endnu kaldtes, atter opbygget, og indtil 1791 havde Degnen Bolig her. Ved at betragte den endnu staaende gamle Bygnings Dimensioner kan man straks se, at det i sin Tid ikke har været noget almindeligt Bondehus.

Imidlertid var Jorderne blevne udskiftede, og Skolen i Strammelse, hvorom mere siden, var bleven flyttet ud ved Vornæs Skov. For da at dele Sognet mere ligeligt over blev Lundby Skole flyttet om midt imellem Lundby og Strammelse, og indtil 1863 hørte hele Strammelse til Lundby Skoledistrikt eller Landet, som Skolen fra nu af kaldes.

Lundby Skole — opført 1779.

I den ny Skole boede Degnen Juel til 1806, da han døde i den høje Alder af 82 Aar, saa han har allerede været en ældre Mænd, da han blev Degn her. Ved sin Tiltrædelse af Embedet bestemtes i hans Collats, at han skulde udrede 3 Rdl. til Odense Skole, nemlig Halvdelen af, hvad der hidtil var bleven betalt, den anden Halvdel skulde udredes af den nye Degn i Bregninge, der nu igen fra 1783 havde faaet sin egen Degn. Enkepen-

sionen skulde de ogsaa være fælles om og yde hver 4 Rdl. 1 Mk.

Corfits Juels Søn, der hed Frederik Juel, skal have henlevet sine ældre Dage i Vemmenæs Færgegaard som Røgter.

Nu blev daværende Skoleholder i Søby, Mons.

Friderich Johan Berg,

Degn i Landet. Collats af 28. Febr. 1807. Han havde været Skoleholder i Troense, før han kom til Søby, og mon han ikke har været Hovmester eller lignende paa Slottet, før han fik Pladsen i Troense. Dette slutter jeg deraf, at hans Hustru, Elisabeth Lunde, i Bregninge Kirkebog er anført som Fadder 1792 og nævnes da som boende „paa Slottet“.

Da hans ældste Søn, Johannes Martinus, der senere blev Snedker i Troense, hvor hans Slægt den Dag i Dag findes, holdtes over Daaben af Hendes Naade Kammerherreinde von Juel i Bregninge Kirke, var en af Fadderne Erland Berg fra København, og da denne rimeligvis er hans Fader, er der jo Mulighed for, at Berg er en indfødt Københavner, men jeg har ikke fundet noget, der med Sikkerhed beviser denne Antagelse.

I Troense gik han under Navnet „Magisteren“, og der er ingen Tvivl om, at han var Student i det mindste.

I Landet Skole blev han kun nogle faa Aar. Da han nemlig en mørk Efteraarsaften i Aaret 1813 havde været i Strammelse, lagde han Hjemvejen ind gennem Tinghaverne, og her for han vild og gik i Tingmosen og druknede. Stedet kaldtes mange Aar derefter „Bergs Hul“.

Hvorledes han var som Lærer, kan jeg ikke sige;

men i den fremsatte Skoleplan for hele Øen af 1813 er om ham noteret følgende i Anmærkningsrubrikken:

Saa længe nærværende Degn og Skolelærer Berg vedbliver som nu paa nogen Tid at forestaa sit Embede ulasteligt, bør han nyde de i Planen anførte Indkomster; men i modsat Fald forestilles han til Af-sættelse, og han nyder da i Pension 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg in nat. og 8 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, 6 Læs Tørv eller 1 Fv. Brænde og fornøden Husly, som Distriktet skaffer. Pensionen udredes af begge Sognets Kirkesangere, halvt af hver.

I denne Anmærkning tyder Ordene, „som nu paa nogen Tid“ jo paa, at det ikke altid har været saa godt, og at der var Mulighed for Tilbagefald.

I en gammel Skolejournal fra hans Tid i Lundby Skole findes f. Eks. følgende Notater:

Rasmus Madsen „har slet ikke været i Skole siden sidste Eksamen.“ —

Morten Poulsen „har ikke været i Skole siden første Maj“. —

Jørgen Frandsen „har ikke været i Skole det sidste halve Aar, siden Eksamen, da han løb bort!“ —

Disse Bemærkninger og flere lignende kunde jo nok tyde paa, at Monsøren ikke altid har været saa behagelig at have med at gøre, og at Børnene af den Grund helst blev fra Skolen; men det kan selvfølgelig ogsaa skrives paa de dovne Poders og deres kortsynede Forældres Konto.

Straks efter at Degneembedet var blevet ledigt, henvendte daværende Degn i Bregninge C. S. Lorentzen sig til Stamhusbesidderen, General Fr. Juel, og bad, om hans

Søn maatte blive Mons. Bergs Efterfølger, og da den Bregninge Degn stod godt anskrevet paa Slottet, blev Ansøgningen straks bevilget, skønt Sønnen endnu ikke var færdig med sin Uddannelse, men opholdt sig paa Skaarup Seminarium.

Indtil han fik sin Eksamen her, ansattes som Vikar i Embedet daværende Telegrafrepetiteur ved Telegrafene i Bregninge

Fødder Carstens.

Han var født 11. Juli 1784 i Almdorf i Sønderjylland og Søn af Hmd. Christian Carstensen og Hustru Christina Magnussen. Det var hans Lyst at gaa den studerende Vej; men da hans Forældre ikke havde Raad til det, kom han i Lære som Postelev paa sin Morbroders Postkontor i Bredsted. Fra 1801 til 1806 var han Postfuldmægtig i Tønder, og de næste tre Aar indtog han en lignende Stilling i Odense.

Paa Grund af svigtende Helbred maatte han imidlertid opgive denne Virksomhed og oprettede da en Privatskole for Jødebørn, der paa Grund af Jødefejden ikke kunde begaa sig sammen med de Børn, der hørte til Folkekirken. Nogle enkelte af disse havde han dog ogsaa i sin Skole, og blandt disse den senere saa berømte H. C. Andersen. Denne undselige, kejtede Dreng havde først forsøgt sig i en anden Pogeskole; men Læreren her sendte ham efter kort Tids Forløb hjem med det Skudsmaal, at han var ikke rigtig klog. Hans Fader henvender sig da til Carstens og beder ham om tage sig af ham, og det gør han i særlig Grad, da det hurtigt gaar op for ham, at der saa langt fra var noget i Vejen med den lille Hans Christians Forstand.

Imidlertid ophører denne Skole 1811 paa Grund af,

at der nu kommer rigtig Orden i Byens Skolevæsen. — Carstens bliver da Skriver hos Stiftsrevisor Bøtcher og kort Tid efter Skriver paa Stiftskontoret og Bispekontoret til 1. Maj 1813. Nu er det, han bliver ansat ved Telegrafan i Bregninge og saa fra Februar 1814 Vikar i Landet Skole. Om hans Ansættelse her skriver daværende Sognepræst i Landet, F. C. Lund, i en gammel Skolejournal:

„Efter at jeg d. 4. Jan. 1814 havde overleveret Hr. Carstens Skolens Inventar, besøgte jeg Skolen Dagen efter, d. 5. Januar, og atter d. 12. Jan., og jeg havde al Aarsag til at være tilfreds med den Begyndelse, han i Undervisningen havde gjort.“

Samtidig med at Carstens nu var Lærer i Landet, skulde han dog ogsaa passe den optiske Telegraf i Bregninge, og at disse to Virksomheder nok til Tider kunde komme lidt paa tværs af hinanden, ser man af en Notits, han selv har gjort i samme Journal, saalydende:

„Imellem 17. og 18. Januar modtog jeg en Skrivelse fra den høje Generalpostdirektion, hvori højssamme paalagde mig uopholdelig at tiltakle Telegrafan i Bregninge; paa Grund heraf blev der ingen Skole holdt 18. og 19. Jan. — Den 20. Jan. om Eftermiddagen indfandt jeg mig igen i Landet Skole.“

Han havde dengang ingen Eksamen, men efter at han havde været her til Marts 1815, tog han til Skaarup Seminarium og dimitteredes allerede samme Aar herfra som en Slags Privatist.

Hen i Efteraaret 1815 beskikkes han til Opsynsmand ved Befordringskontoret i Vindeby, og Aaret efter faar han ogsaa den Bestilling at indkræve Bropenge af

de rejsende i Vindeby. Disse to Bestillinger lod han imidlertid sin Kone passe, og 1816 træffer vi ham som Lærer først i Svanninge og siden i Vesterhæsing Skole. Herfra konstitueres han som Lærer i Sørup, hvor han er til Høstferien 1818. Saa er det forbi med hans Lærervirksomhed; han vender igen tilbage til Postfaget, og fra 1818 til 1841 er han Postfuldmægtig i Svendborg. I samme Tidsrum er han Skoleforstander i Bregninge Sogn, og i over et halvt Aarhundrede er han Retsvidne ved Thorseng Birketing.

Naar jeg har dvælet lidt udførligt ved ham, skønt hans Lærervirksomhed i Landet var saa kort, er det, fordi han i ældre Tider var kendt af hver eneste Taasingbo, og jeg har da ment, at yngre Slægtled kunde have Interesse af at kende hans vigtigste Levneddata.

Man spørger uvilkaarligt, om H. C. Andersen senere hen i Livet huskede sin gamle Lærer, og det viser sig, at skønt han aldrig besøgte ham, saa bevarede han ham dog med Taknemmelighed i sin Erindring. Han sendte ham saaledes i Julen 1855 sin Levnedstegning med følgende Hilsen: „Min gamle, kære Lærer, Hr. Fedder Carstens, hvem jeg ikke har set, siden jeg var 7 à 8 Aar, og som jeg først nu hører er og lever vel i Vindeby paa Thorseng, sender jeg her som Julehilsen „Mit Livs Eventyr“.

København, i Decbr. 1855.

H. C. Andersen.

Og da gamle Carstens holdt Guldbryllup 1872 med sin anden Hustru, Botilla Heinsen*), fik han sendt fra H. C. A. Digterens egen Portrætbuste i Kallipasta, samt følgende Brev:

*) Hans første Hustru, Johanne Cathrine Jensen fra Ruttebüll, med hvem han var bleven gift 1809 i Odense, døde i Barselseng i Foraaret 1822, og i Septbr. s. A. gifter han sig igen.

„Kære gamle Ven og Lærer! Det er Deres Guldbryllupsfest den 12. September; gerne havde jeg paa den Dag indfundet mig hos Dem, men jeg er forhindret fra personligt at kunne møde; min hjertelige Lykønskning maa dette Brev bringe Dem, ligesom ogsaa til samme Tid, haaber jeg, et lille Minde om mig vil indtræffe, og som jeg beder om maa faa Plads i Deres Stue. — Det er snart 60 Aar, siden vi saa hinanden, men levende husker jeg endnu Alt fra hin Tid: Deres Hjem, Skolebygningen, for mig den Gang saa udstrakt stor, de gamle Kastanietræer udenfor, tæt op ved Byens Port ud til Munkemølle; men især husker jeg min Lærer Hr. Carstens, den Gang en ung, kraftig Mand. Jeg husker Dem saa godt, husker de hvide Tænder, der kom frem ved Smilet, de milde Øjne, De saa paa mig med, idet De holdt mig ved Haanden, for at jeg ikke skulde løbes overende af de store Drengene. — Alt staar saa klart i min Tanke, og det er dog saa længe siden. Forunderligt, at vi i de mange, mange Aaringer aldrig mødtes. — Men det kan ske endnu, om Gud vil forunde mig det. I det kommende Aar haaber jeg at træde ind i Stuen til Guldbryllups-Parret, som paa Deres Festdag venligst vil have i Tanken

Deres hjerteligst hengivne

H. C. Andersen.

Da Carstens forlader Landet Skole, er Lorentzen endnu ikke færdig, og fra Marts til Sommerferien vikarierer her da af

Carl Adolphsen Svømmøe.

Han var paa den Tid Elev paa Skaarup Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1816, og har vel manglet Penge

og derfor taget Tjeneste de faa Maaneder. Han var født i Veringe 6. Juli 1796 og er død som Lærer i Sønderød ved Bogense 1867. Hans Forældre var Skoleholder Adolphsen og Hustru Maren Dreyer.

I Juli Maaned 1815 dimitteres fra Skaarup Seminarium

Frøderik Christian Lorentzen*),

og han er med det samme ansat som Lærer i Landet, skønt hans Collats først er dateret 30. December 1815. Han er, som anført, Søn af Degnen i Bregninge og født i Bregninge Skole 1789. Aaret efter at han var flyttet ind i Landet Skole, bliver han gift med Birthe Kristine Lund, en Søster til hans samtidige Sognepræst, Fred. Chr. Lund.

Lorentzen hørte til den Slags Lærere, der nødig slap Tampen af Haand, til dem, der mente, at Bibel og Balle skulde bankes ind i de sølle Poder. Men skønt den lille spinkle Mand saaledes var en Mester i at svinge Mester Erik, og det oven i Købet med Kejten, tog Børnene det med temmelig ligeglad Sløvhed, saa længe det kun drejede sig om Rebet, mere betænkelige blev de, naar han greb til „den trekantede“, et afbrækket Stykke trekantet List af et af Skolebordene. Da kunde det godt løbe dem koldt ned ad Ryggen ved Tanken om, at der maaske skulde flyde Blod, hvad ikke saa sjældent skete.

Et enkelt Eksempel blandt de mange paa Datidens meningsløse Haardhed skal her anføres, efter en gammel Mands Fortælling.

Det var i en Regnetime.

*) Kort efter at Lorentzen var kommen til Landet Skole, var han i Skaarup for at have Opsyn med Hørlugning paa Seminariet, iflg. Landet Skolejournal.

„Jeg var, naar jeg selv skal sige det,“ fortæller vedkommende gamle, „godt med i Skolen. Jeg var f. Eks. Mand for at opremse alle Byerne i hele Danmark, da jeg stod paa Kirkegulvet, og i Regning hørte jeg til de allerflinkeste. Saa skete det en Dag, at Opgaven var skrevet galt op paa den store Tavle, og Facitet, jeg fik, var selvfølgelig forkert. Dette anede jeg ikke, da jeg med Frimodighed gik op til Katederet med min Tavle; men den Uvejrssky, der pludselig for hen over Degnens Ansigt, fortalte mig, at der var noget galt paa Færde, og i Stedet for at undersøge Aarsagen til Fejlen gav han mig, under Tilraab af mange kønne Navne som Køter, Slyngel, Hvalp o. lg., otte Slag af „den trekantede“ — otte var altid Taksten*) — og Løfte om flere, hvis jeg ikke snart fik de rigtige Cifre. Det var naturligvis umuligt for mig, og jeg fik da endnu tre Gange otte til, inden Timen var forbi, saa jeg var deraf baade blaa og grøn i mange Dage.“

Dette er kun eet Eksempel paa utallige lignende og paa Skolegangen i Almindelighed i de Tider. Man kan spørge, hvorfor sligt ikke blev paataalt; men at det fik Lov at gaa, forstaar man, naar man hører, at den, der skulde tage sig af det, Sognepræsten, var af akkurat samme Støbning, og at Konfirmanderne gik hjem fra Præstegaarden med en rød Kind eller en øm Ryg, var ingenlunde ualmindeligt.

Skønt det ikke netop hører hjemme i disse Linier, kan jeg dog ikke lade være med at fortælle et lille Træk, der fuldt ud belyser det her anførte.

*) Iflg. det flere Gange nævnte Juelske Reglement af 1795 maatte Degnen ikke tildele Børnene mere end 10 Slag paa egen Haand. Skulde de have mere, maatte det ske i Overværelse af Skoleforstanderne.

Det er første Time ved Konfirmationsforberedelsen i Landet Præstegaard hos den gamle, blinde Konsistorialraad. Der er mødt 19 Dreng og 5 Piger, og da disse 24 Børn er bænkedede langs Væggene i Præstens Studerkammer, spørger Præsten om den ældste Drengs Navn, og der svares „Pæ Vogn“. Nu bliver Præsten straks vred og siger med Stentorrøst: „Her er ingen med det Navn, jeg har selv døbt eder alle og har ikke døbt nogen saaledes, du hedder Peder Eriksen og ikke Pæ Vogn“. Den befippede Duks maatte nu nævne de 24 Børns Navne nogle Gange forfra og bagfra, til den blinde Mand havde dem paa Rækkefølge i Hukommelsen. Han siger da: „Der bag ved Nr. 6 staar en stor Bog paa Hylden, det er Bibelen, vil du tage den og slaa op paa 1. Kong. 5.3 —“

Den tiltalte Drengs Ansigt blev til et stort Spørgsmaalstegn og Kammeraternes til 23 smaa do., fordi de var aldeles uvante med at finde sig til Rette i Bibelen. En enkelt tog Situationen mere gemytlig og fniste lidt, men det skulde han ikke have gjort; thi da den gamle Præst hørte det, var han ved at eksplodere af Vrede, slog i Bordet og skældte ud, saa det rungede i hele Præstegaarden. Den øverste Dreng blev herover saa betuttet, at han slet ikke kunde svare paa Præstens Spørgsmaal om, hvorfor de lo, og han fik da nogle Prygl og blev kastet ud i Forstuen. Nr. 2 tog Mod til sig og sagde, at det var, fordi de aldrig havde lært at slaa op i Bibelen, og med denne Forklaring lod han sig nøje og kaldte paa Synderen ude i Gangen.

Nu vilde Skæbnen imidlertid, at Nøglen røg op under en stor Egekiste, da Døren blev smækket haardt i, og uden den kunde Døren ikke aabnes, saa Præsten maatte kalde paa Husjomfruen, Jomfru Munk, ved at banke paa Væggen ind til Spisekammeret, der stødte op til Studere-

kammeret, og da ogsaa hun maatte melde Pas, maatte Præstens to haandfaste Karle ind og flytte Kisten, for at Duksen kunde komme ind og — „Undervisningen“ fortsættes.

Saadan var Begyndelsen paa Konfirmationsundervisningen; man kan tænke sig de øvrige Timers Forløb.

— — —

Det var ikke en enkelt, der i Skolen maatte smage Mester Erik, sjælden gik der nogen Skoledag til Ende, uden at Ferlen havde været i Virksomhed, og stundom nød hele Klassen samme Ret. En saadan Generalaftampning kunde jo være anstrengende nok for den lille Lorentzen, og det er da sket, at han har holdt Hvil midt i Klassen med Ordene: „Nu puster man ved store Ernst“.

Skønt Forældrene nok var af den Mening, at Prygl skulde der til, om det skulde blive til noget, kunde det dog nu og da falde dem for Brystet, naar deres lille Hans og Poul eller Maren og Mette maatte holde Sengen nogle Dage for at faa Ryggen lægt til næste Omgang.

Det var efter en saadan Slagdag, at en mandhaftig Gaardmandskone i Lundby skældte Degnen ud efter Noder og sluttede sin Tale med at sige: „Han maa være glad ved, min gode Degn, at mine Bukser ikke er skaaret efter samme Snit som Hans, for i saa Fald vilde jeg ikke indestaa for noget — —!“

Hun nøjedes med at true; men en anden lod det blive til Handling. En af hans tidligere Elever kunde aldrig glemme de Prygl, han havde faaet i sin Skoletid, og da Degnen i 1842 ud paa Natten gik hjem fra et Bryllup i Lundby, blev han paa Skolestien, der dengang gik langs Holme, indhentet af „et stort, forklædt Fruentimmer“, der gav ham en saadan Omgang, at det blev en Pind til hans Ligkiste.

Han ligger begravet ved sin Hustrus Side under de store Ege paa Landet Kirkegaard.

Hans Enke, der var syv Aar ældre end han, henlevede sine sidste Dage i to Fag Hus, som Lorentzen havde faaet Skoledirektionens Tilladelse til at bygge til Skolens søndre Ende, og i Pension maatte Eftermanden udrede $\frac{1}{8}$ af Embedets Indtægter, nemlig in natura 6 Skp. Rug og 1 Td. 2 Skp. Byg, og efter Kapitelstakst 3 Tdr. $4\frac{1}{8}$ Skp. Byg.

Det havde været Lorentzens Mening, at disse to Fag Hus, der nok oprindelig var bygget til hans Svigermoder, ogsaa i Fremtiden skulde tjene som Enkesæde; men dette kunde ikke tillades, da der allerede var eet Enkesæde henne ved Tinghaverne.

Foruden ovennævnte Enkepension havde Eftermanden af Udgifter, der hvilede paa Kaldet: 1 Td. $\frac{4}{5}$ Skp. Byg til Hjælpekassen og 1 Rdl. 3 Mk. til Odense Skole. Endvidere skulde han besørge Embedsbreve, hvorimod der endnu ikke var afkrævet Læreren Kommuneafgift.

Lorentzen havde en Søn, der hed Carl Christian og var født i Landet Skole 1817. Han studerede Theologi og blev Sognepræst i Skeby-Otterup. Han var gift med en Datter af Skovrider Cloos ved Valdemar Slot.

Under Vakancen efter Lorentzens Død, vikarierede C. L. Møller, en Søn af Pastor Møller i Vaarø. Han var født 1820, dimitteret fra Skaarup 1842 og blev 1844 Lærer i Odense.

Hen i Sommeren blev Embedet besat med

Rasmus Hansen Lohmann,

der da var Huslærer paa Schelenborg hos Kammerherre Carl Juel-Brockdorff. Han var født i Kissendrup 4. Febr. 1812 og Søn af Selvejer-Gaardmand Hans Rasmussen

Loumand*) og Elisabeth Larsdatter. 1833 dimitteredes han fra Skaarup Seminarium med Udmærkelse, og kort efter tiltraadte han Pladsen paa Schelenborg. Under sit Ophold her blev han forlovet med Methea Bolette Schmidt, Datter af Sognepræst J. C. Schmidt i Mesinge, og Aaret efter, at han var bleven Lærer i Landet, stod deres Bryllup.

Med hans Komme til Landet Skole indtraadte der noget af et Systemskifte. Nu fik Tampen Fred og Ro, og hans Maade at undervise paa og Midler at virke med var ikke saa lidt forskellige fra den gammeldags Degns, om end Terperiet og Remseriet endnu ikke forsvandt fra Skolen.

Denne nymodens Mildhed blev imidlertid flere Steder misforstaaet, idet mange mente, at paa den Maade blev det til slet ingenting, og den nye Lærer blev derfor i Begyndelsen mødt med meget skeptiske Blikke af de ældste og mest fordomsfulde. Efterhaanden som Aarene gik, klaredes dog disse mørke Blikke mere og mere; han vandt Beboernes Sympathi og Børnenes Hjerter, og den rette Samklang imellem Hjem og Skole kom til Stede.

Lohmann blev ikke nogen gammel Mand. Kun 50 Aar gammel døde han 1862 til stor Sorg for Distriktets Beboere, der med megen Deltagelse fulgte ham til Graven paa Landet Kirkegaard.

Hans Enke flyttede til sin yngste Søn Viggo Lohmann i Sanderum ved Odense, hvor han var Mejeriejer; her døde hun 1889 og ligger begravet paa den der-værende Kirkegaard.

Af deres to andre Sønner døde den mellemste, Elias, som ung Landmand hos en Onkel i Kissendrup, medens

*) Saaledes er Navnet stavet i Flødstrup Kirkebog.

den ældste, Christian, fulgte med Baron Christian Juel-Brockdorff til Mejlgaard ved Grenaa som Forvalter og fik ved hans Hjælp en Gaard der i Nærheden.

Lohmann efterfulgtes af

Jens Henrik Carl Marius Tofte.

Han er født 13. Maj 1839 i Vildbjerg ved Herning og er Søn af Hans Christian Tofte, Lærer og Kirkesanger først i Vildbjerg, senere i Hornstrup ved Vejle, og Emilie Clausen. Han dimitteredes 20 Aar gl. fra Jelling Seminarium med Udmærkelse, og efter at have været Huslærer en kort Tid paa Engelsholm konstitueredes han 1860 som Seminarielærer i Jelling. Efter et Par Aars Ophold her blev han i Foraaret 1862 kaldet til Lærer og Kirkesanger i Landet; men allerede 28. Aug. Aaret efter fik han Asættelse som Sang- og Musiklærer ved Skaarup Seminarium, og i dette sit Yndlingsfag, hvortil han særlig efter sin Moder har faaet store Gaver i Arv, er det bleven ham forundt at virke i over et halvt Aarhundrede.

Da Tofte var i Landet Skole, var han Ungkarl, og hans elskværdige, retskafne Karakter skaffede ham trods den korte Tid mange Venner, om end disse tit havde svært ved at sætte sig ind i den unge, frisindede Lærers ikke helt dagligdags Tankegang. Som naar han f. Eks. gik over hos Naboen og bad, om hans Gris ikke maatte komme over i Skolens Svinesti og holde Skolegys med Selskab, for den gik og havde det saa ensomt, saa vilde Tofte fodre den sammen med sin egen. Eller naar han ikke kunde nænne at jage sine Køer bort fra Kornstakken, som de var søgt til, efter at de havde revet sig løs fra Tøjrælen, men syntes, at det var saa udmærket fundet paa af de røde. Den Kone, der bragte ham

Meddelelsen, kunde ikke rigtig tro sine egne Øren, da hun hørte, at den ny Lærer havde det Syn paa Sagen.

Disse og lignende Historier, der selvfølgelig er pynkede og overdrevne, fortælles endnu af Bedstemo'r og Bedstefa'r og vidner om den unge Toftes Godmodighed og Optagethed af Skolegerningen, medens Landbrug og Husvæsen var ham Biting.

Det Systemskifte, der var begyndt med Lohmanns Komme til Landet Skole, anstrengte Tofte sig med at faa fuldført, saa Remseri og Tankeløshed kunde blive afløst af fornuftig Fremstilling og Eftertanke, og det vilde sikkert være lykkedes for ham, hvis han var bleven der noget længere. Han maatte nu nøjes med at se det godt begyndt og haabe paa Efterkommernes Fortsættelse i samme Spor.

Hans Afløser i Embedet blev

Johan Nissen Koch,

der er født i Nybøl i Sønderjylland 18. Juli 1829 og dimitteret fra Skaarup 1851 med første Karakter.

Efter at han havde været Huslærer paa Vejstrupgaard et Par Aars Tid og dernæst haft et Par Hjælpe-lærerpladser i Sønderjylland, 1854 i Hansted, Rapsted Sogn, og 1855 i Øster Snedebøl, Lek Sogn, blev han 1857 Lærer og Kirkesanger paa Drejø, og herfra forflyttedes han til Landet.

Han var en meget dygtig og nidkær Lærer, og saavel Skole som Kirke var vel tjent med ham i de 33 Aar, han virkede her. Koch var en Mand, der forstod at bevæge sig saa vel blandt Bønderne som blandt finere pølerede Samfundsborgere, velset af alle og altid velkommen hos Kolleger som hos Beboerne. I hans Selskab var man altid sikker paa at faa sig en hjertelig Latter, og mangan

Anekdote eller pudsig Historie — tit af eget Fabrikat — fra hans Læber bevares endnu paa Taasinge.

Mens han var Huslærer paa Vejstrupgaard hos Breddahl Møller, lærte han sin tilkommende Hustru at kende. Hun hed Ingeborg Marie Holst og var en Købmandsdatter fra Varde. Til Taasinge var hun kommen med Pastor Heilmann i Vaarø, og da hun havde været i Præstegaarden der i fem Aar, blev hun Husjomfru, først paa Egeskov og siden paa Vejstrupgaard. Hun var en overordentlig proper, flittig, dygtig og økonomisk Husmoder, og Madam Kochs Husholdning og Madlavning afgav Mønster for mere end een Gaardmands- og Husmandskones Kokkeri i de Tider.

Deres eneste Datter, Cathrine Koch, blev gift med H. V. Wærum, Konstruktør ved Statsbanerne i København.

En Plejesøn, som Koch havde, Niels Rasmus Nielsen, Søn af Bøsse-mageren i Vesterskerne, blev Tegnælærer ved Københavns Kommuneskole.

Da Lærer Koch fik sin Afsked med Pension 1896, var han en opslidt Mand, og han levede kun et Par Aars Tid derefter, idet han døde 2. Decbr. 1898 og blev begravet paa Landet Kirkegaard ved Siden af sin allerede 18. Marts 1891 afdøde Hustru.

Uden for Skolen havde han taget sig af Ungdommen paa flere Maader, f. Eks. ved at holde Aftenskole, hvad der dengang ikke var saa almindeligt. Han oprettede en Sangforening, og han gav Stødet til Oprettelsen af „Taasinge Læseforening“, der i sin Tid var til megen Gavn og Glæde Øen over i de lange Vinteraftener. Den bestaar ganske vist endnu, men fører en meget kummerlig Tilværelse, hvortil Aarsagen vel maa søges ad flere Veje.

Den nye Lærer i Landet Skole efter Lærer Kochs Afsked blev

Laurits Anton Valdemar Andersen.

Han er født i Ulbølle 24. Oktober 1866 og Søn af Gymnastiklærer J. Andersen i Nyborg og Hustru Johanne Winther, Datter af Lærer Winther i Ulbølle. Han er dimitteret fra Skaarup 1887 og blev Aaret efter Lærer ved Lillemark Biskole, hvorfra han forflyttedes til Landet.

I hans Tid blev den gamle Skole, der nu i over hundrede Aar havde tjent som Oplysningsanstalt for Lundbys Ungdom, solgt til en Dyr læge. Skolejorden blev solgt til et Konsortium, der udstykkede den og derved lagde Grunden til en helt ny By, som nu bærer Sognets Navn — af Mangel paa bedre.

En Sten i Gavlen paa Dyr lægeboligen, altsaa den gamle Skole, vidner for Efterslægten om denne Bygning tidligere Anvendelse. Den bærer nemlig følgende Indskrift: „Til nyttig Kundskabs Udbredelse blev denne Skole opbyggt Aaret 1791.“

Landet Skole kom nu atter som i gamle Dage til at ligge midt i Lundby By, og der blev anlagt en stor Have og plantet en hel Del gode Frugttræer. Efter tolv Aars Forløb forlader Lærer Andersen Landet, og hans Eftermand bliver nuværende Lærer Anker Ammon Aksel Mathorne.

I de gamle Degnes Dage hørte der til dette Embede en Jordlod paa otte Td. Land. Denne Jord kom senere til at høre til Landet Præstegaard, og den bærer endnu Navnet „Degnemarken“.

Til Brændsel fik Degnen udvist 4 Fv. Brænde paa Stubben, og for øvrigt bestod Lønnen af

10 Tdr. 2 Skp. Byg					
7 Tdr. 5 Skp. Havre anslaaet til 27 Rdl. $36\frac{5}{8}$ Sk.					
41 Snese Æg	”	”	6	-	80
580 Pot Mælk	”	”	6	-	4
Kvægtiende	”	”	8	-	00
Offer og Acc.	”	”	6	-	32
			<hr/>		
			Ialt 54 Rdl. $56\frac{5}{8}$ Sk.		

Da Skolen blev flyttet om ved Kirken, blev der udlagt en hel ny Jordlod til den, men de øvrige Indtægter forblev uforandrede til 1795, da tillægges der nemlig Embedet 30 Rdl. I Aaret 1811 kommer der et nyt Reglement, der bestemmer, at Lønnen nu skal være 6 Tdr. Rug in natura og 24 Tdr. 6 Skp. Byg efter Kapitelstakst, men heri afkortes de ovennævnte 54 Rdl. $56\frac{5}{8}$ Sk., saa det er mere en ny Lønningsmaade end en Lønforbedring.

Efter 1814 forandres Kornlønnen til 6 Tdr. Rug og $37\frac{1}{2}$ Td. Byg, og saa kommer hertil Fourage og Offer og Accidenser, foruden Jordloden og Brændsel. Efter Planen skulde Offer og Accidenser deles lige imellem Sognets to Lærere, men efter mindelig Overenskomst imellem dem hævede hver af sit Distrikt.

Fra 1856 forøges Lønnen med de da lovbefalede 3 Mk. for hvert Barn, der var i Skolen, og saaledes er Forholdet, til hele Lønningsmaaden forandres ved Skoleloven af 1899.

Ifølge denne oprettedes der Forskole her i Lundby, og den første Lærerinde her er den nuværende Frk. Maren Dorothea Louise Jeppesen.

Vornæs.

I den vestlige Halvdel af Landet Sogn var der indtil Udskiftningen 1789 ingen anden Bebyggelse end Strammelse By og nogle faa Huse ved Vornæs Skov, der udgjorde den lille By Skindballe, omkring Skovfogedstedet, „Skindballehus“. Bækkehavegaardene laa i Lundby, og det samme var Tilfældet med flere af de Gaarde, der nu ligger i Vornæs, medens Resten af disse laa i Strammelse.

Da Strammelse altsaa var en temmelig stor, tæt bebygget Landsby, var det naturligt, at Beboerne her ikke vilde nøjes med Degnens Komme „i det dejlige Solskin“, men temmelig tidlig har faaet deres egen Skole, og selv om Skolevæsenet her nok har været nogle Grader tarveligere end i Degnebyen og maaske for en Del derfor er saa lidt kendt af Efterverdenen, saa har jeg dog truffet paa flere Skoleholdere her i Strammelse.

Huset, hvori de virkede, ligger endnu den Dag i Dag omtrent midt i Byen, lidt fornemt tilbagetrukket fra Gadens Larm; men det har vel nok skiftet baade Stolper og Løsholter mere end een Gang, siden Byens Ungdom gik i Skole der.

I Aaret 1739 hed Skolemesteren her

Henrich.

I Landet Kirkebog er hans Efternavn ikke nævnt, maaske af lutter Fornemhed, og det hele, vi faar at vide om ham, er, at han dette Aar med sin Hustru Zille faar en Søn, der i Daaben faar samme Navn som Faderen.

Hans Eftermand hed

Brandt.

Han døde 1761 i en Alder af 68 Aar, og han har

vistnok i sin Ungdom indtaget en eller anden Stilling paa Slottet; thi her dør hans Enke 1789 i den høje Alder af 93 Aar. Det har næppe alene været paa Skolens Konto, at den gamle Skolekone har faaet Naadsensbrødet her.

Efter Brandt kom Skoleholder

Engelbrecht.

Han døde dog allerede Aaret efter, antagelig som temmelig ung Mand. Det Hjørne af Bladet i Kirkebogen, hvor hans Alder har staaet, er forsvundet, men naar jeg antager, at han ikke var nogen ældre Mand, saa er Grunden den, at da hans Enke dør syv Aar efter, er hun endnu kun 40 Aar gammel. Det er jo ikke usandsynligt, at Tuberkulosen her — som saa mange Gange siden paa Taasinge — har lagt disse to unge Mennesker i Graven.

Strammelse fik saa en Skoleholder ved Navn

Lars Pøber Baagøe.

Muligvis stammede han der fra Byen; thi Navnet Baagøe træffes allerede i Strammelse over hundrede Aar tidligere, ligesom det er at finde der den Dag i Dag. I 1788 blev Monsør Baagøe Enkemand, idet Hustruen da dør, kun 40 Aar gammel, og et Par Aars Tid efter flytter han fra Strammelse. Nu foregaar nemlig Udskiftningen, og dermed ogsaa Udflytningen af Gaardene; den nye By Vornæs begynder at dannes, og Skolen flyttes fra Strammelse og helt ud ved Vornæs Skov, nuværende Matr. Nr. 13 c. Af en eller anden Grund har Baagøe ikke syntes om at komme derud, og da Embedet i Søby Skole er ledigt, flytter han med Herskabets Tilladelse dertil. Heller ikke i Søby slaar han sig til Ro, men flytter paa sine gamle Dage til Bjerreby, og under disse to Skoler vil derfor findes lidt mere om samme Baagøe.

Vi er nu naaet til Aaret 1790 eller deromkring; den nye Skole i Vornæs er bleven færdig, og den første Lærer her hedder

Lars Holm.

Han er ifølge Landet Kirkebog død 1795 i en Alder af 68 Aar, uden at jeg ellers ved noget nærmere om ham. Han kan næppe have været Lærer noget andet Sted paa Taasinge, før han kom til Vornæs. Har dette været Tilfældet, saa har det været i Nyby eller Vindeby, hvor der ogsaa engang har været en Slags Skole; men det lader sig vist ikke opklare til Bunds. Et svagt Fingerpeg i den Retning, jeg her har antaget, er det, at hans Enke er død i Nyby 1796, 63 Aar gl. I Kirkebogen er hun opført som Skoleholder Holms Enke, saa hendes Navn faar man ikke at vide. Om de nu skulde have været her en længere Aarrække, og hun af den Grund har haft Lyst til at tilbringe sine gamle Dage her mellem gamle bekendte i Stedet for i Vornæs, hvor de kun var saa kort — ja, det er jo muligt.

Alle disse Skoleholdere med de velklingende Navne har vistnok, som før antydet, tilbragt deres Ungdom paa Slottet, og derved tilegnet sig lidt ydre Politur og maaske saa mange Kundskaber, at de ragede en Kende over Bønderne i boglige Færdigheder, hvad der jo i de Tider ikke skulde saa meget til. Deres flotte Navne lader formode, at deres Stamme er af fremmed Rod, skønt Taasinge ikke har Mangel paa Navne, der ikke ender paa „sen“.

Efter Lærer Holm fulgte

Jørgen Hansen.

Om ham ved man sikkert, at han i sine yngre Dage var Kusk hos Generalen. Han bliver ikke nogen gammel

Mand, idet han dør allerede 1824, kun 61 Aar gammel. Han var den første Lærer i Vornæs, efter at det Juelske Skolereglement af 1795 var traadt i Kraft. Efter dette betragtedes Vornæs Skole som en Filialskole af Landet, altsaa en Slags Biskole, med en Løn, der næsten kun var det halve af Hovedskolens.

Lærer Hansens Dygtighed har ikke været overdreven stor, hvis man skal tro, hvad Folkemunde mange Aar efter hans Død fortalte, at han lærte Børnene, at „alle Hovedord ender paa — else“.

Hans Enke henlevede sine sidste Dage i Degneensædet ved Tinghaverne og forslog Tiden med at gaa rundt i Sognet og sælge Krydderier o. lign. til Gaardmandskonerne, og skete det, at Skolekonen udeblev den bestemte Dag, maatte de indstille Æbleskiverne m. m., til hun kom med den nødvendige Kardemomme og Allehaande.

Imens hun boede her som Enke, blev deres eneste Datter, Anne Kathrine, 1831 gift med Morten Hansen Funch, der var Færgekarl i Vindeby.

Den ny Lærer i Vornæs,

Jens Larsen,

var født i Brændekilde ved Odense 19. Marts 1795 og var Søn af Lars Rasmussen og Hustru Maren Jensdatter.

Da han var 22 Aar gl., dimitteredes han fra Skaarup, og han blev saaledes den første seminarieuddannede Lærer i Vornæs, til hvilket Embede han fik Collats 23. Juni 1825. Han blev dog kun nogle faa Aar her, hvortil vel nok de smaa Indtægter bidrog en Del; thi selv om Vornæs Skole ikke længer betragtedes som Filialskole, saa var det dog endnu et mindre Embede. 1830 forflyttedes han til Mesinge paa Hindsholm, og her er han død den 20. April 1872.

Mærkeligt nok bliver det en anden Hindsholmlærer, der nu kommer til Vornæs, nemlig

Hans Rasmussen.

En saadan Omflytning forstaar man dog bedre, naar man husker paa, at det var samme Besidder begge Steder, og at det var ham, der havde Kaldsretten.

Hans Rasmussen var Søn af Rasmus Jensen Møllebygger og Hustru Karen Hansdatter i Vejstrup og født der 7. Jan. 1800. Straks efter sin Konfirmation blev han Møllerlærling paa Schelenborg Mølle; men ved et Ulykkestilfælde mistede han to Fingre, og dette gav Anledning til, at han ved Kammerherrens Hjælp kom til Skaarup Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1822.

Kort efter blev han Lærer ved Langø Skole i Dalby Sogn, og herfra forflyttedes han til Vornæs Skole 1830.

Han var en meget mærkelig Mand, hvis Sindstilstand tit grænsede nær op til Sindssygdom. Han gik f. Eks. baade Vinter og Sommer med store Træskostøvler, saavel i Kirke som i Skole; han stoppede sig ud med Klude og Pjalter over hele Kroppen, og om Natten lagde han et stort Stykke Træ paa hver Side af Overdynen for at — holde paa Varmen.

Paa Grund af disse hans Særheder maatte han i flere Aar holde Hjælpe lærer.

Blandt disse kan nævnes *Rasmus Hoyer*, Søn af Lærer Hoyer i Bjerreby, hvor han var født 23. April 1818; han fik Eksamen ved Skaarup Seminarium 1838 og blev 1841 Lærer i Blanke ved Middelfart. Hans Afløser blev *Hans Jørgensen*, der var født i Brudager 26. Marts 1816. Han gik en Tid paa Skaarup Seminarium, men da det ikke gik ham saa heldigt her, som han ønskede, rejste han til Snedsted (nuværende Ranum), og

herfra dimitteredes han 1841. Nu var han en kort Tid Hjælpelærer paa Mors og kom derfra til Vornæs, hvor han var i omtrent 3 Aar. I sin Lærertid her var han i Høstferien henne paa Schelenborg for at hjælpe Kammerherren med at tage imod Tiende, der endnu dengang leveredes in natura. Efter disse faa Aars Lærervirksomhed i Vornæs opgav han helt denne Gerning og blev Gaardfæster i Gesinge, og her døde han 20. Marts 1902.

Af de øvrige Hjælpelærere skal endnu nævnes den under Landet omtalte *C. L. Møller*, samt en Gaardmands-søn fra Gesinge, der hed *Niels Rasmussen*; han blev senere Lærer i Rude ved Skelskør.

Det har kun været nogle ganske faa Aar, Lærer Rasmussen har kunnet bestride Skolen ved egen Hjælp, og selv om en Hjælpelærers Løn ingenlunde var svimlende, saa har denne Udgift dog i Aarenes Løb tyngtet stærkt paa Budgettet, og af denne Grund har Rasmussen da ogsaa iflg. Vornæs Skoles Embedsbog, erholdt en aarlig Understøttelse paa 20 Rdl. af Skolelærerhjelpekassen, paa Betingelse af, at Skoledirektionen skulde godkende Hjælpelæreren som en duelig Mand.

Bortset fra de omtalte Særheder var Lærer Rasmussen et snildt Hoved, og gjaldt det for Beboerne i hans Distrikt om at finde ud af et eller andet vanskeligt, juridisk Spørgsmaal, henvendte de sig altid til Skolemesteren, han vidste Raad.

Til hans Ulykke vidste han imidlertid mere, end godt var.

Paa hans Tid huserede paa Taasinge og Sydfyn en vidt forgrenet Tyvebande, om hvis Mørkets Gerninger, der i sin Tid er skrevet en hel Bog, og her havde Rasmussen paa en eller anden Maade en Finger med i Spillet, som Hæler eller Medvider, i hvert Fald saa meget, at han

blev arresteret, og det tog han sig saa nær, at han hængte sig i sit Halstørklæde i Arresten, det var i Aaret 1856, 11. Septbr.*)

Hans Hustru hed Elise Marie Juel og var fra Kerteminde. De havde to Børn, en Søn ved Navn Julius, der døde, da han var 18 Aar, af Tuberkulose, og en Datter, der hed Caroline. Hun blev gift med en Bager Freudenthal i Svendborg, men blev efter et Aars Ægteskab skilt fra ham og rejste saa til København.

Lærer Rasmussen havde af Embedsudgifter 1 Td. $\frac{4}{6}$ Skp. Byg til Hjælpekassen, 1 Rdl. 3 Mk. til Odense Skole og 2 Rdl. 8 Skl. i Fattigskat, samt $\frac{1}{8}$ af Embedets Indtægter i Pension til Formandens Enke. Denne sidste Udgift slap han dog for, da Distriktets Beboere var saa hjælpsomme imod ham, at de udredede dette Beløb for ham.

— — —

Ved Lærer Rasmussens Død blev Vornæs Lærerebbe altsaa pludselig ledigt; men i Stedet for at antage en Vikar, som man i vore Dage vilde have gjort, blev Børnene sendt over til Lærer Lohmann i Landet Skole. Det var nu ikke, fordi han manglede Arbejde, tværtimod — han havde allerede alt, hvad han kunde overkomme, og en af hans lige konfirmerede Elever, Hans Nielsen, senere Snedker i Lundby, blev ansat som Hjælper for de smaa. Efter et halvt Aars Forløb kom han i Snedkerlære i Svendborg, og en ung ugift Pige, der hed Ane Frandsen, fortsatte denne Pogeskolevirksomhed henne i Lærerenkesædet ved Tinghaverne. Hun fik en aarlig Løn, ca. 60 Rdl.,

*) I Kirkebogens Anmærkningsrubrik staar: Taget sig selv af Dage ved at hænge sig i Svendborg Arrest, hvortil han var henbragt som mistænkt for flere Forbrydelser. Begravet paa Svendborg Kirkegaard.

af Kommunen, og hermed er da gjort Begyndelsen til den et halvt Aarhundrede derefter lovbefalede Forskole; thi det blev ikke noget helt midlertidigt, men fik Lov at bestaa flere Aar, efter at der var kommen en ny Lærer i Vornæs.

Denne nye Lærer blev

Søren Madsen.

Han var Søn af Gmd. Mads Hansen og Ane Kirstine Madsdatter i Rueløkkegaarden i Skallebjerg; efter Gaarden gik hele Familien under Navnet Rueløkke, saa Søren Madsen hed i sin Ungdom almindeligvis Søren Rueløkke.

Han er født 5. Aug. 1827 og blev efter sin Konfirmation sat i Lære hos en Hørsvinger for at sætte sig ind i dette Fag, der dengang var i høj Kurs paa Landet, og han arbejdede som Hørsvinger, til han var en Snes Aar. Imidlertid faar han Lyst til at gaa Lærervejen, og i Sommeren 1849 bliver han optaget paa Skaarup Seminarium. Men allerede om Efteraaret s. A. blev han udskreven til Soldat og var med paa Slagmarken det sidste Krigs-aar. Efter Kampen ved Mysunde henvendte han sig til sin Oberst og ansøgte om Tilladelse til at gaa tilbage til Seminariet. Denne Tilladelse fik han paa Betingelse af, at han skulde møde uopholdelig, hvis det var nødvendigt, og ved ihærdig Læsning Nat og Dag lykkedes det ham at faa Eksamen allerede 1851, og det endda med en pæn Førstekarakter.

Han blev nu Hjælpelærer hos gamle Lærer Hansen i Rønninge, og her forblev han, til han 1856 kom til Vornæs.

Allerede mens han var i Rønninge, var han bleven gift med Johanne Rasmussen fra Holmdrup. Hun flyttede med ham til Vornæs, men fik kun Lov at leve her i fem

Aar, idet hun døde 1861 og ligger begravet paa Landet Kirkegaard.

Senere blev han gift med Birgitte Hansen, der var en Skovfogeddatter fra Egeskov, og disse to Hustruer skænkede ham hver 6 Børn, der senere har antaget Navnet Rueløkke.

Det var en stor Børneflokk for en Skolemester; men Madsen var en flittig Mand og en god Økonom, der forstod at bringe meget ud af saavel Mark som Have. Endnu den Dag i Dag vidner de mange Espaliertræer paa Vornæs Skoles Vægge og de sirlige Bøgehække omkring Haven om Madsens Kyndighed i og Interesse for Havevæsenet, en Interesse, som han bevarede til det sidste.

Af hans foresattes Bemærkninger i den stedlige Embedsbog ser man, at Lærer Madsen var „en duelig og flittig Lærer, at Skolens Standpunkt i det hele taget var tilfredsstillende, ja, i enkelte Fag, som Retskrivning, Læsning og Skønskrivning fortrinligt“.

Forholdet mellem ham og Distriktets Beboere var desværre en Del spændt, og selv om Skylden herfor vel lige saa godt var paa Beboernes som paa Lærerens Side, saa kan det jo ikke nægtes, at hans stokkonservative Natur og trekantede Karakter tit gav denne Spænding Vind i Sejlene.

De første Aars Tid virkede Madsen i den gamle Skole ude ved Vornæs Skov; men 1863 blev den nuværende Skole opført, og her fik han Lov til at virke til 1. Maj 1892, fra hvilken Dato han fik sin Afsked med Pension.

Han flyttede saa til Svendborg og levede her til sin Død 1908, de sidste fire Aar hos en Datter i Pasop. Han var bleven Enkemand for anden Gang 1905, og han

ligger begravet ved sin anden Hustrus Side paa St. Jørgens Kirkegaard.

Lærer Madsens Eftermand i Vornæs Skole blev daværende Andenlærer i Hjallesø Hans Nielsen, som endnu er Lærer der.

Som alt bemærket i det foregaaende betragtedes Vornæs Skole oprindelig som en Filial af Landet, og Lønnen var da meget ringe.

Jordlodden var kun paa $2\frac{1}{2}$ Td. Land, og foruden denne bestod Lønnen af

2 Tdr. 6 Skp. Byg				
1 Td. 7 Skp. Havre	anslaaet til	6 Rdl.	69 Sk.	
11 Snese Æg	„ „	1 „	80 „	
176 Pot Mælk	„ „	1 „	80 „	
Kvægtiende	„ „	3 „	40 „	
Offer og Acc.	„ „	2 „	00 „	
		<hr/>		
		Ialt 15 Rdl.		77 Sk.

Efter Reglementet af 1795 forøgedes Lønnen med 30 Rdl., og saaledes er Forholdet til 1811, da Lønnen ved Resolutionen af 29. Marts d. A. forandres til

6 Tdr. Rug	in natura
7 „ 2 Skp. Byg	„ „
25 „ - „	„ efter Kapitelstakst

men herfra skulde drages de ovennævnte 15 Rdl. 77 Sk., og af de 30 Rdl. fra 1795 skulde de 20 afgives til den paatænkte Vindeby Skole og de 10 til Øens Skolekasse.

Efter Skoleloven af 1814 forandredes Lønnen til 6 Tdr. Rug og $35\frac{4}{5}$ Td. Byg, samt en Jordlod paa $5\frac{5}{8}$ Td. Land og det lovbefalede Brændsel, Fourage, Offer

og Accidenser, og naar undtages Forandringen, som Loven af 8. Marts 1856 medfører, lønnes Lærerne her saaledes til Aaret 1900. Efter den Lønningslov, som da traadte i Kraft, kom Landet Sogns to Lærereboder imellem Herredets mindste Embeder, paa Grund af Forskolerne, medens de hidtil — i hvert Fald Landet — havde hørt til den bedste Halvdel.

Vornæs fik Forskole paa samme Tid som Lundby, og skønt det kun er faa Aar siden, har man dog allerede skiftet Lærerinde her et Par Gange. Den første var Frk. Franciska Kristine Boye, Datter af Skibsfører Boye i Marstal. Hun var dimitteret fra Silkeborg 1898 og var Lærerinde paa Nexelø, da hun blev kaldet til Vornæs. I April 1905 afgik hun ved Døden i sit Hjem i Marstal, og hendes Efterfølger blev Frk. Annine Gormsen. Hun er født i Gamborg og er dimitteret 1905 fra Vejle Forskoleseminarium, efter at hun et Par Vintre har været Vinterlærerinde i Vester Vedsted. Da hun havde været godt tre Aar i Vornæs, blev hun forflyttet til Lem ved Ringkøbing, og nuværende Lærerinde Frk. Ingrid Margrethe Elisabeth Møller blev kaldet til Vornæs.

•

Bjerreby Sogn.

I vore Dage har Bjerreby Sogn tre Skoler: Bjerreby, Søby og Vemmenæs. Af disse er Vemmenæs den yngste og ligesom Vornæs fra først af betragtet som Filialskole, Søby er mange Aar ældre end Vemmenæs, men ældst er Bjerreby, der som Degnestavn gaar helt tilbage til Reformationens Tid og vel længer endnu.

Denne Skoles ældste Dage lader sig ikke opklare paa Grund af manglende Materiale, men vil man nøjes

med Degnenes Navne, kan man dog komme et godt Stykke Tid tilbage; thi under Datidens timelange Prækener har de gode Degne forkortet Tiden med at riste deres Navne i Degnestolens Egeplanker i Bjerreby Kirke, og selv om

Degnestolen i Bjerreby.

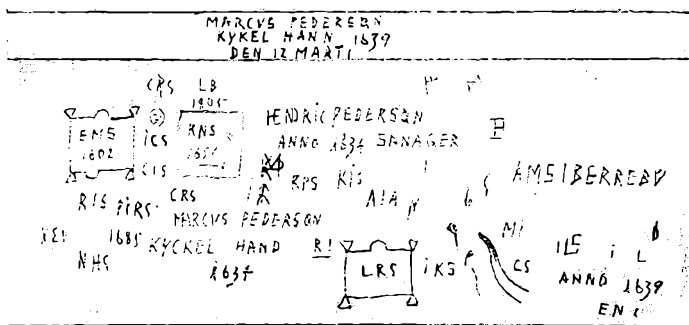
dette solide Aktstykke kun giver mangelfulde Oplysninger, saa er det dog højst interessant.

Man ser, at Degnens Navn 1602 har begyndt med de to Bogstaver E. M. — maaske Erich Madsen, at Degnen 1621 har hedt Jørgen Jespersøn . . . 1634 Kykel

Hann . . . o. s. v. Sidstnævnte Aar anføres ogsaa Hendrik Pedersøn Sanager, sandsynligvis en Broder til den daværende Sognepræst der paa Stedet, Hans Pedersøn Sandager, der er bleven Præst i Bjerreby omkring 1630; Formanden dør nemlig med hele sin Familie af Pest 1629.

Forøvrigt er alle disse Navne eller Forbogstaver og et enkelt Bomærke, hvor interessante de end er, dog kun lidet oplysende.

Det er sandsynligt, at en Del af dem er Navne paa

Gamle Degnenavne i Bjerreby Kirke.

Løbedegne fra Svendborg, unge Mennesker, der har været ængstelige for, at deres Navne ikke paa anden Vis skulde blive bevarede for Efterverdenen.

Paa Bjerreby Kirkegaard findes en Ligsten, hvis Indskrift ikke mere kan tydes. Den har ligget i Gulvet i den gamle Kirke og skal i sin Tid være lagt over en af disse Degne.

Sagnet fortæller, at samme Degn havde et Mellemværende med Bymændene i Bjerreby, men han var paa sit Dødsleje i Uvished, om det var ham, der skyldte Byen en Skilling, eller han havde den tilgode. For alle Tilfældes

Skæld bad han sin Hustru om at give ham en Skilling med i Graven, for at han kunde betale, hvis han efter Døden skulde blive den afkrævet.

Det lyder jo meget naivt, men ikke mere end saa mange andre af Datidens Forestillinger, f. Eks. den, at Bondekonen skulde give god Vægt, naar hun solgte et Pund Smør til sin Nabokone „for ikke at komme til at veje efter sin Død“ og flere lignende.

Hen imod Midten af det syttende Aarhundrede begynder man at faa fast Grund under Fødderne, naar Talen er om Degnene i Bjerreby.

Ved et Skifte efter Sl. Søffren Rasmussen i Bjerreby i Aaret 1653 er en af Kreditorernes lange Række

Jens Pørsen Døgen,

som skal have 1 Mk. for at „sjunge over dend Sl. mands lieg“.

Hvad Aar denne Jens Pedersen er bleven Degn i Bjerreby, kan jeg ikke opklare, lige saa lidt som hvad Aar han er afgaaet som Degn; men femten Aar efter hedder Degnen her

Casper Caspersen.

Dennes Navn er ikke bleven bevaret for hans Dyders Skyld — tværtimod.

Den 16. April 1668 lader Ridefogeden paa Valdemar Slot indstævne for Taasinge Birketing Casper Caspersen i Bjerreby, som er Degn i Bjerreby Sogn „och thill Værendes thill Hr. Hanses I Vorre“ til Betaling af hans Lejermaalsbøde for et Lejermaal, han har begaaet paa Slottets Stavn; Bøden er 12 Rdl. — For Ridefogedens Øjne bestod Synden, han havde begaaet, nærmest i dette, at — Bøden ikke var betalt.

Til Ridefogeden, der for Resten lader sig repræsentere af sin Ladefoged, svarer Degnen følgende:

„Eftersom jeg underskrevne er i Dag til Taasinge Birketing indkaldet af velfornemme Mand Jochum Ernst, anlangendes Bøde for et Lejermaal med et Kvindfolk ved Navn Johanne Rasmusdatter, da er dertil mit korte og enfoldige Svar:

1. Eftersom sligt ikke er sket, da Jochum Ernst var Valdemar Slot betroet, formenes, at Fuldmagt bør at blive fremvist.

2. Saa formoder jeg, at Dommeren ikke Dom for Brøde over mig udsteder, efterdi jeg har i Sinde, hvis Gud mig nogen god og stadig Lejlighed opvække vil, Personen at ægte, og derfor formoder jeg, at det med Sagen sig beror, indtil jeg faar bespurgt mig med Personen og andre gode Venner, er paa det ydmygeligste begærendes, at dette maatte lades i Agt, læses og paaskrives og indføres.“

Actum Bjerrebø d. 16. April 1668.

Casper Caspersen.

Egen Haand.

En slig Tiltale lod den høje Ridefoged sig ikke byde uden Svar med Næb og Klør.

Næste Tingdag, altsaa Ugen efter, oplæser Dommeren følgende Svar fra ham:

„Eftersom en uforskammet, letfærdig Kompan ved Navn Gasper Caspersen tiltales for Lejermaalsbøder med Johanne Binders, saa haver jeg vel formodet, at han mig udi i hans Indlæg har forskaanet, idet han rører om Fuldmagt, og hvis mig her paa Stedet kan være betroet, endog han ikke er værd dertil at svare,

langt mindre bør at vide min Fuldmagt, og ellers hvis mig her paa Stedet er betroet, ikke desmindre begæres af Birkefogeden Dom paa hans Person at blive til Stede, til Sagens videre Udførelse og hans Bøders Contentering, eller og Caution at stille, thi han har ingen Bopæl. Mens han tilspørges her for Retten, hvis Fuldmagt og ellers hvem ham har betroet til at betjene og synge udi Guds Hus, udi Bjerreby Kirke.

Og eftersom han beraaber sig paa udi hans Indlæg at ville ægte det besovede Kvindfolk, saa kan jeg det vel taale, at han ægter en dobbelt Hore, — At dette maatte læses og paaskrives, er jeg af Dommeren begærendes.“

Den 1. Maj 1668 dømmer Dommeren, at Casper Caspersen skal i Arrest, til han har betalt Bøderne, og den 28. s. M. falder den endelige Dom, der lyder saaledes:

„Efter forberørte Lejlighed vidste jeg ikke andet herudi at kunne kende, end at fornævnte Casper Caspersen fornævnte Bøder jo bør at betale inden 15 Dage eller og at lide Navn og Vurdering i hans Bo, Gods og Løsøre, hvor det findes efter Recessen“.

— — —

Saa vidt Tingbogen.

Ridefogeden spørger ham om, med hvad Ret han har Embedet som Degn. Han har ikke Bopæl i Bjerreby, men opholder sig i Vaarø Præstegaard, og daterer dog sit Indlæg fra Bjerreby.

Det ser altsammen noget indviklet og uregelret ud. Det kan se ud, som han er Præstens, Hr. Hans Fich's Protegé, og som han ved hans Bistand bestrider Embedet paa en ikke helt lovlig Maade.

Der er imidlertid vist ingen Tvivl om, at han bliver afsat fra Embedet, og jeg har ikke fundet noget, der kan tyde paa, at han ved Ansøgning faar Lov at blive i Embedet, som vi har set det med Degnen Laurits Pedersen Schytte i Landet Sogn.

Det efterfølgende tyder lidt paa, at han har faaet en Afløser i Degneembedet allerede Aar og Dag før den omtalte Rettergang.

Eftermanden hed

Rasmus Jønsøn.

Hans Navn hører til dem, Egeplanken har bevaret; det findes nemlig i sin Helhed skaaret i Degnestolens Ryg, og Forbogstaverne af det findes ogsaa imellem de mange andre Navne.

I Kirkebogen staar anført, at Rasmus Jønsøn Degn blev begravet i Aaret 1714, ætatis 78, ministerii 51, altsaa 78 Aar gammel, efter 51 Aars Degnetjeneste.

Hvis han nu har været Degn alle disse Aar paa samme Sted, altsaa i Bjerreby, saa er han kommen der i Aaret 1663, og saa skulde altsaa Casper Caspersen være bleven suspenderet det Aar.

Man kan maaske saa tænke sig, at han har maattet rykke ud af Degneboligen, men ikke helt har villet opgive Embedet eller saadan noget lignende — helt klare Spørgsmaalet kan jeg ikke.

Rasmus Degn var en praktisk Mand; han var baade Degn og Gaardmand. Dette fremgaar af en Fortegnelse over Skatterestancer i Tingbogen. Her opføres nemlig Rasmus Degn i Bjerreby — imellem Snese andre — som skyldig for Aaret 1684 Rest af sit Landgilde 1 Rd. 14 Sk.; hans Hovningspenge for Aarene 84 og 85 resterer ogsaa, heraf er dog betalt — 9 Sk.

Blandt de Mænd, som Christoffer Winding, Hører ved Svendborg Skole, lader indstævne til Betaling af deres Degnekorn*), er ogsaa Degnen i Bjerreby. Han drev Jørgen Kopps øde Gaard i Bjerreby sammen med Rasmus Stougaard, Hans Skræder og Jørgen Laursen, alle i Stjoul, og af denne Gaard er Restancen 2 Sk. Byg à 1 Mk. pr. Skp. Der har ikke været Velstand i Degnehuset, men hvor var der det i de Tider, de Huse og Gaarde er snart talte.

Naar Degnen saaledes gav sig af med Landbrug, har det vel nok været for at bøde paa de smaa Degneindkomster; men der har dog vist ogsaa været andre Grunde, maaske særlig Interesse for dette i de Tider saa vanrøgtede Erhverv, særlige Familieforhold el. Ig.

Der er Mulighed for, at Rasmus Degn har haft en Gaard til i Bjerreby foruden sin Part i ovennævnte Ødegaard. Han boede nemlig i sine ældre Dage slet ikke i Degneboligen; denne var derimod lejet ud til en Jakob Hansen Muule, der 26. April 1703 indstævnes tillige med flere andre Taasingboere af Kort Hellevad i Svendborg til Betaling af deres Gæld, som for Jakob Muules Vedkommende beløb sig til 4 Mk. 12 Sk. Ved denne Lejlighed anføres Jakob Muule som „boende i Bjerreby Degnebolig“.

Rasmus Degns Eftermand hed

Peder Pedersen.

Oplysninger om ham er meget sparsomme. I 1720 begravnes hans dødfødte Drengbarn. Seks Aar efter begravnes hans Moder, Margrethe Larsdatter, Si. Borgmester Peter Hansøns i Svendborg. Heraf ser man, at han

*) Se Side 36.

var Borgmesterens Søn i Svendborg, og at hans gamle Moder efter at være bleven Enke har henlevet sin Livsaften hos Sønnen i Bjerreby og er død her i en Alder af 78 Aar.

1737 ansøger Peder Pedersen Degn om, at der maa beskikkes ham en Medhjælper i Embedet, og denne Ansøgning bevilges. Stamhusbesidderen Oberst Niels Juel, beskikker den hæderlige Studiosum

Mogens Holch Schalkam

til at være Medhjælper, og naar Degnen afgaar ved Døden, „hannem udi Embedet at succedere“. Dette indtraf allerede 1739, og Schalkam bliver da virkelig Degn, d. v. s. faar Degnekaldets fulde Rettigheder; thi dets Pligter og Byrder har han haft, siden han kom til Bjerreby, hvad man ser af, at hans Collats er dateret allerede 6. Decbr. 1737. Med Embedets Indtægter fulgte nu ogsaa dets Udgifter, f. Eks. Amtsskatter, der var 3 Rdl. 59 Sk.

Jeg har forgæves søgt efter Schalkams Herkomst. I Bjerreby Skoles Embedsbog er der gættet paa, at han skulde være fra Bagnkop paa Langeland, og det er muligt, men Kirkebogen i Magleby Sogn, hvortil Bagnkop hører, siger dog intet derom.

Han er født 1710 og var altsaa 27 Aar, da han holdt sit Indtog i Bjerreby. Det blev en lang Aarrække, han fik Lov at virke her; han dør nemlig først 1805 i den høje Alder af 95 Aar og noget over 2 Maaneder, efter altsaa at have været Degn paa samme Sted i ikke mindre end 68 Aar; mon ikke det er temmelig enestaaende i Danmarks Degnehistorie?

Da han blev kaldet til Bjerreby, var han Sæde- og Sognedegn i Skaarup og Tved, til hvilket Embede han var kaldet 26. Marts 1734 af Henning Walckendorff til

Klingstrup, efter Degnen Frands Hansen Stær, og det er ufatteligt, at han fra dette bekvemme Sted og sandsynligvis dobbelte Indtægter vilde søge ud til Bjerreby, men han maa vel have haft sine Grunde.

Han er vist bleven gift kort efter, at han er kommen til Bjerreby; hans nyfødte Datter døde nemlig i Marts 1739. Mange Aar derefter, nemlig 1783, mistede han en voksen Datter paa 30 Aar ved Navn Grethe, og en Datter ved Navn Lene kom til Vindeby og blev gift der med Niels Birk, Tømrer i Birkehuset.

Paa sine gamle Dage overlod han Skolegerningen til yngre Kræfter og maaske ogsaa sine kirkelige Forretninger. Ved hans Død indtraf den Mærkelighed, at Embedet blev delt i to. Hans sidste Medhjælper i Skolen, Christen Jørgensen, blev ved at fortsætte som Skoleholder, hvorimod Skoleholderen i Søby Skole, Lars Peber Baagøe, flyttede til Bjerreby og blev Degn.

Christen Jørgensen

var Søn af Skoleholder Jørgen Tidemand i Søby (se Side 90). Hans gængse Navn var Christen Rebslager, hvad der efter Taasingeskik ikke var saa mærkeligt, da hans Fader oprindelig drev dette Haandværk, ja han har maaske selv i sin Ungdom gaaet baglæns med Hamperullen om Hofterne.

I hans Tid laa Skolen ikke som nu midt i Byen, men derimod i den østlige Udkant (Matr. Nr. 55). Det gamle Skolehus her, hvori Christen Jørgensens Efterkommere har levet og virket lige indtil vore Dage, nedbrændte 23. Nvbr. 1899, og dermed forsvandt det sidste synlige Minde om Christen Rebslager.

Han var en meget stille og fredsommelig Mand, ikke saa slem til at bruge Riset som saa mange af hans sam-

tidige Kolleger. Om hans Uddannelse foreligger der mig bekendt intet. At hans Fader var Skoleholder, har vel bidraget til, at Sønnen er slaaet ind paa samme Levevej, om end det pekuniære Udbytte ikke har været stort. Det er heller ikke utænkeligt, at hans svage Helbred har været en medvirkende Aarsag: thi det var meget almindeligt, at Folk, der led af en eller anden Legemssvaghed, skulde have et saadant „let Arbejde“, og Jørgensen blev i en ung Alder angreben af Tuberkulose, hvilken Sygdom lagde ham i Graven allerede 1813, kun 37 Aar gammel.

Af et i Vornæs Skole beroende Aktstykke angaaende Lærerlønninger m. m. for Taasinge faar man et ganske godt Indblik i en Lærers kummerlige Tilværelse dengang. Om Jørgensen siges der, at Næringssorger og overdreven Anstrengelse i hans Embede lagde ham for tidligt i Graven.

Hans Hustru hed Karen Jensdatter, og deres lille Datter, Karen, var kun tre Aar, da hendes Fader blev stedt til Hvile paa Bjerreby Kirkegaard.

Det havde nu været naturligt, om Degnen

Lars Peber Baagøe

havde overtaget Skoleholderiet, men Peber, som han almindeligvis kaldes, var for gammel til at overtage begge Forretninger, ja selv Degnetjenesten blev ham for besværlig, saa han ogsaa maatte overlade denne til den nye Lærer.

I Pension skulde han have 2 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg in natura, samt 4 Tdr. Byg efter Kapitelstakst og 4 Læs Tørv, hvilket alt skulde udredes af Eftermanden i Bjerreby og af Læreren i Søby, Halvdelen af hver.

Af Skoleplanen af 15. Jan. 1814 faar man et lille Indblik i den gamle Degns huslige Forhold. Det hedder nemlig her: „Da Degnen Baagøe, en 73 Aar gl. Mand, er ganske uduelig til Skoleholder, og hans Økonomi bevis-

ligen ikke er saaledes, at nogen duelig Seminarist vil eller kan opholde sig i hans Hus, foreslaas han til Afsked. Med passende Huslejlighed bør han forsørges af Sognet. Fra Planens Approbation regnes Afskeden. Degneindtægterne deles da lige imellem Sognets tre Lærere. Ved Degnens Død svares Pension til hans eventuelle Enke af Kirkesangerne i Bjerreby og Søby — lige meget af hver.“

Vi forstaar heraf, at gamle Peber havde overlevet sin Tid, og at det var paa høje Tid, at Bjerreby fik en ny Skolelærer og Kirkesanger, som det fra nu af kaldes.

Sognet sørgede paa en meget snedig Maade for Huslejlighed til den gamle Degn, som det jo var bleven paa-budt. Man anbragte ham i Hospitalet, dog ikke som almindeligt Fattiglem, men som — Forstander.

I denne Stilling døde han 5. Jan. 1818 i en Alder af 77 Aar. Hans Enke Maren Hansdatter Huus døde først 1829, 66 Aar gl.

Den nye Lærer i Bjerreby bliver nu

Kristen Knudsen Hoyer.

Han er Søn af Gaardfæster Knud Hansen i Hillerslev By og født der 1. Febr. 1790. Navnet Hoyer antog han, mens han gik paa Skaarup Seminarium; — som Vederlag for en Del af sin Uddannelse her gjorde han Tjeneste som Plovkarl hos Amtsprovst Wedel.

Han er lige dimitteret 1813, med første Karakter, da han er saa heldig at blive kaldet til Embedet her i Bjerreby af General Fr. Juel, og her virkede han til sin Død den 8. Decbr. 1854.

Indtil 1835 laa den gamle Degnebolig nogle faa Aen vestligere end den nuværende Skole, der blev opført dette Aar og fik Navnet „Sofie Frederikke Skolen“, som det endnu staar over Døren under Frederik den Sjettes Navne-

træk. Under Navnet er indsat en Sandsten med Aarstallet MDCCCXXXV og følgende Indskrift: „Lad dit Liv bære Frugter af den gode Sæd, som her nedlægges i dit Hjerte.“

Den gamle Skole blev nu benyttet som Udhus indtil 1897, da maatte det vige Pladsen for et mere tidssvarende; men endnu til det sidste vidnede Nummerlisterne paa Væggen i Laden om, at her havde før den indbyrdes Undervisnings Fløjte kaldt til Orden.

Hoyer var en meget dygtig Lærer i Sammenligning med Formanden, og selv om han, maalt med Nutidens pædagogiske Meter, vel nok vilde falde langt igennem, saa var hans Komme til Bjerreby dog et afgjort Plus for Skolen.

Hans Hustru hed Maren Mortensen; hun døde 18. Marts 1840, 50 Aar gl.

Paa sine ældre Dage blev han som Enkemand gift med en Gaardmandsenke der fra Byen, Bodil Hansdatter, kaldet Bodil Jyde, og hans Søn, Christian Hoyer, blev gift med samme Enkes Datter, saa det blev et lidt indviklet Familieskab. De unge overtog Gaarden, men da Lærer Hoyer døde, rejste de til Falster og købte en Mølle der, og gamle Bodil Jyde, ogsaa nu kaldet Bodil Skolemesters, overtog paa ny sin Gaard. Hun er død 1877, 88 Aar gl.

Hoyers Eftermand blev

Johan Schmidt,

der var født i Davinde Skole 1. Decbr. 1821 og Søn af derværende Lærer Chr. C. Schmidt og Hustru Jensine Petersen fra Søndersø Skole. Han dimitteredes efter to Aars Saminarieophold fra Skaarup 1842.

De første Aar virkede han som Huslærer paa „Forhaabningslund“ i Vestfyn, og 1847 blev han Lærer i Akkerup ved Faaborg. Dette Embede fik han imidlertid

Lov til at overlade til sin yngre Broder, da Krigen stod for Døren, og selv blev han de følgende Aar Hjælpe-lærer, først i Vejlbj ved Middelfart og siden i Rønninge mellem Odense og Nyborg.

I 1854 blev han Andenlærer i Vesterskerne, og her giftede han sig med sin Kusine Bothilde Dorthea Schmidt fra Genner ved Aabenraa, Datter af Gdr. C. C. Schmidt og Poulina Christiane Ravn fra Lygum Præstegaard. Lige før Nytaar s. A. blev Schmidt kaldet til Bjerreby, og i Januar 1855 flyttede han hertil med sin unge Hustru.

Han var en dygtig Lærer til sin Tid, og i 38 Aar fik han Lov at virke i Bjerreby Skole. Da han fik sin Afsked 1. Jan. 1893, blev han udnævnt til Dannebrogsmænd. Han flyttede da med sin Hustru til Falster og boede nogle faa Aar i en lille Ejendom, der hed „Alders-hvile“, ved Nørre Alslev, hvor hans ældste Søn, Christian, dengang var Førstelærer og Realskolebestyrer*).

Gamle Schmidts Ophold her blev dog kun kort. Han døde nemlig 5. April 1896, og hans Hustru fulgte ham i Graven Aaret efter, den 1. Juli.

De ligger begge begravet paa Nørre Alslev Kirkegaard, og til hans Baare sendtes en Sølvkrans fra Bjerreby Skoledistrikt som et sidste Taknemlighedsbevis imod deres gamle Lærer.

Den yngste af Lærer Schmidts Sønner, Theodor, er Lærer i Nakskov, og den næst yngste, Frederik, var Hjælpe-lærer hos Faderen de sidste tre Aar, han var i Bjerreby. Kort Tid efter fik han Embedet i Grænge paa Lolland, hvor han har virket siden.

*) Han er senere bleven Overlærer i Stubbekøbing.

Jens Jacobsen,

Schmidts Eftermand i Bjerreby, er født 26. Septbr. 1868 i Nyborg, hvor hans Fader J. Jacobsen, gift med Henriette Dorthea Saul, var Fotograf. Han er dimitteret 1888 fra Skaarup og blev 3. Oktober s. A. Hjælpe lærer i Langaa. Her var han et Aars Tid godt og vel, saa blev han 20. Jan. 1890 Andenlærer i Stige, og herfra forflyttedes han til Bjerreby 23. Febr. 1893.

Ved hans Ankomst hertil fik Skolebygningen en Hovedreparation, hvortil den i høj Grad trængte. Haven, der hidtil havde været temmelig lille, fik han et af de første Aar betydelig udvidet, idet en lille Toft, der laa bag ved Haven, adskilt fra denne ved et stort, gammelt Tjørnehegn, blev taget med ind til Have og beplantet med Frugttræer. Før disse blev saa store, at de kunde give noget rigtigt Udbytte, forlod Lærer Jacobsen Bjerreby, idet han 1. Decbr. 1908 blev forflyttet til Kommuneskolen i Roskilde, nærmest som Sanglærer.

Sine musikalske Evner søgte han allerede at udnytte i Bjerreby, idet han der fik oprettet en Sangforening af ældre, bosiddende Mænd i Sognet, og denne Forening forskaffede i flere Aar Sognets Beboere mange fornøjelige Timer.

Hans Eftermand i Bjerreby blev nuværende Lærer Johannes Jensen.

Hvordan lønnedes nu Lærerne i Bjerreby?

Ja, fra gammel Tid har der til Skolen hørt en Jordlod paa 7 Tdr. Land, og de gamle Degneindtægter bestod endvidere af:

9 Tdr. 4 Skp. Byg

2 Tdr. 6 Skp. Havre anslaaet til	1 Rdl. 80 Sk.
38 Snese Æg	” ” 6 - 32 -
550 Pot Mælk	” ” 5 - 70 -
Kvægtiende	” ” 6 - 00 -
Offer og Acc.	” ” 15 - 00 -
	<hr/>
	Ialt 64 Rdl. 86 Sk.

Efter Reglementet af 1795 tillagdes der Embedet 50 Rdl., og fra 1811 var Lønnen 6 Tdr. Rug og 4 Skp. Byg in natura og 25 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, hvori dog skulde afkortes ovennævnte 64 Rdl. 86 Sk.

Havren skulde egentlig leveres in natura, men efter en mellem Husmændene og Degnen Baagøe indgaaet Akkord betaltes den med 8 Sk. pr. Skp. Skulde det dog med Tiden godtgøres, hedder det, at Embedet har lovlig Ret til een Skp. Havre af hver Husmand i Stedet for de 8 Sk. pr. Skp., bør denne tilsvares Læreren efter Kapitelstakst.

Kvægtienden, der er foranderlig, bør hvert Aar angives, og dette Beløb fradrages.

Af de 50 Rdl. henlægges 20 til Vindeby Skole, men udgør dette tillige med Bidragene fra de andre Sogne mere end Værdien af $12\frac{1}{2}$ Td. Byg, efter Kap., da anvendes det til Papir, Bøger osv. for Øens samtlige Skoler.

Lønnen er saaledes lavet om og forbedret flere Gange, men Forbedringerne er ikke meget værd; thi med hvert nyt Tillæg følger et nyt Afdrag. Hertil kommer endvidere følgende ikke helt lystelige Bestemmelse:

„Da Børneantallet i Bjerreby og Søby Distrikter er større*), end at en almindelig duelig Lærer kan undervise med Nytte, bør vedkommende Skolelærer,

*) Børneantallet var paa dette Tidspunkt henholdsvis 98 og 88.

om det i Fremtiden skulde bemærkes, at Børnenes Fremgang ikke svarer til Vedkommendes Ønsker, dagligen efter Aarstidens Beskaffenhed og Skolekommissionens paa Direktionens Approbation grundede Bestemmelse give længere Undervisning i Skolen, end det allernaadigst approberede Reglement bestemmer.“

Fra 1814 er Lønnen 6 Tdr. Rug og 41 Tdr. Byg, de almindelige 128 Lspd. Hø og 192 Lspd. Halm, Offer og Accidenser, samt en Jordlod paa 6 Tdr. Land og de lovbefalede 6 Fv. Brænde.

Efter Loven af 1899 kom Embedet imellem de middelstore, Begyndelseslønnen vilde her som saa mange andre Steder være bleven større, hvis Børneantallet havde været mindre.

Den allersidste Forandring, der er sket, er, at Skolelodden for ikke længe siden er bortsolgt fra Skolen for 6400 Kr.

Ved Forskolen, som oprettedes her efter Lov af 29. Marts 1899, var den første Lærerinde Frk. Margrethe Holm, Datter af Lærer Holm i Øster Tørslev. Hun var født 12. April 1878 og dimitteret fra Vejle. Da hun havde været 4 Aar i Bjerreby, forflyttedes hun til Udbyneder, og Karen Hansen, en Gaardmandsdatter fra Østermarie paa Bornholm, blev hendes Efterfølger i Bjerreby. Hun var født 9. Juli 1873 og dimitteret fra Vejle samme Aar, som hun kom til Bjerreby. Her bliver hun til 1909, da forflyttes hun til Strellev Skole i Vestjylland, og nuværende Lærerinde, Enkefru Nicoline Møller, bliver hendes Efterfølger i Bjerreby.

Søby.

Skolen i Søby ligger bekvemt midt imellem de tre store Byer, Søby, Skovballe og Gesinge, og rimeligvis har den altid ligget her, saa længe der i det hele taget har været Skole i denne Kant af Sognet. Den nuværende Skole er opført 1858, og det gamle Skolehus, som da blev nedbrudt for at give Plads for et nyt, laa paa samme Sted. Om det har været den første Skole her, kan vel ikke afgøres med Sikkerhed; men jeg er tilbøjelig til at tro det. Har der været noget Skolehold andetsteds, saa har det sikkert været ganske privat.

Den første Skoleholder, jeg har kunnet finde i Søby, hedder

Jørgen Tidemann.

Han har først været Rebslager i Vemmenæs, og mens han er her, mister han sin Hustru 1771, hun var da 54 Aar gammel. Samme Aar gifter han sig imidlertid igen, denne Gang med Hans Madsens Enke, Margrethe, og deres førstefødte Datter faar Navnet Zidsel.

Hvad Aar han har ombyttet Reberbanen i Vemmenæs med Skolestuen i Søby, kan jeg ikke sige; men iflg. Kirkebogen dør han som Skoleholder her 1789 i en Alder af 65 Aar. Hans Enke overlevede ham til 1802, og hun blev 62 Aar.

Det har antagelig ikke været Trang til Lærergerningen, der har faaet ham til denne Bytten Gaarde, men Udsigt til lidt bedre aarligt Udkomme og lettere Arbejde paa sine gamle Dage i Forbindelse med fejlslagne Forhaabninger til Reberiet i Vemmenæs. Han har her hørt til de Fabrikanter, som paa Kammerherre Niels Juels Opfordring har været med til at grundlægge Byen Vemmenæs eller Nyenstad, som den da hed. Hele denne Spe-

kulation blev jo imidlertid til Skuffelse, og Byens Rebslagger har da fundet det klogt ved Hjælp af Kammerherrens Bevaagenhed at forandre Livsstilling.

Det har næppe været noget Overmaal af Kundskaber, han har været i Besiddelse af, men som Skoleholder havde han dog den Fordel fremfor sine Kolleger, at han ikke behøvede at spare paa Tampen; thi han kunde jo spinde sig en ny, naar den gamle ikke kunde længer.

Af Børn i andet Ægteskab havde han foruden ovennævnte Zidse en Søn ved Navn Christen, født 1776, og det er ham, der under Navnet Christen Rebslagger er omtalt som Skoleholder i Bjerreby.

Da Tidemann døde 1789, flyttede den under Vornæs omtalte Skoleholder

Lars Peber Baagø

med Herskabets Tilladelse til Søby Skole. Denne Forflyttelse er ikke vanskelig at forstaa; thi Embedsindtægterne i Søby var ikke saa lidt bedre end i Strammelse, og da saa tilmed Skolen i Strammelse netop paa dette Tidspunkt blev flyttet ud ved Vornæs Skov, og Monsør Baagø ikke har holdt af at komme ud i denne Nybyggereg, som det jo dengang var, saa har han haft dobbelt Grund til denne Forandring.

Efter 16 Aars Virken her holder Baagø atter Flyttedag, idet han nemlig ved Degnen Schalkams Død bliver hans Efterfølger i Degneembedet, som foran omtalt under Bjerreby. Baagøes Eftermand i Søby bliver mærkeligt nok daværende Skoleholder i Troense

Friderich Johan Berg,

som er omtalt under Landet, da han allerede kort efter Nytaar 1807 flytter hertil.

Hvorfor han saaledes har forsøgt sig i alle Øens Kanter, fra Troense til Søby og fra Søby til Landet i Løbet af et Par Aars Tid, kan jeg ikke forklare. For Indtægternes Skyld kan det, synes jeg, ikke have været; thi disse tre Embeder var der ikke megen Forskel paa, og Troense var i hvert Fald ikke det mindste.

Søby Lærerebede var altsaa atter ledigt, og denne Gang besættes det med en

Niels Jørgensen,

om hvem jeg ikke har kunnet finde Oplysninger af nogen Art. Det var nu ogsaa saa kort Tid, han var her, at hans Arbejde næppe har kunnet sætte noget varigt Spor; thi hen i Sommeren samme Aar faar Søby Skole sin første seminarieuddannede Lærer, nemlig

Jørgen Andersen.

Han var født i Sandholts-Lyndelse 28. Maj 1782 og Søn af derværende Gaardmand Anders Jørgensen*).

Han hørte til Skaarup Seminariums første Hold Elever og dimitteredes herfra 1806. Aaret efter, at han er kommen til Søby, bliver han gift med Wolborre Rasmusdatter. Hun var Datter af Rasmus Stær i Horse Skov paa Taasinge, men var opdraget i Staus Mølle hos Peder Larsen, Møller paa „Stafs-Høj“, som det hedder i Kirkebogen.

Som ganske ung Mand faar han 1815 Dannebrogskorset for sin Husflidsvirksomhed iblandt sine Elever. Det var særlig Kurvefletning, han lærte dem, og de Mænd i Distriktet, der havde plantet Kurvepil i deres Hegn, var nok ikke altid lige henrykte for dette Kurvemageri; thi det gik tit ud over Plantningen, og det ikke altid paa lovlig Vis.

*) Moderens Navn er ikke anført i Kirkebogen.

Havde Søby Skole i den sidste Snes Aar skiftet Lærer mange Gange, saa gik der nu denne Gang næsten et halvt Aarhundrede uden Lærerskifte; idet Andersen først dør 1857, Aaret efter sin Hustru.

Fire Aar før havde den gamle Mand været Genstand for megen Opmærksomhed i Skaarup ved Seminariets Halvhundredaarsjubilæum; han var nemlig ved denne Lejlighed den eneste af Seminariets første Elevhold, der var til Stede.

Andersen, der var godt lidt i sit Distrikt, optraadte som en Slags Doktor iblandt Beboerne. Man henvendte sig jo ikke til Lægen for Ubetydeligheder dengang, og besværligt var det, naar man endelig skulde have Læge, da han skulde hentes i Svendborg. Selv havde jo de fleste en hel Stabel af Husraad for mindre Sygdomme, men var det lidt vanskeligere Tilfælde, saa gik man op til — Skolelæreren.

I sine huslige Forhold havde Andersen megen Sorg og Modgang at drages med. Hans Hustru var en sær Størrelse, der ikke med sin gode Villie viste sig for nogen, og mere end eet Barn gik sin Skoletid igennem uden at kende Skolekonen, fordi de saa hende saa sjældent. Af deres to Døtre gjorde den ene sine Forældre stor Sorg paa flere Maader.

Lærer Andersens Eftermand blev

Vilhelm Petersen.

Han var født i Frue Sogn i Svendborg 3. Juni 1817, og var Søn af Skræddermester Christen Petersen og Hustru Johanne Sofie Wilhelmsdatter. Han havde ligesom Formanden faaet sin Uddannelse paa Skaarup Seminarium, hvorfra han var dimitteret 1837.

Efter at have vikarieret forskellige Steder, fik han

1842 fast Ansættelse ved Borgerskolen i Ærøskøbing, og her virkede han i 15 Aar, til han kom til Søby. Hans Hustru Frederikke født Petersen var fra Ærøskøbing.

Lærer Petersen var en dygtig og afholdt Lærer, saavel af Beboerne i Distriktet som af sine foresatte. Det sidste fremgaar af følgende Vidnesbyrd, som Biskop Engelstoft har noteret i Skolens Embedsbog:

„16. Juli 1859 visiterede jeg Søby Skole og glædede mig ved at finde den paa et særdeles tilfredsstillende Standpunkt under den nu ansatte fortrinlige Lærer Petersen, der med Kundskaber og Dannelse forener Flid og Omhu og Dygtighed til at bringe Børnene frem.“

Han interesserede sig meget for Sang og Musik. Paa Ærø havde hans Hovedfag i Skolen netop været Sang, og saavel der som siden i Søby gav han privat Undervisning i Musik, og spillede Orgelet i Bjerreby Kirke med Lyst og Dygtighed i de 27 Aar, han var i Søby. Samme Orgel var anskaffet ved frivillige Bidrag af Menigheden et Par Aars Tid, før Petersen kom til Søby.

Sin Skolelod drev han med stor Interesse, og han vakte en Tid Opsigt i Sognet, da han nogle Aar holdt Stude som Drivkraft for sit Landbrug. Senere byttede han dog denne jyske Trækkraft med de mere hjemlige Hestekræfter.

Det var en stor Børneflokk, han havde at arbejde med i Skolen, og dette undlod ikke at sætte sit Stempel paa ham, saa da han 1. Jan. 1884 fik sin Afsked med Pension, da var han opslidt baade paa Sjæl og Legeme.

Han flyttede med sin Hustru til Svendborg, og der døde han i Januar 1886; hans Enke er derimod først død i August 1907.

Af deres tre Børn rejste Sønnen Kristen til Amerika som Landmand. Datteren Laura døde, da hun kun var 17 Aar

gl., og Sophie blev gift med en Købmand i Svendborg, men døde ogsaa her i en forholdsvis ung Alder.

Aaret efter, at Lærer Petersen var kommen til Søby, blev den gamle Skole nedreven, og den nuværende blev opført omtrent paa den gamles Plads. Den nye Skole kostede 1810 Rdl. at opføre, foruden Grundsten, Grus, Tag og Kørsel, der alt sammen leveredes af Beboerne.

Lærer Petersens Eftermand blev nuværende Lærer paa Stedet Rasmus Pedersen Møller.

Lønningen ved Søby Skole var oprindelig foruden en Jordlod paa 3 Tdr. Land

9 Tdr. 2 Skp. Byg			
3 „ 6 ¹ / ₂ „ Havre	anslaaet til	2 Rdl. 52 Sk.	
37 Snese Æg	„ „	6 - 16 -	
555 Pot Mælk	„ „	5 - 75 -	
Kvægtiende	„ „	6 - 00 -	
Offer og Acc.	„ „	15 - 00 -	
		Ialt 35 Rdl. 47 Sk.	

1795 tillagdes der endvidere Embedet 50 Rdl., men af disse skulde som ved de øvrige Skoler henlægges 20 Rdl. til Skolen i Æskær.

Fra 1811 bliver Lønningen 6 Tdr. Rug og 6 Tdr. Byg in natura samt 25 Tdr. Byg efter Kapitelstakst.

Endvidere skulde hver Gaardmand i Distriktet levere 2 Lspd. Halm og 1 Lspd. Hø.

Foruden forannævnte 3 Tdr. Land udlagdes til Søby Skole 1815 Daniel Jensens Lod, der laa tæt ved Skolen. Om denne Udlægning gav Lærer Andersen følgende Erklæring:

„Ovenstaaende Taxationsforretning er mig rigtig communiceret, og med Jordtaxationen saavel som med de 17 $\frac{1}{2}$ Skp. som Godtgørelse for Fourage finder jeg mig, saa vidt det staar til mig, velfornøjet. De bestemte 2 Tdr. Byg efter Kapitelstaxten for Savnet af et Høveds Græsning synes jeg at være for liden Erstatning, efterdi den tillagte Fourage ikke er tilstrækkelig til det bestemte Antal Høveders Vinterforing, og Skolejorden desaarsag i Overensstemmelse med Skoleanordningen af 29. Juli 1814, 8. Kap. § 52 ikke alene skal være til Græsning, men endog til Avling.

Søbye Skole den 26. April 1815.

J. Andersen,
Skolelærer.

Trods denne Forøgelse af Jord vedblev Søby Skole dog, ogsaa efter 1814, at være Stedbarn paa dette Omraade, idet Skoleloden kun blev 4 $\frac{3}{4}$ Td. Land stor.

Søby fik Forskole samtidig med Bjerreby, og den første Lærerinde her blev Else Agnete Rask, født 27. Febr. 1881 og dimitteret fra Varde 1900. Hendes Helbred slog imidlertid ikke til; nogle faa Aar efter maatte hun opgive Lærerindegerningen, og nuværende Lærerinde, Frk. Margrethe Horn, blev hendes Afløser.

Vemmenæs.

Hele Halvøen Vemmenæs har oprindeligt henligget med Skov og Græs, og her var ingen Bebyggelse ud

over et Par Smaahuse og en Skovfogedbolig, kaldet „Vemmenæshus“, nuværende Matr. Nr. 10, samt Færgegaarden. Resten var fri Hovedgaardsjord, hvorfor der aldrig har været Tiende paa denne Jord.

I Midten af det 18. Aarhundrede besluttede imidlertid Søheltens Sønnesøn, Kammerherre Niels Juel, at grundlægge en Fabrikby her paa dette Næs, og endnu den Dag i Dag minder mange Stednavne om Byens industrielle Opkomst, som f. Eks. Hattemagerhaven. Af Jorderne paa Halvøen skulde der oprettes en Hovedgaard, et Hollænderi, og det Sted, hvor Gaardens Plads var tiltænkt, benævnes endnu Hollændermarken.

Det blev imidlertid en mislykket Spekulation. Fabrikkerne gik samme Vej som deres Søkende i Troense, og Fabrikanterne maatte enten flytte bort eller slaa sig paa Landbruget. En Del valgte det sidste. Kammerherren indsaa sine fejlslagne Planer, og for at beholde de Beboere, som nu engang, efter hans Opfordring, havde taget Ophold der og grundlagt „Nyenstad“, der som allerede tidligere bemærket var Byens første Navn, overlod han dem Jorderne og opgav Hovedgaardstanken.

I Henhold til Forordningen af 23. April 1781 om Jordfællesskabets Ophævelse blev Jorderne udskiftede paa Halvøen Vemmenæs allerede 1789, 11 Aar tidligere end i Sognets øvrige Del, vel atter en Indrømmelse til de uheldige Fabrikanter.

Flere af Gaardene blev flyttede ud paa Stenodden, det nuværende Ny Vemmenæs; men Gaardsplads og Have maatte lades tilbage, og dette er nu Husene i Gl. Vemmenæs.

Et af disse overlod Stamhusbesidderen til sin Havekarl eller Urtegaardsmand

Niels Mortensen,

der menes at være født i Vornæs.

Samme Niels Mortensen maa formodentlig have været i Besiddelse af lidt flere Kundskaber end Byens Beboere i Almindelighed eller haft andre Kvalifikationer; thi kort Tid efter sin Bosættelse her anmodede Bymændene ham om at tage sig lidt af Byens opvoksende Ungdom som Skoleholder, da det var for smaat med den Undervisning, de kunde faa, naar de skulde vente paa den Bjerrebjerg Degn og det „dejlige Solskin“.

General Juel syntes ikke straks om denne Ordning, skønt han heller end gerne vilde have Børnene undervist ogsaa i Vemmenæs; thi, sagde han, der var stor Forskel paa at opelske Ymper og at undervise Børn, men han gik dog til sidst ind paa Forslaget og gav Mortensen endnu to andre Haver som Vederlag for sit Arbejde, nemlig den nuværende Skolehave og længere nede i Byen endnu en, der den Dag i Dag kaldes Skolehaven, skønt den for mere end eet Slægtled tilbage paa en eller anden Maade igen er taget fra Skolen.

Det Hus, der først var bleven ham overladt, blev snart for trangt. Til et større Hus længer nede i Byen, hvor Skolen endnu er beliggende, blev der bygget nogle Fag, der skulde anvendes som Skolestue, og her virkede Gamle Mortensen, som han almindeligvis kaldes for at skelne ham fra Sønnen, der blev hans Eftermand og da kaldes Unge Mortensen.

Gamle Mortensen underviste Børnene i Havebrug, hvad han som gammel Havemand jo var særlig kompetent til, og den nymodens Skolehaveidé har han saaledes for mere end 100 Aar siden praktiseret i Vemmenæs Skole.

Indtil 1815 var der ingen egentlig Skolejord til Vemmenæs Skole; men i dette Aar udlægges der en til Hans

Rasmussen Lollikes Gaard hørende Løkke saaledes benævnt: Forreste Løkke, Halvdelen mod Byen til Takst $9\frac{1}{2}$ Skp., Halvdelen øverst paa Agrene til Takst $8\frac{1}{2}$ Skp. Løkken ved Vejen, Halvdelen ud mod Vejen til Takst 8 Skp. og Resten i Nord til Takst 11 Skp.

Vi faar ikke at vide, hvor stor den er, men derimod, at den ikke er af samme Godhed overalt, og at den største Del af den er under Middel, naar denne er 8 Skp., d. v. s. 8 Skp. Land til hver Skp. Hartkorn.

Angaaende denne Udlægning af Skolejord afgiver Lærer Mortensen følgende Erklæring:

„Da jeg i 4 Aar har assisteret Hr. Landmaaler Kiellerup, og i den Tid var med at beregne adskillige Jorder, brugte vi altid 14000 □ Al, pr. Td. Land; mig synes derfor, at 12000 □ Al. ikke er tilstrækkeligt til 1 Td. Land, geometrisk Maal. — Jordens Taxation haver jeg ikke noget imod, men den ligger temmelig langt fra Skolen til at kunde hødste den rigtige Nytte deraf.

Det højkongelige danske Cancelli har af Dato 14. Januar d. A. allernaadigst tilladt mig at vælge imellem Jord og Fourage, dersom det altsaa staar til mig, saa vælger jeg Fouragen i Stedet for Jord.“

Vemmenæs Skole, 27. April 1815.

N. Mortensen,
Skolelærer.

Det stod dog alligevel ikke til ham at vælge imellem Jord og Fourage; thi Jordlodden blev udlagt; men man kan godt forstaa hans Ræsonnement; thi ovennævnte Løkke, der fra nu af blev Skolelod, var et daarligt Stykke Jord, et „Stenrøs“, der først blev dyrkeligt, efterhaanden som Læreren ved Bymændenes velvillige Hjælp fik „sun-

ket“ Stenene, fik gravet dem saa dybt i Jorden, at Ploven kunde passere hen over dem uden at støde paa.

Det var dog langt fra alle Stenene, der blev skaffet af Vejen paa denne Maade; endnu et halvt Hundrede Aar maatte man Foraar og Efteraar pløje ud og ind for at undgaa de mange Sten, som endnu laa tilbage, og først i Slutningen af Aarhundredet er de sidste havnede paa Landevejens Skærvepladser.

Niels Mortensen døde i Skolen 4. Oktober 1827 i en Alder af 65 Aar, og hans Søn

Mortøn Nielsen Mortensen

blev hans Efterfølger. Han var født i Vemmenæs 6. Juli 1804; hans Moder, Sidsel Rasmusdatter, døde først 1847, 76 Aar gl.

Straks efter at han var dimitteret fra Skaarup 1826, blev han Faderens Medhjælper; men han virkede her kun i 10 Aar og kæmpede i disse Aar stadig med Sygdom og Lidelser, der endte hans Dage i Høsten 1837.

Hans Enke, Karen Nielsdatter Møller, Datter af Gfst. Niels Møller der i Byen, holdt en Tid Hus for Eftermanden i Haab om at blive dennes Hustru, at gaa i Arv, som det saa tidt skete med Præsteenker. Da dette Haab imidlertid bristede, flyttede hun hjem til Forældrene med sine Børn, to Døtre og to Sønner. Af disse døde Døtrene, Caroline og Cicilie begge ugifte; den ene Søn, Emilius, blev Husfæster og Snedker i Lundby, og den anden, Theodor, blev Skibsfører i Rudkøbing.

Jakob Rasmussen Krogh,

der blev Unge Mortensens Eftermand i Vemmenæs Skole, var født i Strammelse 1. Novbr. 1808 og Søn af Boelsmand Rasmus Jakobsen og Hustru Grethe Hansdatter.

Han dimitteredes fra Skaarup 1829 med første Karakter og havde været Hjælpelærer en Tid hos den syge Mortensen, da han blev hans Afløser.

Han var som Formanden svag og skrøbelig, og allerede 15. Maj 1838 døde han af Brystsøge. Efter Forældrenes Ønske blev han begravet paa Landet Kirkegaard.

Man kan sige sig selv, at selv om disse to sidste Lærere, der begge i saa ung Alder maatte afslutte deres Livsvirksomhed og stadig levede under Sygdommens Kors, end havde den bedste Vilje til at faa noget ud af Skolegerningen, saa var det dog i disse Aar kun smaat bevendt med denne her i Vemmenæs. Ja, der var lange Tider, hvor Undervisningen indskrænkede sig til, at Børnene een Gang om Ugen gik op til Lærer Hoyer i Bjerrebymølle og blev hørt i deres Remser.

Jens Hansen Schougaard

bliver nu Lærer i Vemmenæs. Han er født paa Skud-dagen 1808 i Skovballe paa Fyn, hvor hans Fader var Gaardmand. Forældrenes Navne kan ikke opgives, da Skellerup Kirkebog mangler fra 1716 til 1814.

Han dimitteredes fra Skaarup 1830, og sin første Lærergerning udøvede han ved Langø-Nordskov Skoler paa Hindsholm, idet han her afløste den under Vornæs omtalte Hans Rasmussen.

Denne sin Virksomhed her under Baroniet Schelenborg kunde han takke for, at han kom til Vemmenæs.

Taasinges daværende Besidder, Carl Juel-Brockdorff, var nemlig 1811 ved Giftermaal ogsaa kommen i Besiddelse af dette Baroni, og han havde altsaa Kaldsretten til Lærerembederne begge Steder. Da Schougaard ansøgte om Embedet i Vemmenæs, var han altsaa ikke en ukendt Mand for Kammerherren, og denne sagde spøgende til

ham, da han meddelte ham, at han var kaldet, at han nærmest havde bevilget hans Ansøgning, fordi han var Ungkarl, da han saa kunde tage, hvilken af Kaldets to Enker, han syntes bedst om.

Jakob Rasmussens Enke rejste til Skaarup, da hun snart blev klar over, at hende blev det ikke. Unge Mortensens Enke holdt derimod paany sit Indtog i Skolen som Husholderske for den nye Lærer, og efter 6—7 Aars Forløb blev hun virkelig for anden Gang Kone i Huset.

I sine yngre Dage var Schougaard en livlig Selskabsmand, altid oplagt til Lystighed, og ældre Folk fortæller endnu mange gemytlige Smaahistorier om ham fra de Dage. Paa sine ældre Dage blev han derimod indesluttet og tilbageholdende, og han kom da yderst sjældent ud til Beboerne. Han var i høj Grad sparsommelig og økonomisk og forstod trods de smaa Indtægter at faa disse til at blive større end Udgifterne.

Schougaard var en dygtig og flittig Lærer; Biskoppen skriver om ham 1859, at han underviste med Grundighed, Omhu og Flid. Han var imidlertid meget streng, tit vel for streng, og skønt det var noget, han ikke havde Eneret paa i de Tider, bidrog det dog til, at man af den Grund ikke altid fik Øje for hans gode Sider.

Det kneb for ham at give Afkald paa Lærergerningen; men Alderdom og Svaghed nødte ham dog til sidst til at søge sin Afsked 1882. Da var han 74 Aar gammel og havde været Lærer i Vemmenæs i 44 Aar. Han flyttede da op til Tved til en Datter, den eneste han havde, der var gift her med en Landmand. Hans Hustru var død i sit 73. Aar, lige før han forlod Vemmenæs, og allerede Aaret efter dør han selv og bliver begravet paa Tved Kirkegaard.

I flere af Schougaards sidste Aar trængte Skolebyg-

ningen i Vemmenæs til Fornøjelse; men de to gamle var levet saadan sammen med Murstensgulvet i Skolestuen, med de kalkede Vægge i Lejligheden, som de helst selv hvittede, og med Skorstensaabningen i Forstuen, der Snese af Gange havde været benyttet som Fangehul for de mest opsætsige Smaafyre, at de udbad sig Sogneraadets Tilladelse til, at alt maatte blive ved det gamle, til de engang var borte.

Schougaards Eftermand blev

Hans Christian Lassen Thaysen.

Han er født i Adserballe paa Als den 1. Septbr. 1855, men opvokset i Vibøge, da hans Forældre, Urmager og Kaadner Jørgen Thaysen og Marie Lassen, flyttede hertil, da han var $1\frac{1}{3}$ Aar gl.

Han tog Lærereksamen fra Skaarup Seminarium 1874, og samme Aar blev han Huslærer i Urlev ved Horsens. Her var han til 1876, da blev han Lærer ved Realskolen i Rudkøbing. Efter et Aars Ophold her, og efter at han havde været Soldat, blev han 1878 Hjælpelærer i Ellerup og 1879 Andenlærer i Tved ved Svendborg. Fra dette Embede forflyttedes han 1882 til Vemmenæs.

Skolen her fik da i dobbelt Forstand en ny Lærer. Der kom en ny Aand, en ny Luft ind i den gamle Skolestue, ind i det gamle Hus, der nu snart skulde forsvinde.

Første Sommer efter at Thaysen var ankommen, blev den gamle Bindingsværksbygning nedreven, og den nuværende Skole opført paa den gamles Plads.

Thaysen blev i kort Tid afholdt af saavel Forældre som Børn. Han tog Del med dem i deres Sorger og Glæder — var glad ved dem og de ved ham.

Landvæsenet interesserede ham meget, og hele hans Fritid gik med til at faa Skik paa Skolelodden. At dette

lykkedes, ser man bedst deraf, at medens han det første Aar kun avlede 9 Tdr. Korn, saa opnaede han det sidste Aar 45, et helt godt Resultat.

Skønt alt saaledes gik godt for ham, saa var og blev Vemmenæs dog et lille Embede, og selv om det ikke længer var Filial af Bjerreby, hørte det dog til Herredets mindste, og da Thaysen har været der en halv Snes Aar, flytter han derfra og bliver Førstelærer i Hejls ved Kolding. Hans Hustru, Marie Rasmussen, er Datter af Gmd. Rasmus Hansen og Hustru Ane Kirstine Nielsen i Holmdrup.

Niels Peter Christian Sørensen,

som blev Lærer Thaysens Eftermand i Vemmenæs, er født 11. Aug. 1861 i Ballerup ved København, og er Søn af Gdr. Christian Sørensen og Hustru Sofie Knudsen.

Efter at han var dimitteret fra Jonstrup 1881, blev han s. A. Hjælpelærer i Brændekilde og var her til 1884. Fra 1886 til 1890 var han Hjælpelærer i Allesø, og herfra forflyttedes han til Vemmenæs 1. Novbr. d. A.

Han havde ikke været i Vemmenæs ret længe, før han mærkede, at Indtægterne her ikke var ret store, og han begyndte at se sig om efter et bedre Embede. Et saadant faar han i Juni 1893, nemlig Benløse ved Ringsted. Efter en halv Snes Aars Ophold her forlader han Sjælland og kommer 1. Oktbr. 1902 til Arninge Skole ved Nakskov. Hans Hustru, Nielsine Hansen, er fra Middelfart.

Nu blev Nedskriveren af disse Linier Lærer i Vemmenæs, og da jeg efter omtrent 16 Aars Ophold her forflyttedes til mit nuværende Embede 1. April 1909, bliver

Hans Juhl Andersen

min Eftermand derude. Han er født i Jordløse paa Fyn

d. 4. Oktober 1876 og Søn af Anders Andersen og Hustru Karen Kirstine Hansen.

Til sit 25. Aar var han Landmand, og efter at have været to Gange paa Folkehøjskole tog han til Odense Seminarium og dimitteredes herfra 1904. Straks derefter blev han Vikar ved samme Seminariums Øvelsesskole, og efter Sommerferien s. A. blev han ansat ved Madsens Realskole i Odense. Denne Plads maatte han imidlertid opgive paa Grund af Sygdom og tage Ophold en Tid paa Silkeborg Sanatorium, hvor han dog fuldstændig genvandt sit Helbred. Et Aars Tid var han nu Hjælpelærer i Gummerup og 8—9 Maaneder i Hjallesø; men fra 1. Marts 1907 faar han fast Ansættelse som Andenlærer i Aarup, og herfra forflyttedes han til Vemmenæs. Kort efter, at han har tiltraadt Embedet her, bliver han gift med Dorothea Christine Benedicte Algreen Prüz, Datter af Lærer Joh. Fred. Prüz og Hustru Hansine Henriette Algreen Petersen i Nørre Søby.

Heller ikke han slog sig til Ro i Vemmenæs, men flyttede allerede sidst paa Aaret 1912 til Harndrup mellem Odense og Middelfart.

Hans Eftermand i Vemmenæs er nuværende Lærer Jens Andreas Viggo Helmig.

Grunden til den hyppige Skiften Lærer her maa, som allerede bemærket, hovedsagelig søges i de mindre Indtægter, og vi skal nu se, hvordan Lønningsforholdene da var her.

Som tidligere bemærket var det Mening, at Skolen i Vemmenæs skulde være Filial af Bjerreby, og hvad vilde det da sige? Ja, man skulde tro, at Læreren her kunde nøjes med mindre Uddannelse, og at han skulde staa under

Læreren i Bjerreby; men det har der aldrig været Tale om. Filialen bestod ene og alene i den mindre Løn, og den var saamænd ogsaa tarvelig nok.

Jordlod var der, som vi har set, ikke til at begynde med, og Kornlønnen indskrænkede sig til siger og skriver 6 Tdr. Byg.

Hertil kom endvidere

70 Pot Mælk anslaaet til	70 Sk.
Kvægtidende	60 „
Offer og Acc.	5 Rdl. 00 „
<hr/>	
Ialt 6 Rdl. 30 Sk.	

Efter Reglementet af 1795 kom hertil et Tillæg paa 30 Rdl.

Fra 1811 er Lønnen 3 Tdr. Rug og 2 Tdr. 2 Skp. Byg in natura, samt 12 Tdr. 4 Skp. Byg efter Kap.; men heri afkortes ikke alene de 6 Rdl. 30 Sk., men ogsaa de 30 Rdl., saa det var sandelig smaa Indtægter, Stedbarnskaar. Det eneste Omraade, Læreren her ikke var Stedbarn paa, var Brændselet, da han her fik samme Kvantum som sine Kolleger.

Det hjælper jo noget, da Jordlodden kommer til, selv om den ikke er af de bedste, og efter Skoleloven af 1814 er Kornlønnen 6 Tdr. Rug og 36 Tdr. Byg; men naar Embedet desuagtet vedblev at være mellem de smaa, saa kom det af, at Offer og Accidenser var ringe.

I de senere Aar er Jordlodden kommen bort fra Skolen. Den blev ikke solgt; thi den var lejet af Stamhuset, og Afløsningen bestod da i, at dette Lejeforhold ophørte, saa Kommunen i Stedet for at betale Stamhuset 21 Tdr. Byg som hidtil, lod Læreren faa Grundlønnen uden Afkortning for Jord. Naar hertil kommer, at Kommunen for faa Aar siden har forhøjet Grundlønnen med 75 Kr., saa

maa det siges, at Vemmenæs Lærerembede nu er, som Embeder er flest, og at Sognets to andre Embeder i hvert Fald ikke er nævneværdigt større.

Her ved Vemmenæs Skole var i de gamle Degneindtægter Offer og Accidenser anslaaet til 5 Rdl., og denne Post var for de fleste af de øvrige Skoler ligeledes meget lille, saa lille at man f. Eks. for Vornæs Skoles Vedkommende spørger sig selv, om der ingen Folk var til at betale, og om de, der var, ingen Ting ydede. Det sidste er vel nok Grunden; thi selv om Folketallet paa Taasinge for halvandet Hundrede Aar siden kun var Halvdelen af, hvad det er i vore Dage, Folk var der dog, men —. Den Del af Degnens Indtægter, der hedder Offer og Accidenser, har alle Dage været en kedelig Post for nydende som for ydende. Det blev af mange betragtet som overflødigt, og derfor svandt det ind. Vi kender alle de smaa, papirstynde Skillingstykker fra det 18. Aarh., der skulde forestille Sølv og gik under det kønne Navn „Degnelus“. En saadan Betegnelse har de ikke faaet for ingenting, men fordi en saadan Mønt var Offertakst til Degnen paa de store Højtider. Selv om nu de bedrestillede, hvoraf der ikke var mange, drev det til at ofre en 4 Sk. eller en 8 Sk., saa blev den samlede Sum dog kun ringe; thi mange undlod helt at ofre.

Og nu Accidenserne?

Ja, kontant Betaling kendte man ikke meget til. Imellem de Snese af Kreditorer, der fylder Side efter Side i Skifteprotokollerne, er ogsaa hyppig Præst og Degn. Jeg skal nævne nogle Eksempler: Ved Skiftet efter Jep Rasmussen i Søby 25. April 1654 opførtes til Præsten og Degnen 2 Sld. — Efter Niels Ibsen Gammelgaard i Nyby 14. Decbr. 1657 fik Degnen $4\frac{1}{2}$ Mk. — For Anne Hansdatters Begravelse i Melby s. A. fik Degnen 1 Mk. —

Ved Skiftet efter Jens Hansen paa Stenør 29. Maj 1657 udlagdes til „prest degen och till lig Kisten 1 liden gryde 1 liden Kiel Noch 1 liden Kober Kiel til sammen for 3 Dlr. — Efter Morten Hansen Pill i Troense 1658 skal Degnen have 1 Sld., Præsten 1 Rdl., og til disse to Poster, samt til Ligkisten 3 Dlr., udlagdes 1 sort houed Quie — $5\frac{1}{8}$ Dl.

Hyppigst er Præsten opført alene og ingen Degn; han har da muligvis ikke været medvirkende. Man har klaret sig ved Naboers og Venners Hjælp, i hvert Fald i Hjemmet. Ved Skiftet efter Niels Mortensen og hans Hustru Chatrine Nielses i Vemmenæs Færgegaard 7. Maj 1658 lyder en af Posterne saaledes: „Knud Weffuer och Jacob Christensen som Sang for og eptter liget — 2. Dlr. Noch Jacob 2 Mk.“

Der kunde nævnes mange lignende Eksempler; men dette er tilstrækkeligt til at vise, at som det var smaat med Offeret, saaledes var det ogsaa med Accidenserne.

Dog, skal man være helt retfærdig, maa man ikke glemme, at skortede det mange Steder paa Viljen, saa kneb det endnu flere Steder med Evnen.

Bregninge Sogn.

Af dette Sogns nuværende tre Skoler er Frederik Juels Skole den yngste; ja, det er i det hele taget Taasinges yngste Skole, idet den først er opført 1827, og der har ikke paa det Sted været nogen Skole i Forvejen.

Troense Skole er nok en Del ældre; men da selve Troense By hører til Øens yngre Byer, saa er Skolevæsenet her heller ikke af meget gammel Dato.

Tilbage bliver da Bregninge Skole, der som Degne-

stavn er Sognets ældste og vel nok engang den eneste. Naar Beretningerne om denne desuagtet er mere fattige, end man skulde vente, kommer det af, at Degnen i Landet ogsaa fungerede som Degn i Bregninge, og her var altsaa ingen bosiddende Degn i næsten hele det 18. Aarhundrede, hvad der fremgaar af den foranførte Beretning om Landet.

Det er sandsynligt, at der har været nogle Skoleholdere her, hvis Navne er forsvundne med den brændte Kirkebog. I Rasmus Dreyers ældre Dage har i hvert Fald hverken han eller hans Medhjælper, Corfits Juel, haft noget at gøre med Undervisningen i Bregninge; thi da han dør 1783, og Degnefællesskabet ophører, blev den hæderlige Mand

Andreas Thygesen

af General Juel kaldet til at være Sogndegn i Bregninge, og i hans Collats staar bemærket, at han „hidindtil har været Skoleholder i Bregninge paa Thorseng“.

Ud over denne Bemærkning i Collatsprotokollen i Bispekontoret ved jeg intet om Skoleholder Thygesen. Han har allerede været Skoleholder i mange Aar, da han udnævnes til Sogndegn; thi iflg. Kirkebogen fik han døbt en Søn med Navnet Niels 1773*). Hans Hustru er død i Bregninge 9. Oktbr. 1810, 63 Aar gl.

Hans Eftermand hed

Christian Sigfried Lorentzen.

Han fik Collats af 7. April 1790 og blev kaldet iflg. Kongl. Majestæts allernaadigste Rescript af 15. April

*) Iflg. Tingbogen holdes den 12. Novbr. 1759 Skifte efter „Hans Ridder forhen Skoleholder i Bregninge“; — maaske er han Thygesens Formand.

1790, hvor der siges, at bemeldte Lorentzen maa antages til dette Sognekald, skønt han ikke „forud har været ordentlig beskikket Skoleholder.“

Han var født i Flensborg 1762, og vistnok godt oplært; thi han kom her til Taasinge som Hovmester for General Juels Børn. Hans her udviste Dygtighed og Generalens velvillige Omsorg for ham kan han takke for, at han blev Degn i Bregninge. Det første Aar, efter at han var rykket ind i sit nye Embede, røgtede han endnu sin Hovmestergerning paa Slottet, men saa afløstes han her af den senere Præst i Landet, F. C. Lund, og nu kunde han helt anvende sine Kræfter i Bregninge Skole.

Han var en dygtig Lærer, men striks som Sønnen i Landet, Æblet var her ikke faldet langt fra Stammen. Han skrev en pæn Haand og var meget musikalsk.

Hans Hustru, Scharlotte Knevle, var ligeledes fra Flensborg, og af deres fem Børn blev den ældste Søn, som foran omtalt, Lærer i Landet, en yngre Søn, Carl, blev Stadsmusiker i Ribe, to Døtre døde ugifte (den ene i St. Jørgens Kloster ved Svendborg), og en tredje Datter, Marie Cathrine, blev gift med Murmester Frederik Valentinsen Hoff i Troense.

I Aaret 1829 blev gamle Lorentzen Enkemand, og en af de to ugifte Døtre blev Husholderske for Faderen de faa Aar, han overlevede sin Hustru. Han døde 1835, 73 Aar gl., og blev begravet ved sin Hustrus Side paa Bregninge Kirkegaard, i det Gravsted, hvor siden hans Eftermands Eftermand, Lærer Rasmussen, kom til at hvile.

I sine sidste Aar maatte han holde Hjælpelærer, og af disse blev den sidste,

Mads Madsen,

hans Efterfølger i Embedet. Han var Søn af Præste-

gaardsforpagter Johan Madsen og Hustru Mette Christensdatter i Langaa paa Fyn og født der 8. Febr. 1798. Tyve Aar gammel blev han dimitteret fra Skaarup Seminarium, og efter at han nogle Aar havde været Huslærer hos Proprietær Bylov paa Tøjstrup, kom han til Bregninge, og her virkede han til 1870, da han fik sin Afsked med Pension.

Gamle Lorentzen kunde nok have lidt, at den unge Hjælpelærer skulde have gjort en af Døtrene til Skolemadam i deres Fødehjem; men i Præstegaarden lige overfor var der i de Aar en Husjomfru, Ingeborg Kirstine Dam, Datter af Rebslager Jørgen Dam i Troense, og for hende kunde Jomfru Lorentzen ikke klare sig, hun blev Madsens Hustru i Aaret 1836.

Af deres tre Sønner blev den ældste Bødker og senere Restauratør i Bregninge, og hos ham tilbragte gamle Madsen og Hustru deres Livsaften. Den mellemste, Ferdinand, gik paa Skaarup Seminarium, og var et Par Aars Tid Huslærer paa Vesterskov ved Hindberg, var derefter en halv Snes Aar Friskolelærer i denne By og oprettede saa en Privatskole i sin Fødeby, hvor han virkede til sin Død 1908. Han var gift med en Søster til Forfatteren Ingvor Bondesens Kone. Den yngste, Vilhelm, blev Forpagter paa Tärnø, en af Blixen-Finekes Gaarde i Skaane.

Lærer Madsen var en god Sanger, og han elskede Sang, ikke mindst den, der lød fra Naturen. Han havde altid flere Sangfugle i Bur, dels hjemlige, som Stillids, Nattergal o. lg., dels fremmede; ja, han havde engang en Stær, som han havde lært til at synge „den tapre Landsoldat“.

Denne hans musikalske Interesse bidrog vel en Del til, at han var saa afholdt af Kammerherren, Carl Juel-Brockdorff, Musikkammerherren, som han kaldtes, fordi

han holdt et stort Orkester af ypperlige Musikere, saa der paa Slottet daglig lød Strengeleg og Valdhornstoner.

Det hørte ikke til Sjældenhederne, at Kammerherrens Køretøj holdt uden for Bregninge Skole for at invitere Madsen ned paa Slottet til Aftensmad og en lille rask L'hombre, sammen med sin Genbo, Pastor Krarup.

I Skolen var Madsen en dygtig og nidkær Lærer, hvad der ogsaa fremgaar af de mange Vidnesbyrd i Skolens Embedsbog fra de visiterende, Provst og Bisp, hvor det hedder, at Undervisningen foregik med Liv, Børnene svarede flinkt, og Skolens Tilstand var i det hele taget tilfredsstillende o. lg.

At Madsen virkelig havde Lyst til sin Gerning, ser man deraf, at selv efter at han som gammel Mand havde sagt Skolen Farvel og var flyttet hen hos Sønnen, samlede han dog hver Dag en hel lille Skare om sig af Distriktets yngste og lærte dem ABC og to Gange tre.

At Madsen ikke var den Mand, der var helt ukendt med Tampen, skal jeg til Slutning fortælle en lille Historie om.

Hans Eftermand, Lærer Rasmussen, havde en Aften, et af de første Aar han var i Bregninge, bedt sine Kolleger paa Øen sammen i Bregninge Skole, og gamle Madsen var ogsaa bedt med. Ud paa Aftenen bliver Lærer Petersen i Søby opfordret til at more Selskabet med lidt Musik, men af Beskedenhed undslaar han sig. Da siger Lærer Koch fra Landet, der altid var oplagt til Spøg og Spas: „Nu skulde du bare have haft din Tamp, Madsen, saa skulde han ikke slippe saa let — for du har den da vel ikke i Lommen endnu?“ For at overbevise sig herom tager Koch fat paa Madsens side Skødefrakke, og næsten i samme Nu straalere hans Ansigt af elleveild Glæde, og han raaber: „Halløj! kom med en Kniv, her sidder

Mester Erik!“ Den var i sin Tid gleden ned mellem Tøj og For og havde siddet der godt gemt og glemmt, til Koch ved Knivens Hjælp fik den halet frem til uhyre Fornøjelse for hele Selskabet. Nu fik man Musik.

Saa snart Lorentzen, den gamle Degn, var død, forsvandt ogsaa den gamle Skole, og den nuværende blev opført paa den gamles Plads 1837. Nu er den jo igen gammel og antikveret, men dengang var det et stort Fremskridt, højere til Loft og videre til Vægge, store lyse Vinduer i Stedet for de smaa solbrændte Ruder, Bræddegulv i Stedet for de noget ujævne Mursten o. s. v.

Den gamle kasseredes dog ikke helt, men blev stillet op igen som Udhus, det, der staar den Dag i Dag.

De faa gamle Træer, der endnu er tilbage i Haven, er plantede af Madsen, bl. a. de høje Linde, der oprindeligt var tiltænkt som Lysthus, men smuttede fra Saksen, gik til Vejrs og nu staar som et smukt Minde om gamle Madsen.

Hans Rasmussen,

som blev Madsens Afløser, var født i Ollerup Bromark den 18. Marts 1839 og Søn af Husmand Rasmus Hansen og Hustru Karen Jensdatter.

Efter sin Konfirmation lærte han Væveriet og drog efter Læretiden som Væversvend til København. Af en Ven blev han her indført i sin senere Svigerfaders aabne Hus, en Boghandler N. Chr. Jensen, og da han her kom til at omgaas mange Lærere, fik han selv Lyst til Lærergerningen. Han bestyrkedes i denne Tanke af en af Døtrene der i Huset, der havde lovet at blive hans Hustru, og lod sig da som en og tyveaarigt ungt Menneske optage paa Jellinge Seminarium.

Straks efter, at han var færdig med sin Uddannelse

her, fik han Pladsen som Andenlærer og Kirkesanger paa Thurø, og i dette Embede virkede han, til han ved Nyt-aarstid 1871 blev kaldet til Bregninge. Her fik han Lov til at tilbringe 38 Aar sammen med sin Hustru, Helene Olette født Jensen, der altsaa var Datter af ovennævnte Boghandler N. Chr. Jensen og Hustru Caroline Jensine Hansen i København.

1. April 1909 forlod han Bregninge og flyttede til Svendborg for at tilbringe sin Livsaften der, men den blev kun kort; thi allerede 20. Septbr. s. A. døde han. Han var med sin Hustru paa Besøg i Bregninge Præstegaard, hvor han altid havde været en velkommen Gæst, og var gaaet rask i sin Seng. Ud paa Natten blev han imidlertid upasselig, og før Dag var han død, saa han mærkeligt nok, skønt rejst fra Bregninge, dog kom til at ende sine Dage her. Under stor Deltagelse begravedes han paa Bregninge Kirkegaard. Hans Hustru flyttede nu fra Svendborg til en Søster ved Kalundborg.

Rasmussen var en dygtig, samvittighedsfuld og meget afholdt Lærer, og at man satte Pris paa ham, fik han synligt Bevis paa flere Gange, bl. a. da han den 27. Septbr. 1897 udnævntes til Dannebrogsmænd, og da han ved sin Fratrædelse af Embedet blev hædret ved en under stor Tilslutning afholdt Fest paa Troense Badehotel.

Ved denne Lejlighed fik han overrakt en smuk Adresse fra Beboerne med følgende Ordlyd:

„Det er med Sorg, vi ser Dem og Deres Hustru forlade os. Vi siger Dem hjertelig Tak for det trofaste og dygtige Arbejde, De i 38 Aar har udført som Lærer i Bregninge Skole. Deres Minde vil leve iblandt os som den, der omfattede Børnene med Kærlighed og atter forstod at vinde deres Kærlig-

hed, som den, der fra Ungdommens Dage lige til det sidste virkede med Lyst i Skolegerningen og derfor fik Børnene til med Glæde at drage til Skole. Tak for Deres troværdige Arbejde i Kirkens Tjeneste med den udmærkede Ledelse af Sangen i Bregninge Kirke. — Tak for at hele Deres Færd iblandt os har været saaledes, at vi har kunnet se op til Dem som en Mand, der stod med sin Person bag det gode Ord, De talte til Børnene, og Tak for det gode Forhold, hvori de altid har stillet Dem til Hjemmene, og her beder vi Dem tillige bringe Deres Hustru en hjertelig Tak for hendes Andel i det Baand, der har været mellem Bregninge Skole og Distriktets mange Hjem.

Vi følger Dem med de bedste Ønsker om, at Gud Fader, om hvem De med Glæde har talt med Børnene, og til hvem De sætter Deres Haab og Tillid, vil give Dem og Deres Hustru en velsignet Livsaften, og at vi maa se Dem begge endnu i adskillige Aar færdes paa Besøg iblandt os paa den gamle Egn til Glæde for Deres mange Venner.“

Rasmussen var meget musikalsk, og foruden Violinen, der var hans kæreste Instrument, kunde han ogsaa med Dygtighed behandle Violoncel, Orgel og Klaver. I sine yngre Dage var han tit medvirkende ved Koncerter i Svendborg, og da han paa sine gamle Dage flyttede til denne By, blev han straks Parthaver i en Kvartet.

Han var i det hele taget ungdommelig i Sind til det sidste, hvad der bl. a. viste sig deri, at han følte sig som jævnaldrende med sine Kolleger paa Taasinge, skønt de var af en langt yngre Dato, da de, der var af hans Aargang, efterhaanden var gaaet bort.

Da Rasmussen kom til Bregninge, laa en Del af Skolejorden paa østre Side af Landevejen, et godt Stykke ad Galgehuset til. For at faa Hovedgaardens Jorder afrundede vilde Kammerherren imidlertid gerne have Skoleloden, og han tilbød da Rasmussen, at han som Erstatning maatte udpege sig et andet Stykke Jord hvorsomhelst. Rasmussen forbavsedes over, at sligt kunde lade sig gøre; men da Kammerherren flere Gange gentog sit Tilbud med de Ord: Peg dog, Mand, peg! var Rasmussen klog nok til at vælge sig Jordstykket tæt bag ved Haven, hvor Skoleloden er endnu.

De første Aar drev han selv Lodden; men da hans Hustru var svag, og han selv ikke havde megen Interesse for Landbruget, forpagtede han den omsider ud.

Den Jord, der ved ovennævnte Magelæg kom ind under Hovedgården, havde hørt til Skolen siden Udskiftningen. Har der i ældre Tider hørt Jord til Degnekaldet, saa er den forsvunden i de mange Aar, da Degnen boede i Landet. Det eneste Stykke, som med Sikkerhed vides at have været Degnejord, er den Del af den l ynggroede Hede, der ligger lige vest for Kirken. Det kaldes endnu af de gamle for „Degnekrogen“. Har det alle Dage været saa magert som nu, da har Degnen vist maattet opføre Udbyttet deraf blandt de uvisse Indtægter.

Embedets gamle Indtægter var endvidere:

6 Tdr. Byg			
4 Tdr. 7 Skp. Havre anslaaet til	3 Rdl.	24 Sk.	
24 Snese Æg	”	4 - 00	”
402 Pot Mælk	”	4 - 18	”
Kvægtiende	”	4 - 12	-
Offer og Accidenser	”	12 - 00	-
	<hr/>		
	Ialt	27 Rdl.	54 Sk.

Efter 1795 tillagdes der endvidere Embedet 30 Rdl.

Fra 1811 er Lønnen: 6 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg in natura, og 25 Tdr. Byg efter Kapitelstakst; men heri afkortes alt det foregaaende, altsaa 57 Rdl. 54 Sk.

Efter 1814 er Lønnen 6 Tdr. Rug og 35 Tdr. Byg samt Jordlodden paa 6 Tdr. Land, 6 Fv. Brænde, 128 Lspd. Hø, 192 Lspd. Halm, Offer og Accidenser.

I ældre Tider var der ingen Legeplads umiddelbart ved Skolen som nu, men den laa nogle Hundrede Alen vest for Skolen ad Knudsbøllevejen. Der, hvor der nu er Legeplads, laa en Gaard, som blev nedlagt og inddraget under Hovedgaardsjorden. 1908 blev der bygget en Forskole paa samme Sted, og den første Lærerinde her er nuværende Frk. Marie Christine Josephine Bendixen.

Troense.

Paa en Sten over Døren i Troense Skole staar: „Til nyttig Kundskabs Udbredelse blev denne Skole opbyggt 1790“.

Sandsynligvis har der ikke været nogen egentlig Skole i Troense før denne Tid, om der end nok til Tider har fundet lidt Undervisning Sted af mer eller mindre privat Natur. At dette har været Tilfældet, slutter jeg af følgende Bemærkning i Kirkebogen:

„*Hans Mortensen Schioet*, som kaldtes Professor og var kommen fra Skaane i Krigens Tid og opholdt sig nogle Aar udi Svendborg og Thurøe med at informere Børn, kom nylig til Troense og døde der 1694, 63 Aar gl.“

Her siges ganske vist intet om, at han ogsaa har

„informeret Børn“ i Troense; men mon ikke han nok har det, mon han ikke har opdaget, at der netop trængte til en saadan Informator her, og saa har Døden overrasket ham, næsten før han har faaet begyndt sin Gerning her.

Man kan komme endnu et Skridt længer tilbage i Kirkebogen og træffe en Udtalelse, der peger i samme Retning.

„1679 døde *Peder Jensøn, som læste for Bøndernes Børn i Troense* — 64 Aar gl.“

— — —

Maren Christensdatter, Peder Skolemesters til Rasmus Lauritsen i Troense døde 1685 i en Alder af 65 Aar.“

Undervisning har der været, vel nok af tarvelig Art, der som andre Steder; men Oplysningerne er sparsomme, og først med den nye Skole fra 1790 begynder man at vide lidt bedre Besked*).

Den første Skoleholder her er den under Landet og Søby omtalte

Friderich Johan Berg.

Han skal have plantet Vinranken, der endnu hælder sig til de gamle Vægge, og Valnødtræet, der breder sine Grene skyggende over Tag og Taarn.

Nu benyttes hele Bygningen til Beboelse, men oprindeligt var Halvdelen Skolestue, og saavel denne som Beboelsen var da meget indskrænket, hvilke snævre Forhold viser, at Troense dengang endnu kun var i sin Vorden.

Et Minde om „Magisteren“, som Berg kaldtes, holdt

*) 1760 nævnes i Tingbogen „Frederik Engelbrecht Skoleholder i Troense“.

man i Hævd et Par Slægtled efter hans Død i en Arie, som han skal have været Mester for, og som man kaldte „Bergs Vise“.

I denne, der er sunget ved mangen festlig Lejlighed i Troense i vore Bedsteforældres Dage, hedder det bl. a.

Den, som har en fed Bestilling,
som indrenter daglig Skilling,
han er ovenpaa.

Den, som ej er nødt at tigge,
men kan paa sit eget ligge,
— han er ligesaa.

Den, som gaar i Fløjels Klæder
og kan le, naar andre græder,
han er ovenpaa.

Den, som gaar i Vadmels Kofte
og kan nøjes med en Skofte
— han er ligesaa.

Den, som har en yndig Mage,
som hans Øjne kan behage,
han en ovenpaa.

Den, som har en Bondepige,
naar hun dygtig er tillige,
— han er ligesaa.

Om Skoleholder Berg ved jeg for øvrigt ikke mere, end hvad der er fortalt i det foregaaende.

Da han flytter fra Troense til Søby 1807, bliver

Peter Hansen

Skolelærer i Troense. Paa det Jærnkors, der endnu betegner hans Grav paa Bregninge Kirkegaard, staar, at han er født i Aaret 1781, men hvor han er født, eller hvem der var hans Forældre, har det ikke været mig muligt at faa oplyst. Hans Hustru Christiane Sophie Hansen

Kjær, der var født 1784, skal have været fra København, og der er jo Mulighed for, at de har været Bysbørn, men jeg ved det som sagt ikke.

Lærer Hansen var Dannebrogsmænd. Han blev ikke nogen gammel Mand, i flere Aar var hans Helbred skrøbeligt, og han maatte holde Hjælpelærer.

I Troense Skoles første Tid var der til denne kun udlagt $2\frac{1}{3}$ Td. Land, men 1815 blev der endvidere udlagt af Jens Stæhrs Gaard i Nyby, der paa den Tid udstykkedes, et Stykke af Toftelodden, Matr. Nr. 3 c, med Hartkorn 1 Skp. 3 Fdk. Endvidere udlagdes en Lod paa venstre Side af Vejen til Slottet, Matr. Nr. 78, med Hartkorn 1 Sk. 3 Fdk. 2 Alb.

Angaaende denne Udlægning afgav Skolelærer Hansen følgende Erklæring:

„At modtage Jord som Godtgørelse for den i Skoleanordningen stipulerede Skolefourage har jeg aldeles intet imod, naar den udlagte Skolejords Frastand saavel som Vejens næsten Ufremkommelighed paa visse Tider af Aaret maatte komme i Betragtning i Henseende til Dyrknings-Omkostningerne.

Troense Skole, 28. April 1815.

P. Hansen.

Næste Aar blev der igen foretaget Taxation for at skaffe den endnu manglende Jord til Troense Skole, og som saadan udlagdes da af Troense By Calmars Lod ved Alleen.

Hertil udtaler Lærer Hansen sig saaledes:

„Imod denne Taxation kan jeg paa Embeds Vegne aldeles intet have at erindre, men er mit fuldkomne Ønske, at Jord saavel for Græsning som for Fou-

rage maa vorde mig udlagt til Troense Skole efter denne og forrige Taxation paa de med Hs. Exelence Hr. General v. Juels Tilladelse bestemte Stæder.“ Dette tilstaas herved.

Troense, d. 5. April 1816.

P. Hansen,
Skolelærer.

— — —

Skolelærer Hansen blev rost som en særdeles dygtig Lærer og omtalt med Venlighed og Velvillighed alle Vegne, og i Skolens Embedsbog findes sort paa hvidt for, at ogsaa hans høje foresatte var af samme Mening som Byens Beboere. I Høsten 1840 holdt Biskop Faber Visitats i Troense Skole, og hans Dom lyder da saaledes:

„Skolen hævdede under den særdeles dygtige Lærer Hansen sin under denne Lærer opnaaede Berømmelse. Børnene sang flere Melodier flerstemmigt meget smukt og godt. Religion og Bibelhistorie i begge Klasser ere meget godt gennemgaaede og lærte. Læsning og Skrivning staar i begge Klasser paa et udmærket Standpunkt. Flere Børn regnede de dem givne Opgaver rigtigt. De fremlagte Udarbejdelser af de sidst konfirmerede vidne om et fortrinligt Standpunkt ogsaa i denne Henseende. Geografi og Historie er her lærte i et Omfang, som ellers ikke finde Sted i en Landsbyskole. — Skolen staar under denne dygtige og nidkjære Lærer, der nu er 59 Aar gl. og Lærer i 34 Aar, paa et saa højt Trin, at ingen Landsbyskoler i Stiftet overgaar den, kun faa staa ved Siden af den.“

N. Faber.

Fem Aar efter denne Visitats dør Lærer Hansen af

Brystsøge. Hans Enke flytter til Ærøskøbing til en Datter og dør der 1855, men blev begravet paa Bregninge Kirkegaard.

Lærer Hansens Eftermand blev

Morten Schjær.

Han var født i Ollerup Skole d. 28. Juli 1815 og Søn af derværende Degn David Schjær og Hustru Catrine Elisabet Faaborg. Han hørte til en gammel Degneslægt; thi hans Farfader var Sogndegnen Mourits Schjær i Gamtofte. Det var egentlig Meningen, at denne sidstnævnte, der var Student, skulde have studeret videre, og med de bedste Forsætter og største Forhaabninger var han paa Vej til Hovedstaden; men over Bæltet forliser Skibet, og de Rigsdaler, han besværligt havde faaet skrabet sammen til at læse for, gaar til Bunds i Bølgerne, og dermed er det forbi med Studeringerne — han bliver Degn.

Traditionen tro kom Morten Schjær til Skaarup Seminarium 1832, og tre Aar efter dimitteredes han herfra med første Karakter.

Straks efter sin Dimission blev han Huslærer paa FALLE Mølle. Her var han et Par Aars Tid, saa blev han Huslærer paa Lysemosegaard ved Nyborg, og omkring ved 1840 blev han Lærer ved Sørensens Realskole i Odense.

Mens han er her, dør Lærer Hansen i Troense, og Kammerherre Juel-Brockdorff forespørger i Odense hos Realskolebestyrer Sørensen, som han kendte, om han ikke havde en ung, dygtig Lærer, han kunde anbefale til Troense, og Schjær bliver da den heldige.

Han skuffede heller ikke Kammerherrens Forventninger; thi han var en dygtig Mand, flittig og samvittig-

hedsfuld, et stilfærdigt Hjemmemenneske, for hvem Skolen var det første og det sidste. Dette i Forening med hans Retlinethed i et og alt skaffede ham mange Venner iblandt sin daglige Omgangskreds, og Vidnesbyrd fra hans overordnede var altid rosende: — „En dygtig og nidkær Lærer, der underviste med Livlighed og Grundighed.“ — „Skolens Standpunkt fortrinligt, Lærerens Virksomhed fortjener særdeles megen Paaskønnelse“ og lign.

Lærer Schjær drev selv sin Jord, som de fleste i de Dage, og holdt i de første Aar Karl og to Heste.

Hans Hustru, Henriette Nicoline Bonde, var født paa Trolleborg Mølle og Datter af Jørgen Bonde, der havde været Lærer ved Bernstorfsminde Seminarium, og Charlotte Müller.

Af deres otte Børn døde tre Døtre som smaa og en Søn som voksen. Af de øvrige blev en Søn Realskolebestyrer i Taastrup og en anden Købmand i København, en Datter blev gift med Forpagter Garde paa Trolleborg og en med Grev C. Reventlov i Hannover.

Troense Skole havde i Schjærs Tid 100 Børn og derover, saa det skulde nok tage paa hans Kræfter, og da tillige anden Svaghed stødte til, døde han allerede 1872, kun 57 Aar gl. Hans Enke døde først 1908 i København og ligger nu begravet ved sin Ægtefælles Side paa Bregninge Kirkegaard.

Under Lærer Schjærs sidste Sygdom var

Jørgen Ferdinand Hansen

bleven Hjælpelærer i Troense Skole, og da Schjær døde, blev han hans Eftermand.

Han er Søn af Lærer Jens Hansen og Hustru Gjertrud Mariane Sophie Martini og født i Jelling d. 18. Jan. 1848. Hans Fader blev senere Lærer i Skaarup, og fra Semi-

nariet her er Lærer Hansen dimitteret 1868 med en fin Førstekarakter.

Straks efter sin Afgang fra Seminariet blev han Hjælpelærer i Thoreby paa Lolland en ganske kort Tfd, og fra Sommerferien s. A. blev han Huslærer paa Søgaard paa Langeland, hvor han var i to Aar, til Sommerferien 1870. De derpaa følgende to Aar virkede Lærer Hansen som Andenlærer ved den højere Landboskole i Lumby om Vinteren, medens han den første Sommer var Vikar ved Borgerskolen i Horsens og den næste Hjælpelærer i Troense.

Mange Udtalelser i Troense Embedsbog vidner om Hansens Dygtighed og Flid. Provst Rasmussen skriver f. Eks.:

„Jeg fandt Skolens Tilstand god. Alt vidnede om Lærer Hansens store Nidkærhed og Dygtighed.“

Og Biskop Stein siger:

„Troense Skole fandtes i god Tilstand. Lærer Hansen har øjensynlig arbejdet nidkjært og trofast og kunde ogsaa fremlægge et forsvarligt Resultat, idet Børnene viste sig vel underviste.“

Kun 46 Aar gammel afgik Lærer Hansen ved Døden i Troense Skole i Sommeren 1894.

Han var gift med Eline Marie Rasmine Jørgensen, Datter af Lærer Stephan Jørgensen og Hustru Marie Nielsen i Rolund ved Middelfart. Af deres to Børn er Sønnen Farmaceut og Datteren Forskolelærerinde. Hos hende opholder Fru Hansen sig nu, efter at hun i mange Aar har boet som Enke i Troense. —

Nogle faa Aar efter, at Lærer Hansen var kommen til Troense, tilbød daværende Stamhusbesidder at overtage

den Jord, der var tillagt Troense Skole, imod at yde 30 Tdr. Byg aarlig. Læreren fandt, at det var et fordelagtigt Tilbud for ham, og ansøgte Ministeriet om, at en saadan Handel maatte finde Sted; men skønt Skolekommission og Sogneraad anbefalede Sagen, blev det dog ikke bevilget.

Ved Lærer Hansens Død forflyttedes daværende Lærer i Frederik Juels Skole, Jens Peter Jensen, til Troense Skole. —

Som allerede omtalt, er Jorden til Troense Skole udlagt i flere Gange. Før de sidstomtalte to Stykker blev udlagt, skulde Læreren, hedder det i Planen, have en passende Erstatning for det manglende.

Lønnen bestod først kun af 8 Td. 2 Skp. Havre og 25 Pot Mælk, samt 30 Rdl. i Offer og Accidenser.

Efter 1795 kommer hertil et Tillæg paa 60 Rdl. og fra 1811 er Lønnen 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg in natura og 25 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, med Fradrag af de gamle Indtægter, der anslaaes til 95 Rdl. 73 Sk.

Det var forholdsvis smaa Indtægter, derfor hedder det ogsaa i Planen af 1814: „Afgiften til Skolelæreren i Troense, som i flere Aar har sukket under trange Kaar, beregnes og udredes fra 1. Novbr. f. A.“

Efter Loven af 1814 forandredes Lønnen til 6 Tdr. Rug og 47 Tdr. Byg foruden Jorden, Fourage osv. Og selv om heri nok skulde afkortes 30 Rdl., saa ansaas Embedet i Troense dog for at høre til de bedste.

Paa det Tidspunkt, da Schjær kom til Troense, blev den Bygning opført, hvori Undervisningen nu foregaar, og den gamle Skolestue blev lagt ind til Beboelsen. Saa længe Læreren var ene om Undervisningen, saa der kun var to Klasser, havde man ikke Brug for hele den nye Bygning til Skolestue, og i en Del af den var der da

indrettet Kælder, Mælkestue og anden Udenomslejlighed. Men Byens Indbyggerantal gik stadig fremad; Børneantallet blev for stort til to Klasser; der blev i Resten af Bygningen indrettet et Klasseværelse til, og fra 20. Marts 1891 ansattes nuværende Lærerinde Frk. Abigael Marie Hansine Rasmussen, der Aaret i Forvejen havde taget Eksamen fra Frk. Zahles Skole.

Frederik Juels Skole.

Vi er nu naaet til den sidste af Øens otte Skoler, og det falder naturligt at slutte med denne, da det er den yngste, idet den først er opført 1826—27.

Der har nok været Skolevæsen af en eller anden Art i ældre Tider ogsaa i denne Kant af Sognet, men hvordan og hvorledes, ja, det er Spørgsmaal, der vist alle Dage vil forblive ubesvarede; her savner vi igen Kirkebogen.

Af en Bemærkning i den for begge Sogne fælles Kirkebog om, at „Christian Rasmussen Skolemesters“ Barn er død i Nyby 1680, kan det se ud, som om der har været en Skole her paa denne Tid, og at en Skoleholders Enke ligeledes er død i Nyby hundrede Aar senere, peger i samme Retning; men det er ogsaa de eneste Spor, jeg har kunnet opdage her.

I Vindeby skal der have ligget en Skole i Jakob Nielsens Have, lige over for Pellegaarden, men ogsaa her er det smaat med de skrevne Data. I Tingbogen for 1698 har jeg dog truffet, at Skovrideren Chr. Pedersen i Svenneruphus beretter angaaende nogle Træer, der ulovligt er huggede i „Vindebye Sundsøre“, at „Skolemesteren“ har hugget sit Træ udi Misgreb i Stedet for det,

han var udvist og Seddel paagiven, som nu ligger ved Steden og allerede er det Højvelb. Herskab angivet.“

Det er ikke meget, og udover det har jeg kun ældre Folks Meddelelser at støtte mig til. En Skole har der sikkert været, og den skal endda til Tider have haft saa godt Navn, at selv Svendborg Borgere lod deres Poder gaa i Skole her et Par Gange om Ugen; men da saa Skolen er bleven bygget i Troense, har den sat den gamle Vindeby Skole i Skygge, og denne har da indstillet sin Virksomhed.

Der gaar nu en Del Aar, hvor Troense Skole er ene om Arbejdet i den østlige Del af Sognet, og Bregninge i den vestlige. Vindeby By var da delt midt over imellem disse to Skoler. Men efterhaanden som Troense vokser i Folketal, begynder man omkring ved Aar 1800 at tale om at faa en Skole til i Sognet, en Afløser af den gamle Vindeby Skole, og man nøjes ikke med at tale om det; fra Øens andre Skoler henlægges i flere Aar en aarlig Sum til et Fond, hvoraf Udgifterne til Jord og Skolebygning med Tiden kan tages.

Paa denne Maade fremkommer da den nuværende Frederik Juels Skole, der efter Stedet, hvor den blev lagt, ogsaa kaldes Askekær Skole. Paa Taasinge bliver Ask imidlertid til Æsk, og da den midterste Stavelse efter Taasinge Sprogbrug nemt kan undværes, saa har vi Navnet Æskær, som er dens almindelige lokale Benævnelse. Folk, der havde kendt den gamle Vindeby Skole, gav den ny Skole samme Navn, og i dens første Tid gik den heller ikke saa sjældent under dette Navn i Embedsskrivelser.

Den første Lærer i den nye Skole blev

Erik Hendreksen Rasmussen.

Han var Søn af Inderste Rasmus Andersen og Hu-

stru Birthe Erichs-Datter i Bregninge By og født her d. 18. Oktober 1802. Kirkebogen udviser, at han bares til Daaben af sin Moster Christiane Erichs-Datter, den bekendte Jomfru Christiane paa Valdemar Slot, og blandt Fadderne var hans Farbroder Peter Andersen i Hvidehuset. Muligvis har hans Forældre siden boet i Hvidehuset, eller hans Fader været født der og af den Grund baaret Binavnet Hvidemand; thi med dette samme Binavn tituleredes Lærer Rasmussen ikke saa sjældent af Folk, der havde et Horn i Siden paa ham.

Mosteren, ovennævnte Christiane, der havde en høj Stjerne hos Generalen, tog sig af sin Gudsøn og fik General Juel til at bekoste hans Uddannelse til Skolelærer, hvad han var saa meget mere villig til, som han jo manglede en Lærer til den Skole, der var under Ventilation, og som kom til at bære hans Navn.

I Aaret 1824 dimitteredes Rasmussen fra Trolleborg Seminarium, og 1827 begyndte han sin Lærergerning ved Frederik Juels Skole. Lysten til denne var ikke hans stærke Side, men kom han derimod ud i Marken til sit Landbrug, saa var han i sit Es. Han havde ikke nok i den til Skolen udlagte Jordlod, men lejede sig en hel Del mere Jord der i Nabolaget og holdt baade Heste og Karl.

Han var en velset Gæst saavel hos Bønderne som hos Herskabet paa Slottet, og skønt han nok var Mand for at lange en forsvarlig Lussing, var Børnene dog gennemgaaende glade ved ham, maaske fordi han ikke plagede dem saa grumme meget med Rim og Remser. Lektierne tog han det ikke saa nøje med, og Terper var han i hvert Fald ikke.

Næppe 60 Aar gl. tog han sin Afsked. Hans Helbred var blevet skrøbeligt, og i de sidste tre Aar havde

han haft fem forskellige Hjælpelærere, saa alle Parter var bedst tjent med, at han veg Pladsen for en anden.

Han var gift med Laurine Bom fra Thurø. De havde ingen Børn, men Konens Broderdatter havde de taget til sig som deres egen. Hun blev gift med en Købmand Christiansen i Odense, og hos dem henlevede gamle Rasmussen en hel Snes Aar som Pensionist — og som Bogholder paa Svigersønnens Kontor. Forretningen her gik imidlertid ikke saa godt, og de Skillinger, som Rasmussen ved Flid og Sparsommelighed havde samlet sig i Frederik Juels Skole, gik med, hvad den gamle Mand tog sig saa nær, at det blev Pinden til hans Ligkiste. Han er død i Odense omkring 1880.

Hans Henrik Andersen,

der blev Lærer Rasmussens Eftermand, var født i Stenstrup 24. Maj 1838 og Søn af Husmand og Skomager Anders Steen Hansen og Hustru Maren Henriksdatter. Han tog Eksamen 1858 fra Skaarup Seminarium og blev samme Aar Andenlærer i Sørup, men forflyttedes Aaret efter til Andenlærerembedet i sin Fødeby. Her virkede han i tre Aar, til han fik Embedet i Frederik Juels Skole. Efter ti Aars Virksomhed her flyttede han til Vesteraaby, hvor han forblev, til han kun 60 Aar gammel blev pensioneret.

Han var en ualmindelig samvittighedsfuld Lærer, der nok ikke tog med Fløjlshandsker paa sine Elever, men var i høj Grad retfærdig.

Naar han i en saa forholdsvis ung Alder maatte trække sig tilbage, var det ikke af Magelighed eller Ulyst til sin Gerning, men han var fuldstændig opslidt. Det undrer ikke, naar man hører, at han i mange Aar havde over hundrede Børn at arbejde med, og at han da, for at

faa noget ud af det, daglig holdt Skole i syv Timer om Vinteren og otte om Sommeren.

Han var meget affholdt alle Vegne, og han var aldrig gladere, end naar han kunde gøre sine Medmennesker en Tjeneste. Hørte han, at Sygdom var til Huse et eller andet Sted, da blev han der en hyppig Gæst, der altid trøstede den syge med et kærligt Ord eller en opmuntrende Salme.

Efter at han havde taget sin Afsked, boede han et Par Aars Tid i Nyborg, men flyttede siden til Ryslinge, og her er han død 27. Septbr. 1904.

Han var gift to Gange. Hans første Hustru, Sofie Hartvig, var Datter af Gæstgiver Hartvig i Svendborg. Af deres Børn, der antog Navnet Steen, blev Christian Snedker i Svendborg, Johannes Bogtrykker og Anders Sagfører i Odense, Louise Bestyrerinde af et Børnehjem i Nykøbing paa Falster og Rasmus Maskinist i Maribo. Hans anden Hustru, Sofie Gomard, var Datter af Inspektør Gomard ved Vridsløse. I dette Ægteskab var en Søn, der er Malermester i Gedved.

Da Embedet i Frederik Juels Skole var blevet ledigt ved Lærer Andersens Bortrejse, blev det besat med Lærer J. P. Jensen, som er nævnt under Troense. Hertil forflyttedes han nemlig ved Lærer Hansens Død 1894, og hans Eftermand i Frederik Juel blev da nuværende Lærer der Anton Petersen.

Samtidig med at der blev bygget Forskole i Bregninge, blev der ogsaa bygget en i Æskær, og her blev ansat nuværende Lærerinde Frk. Martha Septina Algreen Prüsz.

De gamle Degneindtægter af Vindeby Distrikt, som skulde tilfalde Læreren efter Degnens Død, var

2 Tdr. Byg in natura				
7 Tdr. 4 Skp. Havre anslaaet til	5 Rdl.	8 Sk.		
8 Snese Æg	”	”	1 - 32 -	
162 Pot Mælk	”	”	1 - 66 -	
Kvægtiende	”	”	2 - 00 -	
Offer og Accidencer	”	”	16 - 00 -	
			<hr/>	
			Ialt 26 Rdl. 10 Sk.	

Efter Resolutionen af 29. Marts 1811 er Lønnen:

3 Tdr. Rug in natura
3 ” Byg ”
12 ” 4 Skp. efter Kap.

Indtil Skolen blev bygget, skulde denne Løn henlægges til det samme Fond, som er nævnt under Øens andre Skoler.

Efter 1814 er Lønnen 6 Tdr. Rug og $41\frac{1}{6}$ Tdr. Byg, foruden Jordlod paa $4\frac{1}{2}$ Td. Land og Fourage, Brændsel og Accidenser.

Jordloden blev udlagt ved samme Lejlighed som Troense og Søby, og da takseredes: „Lars Nielsens Enkes Lod ved Æskeskæret, deraf i Nordøst, Hjørnet, 1 Td. Land à 12000 □ Al. (Takst 10 Skp.), 4 Skp. Land til samme Takst, Enghullet i Lodden (Takst 16 Skp.), hele Resten af Lodden til Takst 9 Skp. — for paa dette Sted i Tiden at kunde udlægge en Hjælpe-Skole til Troense.“

Ved samme Taksationsforretning bestemte de takserende: Landmaaler Theill, Svendborg, og Sognefogderne Hans Erichsen af Tved og Lars Larsen af Lunde, endvidere følgende:

- a) 6 Faars Græsning skulde som i Fyn regnes lige med $1\frac{1}{8}$ Ko.

- b) Til Græsning for hver Ko skulde af Taasinges bedste Jord regnes 14 Skp., saa naar der til en Skole skulde være 2 Køer og 6 Faar, blev det samlede Jordareal 6 Tdr. 1 Skp. — Tønden regnet til 12000 Al.
- c) Til et Høveds Sommergræsning alene bestemtes, at naar Jorden ikke ved Dyrkning og Gødning kunde forbedres, var 12 Skp. nødvendig.
- d) I Stedet for den ved Skoleloven af 1814 bestemte Fourage, 128 Lspd. Hø og 192 Lspd. Halm, kunde udlægges 17^{1/2} Skp. Land à 12000 Al. pr. Td. 1. Klasses Jord, fri for Hartkorn og Skat som anden Skolejord.
- e) I Stedet for Sommergræsning beregnedes pr. Høved 2 Tdr. Byg betalt efter foregaaende Aars Kapitelstakst.
- f) Godtgørelse for en Jordbruger, som maatte afgive Jord til en Skole, men stadig beholder Skatter og Afgifter af samme, ansættes til 4 Tdr. Byg pr. Td. 1. Klasses Jord, betalt efter Kapitelstakst.

Om alle disse Spørgsmaal forhandlede i længere Tid frem og tilbage mellem Herskabet, Skolevæsenets Bestyrelse paa Taasinge under Forsæde af Pastor Krarup i Bregninge, der kaldes — Skole-Inspektør, Skoledirektionen, der dengang omfattede Langeland, Taasinge m. fl. Øer, Landinspektøren o. fl.

I Henhold til sidste Punkt af ovennævnte Taksationsforretning er der siden til Stamhuset betalt en aarlig Bygafgift af en Del af Øens Skolejord, enten af hele Lodden eller en Del af samme, nemlig af:

Vemmenæs 21 Tdr. 0 Skp. Byg*)

*) Se Side 106.

Troense	21	Tdr.	0	Skp.	Byg
Bregninge	6	„	0	„	„
Vornæs	3	„	4	„	„
Søby	6	„	6	„	„

1839—40 forhandlede der frem og tilbage imellem Amtet og Stamhuset om denne Afgift, som Amtet fandt ubeføjet; men da Stamhusets Ret til Afgiften ikke kunde omstødes, skete der ingen Forandring.

Vi har nu set hver enkelt af Taasinges Skoler og deres Beboere gennem Aarene, og saa vidt muligt er de originale Farver benyttet uden at pynte paa Pletter og svage Steder.

Til Slutning skal jeg forsøge at tegne en Skitse af en af de gamle Skolestuer og det daglige Liv inden for dens Vægge. Desværre har det ikke været mig muligt at skaffe noget Billede til Veje af nogen af disse gamle Skoler. Det sandsynligste er vel, at der aldrig har eksisteret noget saadant. Dengang løb man jo ikke rundt med et Camera, som i vore Dage, og til at blive skaaret i Træ eller ristet i Kobber var en Degnebolig for ringe.

Et saadant gammelt Skolehus var lavt og snævert som Landsbyens andre Boliger; det laa som disse tit skilt fra Gaden ved en Række høje Popler, og inden for de 3—4 Karme Vinduer — til venstre for Gangdøren —, der hverken havde Gøldenlak eller Geranium, kunde der for den Sags Skyld ligesaa godt være Vævestue som Skolestue.

Der var fælles Indgang for Børnene og Lærerens Familie, og Gulvet i den fælles Forstue var Mursten eller

maaske kun Kampesten, toppede Brosten. Her var alt andet end hyggeligt, naar et Hundrede Børn en pløret Efteraarsdag eller en sjappet Vinterdag havde stampet dobbelt saa mange jærnskoede Træsko af derinde; men Skiftefodtøj hører jo først den nyeste Tid til, saa man maatte endda være glad, naar de lod det værste Snavs blive i Forstuen. Til venstre var Skolestuen og til højre Beboelsen. Denne sidste bestod af en Dagligstue, der gjorde Tjeneste som Spisestue, Køkken og Sovekammer — naar man fik lukket op for Alkoven —, en Storstue, hvor Dragkisten og Himmelsengen havde Plads, samt af Bryggers og et Par mindre Kamre.

Skolestuen var lav og snæver. Ventilation kendte man ikke til ud over den, der fandt Sted gennem de tynde Vægge og utætte Vinduer; disse lukkedes ikke op af den gode Grund, at de ingen Hængsler havde, det var højest et Par Stykker, der kunde være forsynet med en saadan Luksus. Hvordan har ikke Luften været i et saadant Rum, der var overfyldt af Børn, paa hvis Renlighed og Properhed det tit skortede ikke saa lidt.

Træskoenes Jærneslag gjorde lige saa lidt Gulvet her som i Forstuen nogen Fortræd; det var nemlig af Mursten, og dette i Forbindelse med Degnens gennemførte Brændselsøkonomi gjorde, at Temperaturen her paa en hundekold Vinterdag var temmelig langt nede. Naa, Børnene var ikke forvænnede med Varme i Hjemmene, og man forstod at bøde derpaa ved Halmviske i Træskoene, ved Skindbukser og Vadmelsklokker, ved Strikketørklæder, Halstørklæder osv. osv., saa selv om der ikke tilførtes Legemet nogen Varme udefra, holdt man til Gengæld godt fast paa den, man selv producerede.

Inden for Døren til højre stod eet eller to Sandborde, hvor de yngste Børn studerede Skrivekunstens Mysterier.

De to Rækker lange Borde, der optog det meste af Skolestuen, havde meget skraa Plader, hvori flere Generationer med større eller mindre Held havde forsøgt sig som Billedskærere. Blev Børneantallet saa stort, at disse Borde ikke strakte til, saa var man dog derfor ikke i Forlegenhed. Langs med Væggene var der nemlig anbragt nogle ved Hængsler fastsiddende Brætter, der kunde slaas ud og gøre Tjeneste som Borde for dem, der ikke kunde faa Plads ved de andre.

Degnens ophøjede Sæde var simpelt og tarveligt, et lille Bord med Korsfod og en højst ubekvem Træbænk eller en af de bekendte trebenede Stole.

Og hvordan var saa Undervisningen? hvordan gik Skoledagen?

Ja, Præcision var ikke de gamle Degnes stærke Side; det hørte jo i det hele taget ikke Tiden til. Der var ingen Dampføjte til at fortælle, naar Arbejdet skulde begynde og høre op; man rettede sig efter Solen. I mange Hjem havde man ikke engang et Ur, højst et Timeglas eller en Solskive. Den sidste var ikke meget værd i Graavejr, og for at have nogen Glæde af det første maatte man hen hos Naboen og have at vide, hvad Klokken var, og saa være parat til at vende det, naar det var løbet ud. Man kendte altsaa ikke Tiden, og Børnene kom gerne for tidligt til Skolen.

Det vidste Degnen dog gode Raad for. Der skulde gøres rent i Stalden, Ko og Hest skulde strigles, der skulde skæres Hakkelse og hentes Vand og meget mere, for ikke at nævne de mange forskellige Arbejder, som Mark og Have krævede, naar den Tid var, saa kom Lars og Line for tidlig, da var her udmærket Anvendelse for deres smaa Kræfter.

Omsider begyndte dog Skolen.

Morgenandagten bestod i, at Børnene skiftevis læste et Vers op af Salmebogen, idet man begyndte forfra og fortsatte Dag efter Dag, til der ikke var flere, saa begyndte man forfra igen.

Den daglige Timeplan var der ikke megen Afveksling i, hverken fra Dag til Dag i den enkelte Skole og heller ikke mellem Øens forskellige Skoler.

Der blev lagt for med Religion, og det tog en stiv Klokke-time eller halvanden. Katekisationen var meget kunstfærdig, og ikke alene skulde den foresatte Lektie kunnes paa Fingrene, ellers var der i god Mening til de arme Unger, men ogsaa Svarene paa Degnens forskellige, staaende Spørgsmaal blev lært tankeløst paa Remse. Hvis f. Eks. Spørgsmaalet lød: „Hvad vil det sige, at Christus Jesus ikke holdt det for et Rov at være Gud lig? saa svarede øjeblikkelig hele Flokken med monoton Skralden: „Han holdt ikke som et Rovdyr fast ved sit Bytte!“

Naar saa endelig Katekisationens mange Hoved- og og Bipunkter, Over- og Underpunkter var til Ende, da kom enten de hjemmelavede Skrivebøger frem til Skrivning eller Prentning, eller ogsaa „Cifferbøgerne“ til Regning.

En Skrivetime var mere anstrengende for Degnen end for Børnene; der skulde nemlig skæres Penne til hele Flokken, og det var ikke noget lille Arbejde. — Regnetimens Udbytte ahang ikke mindst af Skoleholderens egen Dygtighed i dette Fag. Det kunde det tit være smaat nok med, og i saa Fald indskrænkede det sig gerne til de fire Species med hele Tal. Var hans Færdighed derimod af større Rækkevidde, da dresseredes Børnene til at opstille Stykkerne med saa mange aritmetiske Kunstgreb, at Forstaaelsen gik langt over de smaa Hoveder.

Retskrivningen lagde man ikke synderlig Vægt paa, og hvis man i det hele taget havde nogen Regel at gaa

efter, saa var de ortografiske Fordringer dog alligevel meget lempelige. Man skrev, hvad der faldt i Pennen; nogle Linier før havde man maaske skrevet det samme helt anderledes. Jeg vil i denne Forbindelse anføre nogle faa Linier af en af de gamle Tingbøger fra Midten af det 17. Aarh.:

„For Retten fremb Komb per Erichsen I biern Mark och Suor med opp Ragte fingre eptter Recessen att di penge Som hannem aff Mette Sl Jøren bagers I Suenbor ehr aff Krefft ehr hand iche Skyldig och der Som nogen Skulde fremb Lege Kraff motte det Uere hannem for uLovlig fiskerj op Sadt I 14 dage.“

Havde man Geografi, da bestod det mest i, at Børnene opremsede en Del Navne paa Floder, Byer, Søer og Bjerge i et Virvar, uden at de vidste, hvad der var hvad, og Historieundervisningen indskrænkede sig til, at man nogle Dage før Eksamen gennemlæste de historiske Stykker, der stod i Skolens Læsebøger.

Saaledes sled man sig igennem den ene Dag efter den anden, og fik man ikke begyndt til bestemt Tid om Morgen, saa var Afslutningen om Aftenen mindst lige saa ubestemt.

Noget bestemt Pensum var der ikke i de enkelte Fag, selv om det nok hedder, som anført foran, at Lections-Planerne blev forelagt af Læreren, og denne havde da tit et Fag, som han særlig lagde Vægt paa, en Kæphest, som han da red til Gavns.

Var dette f. Eks. Skrivning, da drev man det undertiden til, at Børnene det første halve Aar ikke naaede videre end til at skrive en Streg — et Ettal. En saadan Streg skulde nemlig have en ganske bestemt Længde, Hældning, Tykkelse o. s. v., og da et syv Aars Barn naturligvis

ikke kunde præstere dette, saa hed det stadig: om igen! Naar Børnene blev lidt ældre, blev Stregerne til Bogstaver eller kun til enkelte Træk, Opstreger og Nedstreger. Disse skulde ligne Forskriften som to Draaber Vand, og da dette var en meget vanskeligt Sag, hændte det ikke saa sjældent, at et Barn fik Lov at skrive en hel Bog fra Ende til anden med et og samme Bogstav, hvorved dog kun opnaaedes, at det sidste var daarligere end det første.

Hvad angaar Skolens opdragende Side, da er det jo sagt flere Gange, at Universalmidlet var Mester Erik, og skønt det vel nok hørte til Undtagelserne, at en Dreng hver Morgen flere Uger igennem fik sig en Omgang af Tampen med den Motivering: Den skal vel smøres som sædvanlig, Per! saa hørte det dog med til Dagens Orden. Det gik dog mangan Gang mest ud over Fattigmands Barn, for hvad gjorde de bedre stillede? Ja, man havde en Kurv, som bar det mærkelige Navn: Degnekurven, fordi den temmelig ofte vandrede frem og tilbage mellem Gaard og Skole, snart med en Kalvefjerding eller en Flæskesteg, snart med Æg, Fløde eller Smør, eller ved Mortensdag med en fed Gaas. Ja — mangan Gaardmand drev det til at holde et — „Degnefaar“, saa længe han havde Børn i Skolen, et Faar, hvoraf Degnen fik Lam og Uld, altsaa havde Indtægten. Et saadant Offer maatte naturligvis honoreres af Degnen med Overbærenhed og Mildhed.

Man faar en sær Forestilling om en saadan Mands Æresfølelse; men man forstaar, hvordan det gik til, at flere af dem trods de smaa Indtægter tit havde ikke saa lidt paa Kistebunden.

Paa den anden Side maa man indrømme, at selv om man i vore Dage vil finde det i højeste Grad forkasteligt,

at Degnene skaffede sig Biindtægter paa den anførte Maade, saa var de retmæssige Indtægter saa ringe, at selv en ærekær Degnemadam nok uden alt for store Skrupler kunde tage imod et lille Tilskud nu og da fra Folk, som hun vidste, der undte hende det af et godt Hjerte.

— — —

Hermed vil jeg slutte disse Linier, disse Runer over Fædres Liv og Virken. — Hvor er det velgørende i vor damptravle Tid at standse ved Mindernes Dør og kigge ind bag Forhænget. Det er det, jeg har gjort og glædet mig derover — gid andre maa have samme Glæde deraf og huske, hvad Digteren siger:

„Ej blot den store, den lysende Daad,
giver til Digt og til Sagaen Traad“.

—————

Af Kilder anføres:

Tingbøger fra Taasinge Birketing i det 17., 18. og 19. Aarh.
Skifteretsprotokollen fra samme Tid og Sted.
Kirkebøgerne for Øens tre Sogne.
Collatsprotokoller i Rigsarkivet og Provinsarkivet i Odense.
Gamle Journaler og Embedsbøger i Øens Skoler.
Arkivet paa Valdemar Slot.
Medddlelser fra endnu levende Slægtninge af de afdøde Lærere.
Private Optegnelser og mundtlige Meddelelser af Øens Beboere.

—————

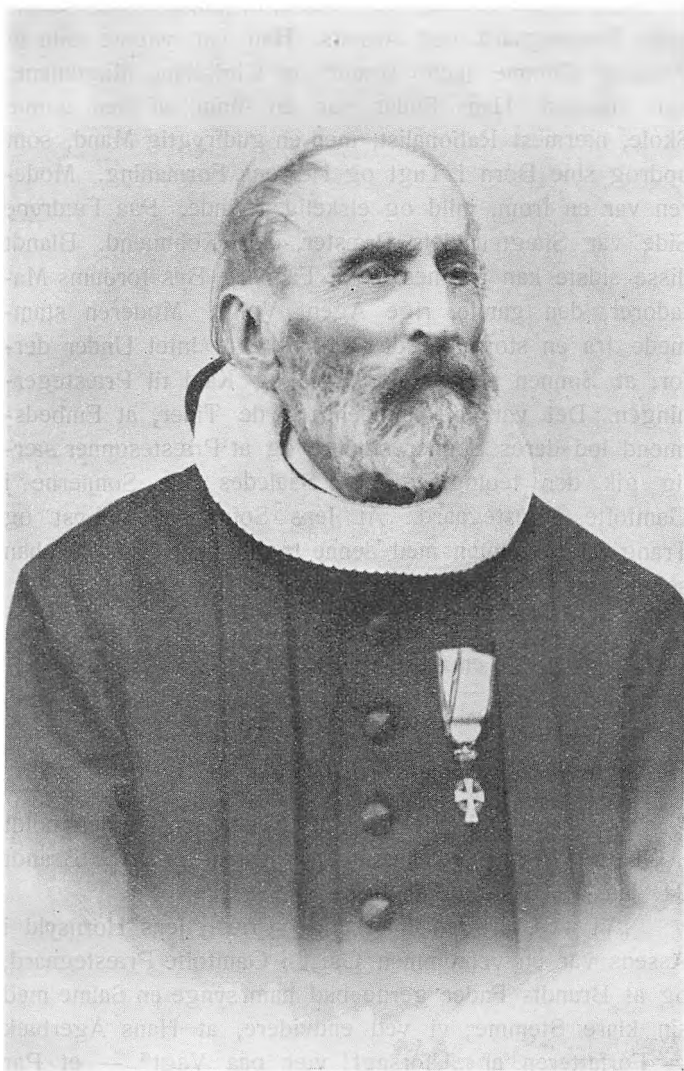
Jens Sofus Brandt,

Sognepræst til Ollerup og Kirkeby fra 1838 til 1898.

Af Marie Møller, f. Brandt.

Svale kom at bo og bygge
under Herrens Kirketag,
der er Skjold og Sol og Skygge,
Vingeflokkens Vennelag,
Sang og Klang i Gry og Kvæld
af et evigt Tonevæld!

Lad dette Vers af den gamle Præst staa som Indledning til nedenstaaende korte Skildring af hans Liv og Virksomhed. Denne Virksomhed begyndte han i den kolde Eftervinter, som laa isnende over dansk Menighedsliv, men han haabede og biede paa Svalen, Sommerens Budbringer, at den vilde komme og bygge Rede under Herrens Kirketag, hvorfra Taarnets Klokker i Gry og Kvæld sendte Klangen af det evige Tonevæld ud over Landet. Og som Gud gav ham en lang Virketid, tresindstyve Aar i samme Præstekald, saa fik han tillige den Glæde i nogen Maade at se Frugterne af sin Virksomhed i det Menighedsliv, der vakttes ved hans Forkyndelse.

Jens Sofus Brandt.

Jens Sofus Brandt blev født d. 3. Januar 1812 i Gamtofte Præstegaard ved Assens. Han var yngste Søn af Præsten Gomme Jacob Brandt og Christiane Magdalene, født Haasum. Hans Fader var en Mand af den gamle Skole, nærmest Rationalist, men en gudfrygtig Mand, som opdrog sine Børn i Tugt og Herrens Formaning. Moderen var en from, mild og elskelig Kvinde. Paa Fædrene Side var Slægten dels Præster, dels Købmænd. Blandt disse sidste kan nævnes en af Faaborg Bys fordums Matadorer, den gamle, rige Agent Voigt. Moderen stammede fra en stor udbredt Præsteslægt. Intet Under derfor, at Sønnen tidlig følte Lyst og Kald til Præstegerningen. Det var jo almindeligt i de Tider, at Embedsmænd lod deres Sønner studere og at Præstesønner særlig gik den teologiske Vej. Saaledes alle Sønnerne i Gamtofte Præstegaard. At Jens Sofus' egen Lyst og Trang faldt sammen med denne traditionelle Skik, har han selv udtalt i følgende Linjer:

Jeg drømte om at blive
en rigtig Præstemand.

— — —

Om Folket at vejlede
og *selv* mig at berede
i Folkets Hjerte Sted.

I en Tale, Højskoleforstander Kristensen-Randers holdt i Ollerup Kirke ved Hundredaarsfesten for J. S. Brandt 24. Jan. 1912 siger han bl. a.:

„Vi ved, at den mærkelige Præst, Jens Hornsøyd i Assens var en velkommen Gæst i Gamtofte Præstegaard, og at Brandts Fader gerne bad ham synge en Salme med sin klare Stemme; vi ved endvidere, at Hans Agerbæk — Forfatteren af „Uforsagt! vær paa Vagt“ — et Par Aar var Huslærer for Gomme Jak. Brandts Børn. Ganske

vist var vor Brandt kun otte Aar, da Hornspild forlod Assens, og ved samme Tid drog Agerbæk fra Gamtofte Præstegaard. Men Drengen har sikkert hørt Faderen tale om disse to gode og nidkære kristne Mænd, den ene gammel, den anden ung. Og han har ogsaa hørt sin Fader tale om den Herre, som baade de og han tjente.“

Gomme Jakob Brandt var ikke saa lidt af en lærd Mand. Han underviste selv, sammen med en Huslærer sine Sønner. Der var et helt lille Drengelinstitut i Gamtofte Præstegaard, hvor flere af Omegnens Børn gik i Skole, bl. a. en Søn af den gamle Lorens Bang paa Lilltofte og Fader til den nuværende Ejer af Gaarden — Klaus Bang.

Indenfor det lille Drengesamfund herskede ret spartanske Sæder. Al Blødagtighed var banlyst. Var det Vinter og Dammen tillagt, kunde det nok hænde, at en af Flokken vaagnede om Natten og foreslog en Tur i den bare Skjorte paa Isen. Og som sagt, saa gjort — en, to, tre, ud af Sengene og ud paa Isen i den maanelyse Nat. Krig var en yndet Leg. Og der vankede under Tiden drøje Hug og braadne Pander. Men den, som ømmede sig, blev foragtet af de øvrige. Der var saaledes en større Dreng, der led af en Talefejl, han holdt ikke af den krigerske Færd: „Sta vi lege Tri, saa strupper je, De'en tonne, af!“

At denne Selvopdragelse satte sit Præg paa Jens Sofus, er der ingen Tvivl om. Han blev en haardfør og viljekraftig Mand. I sin lange Præstegering har han ofte vist, at han aldrig lod sig skræmme af Vind og Vejr. Den en hel Mil lange og meget besværlige bakkede Sognevej til Kirkeby Kirke, har han mange Gange om Vinteren tilbagelagt i forrygende Vejr, over Grøfter og Gærder, med Mænd foran Slæden, der med deres Skovle skulde lodse

ham igennem til Kirken, hvor der saa maaske, foruden Degnen, kun var mødt nogle ganske faa Tilhørere. Men han ihukom sin Herre og Mesters Ord, at hvor to og tre er forsamlede i Hans Navn, der vil Han være tilstede iblandt dem. Lige til det sidste gik han sine daglige Ture, hvordan Vejret end var.

— I hans Skoletid var Grammatikken ham en Pestilens, den hadede han grundig. Derimod elskede han de græske Klassikere, *der* var Aand. Særlig havde „den ædle Sokrates hans hele Hjerte“.

Fra Skoletiden giver han selv sin Fader det smukkeste Eftermæle. Han skriver i et Digt:

Dog aldrig kan jeg glemme
 min Faders frie Aand,
 som ikke lod sig hæmme
 af Grammatikkens Baand.
 Han aabnede mit Øje
 for Oldtids Herlighed,
 for Aanden i den høje,
 den ægte Klassiskhed.

I Kirkebogen i Gamtofte har Gomme Jakob Brandt ved Sønnens Konfirmation givet denne Vidnesbyrde: „*Ikke vanslægtet. Kundskab udmærket.*“

I Aaret 1829 blev Jens Sofus Student. Hans Fader dimitterede ham selv. I København skulde Studierne nu fortsættes. Den teologiske Embedseksamen var Maalet. Han boede sammen med sine ældre Brødre, Christian og Aleksander i en Lejlighed, Kommoden kaldet, nede bag det gamle Raad- og Domhus, indtil Brødrene senere fik Regensen. Det kneb naturligvis for Hjemmet i Gamtofte at holde tre Sønner i København, saa Pengene tilflød dem ikke i rigeligt Maal. Derimod holdt deres Moder dem med Smør, Ost o. l. Paa sin humoristiske Maade for-

talte Jens Sofus ofte senere, da han sad som velsitueret Præst, hvorledes det henimod Maanedens Slutning kneb, naar „Ebbe“ var i Pengekassen og „Tomas“ i Madskabet.

Han beskriver ogsaa sin Klædedragt af „Kalmuk med Kalveskinds Krave“, syet af en Landsbyskrædder — just ikke efter nyeste Mode.

Men flittig læste han:

„Stod tidlig op hver Morgen,
gik sent i Seng hver Nat.“

For den unge begavede Student blev denne Studietid i én Heenseende en Skuffelse. Han siger selv:

Det Sandhed var, jeg søgte,
fik dog kun Sandheds Skin.

Og videre:

Vistnok jeg brød min Hjerne
for Sandhed at forstaa,
men ind til Sandheds Kærne
jeg kunde ikke naa.

I Præsteskolens Haller
til Bords jeg flittig sad,
men der jeg fik kun Skaller

— Før end Jens Sofus naaede at faa Embedseksamen maatte han, for at skaffe Penge til at fortsætte Studierne, tage ud som Huslærer et Par Aar.

I en af Sydfyns skønneste Egne, nær det dejlige Svendborg Sund, laa den Gang den gamle St. Jørgens Præstegaard. To mægtige Lindetræer skyggede over Indgangsdøren til den lavloftede Præstebolig. Umiddelbart ned til Sundet gik den ejendommelige Have, hvor Kildevæld rislede

frem hist og her og hvor et Kor af Nattergale sang i Vaarens Tid. I denne idyllisk beliggende Præstegaard blev Jens Sofus Huslærer for nogle store Dreng, Plejesønner af den gamle Konsistorialraad Joh. Chr. Bredsdorff og hans Hustru, Ulrikke Antoinette, født Schlegel, hvis Ægteskab var barnløst.

Det blev lykkelige Aar for den unge Student. Her færdedes i Præstegaarden en ung Pige, Margrete Eline Lange, Datter af Proprietær Jens Lange til Østedgaard ved Fredericia og Datterdatter af gamle Amtsprovst Bredsdorff i Vesterskerne. Hun havde fra sit ottende Aar været opdraget hos de gamle Præstefolk i St. Jørgens. De to unge jævnaldrende Mennesker fandt snart hinanden, og her knyttedes et Baand, som bandt for hele Livet.

— Efter i et Par Aar at have været Huslærer, optog Jens Sofus igen Studierne i Hovedstaden. Her skal nævnes et Ægtepar, den før omtalte Agent Voigt og hans Hustru. Da det kneb for den unge Student at fuldende Studierne, ydede de gamle ham virksom pekuniær Støtte. I en Ligtale, han senere, d. 9. Marts 1861, holdt over den gamle Agentinde, siger han et Sted: „Jeg selv skylder dem Tak. Jeg stod som ung Student i Hovedstaden. Min Fader døde førend jeg havde naaet Maalet for mine Studier. Jeg var i Nød og saa mig om efter Hjælp. Mine Øjne faldt paa dem og deres Hus, hvor jeg som Barn saa tidt havde nydt saa venlig en Modtagelse. Jeg bad dem om Hjælp, og de rakte mig den kærligt, at jeg kunde fuldende mit Studium. Jeg takker og velsigner dem i deres Grav.“

I Aaret 1836 tog han teologisk Embedseksamen med bedste Karakter. Med rosende Vidnesbyrd fra alle Professorerne forlod han København for kort Tid efter at tiltræde Pladsen som Huslærer paa Harridslevgaard ved

Bogense. Herfra søgte han Ollerup-Kirkeby Sognekalde, som i 1838 blev ledigt ved Præsten, Tomas Bredsdorffs Forflyttelse til Vissenbjerg. Ollerup Kirkes Ejer, Baron Holsten-Lehn til Hvidkilde, som den Gang endnu havde Indstillingsret, den saakaldte *jus proponendi*, ønskede en anden kaldet, en Plejesøn af Komponisten Weyse. Men denne havde kun anden Karakter, og Jens Sofus med sit Laud maatte stilles øverst paa Listen. Uagtet der blev gjort store Anstregelser, lykkedes det dog ikke at sætte Nr. 2 igennem. Gamle Frederik d. 6. lod sig ikke rokke. „Den som staar øverst paa Listen skal have Embedet“, sagde han. Og d. 25. September 1838 udnævntes Jens Sofus Brandt til Sognepræst for Ollerup og Kirkeby Menigheder. Han var da knap 27 Aar gammel. Den 28. December 1838 hjemførte han sin Ungdoms-Brud, Margrete Eline Lange, og de to unge Præstefolk begyndte Livet for egen Regning. Hans Barndoms- og Ungdomsdrøm var nu bleven til Virkelighed.

Ollerup By ligger lunt i Læ af de saakaldte „fynske Alper“ en god Mils Vej fra Svendborg i en af det venlige Sydfyns mest smilende Egne. I et Digt beskriver Brandt selv Byen:

Hvor fynske Alper skraane ned
mod Østersøens Vove,
og Landet som et Blomsterbed
sig slynger mellem Skove.
Hvor Alpekæden giver Ly,
naar det fra Norden stormer,
der ligger ret en venlig By
paa Bakkens Bølgeformer.

Af Konning Ole fik den Navn,
end „Slottet“ staar i Byen,
forlængst det Bonden tog i Favn,
det knejser ej mod Skyen.

Ved Bakkens Fod der bor en Smed
 og op ad Bakkens Skraaning,
 der ligger Fogdens nette Sted,
 og øverst Præstens Vaaning.

Men aller øverst Herrens Hus,
 et Billed paa den Bolig,
 som rejste sig af Syndens Grus
 ved Aandens Kraft saa trolig.

— — —

Og i et Digt om Ollerup Sø hedder det:

Du lille Sø med klare Vande
 fra Bakkens friske Kildevæld,
 kun Draaben mod de dybe Strande,
 hvor salig er din Fred i Kvæld.
 De gik til Ro og stille hviler
 nu alle dine Bølger smaa,
 mens Solen venlig til dig smiler,
 før den i Havet ned vil gaa.

Præstegaarden var gammel, Ladebygningerne især. De var opført fra 1686 til 1690 af Præsten Lavrits Jakobsen Achtonius. Stuehuset derimod bygget af Thomas Mortensen Bredsdorff 1761, som over Indgangsdøren havde skrevet:

Gud i Naade selv afvende
 al Ulykke og Fortræd,
 som kan møde eller hænde
 dette Hus og Vaanested.

I den gamle hyggelige Rede med den store Have flyttede de unge Præstefolk ind. Sin Tiltrædelsesprædiken holdt Brandt 23. Søndag efter Trinitatis over Dagens Tekst: Skattens Mønt.

— Den unge ildfulde, veltalende Præst tog med Iver og Nidkærlighed fat paa sin Præstegerning. Hans Prædiken var dengang nærmest en Lovens Forkyndelse, og ofte faldt hans Ord som Svøbeslag.

Men en lyttende Tilhørerskare flokkedes om hans Prædikestol.

Desuagtet følte han, at der manglede ham noget, Kristus var endnu ikke bleven levendegjort for ham. Han havde Skriftkundskab nok, men *Livet* manglede. Han saa Idealet, men siger:

at i mig selv jeg savned,
 hvad jeg i Skriften fandt,
 kun lidet den mig gavned
 den Kundskab, som jeg vandt.

Han maatte gennemgaa svære aandelige Kampe før end han fandt Kilden, der vælder til evigt Liv og nemmede, at: uden I blive som Børn, kommer I ingenlunde ind i Himmeriges Rige.

I denne Gæringstid var det, han søgte til Biskop *Mynster* for at finde Vejledning. Det har været sagt, at han i sin første Præstetid var „Mynsterianer“. Det kan kun meget uegentlig siges. Hans søgende Sjæl fandt ikke hos Mynster, hvad den søgte. Han læste hans „Betragtninger“ og betegner dem selv som „et dejligt Maleri“, men de tilfredsstillende ham ikke:

Jeg vilde kaste Anker
 i faste Ankergrund,
 og ej paa løse Planker
 kun drive om en Stund.

Jeg ønskede Oplysning
 om *Vej* til Salighed,

jeg ønskede Vejledning
med kort og klar Besked.

Livstræet mig beskrive
det kunde Mønster smukt,
men ej mig Raadet give,
hvordan jeg fik dets Frugt.

I sin Vaande søgte han da selve den gamle Kirkefader fra Wittenberg:

Til ham gik mine Fædre
for Lys og Liv at faa,
jeg vidste da ej bedre
end samme Vej at gaa.

Og hos Luther lærte han, at vi retfærdiggøres ved Troen alene, og at Syndernes Forladelse gives os af ufor skyldt Naade. Luther peger ogsaa for ham paa Daaben som Indgangen til Guds Rige, Igenfødselsens og Fornyelsens Bad. Men „Himmelbroen“, „det store Guddomsord“,

„Som Tro og Daab forener
til et i Jesu Navn“

havde han endnu ikke fundet. At hver den, som tror og bliver døbt, skal blive salig, sagde Luther ham. At han ikke var døbt paa Skriften, saa han klarlig. Grundtvigs Oplysning om Ordet ved Badet og ved Bordet som et Ord af Herrens egen Mund og som den Grundvold, hvorpaa den levende Menighed kunde opbygges, var endnu ikke naaet hans Øre og hans Hjerter.

Saa kom det store Omvælnings- og Frihedsaar 1848.

Dette Aar blev ogsaa et aandeligt Gennembrudsaar for den unge Præst. Stærke Storme gik hen over den gamle Præstegaard i Ollerup. Døden holdt sit Indtog i

det lykkelige Hjem. Brandts Nabopræst, hans Ven og Frænde, Chr. Hornemann Bredsdorff i Vesterskerninge, døde pludselig paa et Besøg i Ollerup Præstegaard d. 22. Januar 1848, ramt af et Hjerteslag, som han sad i Sofaen og legede med den, der skriver disse Linjer, den Gang en lille Pige paa 2—3 Aar. Den 11. Februar s. A. døde Brandts Svigerfader, Proprietær Jens Lange, som straks ved Krigens Begyndelse var flyttet til Fyn og opholdt sig i Ollerup Præstegaard. Og omtrent samtidig døde Brandts ældste Datter, Ulrikke, 9 Aar gammel, om hvem han i Kirkebogen skrev: „Sognepræsten J. S. Brandts ældste, elskede, uforglemmelige Barn“. Hun og hendes Morfader blev sænket i én Grav. Og endelig: d. 13. Maj 1849 forrettede Kateket Vedel i Svendborg Tjeneste i Kirkeby Kirke for Brandt, som var syg. Men da Præstefamilien i Ollerup sad ved Middagsbordet, kom der ridende Stafet fra Kirkeby med det sørgelige Budskab, at Vedel, under Uddelingen af Sakramentet, var styrtet død om for Alteret.

Det var som den unge Præst blev tvunget i Knæ af en mægtigere Haand.

Han siger selv, at længe havde han „kun hørt Lovens Røst“:

Mig Naadens Ord ej rørte,
gik kun for Øret hen.

I mig og allevegne
jeg saa kun Synd og Død,
da maatte jeg vel blegne
i svare Sjælenød.

— — —

Mig Døden havde krystet,
og kold var Dødens Favn,

mit Hjerte dybt var rystet
og følte dybt sit Savn.

Da lærte jeg at bede
som ingensinde før
og efter Gud at lede
og banke paa hans Dør.

Han siger i et andet Digt, som han har kaldt: „Mine
Drømme“:

Som Peder jeg gik paa den rullende Bølge
med Dybet hen under min vaktende Fod,
men Jesus han greb mig og vilde mig følge,
i Nøden og Faren han ej mig forlod.
Jeg lærte at kende den frelsende Naade,
jeg lærte at kende min Daab og dens Pagt,
jeg lærte at lade Guds Aand i mig raade,
jeg lærte at staa imod Fjenden paa Vagt.
Da maatte jeg tigge, da maatte jeg bede,
at Herren sin Tjener ej vilde forsmaa,
da maatte saa smaaligt jeg tinge og bede
om Plads i hans Hus' den ringeste Vraa.
Og Herren han gav mig en Gerning at røgte
ved Aanden og Ordet i Kirken paa Jord,
han gav mig langt mer end jeg bad og jeg søgte,
han gav mig at tale sit frelsende Ord.

Det var næsten en Selvfølge, en Naturnødvendighed,
at Brandt maatte blive grebet af Grundtvigs „Oplysning“,
„hans kirkelige Anskuelse“. Her fandt han, hvad han søgte,
„Himmelbroen“, „Livets Vej“, „Herrens eget Ord“ i Pag-
ten, han opretter med os ved Indgangen til Guds Rige.
I Daaben genfødes vi til evigt Liv, i Nadveren opfødes
vi, det blev for ham saa soleklart. Her fandt han Klippe-
ordet, hvorpaa Guds Menighed trygt kunde hvile. Her
fandt han Fred og Oprejsning fra Dødens mørke Gru.
En Følelseskristendom, som „svævede i Luften“ kunde ikke

tilfredsstille ham. Jeg fristes til at sige, at dertil var han en for praktisk Natur. At Herren, førend han gik tilbage til Faderen, havde efterladt et Ord af sin egen Mund til sin Menighed, paa hvilket der skulde døbes, det blev ham saa indlysende. Skriften, som senere kom til, er god til Oplysning, Opbyggelse osv. for det *Guds Menneske*, der allerede er i Pagt med Gud ved Tro og Daab.

Han finder dog Overgangen fra Skrift til Ord svær:

Naar i den sorte Skole
man har paa Skrift og Bog
saa grundigt lært at stole
som nogen Skolepog.

Naar mellem Liv og Lære
man ej kan gøre Skil,
vil dog Dicipel være
og Herren høre til.

— — —

Først da jeg Ordet hørte
af Herrens egen Mund,
det store Spørgsmaal rørte
mig dybt i Hjertets Grund.

Med Hjerte og med Munden
mit Jaord da blev sagt,
jeg stod paa Klippegrunden
i Daabens Naadepagt.

I Begyndelsen af Halvtredserne foretog Brandt en Rejse til Svejts sammen med sin Ven og Nabopræst, Krohn, V. Aaby. Brandts Helbred var bleven meget nedbrudt, hans Nervesystem svækket paa Grund af de ry-stende Begivenheder i hans Hjem sammen med Eftervéerne fra den strenge Studietid i København. Med sin vanlige

Energi havde han alt længe søgt at raade Bod herpaa. Hver Morgen, selv i Vintertiden, stod han tidlig op, tog sit kolde Styrtebad og red derefter en lang Tur, skøndt han i Begyndelsen knap kunde hænge paa Hesteryggen. Han gik ogsaa paa Jagt. I hans Ungdom havde den gamle Lorens Bang paa Lilstofte undervist ham i Jagtkunstens Hemmeligheder, f. Eks.: „Haren træffes bedst saadan lige i Blaasningen, min Far“. Brandt var i det hele taget mere et Friluftts- end et Studerekammermenneske. Legemligt Arbejde kunde han faa nok af i den store Have. Her arbejdede han, naar hans Præstegerning ikke lagde Beslag paa ham. Jeg nævner to Ting her, som var hans Lyst og som var betegnende for ham, nemlig at rydde Ukrudt bort og „aabne for Vand“, fjerne *det*, som dæmmede op for at Vand frit kunde strømme. Hans hele Gerning i Aandens Verden gik jo ud paa at døde Ugræs paa Folkeageren og fjerne de Skranker, som hindrede, at Ordets levende Kildevæld kunde strømme gennem Hjerterne.

Efter tre Ugers Rejse i Svejts, en Rejse, som han med sin aabne Sans for Naturen havde nydt i fuldt Maal, kom han forfrisket og oplivet hjem med nye Kræfter.

Det var i Begyndelsen af Halvtredserne, at hans aandelige Gennembrud skete. Der oprandt nu en Vaartid baade i kristelig og folkelig Henseende for ham og hans Menighed. Folk strømmede fra nær og fjern til hans Kirker. Nu var det ikke længer Lovens Tordentale, men det glade Budskab om uforskyldt Naade og Frelse fra Synd og Død ved Jesus Kristus, der lød fra hans Prædikestol.

En af hans gamle Konfirmander, Redaktør H. R. Egebjerg, Svendborg, skriver i Højskolebladet i Anledning af Brandts 60 Aars Jubilæum som Præst i 1898:

„Ikke blot fra hans egne Sogne, men ogsaa fra Na-

bosognene strømmede Skarer sammen om den Prædikestol, hvorfra hans stærke, klare Forkyndelse lød, ligesom mange fra nær og fjern fandt Vej til Ollerup Præstegaard, naar de følte Sjælen betyngtet.“

Hver Søndag, naar der havde været Sidstprædiken, var Præstegaarden Samlingstedet for de mange, som søgte Vejledning hos Præsten. Og ikke mindst disse Timer i den gamle hyggelige Præstegaardsstue, hvor den milde Husfrue med rund Haand udskænkede Kaffen og Præsten i sin Lænestol talte og forklarede, har sikkert været uforglemmelige for dem, som her fandt, hvad de søgte.

Brandt tog virksom Del i Opvækkelsesarbejdet paa Egnen, hvilket allerede i Tyverne var begyndt ved Klodsemager Mads Nielsen, Vesterskerninge, saa der allerede fandtes noget kristeligt Liv. Sammen med den kendte grundtvigske Lægprædikant, Johan Nielsen fra Skaarupør, holdt Brandt Forsamlinger omkring i Huse og Gaarde baade i sine egne Sogne og i Nabosognene. Ja, under Tiden talte de fra en Vogn paa aaben Mark. I en nylig udkommen Bog af Fru N. Helms-Rasmussen fortælles om en Aftengudstjeneste i Egense Kirke, hvor Br. og Joh. Nielsen talte:

„Kirken var propfuld. Nogle af Mændene var helt røde i Hovederne, da de havde været til Skovavktion, men der var aldeles stille, da den unge Præst med et tændt Lys i Haanden gik op paa Prædikestolen, for at man bedre kunde se, hvem der talte. Nede i Kirken sad Folk tæt pakkede, hist og her med et brændende Tællelys i Haanden. Der var tyst og stille i den dunkle Kirke, optaget som alle var af Brandts indtrængende, tit lynende Ord. S. var helt betaget og kunde ikke blive træt af at se paa den ildfulde, veltalende Præst.“

Man maa dog ikke tro, at alt gik saa glat. En saa levende og kraftig Forkyndelse vakte naturligvis Mishag hos mange. Megen Dorskhed og Ligeegyldighed var der, især blandt den ældre Slægt. I Kirkeby Sogn var der allerede en Opvækkelse, men den gik i udpræget pietistisk Retning. De saakaldte gamle Opvakte, som fordømte alt menneskeligt som det rene Djævelskab, saa ikke mildt til den unge grundtvigske Præst, som i fuldt Maal hævdede det menneskelige Berettigelse ved Siden af det kristelige. Hans Forkyndelse i Kirken var dem ogsaa for evangelisk, „den glade Kristendom“ førte alt for let ind i Himmerige, der skulde Lovens Svøbeslag til, som virkede Bod og Omvendelse under Frygt og Bæven. Hvor alvorligt de tog det, og at Striden førtes med skarpe Vaaben i al Fald fra den ene Side, derom vidner følgende Uddrag af Breve fra en af Førerne: „Til Slutning hørte jeg forskrækket, at De bad, Deres Oplysning maatte trænge ind i Folket, jeg kunde ikke andet end tro, at De havde taget Stikpenge af Djævelen, nemlig faaet Verden og Synden kær osv.“ „De prædiker kødelig Frihed under kristeligt Skin“. — „Af Guds Kundskab udflyder Kærlighed, af Deres udflyder Had eller Død“ — „at jeg bemældte Søndag fik Grund til at tænke, *De lærte falsk imod bedre vidende.*“ I et lidt senere Brev skriver samme Mand bl. a.: „Den grundtvigske Lære er sat paa Skruer og kan drejes hid og did, men som sagt, grundfalsk, dens Maal er, at forvirre Mennesket og føre det ud fra den sande og enfoldige Kristendom, samt endelig Saligheds Forlis. Derfor vil jeg bestandig modstride denne Lære, og dertil vil Herren give mig sin Naade, saafremt jeg ikke søger min Ære, men hans. Dem (Br.) vil jeg bestandig elske som Menneske og bede for Deres Sjæl, samt med Guds Hjælp behandle Dem i Sagtmodighed, men ligegodt sige Sand-

hed, hvad enten det er i Deres Øjne eller paa Deres Bag“. Brandt, som i stor Sagtmodighed tog imod og besvarede alle disse haarde Udtalelser, foreslog disse Mænd at løse Sognebaand til en anden Præst, de bedre kunde stemme overens med. Men det vilde de ikke saa længe han forvaltede Sakramenterne efter Ritualet; de mente ogsaa, at Tjeneren var mere pligtig at gaa sin Vej end Husets egne Folk. Senere mildnedes Forholdet, og da det fra begge Sider var alvorlige Mænd, kom de efterhaanden hinanden nærmere i Erkendelse af, at de dog alle havde det samme Maal for Øje, om end Maaden var forskellig. Betegnende for hele Forholdet er følgende lille Træk: da det engang kneb for ovennævnte Mand at skaffe en vis Sum Penge, henvendte han sig tillidsfuld til sin Præst og fik ogsaa beredvilligt den ønskede Sum, vist nok rentefrit, til han en Gang saa sig i Stand til at tilbagebetale den. At en forløben tysk Skomagersvend optraadte som Fripræst og holdt en Slags Gudstjeneste i et Rum, der var indrettet dertil med „Alter“ osv. og en Tid drog en Del ubefæstede Sjæle med sig, voldte Brandt mange Kvaler. Det ærgrede ham, at gode *danske* Folk kunde finde Behag i dette sentimentale tyske Bavl. Var der saaledes en Del Modstand og stod Kampen strid heroppe i det vidtstrakte Sogn, saa fandt han til Gengæld ogsaa nogle af sine bedste Tilhængere her. I Egebjerg By var der en Kreds af trofaste Venner, som sluttede sig nær om hans Forkyndelse. Der tilbragte han nogle af sine bedste Timer. I Ollerup gik det mere fredeligt til. Her sluttede navnlig Ungdommen sig til ham, men ogsaa mange af de ældre. Ungdommen elskede han og Ungdommen priste han i Sang og Digt. Maaske nok en og anden af den ældre Slægt følte sig brøstholden og skumlede i Krogene.

Det var Folkefesternes Tid. Folk flokkedes om Taler-

stolene, hvor Mænd som Brandt, Birkedal, Hostrup og fl. førte Ordet. Her var ikke Tale om Gøgl og Forlystelser, det var Ordet alene og den nyvakte danske Sang, der samlede Folk i tætte Skarer. Endnu mange Aar efter kunde Folk som ældre mindes en Tale, Brandt en Gang havde holdt ved en saadan Fest. Han brugte som Tekst nogle Vers af Fuglevisen om Ørnen, der gjorde Gilde. Han lagde Ungdommen paa Sinde ikke at ligne Uglen, der „drak sig ganske fuld“. Og endnu længe efter gik det Ord blandt de unge: Nej, vi vil dog ikke være Ugler!

Blandt Sydfyns Præster stod Br. temmelig ene med sin kirkelige Anskuelse. Kun hans nære Nabo og gode Ven, Præsten *Johan Jensen* i Ø. Skerninge, en mild, elskelig Mand, stod trofast ved hans Side. I Præstekonventet faldt der tit hvasse Ord, naar den djærve Ollerup-Præst forfægtede sin Mening over for de Præster, hvem Grundtvig og hans kirkelige Anskuelse nærmest var en Torn i Øjet. Men dette udelukkede ikke, at der var et godt Forhold mellem Br., og de fleste af hans Kaldsfæller. Da hans yngste Datter, *Christiane*, blev døbt, var der samtidig Konvent i Ollerup Præstegaard, og alle Herredets Præster, med Provsten i Spidsen, var Faddere til den lille Pige, som siden nævnedes Konventets Datter.

Det var Br. en Glæde under Tiden at deltage i Præstekonventet i Midtfyn, hvor han traf sammen med lige-sindede Præster, Mænd som *Vilh. Birkedal*, *Viborg*, *Kisby*, *Jens Schiørring* o. fl.

Mellem de to Studenterkammerater, Brandt og Birkedal, havde der i Aarenes Løb udviklet sig et varmt Ven-skab, vel nærmest efter at de begge var bleven Præster paa Fyn og delte samme kirkelige Anskuelse. Der var i

de Aaringer et ret livligt Samkvem mellem de to Præstefamilier i Ryslinge og Ollerup.

Rent ydre set var de to Præstevener saa forskellige, som vel muligt. Den 17. Decbr. 1863 skriver Br. et Rimbrev til sin Ven og Aandsfrænde i Anledning af at denne i sin Bog „En Livsførelse“ bl. a. ogsaa har skildret ham:

Kære Ven og Broder Birkedal!

Tak for Plads i Vennelag!
Tak for Pladsen i Dit Hjerte.
Du kasted ej paa Smuler Vrag.
Du saa ved Kærlighedens Kjerte,
Du er en dygtig Fotograf,
det manglende er smukt toucheret,
og dog er Billedet, Du gav
af os, just derfor ej flatteret.
Hvordan der et af saadan to
som os kan blive, er et Under,
og noget maa, det kan Du tro,
ja noget maa der stikke under,
thi større Forskel og Kontrast
der næppe findes mellem tvende,
det ser ved første Øjekast
selv de, som ikke ret os kende.
Thi hvad er vel i Formen ens,
hvad Lighed er der i vort Væsen,
naar Du gaar ind, jeg ud tilbens,
og Du er but, jeg spids om Næsen,
naar jeg er tynd, og Du er tåk,
og Du er trind, og jeg er kantet,
naar Du er køn, og jeg er styg,
og saa det er i alt det andet!
Thi høj til visse er Din Flugt,
som Ørnens over høje Bjerger,
paa Ordets Vingeslag Du smukt
Dig hæver over Dymbets Dværger,

og slaar Du stundom ned som Lyn,
at slaa Din Klo i Midgaardsormen,
fluks stiger Du mod Skovens Bryn
og flyver højt og stolt som Stormen.
Og dog saa hjertemild og blød
Du fik halv Mands, halv Kvindes Hjerte,
at føle ret for Liv og Død
den høje Fryd, den dybe Smerte,
at tale ud et Hjertesprog,
der strømmer let som Bæk i Enge
i Blomsterkrans, med Klangen dog
af Livets dybe Alvorsstrænge,
Og jeg? Hvad er jeg? — stakkels Fugl,
som længe sad med bundne Vinger
i Fængselsburets mørke Skjul,
hvem brudte Lænke endnu tvinger,
saa hver Gang den vil flyve did,
hvor Himlen blaaner, Stjerner tindre,
den tynget ned af Lænkens Slid
og føler sig ved Flugten mindre.
Saa bliver jeg ved Jorden da,
som fattig Spurv i Torneklynge,
jeg flagrer saa kun til og fra
det Bondehus, hvor jeg skal synge
min simple, jævne Spurvesang
fra Lodør og fra Heldefaget,
og være glad, naar kun engang
jeg bliver hørt og ikke jaget.
Og Du er aaben, fri og mild,
slaar end Dine Pirouetter,
tænder med Dit Lunes Ild
trindt om tusind smaa Rakter,
og jeg er ofte but og tvær,
aabner sent kun Hjertebloomsten,
saa mangan en, som fandt mig sær
ved første Møde fik Bekomsten.
Hvad Lighed er der saa i os?
Thi noget maa der stikke under,
som al Uenighed til Trods
en Hiertens Enighed begrunder.

Ja, kom nu her og hør, min Dreng!
og sæt dig rolig ved min Side,
Du ved jeg kalder dig min Dreng,
naar jeg Dig rigtig godt kan lide.
Se, dybt bag denne ydre Form,
bag Skellet af Lineamenter,
bag Livets ydre Skik og Norm,
bag disse to Temperamenter
der ligger dybt en Sandheds Grund,
af Sandhed — ja, det er vi begge,
det siger Øje, siger Mund,
og Sandhed — den brød Skellets Vægge.
Saa mødtes vi i Troens Ord,
det Sandheds Ord med Liv og Aande,
saa mødtes vi ved Herrens Bord
i Naadens Ord med Bod for Vaande,
saa mødtes vi med Aandens Sværd
til ærlig Strid i Herrens Krige,
saa mødtes vi, hvor det er værd
at slaa et Slag for Herrens Rige.
Saa mødtes vi i Nordens Aand
med Løvehjertet til sit Mærke,
saa bandt os dobbelt Broderbaand,
i Kærligheden dobbelt stærke.
Saa mødtes vi i Danmarks Vang,
at tale djærvt mod Jætter fule,
og vække op ved Sangens Klang
den danske Aand af Dødens Hule.
Saa mødes vi — der er min Haand!
til Kamp for Guds og Danmarks Rige
i Herrens og i Nordens Aand,
— de to sig herligt kan forlige; —
saa mødes vi — det er min Bøn —
engang ved Herrens højre Side,
der skal vi vist, ej sandt min Ven?
hinanden endnu bedre lide.

Din Ven og Broder

J. S. Brandt.

Ved et Kirkemøde i Kristiania, 1861 havde de begge forberedt sig paa at tale, men kun Birkedal fandt Lejlighed dertil. Bagefter ærtede han sin gode Ven: „Du brændte inde med din Tale!“ „Ja, og du brændte paa med din!“ var Brandts rappe Svar. Og saa lo de begge hjerteligt. Ved samme Kirkemøde var Brandts Røgter med, en ældre Ungkarl, Søren Larsen, som var en oplyst og stærkt kirkelig interesseret Bondekarl, vakt til aandeligt Liv ved Brandts Prædiken. Det var samme Søren, der gav det karakteristiske Svar, da Br. en Gang drillede ham med, at han dog ikke kunde nøjes med hans skrappe Prædiken, men en Gang imellem skulde andre Steder hen og have lidt aandeligt Sukkergodt: „Selv om det er *Kløsesuppe**), vi faar hver Dag, Hr. Pastor, saa kommer vi dog til at længes efter anden Mad.“

Det blev en stor og rig Virksomhed, Br. udøvede som Sjælesørger, ikke alene i sine Sognemenigheder, men ogsaa udenfor. Paa Langhøjs Mølle i Lunde S. samledes han ofte med sine Venner i Stenstrup-Lunde. I et Digt til „Min lille Menighed i Lunde-Stenstrup“ skriver han:

Hav Tak for Varme, Lys og Fred,
 hav Tak for Aandens Glæde,
 hav Tak for Jesu Kærlighed,
 du lille Samfundskæde.

I Oure Kirke prædikede han, efter Opfordring fra Venner i Oure-Vejstrup, og med Sognepræstens, den lille elskværdige Pastor Baggesens Billigelse, i nogle Aaringer en Gang om Maaneden. Dette var uden Tvivl den første Begyndelse til Vejstrup Valgmenighed.

Men den mest velsignelsesrige Virksomhed udøvede Br. dog hjemme i sine egne Menigheder — ved Konfir-

*) Oksekødsuppe med Kødboller.

mationsforberedelsen og blandt syge og døende. Jeg anfører Udtalelser af to af hans gamle Konfirmander. Redaktør H. R. Egebjerg skriver i Højskolebladet:

„Hans aandelige Frisind er maaske næppe paa noget Omraade kommet saa klart til Syne som i hans Konfirmand-Undervisning. Der har i denne aldrig været Tale om Lektier eller Eksamination eller andet af den Slags Pastor Brandt nøjedes med at *fortælle* for sine Konfirmander og krævede til Gengæld af dem kun opmærksomme Øren — et Krav, som det i Reglen ikke var vanskeligt at faa opfyldt, da han var en udmærket Fortæller, der havde et særlig godt Greb paa at faa Børnene i Tale. Mange er de, som med Tak og Glæde mindes de Timer, da de sad i det hyggelige gamle Studerestue i Ollerup Præstegaard og hørte den gamle Præst fortælle den bibelske og Kirkens Historie paa en saadan Maade, at det aldrig er gaaet dem af Glemme.“

Og ved hans Død skrev Red. P. Hansen Nygaard i „Fyns Tidende“:

Han var maaske aldrig større, end naar han sad og fortalte for sine Konfirmander, og saare mange Mennesker har fra hans Konfirmationsforberedelse bevaret Mindet om en kristelig Alvor og Mildhed, som hører til deres Livs bedste Eje.“ Og i samme Blad fortæller Hansen Nygaard et lille Træk, der viser Brandt som den ganske vist hidsige, men dog bløde og mærkelige Mand, han var:

„Bedst som han sad og fortalte, mente han at have opdaget et eller andet slemt hos en Dreng, og i skarpe Ord begyndte han at tale Drengen til. Men denne rejste sig op og svarede: „Jeg har intet gjort, Hr. Pastor!“ Da blev Præsten meget opbragt og i sin Hidsighed smed han Drengen ud.

Men da Timen var til Ende, og vi andre kom udenfor, stod Drengen der og var kridhvid i Ansigtet. „Jeg vil tale med Præsten“, sagde han og gik ind.

Hvad der forefaldt mellem de to, ved jeg ikke, men da vi kom igen næste Gang, begyndte Præsten saaledes:

I hørte sidst, lille Børn, hvordan jeg talte N. N. til og behandlede ham. Nu skal I ogsaa vide, at han var uskyldig, og at jeg tog fejl, og derfor gør jeg ham i Jeres Paahør en Undskyldning. Og ikke sandt, min Dreng — tilføjede han bevæget — nu kan vi jo nok blive gode Venner igen.“

„Ja“, hviskede Drengen — og Taarene løb ned over hans Ansigt.

— — Men da vi Børn den Dag kom udenfor, var vi enige om, at Mage til Præst var der ikke i mange Miles Omkreds, og ham vilde vi holde af alle vore Livsens Dage.“

Til de syge kom han ikke ukaldet, det var ham imod at *paanøde* nogen Guds Ord. Men aldrig har nogen kaldt forgæves paa ham. Mangfoldige er de syge og døende, til hvem han har talt Guds Ord, saa de med fuld Fortrøstning har kunnet se Døden i Møde, stolende paa deres Synders Forladelse og paa det evige Liv. Og hvormange var der ikke, som i deres Sjælenød søgte og fandt Trøst hos den Ollerup Præst.

H. R. Egebjerg fremdrager i Højskolebladet et Par Træk, af hvilke jeg her anfører et:

„Der var i et Nabosogn en Kone, som i den saakaldte gudelige Vækkelses Tid var bleven i den Grad rystet af religiøse Skrupler, at hendes Omgivelser, ikke uden Grund, frygtede for hendes Forstand. Da hørte hun Tale om den ny Præst, der var kommen til Ollerup, og i sin dype Sjælenød gik hun til ham, og saaledes forstod

den unge Præst at tale til den stakkels Kone, at hun forlod ham trøstet og med Fred i Sjælen. Og endnu da hun, som meget gammel Kone, mange Aar derefter, laa paa Dødslejet, vidnede hun, at denne ene Samtale med Pastor Brandt havde været afgørende for hele hendes Liv, thi under den var det, hendes Sjæl havde fundet Hvile i Forvisningen om, at det gik mod Frelse og ikke mod Fordømmelse.“

Og videre skriver Egebjerg:

„Jeg har anført disse Træk som Vidnesbyrd om en af de Evner, som alt fra første Færd har givet Pastor Br. en særegen Betydning for dem, der sluttede sig til ham: den lykkelige Evne til paa det givne Sted og i det givne Øjeblik at sige netop det Ord, hvortil der i Øjeblikket trængtes.“

I det hele taget havde han et varmt Hjerter for alle, der var i Nød, af hvad Art den saa var. Der er mange, baade legemlig syge og aandelig forhutlede Mennesker, som ved et Ophold i den gamle Præstegaard har fundet Lægedom for begge Dele. En Fange, som havde udstaaet sin Straf i Horsens Tugthus, tog han i sin Tjeneste, da ingen andre vilde have med ham at gøre. Og Vagabonden, der arm og elendig kom ind i Præstegaarden en Juleaften og blev der med det samme! Og om hvem han skrev:

Et Livsbillede.

Han kom derude fra, fra Kulden,
der var ej Læ, der var ej Ly,
i Natten gik han pjalten, sulten,
saa vildsom om fra By til By.
Han var et Syndens Barn, hans Moder
ham satte spæd i Verden ud,
han kendte aldrig Hjemmets Goder,
vildt vokste han, det vilde Skud.

En fredløs Fugl han Føden søgte,
 man gav den for at slippe ham,
 med Bid i Mund han maatte flygte,
 at kende ham nu gjaldt en Skam,
 Paa Marken var hans Natteleje,
 bag Gærder og paa Grøftevold,
 mod dem, der Hus og Senge eje,
 ham tyktes Natten ej saa kold.

Saa Julen kom, alt Stjernen vinkte,
 der faldt en Straale i hans Sind,
 et Lysglimt i hans Øje blinkte,
 der lød et Suk i Nattens Vind.
 Da saa han Lys i Præstegaarden,
 hvor før han havde tjent som Dreng,
 nu var han stor, en Kæmpe vorden,
 mon der, han tænkte, ej er Seng?

Han gik derind og stod i Stuen,
 hvor før han Mad og Hvile nød,
 just Folket sad om Arneluen
 og spiste deres Julegrød.
 De maalte ham med tavse Blikke:
 hvad vilde han, den fremmede,
 han kom vel hid kun for at tigge,
 den store vilde Skikkelse.

Sky saa han ned og tog til Mæle:
 „Har I ej Brug for Arme to,
 jeg vil ej tigge, kan ej stjæle,
 forlanger Føde kun og Ro.
 Vildt vankede jeg om saa længe,
 nu er jeg nøgen, sulten, træt,
 saa kolde ere Markens Senge,
 kan Ly jeg faa og blive mæt?“

Man kaldte Præsten til og Fruen,
 et lille Raad blev hurtig holdt,
 der var saa lyst og varmt i Stuen,
 derude var saa mørkt og koldt.

Da lød en Bøn fra Folkets Munde:
 Aa, lad ham blive i vort Tal,
 maaske han endnu frelses kunde,
 en Broder han os være skal.

Ja blev der sagt, og der blev Glæde,
 det kom nu alt fra Jesulil,
 han gav ham Venner, Husly, Sæde
 ved Julebord og Klæder til.
 Nu Knøsen gaar saa tro i Gaarde,
 saa barnemild, saa kæmpestærk
 arbejder han med Hænder haarde,
 og tager paa som en — Bersærk!

Da de to Indsiderfolk, Rasmus Rasmussen og hans Hustru, Marie, (vel navnlig den sidste), fattige paa Gods, men rige paa Tro og Kærlighed, fattede Tanken om at oprette et Børnehjem, fandt de en virksom Støtte i Br. Det skyldes i første Række ham, at Tanken blev ført ud i Livet. At gøre noget for de smaa i Samfundet, de som var født paa Skyggesiden, var saa ganske i hans Aand. Med Rette bærer Ollerup Børnehjem Navnet: *Brandts Minde*.

Ikke alene denne, men enhver god Sag paa Egnen havde en kraftig Støtte i Brandt. Da *Mads Hansen* i 1859 oprettede sin bekendte Sangforening med det Formaal at bekæmpe de daarlige og raa Forlystelser og give Ungdommen Smag for at fornøje sig paa en pæn Maade, stod Br. trofast ved hans Side. I den Forening holdt han fortræffelige smaa Taler, som indeholdt baade Alvor og Gammen. Da Mads Hansen senere oprettede V. Skerninge Højskole (nu Ollerup), tog Br. ogsaa virksom Del i Arbejdet her, idet han holdt Foredrag paa Skolen en Gang om Ugen. Den grundtvigske Friskole havde i ham en

varm Ven, baade Ollerup, Egebjerg og Vesterskerninge Friskoler har en Del at takke ham for.

Han var en søgt Foredragsholder. Og han kom gerne, naar nogen ønskede ham — og det var al Tid uden Vederlag. Om hans Foredragsvirksomhed skriver „Fyns Tidende“ i en Artikel ved hans 50 Aars Præstebubilæum:

„— Ogsaa uden for den Egn, hvor han virker, er han kendt og skattet. Han har været og er endnu en af vore bedste Foredragsholdere, der ikke har skyet Tid og Ulejlighed, naar Folk har kaldt paa ham. Hans *historiske* Foredrag er med Rette bleven betegnet som noget af det bedste i sit Slags, og kun faa, selv Historikere af Faget, har et saa overlegent og retvendt Syn paa Kristendoms- og Kulturudviklingens Gang, der som den røde Traad slynger sig gennem Kirke- og Verdenshistorien.“

Uagtet Br. var en afgjort Frihedsmand, var han dog i visse Henseender af den gamle Skole. Der stak en lille Rest af Bureaukraten i ham. Der har været sagt, at han var en steil Natur og maaske med nogen Ret. Han nævner ofte selv, at han er kantet og støder imod alle Vegne (se f. Eks. Rimbrevet til Birkedal). Han var en aandsmyndig Mand og som før nævnt, var hans Prædiken i de yngre Aar stræng, en Lovens Forkyndelse. Ikke helt med Urette kaldte Birkedal ham „Sydfyns Ole Vind“. Han var en Mand, der yndede faa Ord og korte Redegørelser. Ofte skete det da, at hans Sognebørn, naar de kom ind i hans Studereværelse og skulde melde et eller andet og begyndte paa lange vidtløftige Forklaringer, fik et tordnende „Vrøvl!“ slynget ud — og saa blev det ofte til Vrøvl af bare Befippelse. Men kom et Menneske til ham i Sjælevaande, hvad ofte skete, da var ingen mere mild

og kærlig end han, naar han talte Trøstens Ord til den anfægtede.

Børn elskede han, og de elskede ham igen. Paa hans daglige Spasereture i Sognet, skulde han al Tid snakke med Børnene, og han kom ofte hjem og fortalte med Fryd om, hvor mildt de havde hilst paa ham. Naar han om Søndagen kørte til „Sogns“, stod de smaa Piger opstillet paa Rad med pæne nystrøgne Forklæder paa og nejede for ham. Saa lød hans „Goddag, lille Børn!“ ned til dem. Han undrede sig ofte over, at Børnene ikke var bange for Præsten med de strænge, skarptskaarne Træk, men Børn er gode lagttagere, der var et Glimt i de klare graa Øjne, som *de* ikke tog fejl af.

Han var en munter Mand og yndede Skæmt. Han sagde en Gang, at han vilde haabe, den lille uskyldige Gæk gik med over i Evigheden til Glæde for dem, der her paa Jord havde havt den lille Fyr kær. Som Prøve paa Brandts Humør kan anføres, hvad en af hans tidligere Konfirmander, Højskoleforstander Grønvald Nielsen skriver i sin „Julehilsen“ fra 1912: „Pastor Brandt konfirmerede mig. To Gange om Ugen, et Aar igennem, gik jeg til Forberedelse hos ham. — — — Den første Dag forskrækkede Br. mig. Da han havde indskrevet mit Navn, spurgte han nemlig om, hvilken Dato jeg var født, og jeg svarede, at det vidste jeg ikke! Lillejuleaften havde nemlig ingen Dato hjemme. „Naa, — men hvad hedder saa Din Moder?“ fortsatte han. Heller ikke dette vidste jeg! hende kaldte jeg jo altid Mor. — — — Med et fint Smil og en Stemme, han forsøgte at gøre skarp, udbrød han: „Du kan vist ikke blive konfirmeret, naar Du hverken ved, hvad Dag du er født eller kender din Mors Navn!“ Nogle Dage senere besøgte han Egebjerg Friskole og vilde straks i Lag med mig. „Kan du noget

Danmarkshistorie?“ begyndte han. „Ja, lidt kan jeg nok.“ „Vil du fortælle mig om Frode Fredegod?“ Nu tog jeg fat; det var et kært Emne, som jeg kendte ud og ind. Han lyttede efter og sagde, da jeg standsede: „Jeg kommer sandelig til at konfirmere dig alligevel, din Møllertamp*.“ Tobakspiben var ham uundværlig. En Del af hans Piber var Foræringer. En stor Merskummer, Sogneraadet gav ham, da han nedlagde sin mangeaarige Post som Sogneraadformand, kaldte han altid „Erkendtligheden“ — efter Indskriften paa Pibens massive Sølvbeslag“; en anden, som var en Gave fra en af hans Sognebaandsløseres hed stadig Niels Olsen, osv., de fleste af hans Piber havde Navne. Da han de sidste Aar, han levede, blev fuldstændig blind, hændte det undertiden, at han pustede Tobakken ud omkring sig og at han førte den med Haanden op i sit Ansigt. En Dag udbrød hans Datter Christiane: „Men Far dog, saadan du sværter dig med Tobaksasken i Ansigtet“, hvorpaa han med uimodstaaelig Komik svarede: „Har jeg ikke Lov til det? er det maaske ikke mit eget Ansigt? rager det nogen, hvad jeg gør ved det.“ I førnævnte „Julehilsen“ skriver Grønvald Nielsen: „Sidste Gang jeg hilste paa ham i den kære, gamle Ollerup Præstegaard, var han fuldstændig blind; men i hans Tale laa endnu det brede danske Lune som en yndig Ramme om Livets Alvorstræk. „Kan du ryge Cigarer?“ spurgte han, da vi fra den store Have var kommen ind i Dagligstuen. „Jo, det kan jeg nok.“ „Ja, det bør en ung Mand altid kunne. Har du Tændstikker?“ Ogsaa herpaa svarede jeg ja. „Og du har vel en Kniv i Lommen?“ „Nej, ikke for Tiden.“ „Ja, se det er jo en Mangel ved din Opdragelse.“ — — — Vi talte meget om svundne Tider.

*) G. N.s Fader var Møller i Egebjerg,

Der laa, syntes jeg, en himmelsk Glans over de ædle Træk. Da jeg skulde gaa, rejste han sig og lagde sin Haand paa min Skulder. Hans gamle Øjne stod fulde af Taarer. „Ja“, sagde han, „i min Alder kommer man somme-tider til at tænke, naar en Ven gaar ud af Stuen, at her paa Jorden ses vi maaske ikke mere. Saadanne Tanker har jeg ogsaa nu, da du skal gaa.

Saa lyste han Herrens Velsignelse over mig og gjorde denne korte Stund til en af de rigeste i mit Liv.“

Fra Vinteren 1858 skriver sig hans første Digt og det er til Lærken, hans Yndlingsfugl:

Du lille Fugl med lette Vinge
og klare Toner i dit Bryst,
o, kunde jeg som dig mig svinge
og syngte med saa glad en Røst

Han skrev siden mange Digte, dels om Naturen, om Fædrelandet og til de unge, men ogsaa Salmer og aandelige Sange, kort sagt, alt hvad der rørte sig i ham, maatte han udsynge. Mange af disse Digte kan fra Formens Side set ikke staa for Kritik, men Indholdet er lødigt, og flere af dem er rene Perler.

Red. Egebjerg skriver i førnævnte Artikel i Højskolebladet:

„— han er en dybt poetisk Natur med aabent Øje og Øre for alt skønt og fint i Folkelivet som i Naturens og Kunstens Verden. Denne poetiske Natur har givet sig direkte Udtryk gennem en Række smukke Sange og Digte, og har som en rig Understrøm forlenet hans Prædiken og Taler med en væsentlig Del af deres Ejendommelighed.“

At han elsker Naturen føler man, naar han synger:

Rislende Bølge,
 nu vil jeg følge
 dig paa din yndige Gang,
 se dig at ile,
 se dig at smile.
 høre din nynnende Sang.

Eller han synger:

God Morgen, god Morgen, I smaa Anemoner,
 i Vinternatten I sov saa sødt,
 nu vaagned I atter ved Fløjtetoner
 af Fuglesangen i Skoven genfødt.

God Morgen, god Morgen! saa liljehvide,
 og klædte i grønt, af den fineste Væv,
 I staa her saa søsterlig Side om Side,
 af fælles Moder I alle jo blev.

Og han gaar i Granskoven paa Lysebjergene:

Nu er det stille, Aftensangen
 den sorte Fugl alt stemmer i,
 mildt lyder den hen over Vangen
 og stemmer alt til Harmoni.
 Her er saa alvorsfuldt herinde,
 saa hemmelighedsfuldt og tyst,
 i Skoven hviske Aftnens Vinde
 om hvad der gemmes i dens Brøst.

Ogsaa om Snestormen synger han:

Herlige Snestorm fra Fjeldenes Land,
 rygende, fygende, du er min Lyst,
 kom over Nordhavets brusende Strand,
 vover mod Syden saa kraftig en Dyst.

Nordens den mægtige, kraftige Aand,
 Nordens den dybe, klangfulde Røst,

Nordens den stærke, mandige Haand
mærker i dig jeg med svulmende Lyst.

Af hans mange aandelige Sange holdt han selv mest
af den, han kaldte

Den bedste Ven.

Hvor kunde jeg miste
min trofaste Ven,
den første og sidste;
hvor skulde jeg hen
om Verden mig fristed,
i Hjertet sig listed,
hvad fik jeg for Jesus igen?

Livsalligste Frelser!
min Lænke du brød,
du ene mig trøster
i dybeste Nød;
din Kærligheds Smerte
har vundet mit Hjerte,
din er jeg i Liv og i Død.

Mens Strømmene rinde
du bliver mig nær,
mens Drømmene svinde,
dig har jeg saa nær,
mens Livssolen blegner,
din Stjerne sig tegner
paa Himlen saa klar og saa skær.

Han komponerede selv Melodier til en Del af sine
Sange. Nogle af de smukkeste blev siden arrangeret for
Klaver af Organist Birkedal-Barfod og udkom paa Vilh.
Hansens Musikforlag i København.

Han har ikke udgivet meget i Bogform. Sine Præ-
dikener skrev han aldrig og derfor foreligger kun ganske

enkelte trykt. — At han ikke skrev sine Prædikener har sin Forhistorie. Han fortæller selv, at han som ung Præst brugte Manuskript det første Par Aar. Men saa hændte det en Gang, han holdt Gudstjeneste i Kirkeby Kirke, at han havde glemt Manuskriptet hjemme, og han saa sig da nødsaget til at prædike frit fra Leveren. Fra den Dag skrev han aldrig sine Prædikener. Af Søndagens Evangelium tog han for det meste en énlige Tanke, stundom kun et enkelt Ord som Tekst. En velformet Prædiken, sagde han, bør have Kileform som en nordisk Fylking, med Spidsen fremad, saa den ved Aandens Kraft kan trænge ind i Hjerterne. — En Tid oversatte han og udgav Hermannsburger Missionsblad, redigeret af Pastor L. Harms. Han har udgivet en lille Pjece: „Den nationale Sag og Verdensrigerne“, og en Del af hans kønneste Digte er trykt i et lille Hefte. Sidst i Halvtredserne førte han en Fejde i „Dansk Kirketidende“ med Dr. G. Rudelbach om Trosordet. Men i Slutningen af det sidste Indlæg skriver han: „Og hermed nedlægger jeg igen Pennen — et Vaaben, som jeg kun nødigt griber, men gerne nedlægger. Den Virksomhed, som Herren har givet mig i Menigheden, levner mig kun lidt Tid til Pennefejde. Naar jeg derfor igen trækker mig tilbage fra Kamppladsen, hvor Striden føres paa Papir og med Pen og Blæk, saa er det fordi jeg er stævnet til en anden Kampplads, hvor Striden føres med det tveæggede skarpe Sværd, som udgik af Herrens Mund (Joh. Aab. 1,16), og som jeg med Herrens Hjælp ikke agter at nedlægge, før det i Døden falder mig ud af Haanden. Gud give os alle Naade til at føre dette Sværd til Angreb mod Døden, til Forsvar for Livet.“

Et Brev, som han i 1862 skrev til mig, da jeg som 17-aarig opholdt mig i København, kan jeg ikke lade

være at give et lille Uddrag af, da det er saa karakteristisk for ham:

„Kære lille Mie!

Ja, i Morgen for 17 Aar siden, da kom „den lilleste, villeste, mildeste, sødeste, rødeste, blødeste Ven“*) til Verden i den gamle Præstegaard, som senere mange Gange har siddet nok saa behagelig, og behageligere end nogen Dronning paa sin Throne, paa Faders Haand og er bleven kistet til sin og alles største Moro højt op i Lufften. Det var en yndig Tid. Nu er lille Mie bleven en stor Pige og er ovre i Kongens København, og nu er Faders Haand bleven altfor lille og svag til at bære den store Pige. Dog bæres hun endnu af Fader og skal altid bæres i hans Hjerte, hvor der er Plads for hende, hvor stor hun end bliver, og for alle Børnene og flere med, og der skal hun altid blive frembaaren af en lille Haand, som ogsaa kan bære højt, ja højere end nogen anden Haand og kistet lige op til Gud Fader i Himmerige, højt over al Verdens Synd og Jammer, derop, hvor jeg haaber, at vi alle skulle til syvende og sidst samles som lige Børn, som have Ord for at lege bedst. Ja, Gud velsigne Dig og fremfor alt bevare Dig i den store Naadens Pagt, han i Daaben har oprettet med Dig, saa er alt godt, thi naar Enden er god, saa er alting jo godt.“

Den 17. Januar 1865 havde han den store Sorg at miste sin trofaste Margrethe Eline efter 26 Aars lykkeligt Ægteskab. Med hende havde han otte Børn, hvoraf fire nu er døde. Henved tre Aar senere giftede han sig igen med Alberta Ejlskov, Datter af Kancelliraad, Tugt-

*) Saaledes sang han, naar han dansede om paa Gulvet med sine Børn paa Armen, mens vi var smaa.

husinspektør E. i Odense. Hun blev ham en god og kærlig Medhjælp, og navnlig efter at han blev helt blind, var hun baade Øje og højre Haand for ham. Samlivet med hende varede i 31 Aar. Han holdt saaledes to Gange Sølvbrøllup.

Den eneste Gang Brandt har søgt andet Embede var, da han i Begyndelsen af Halvfjerserne af en Del Familier i Vesterskerninge-Ulbølle blev opfordret til at søge det derværende Sognekald, som var bleven ledigt ved Provst Ramsings Død. Men der var andre derovre, som ikke ønskede at faa en Grundtvigianer til Præst. De sendte en Skrivelse til Brandt, undertegnet „flere Beboere“, hvori de bad ham om at tage sin Ansøgning tilbage. Dette følte han sig dog ikke opfordret til, idet han bl. a. skriver til dem: „At det Ord, jeg har faaet at sige, finder Modstand, at nogle elske det, andre hade det, derpaa har jeg mange Beviser i min lange præstelige Gerning, og jeg har ikke ventet, at det vilde blive anderledes i Vsk.-Ulb.“ Men hvis Sagen virkelig forholder sig som Skrivelsen udsiger, raader han „de kære Beboere“ til at samle alle *deres* Underskrifter, der er enige med dem, paa en Adresse til Ministeriet om at blive fri for ham, saa tror han sikkert, Ministeriet vil tage Hensyn til en saadan Stemning i Sognene, og han tror saa heller ikke det er Herrens Vilje, han skal være deres Sognepræst. Hvad ham selv angaar, ønsker han kun „at tjene Herren og virke til Velsignelse i det danske Folk, saalænge Herren har Brug for mig“. Som Kuriosum kan tilføjes, at han, for at der kunde blive taget Hensyn til Ansøgningen, oplyste „flere Beboere“ om, at den maatte skrives paa 32 Sk. stemplet Papir og med Navns og Stiltings Underskrift. De blev saa fri for ham. Og Br. fortrød vist aldrig, at han blev i sine gamle Sogne.

Dybest set var Brandt en ydmyg Mand, som kun ønskede at være Herrens og Menighedens Tjener — Ordets Tjener. Han søgte ikke sin egen, men kun sin Herres Ære. Da han blev ældre, meldte den Tanke sig, at han burde søge sin Afsked, give Plads for en yngre, kraftigere Mand. Og denne Tanke foruroligede ham en Del. Thi paa den anden Side var det hans inderlige Ønske, at han maatte faa Lov at dø i sin gamle Rede. Men Menigheden ønskede ikke at komme af med sin gamle Præst; den gav ham et Tillidsvotum i Form af en med mange Underskrifter forsynet Adresse, hvori de takker ham for hans „trofaste og dygtige Tjeneste“ iblandt dem. Det hedder bl. a. deri: „Det er vor inderlige Overbevisning, at det vil være til Kristenlivets Tarv, at De fremdeles, saa længe Gud under Dem Kraft dertil, i samme Maal som nu, staar som Guds Ords Tjener i vor Kreds.“ Men hvis han følte, at han maatte have en Medhjælper, fandt de det i sin gode Orden.

Han holdt da Kapellan i Resten af sin Levetid. Hans første Kapellan var den senere Valgmenighedspræst Enevold Terkelsen, Herring.

Som han viste sit Frisind i den kirkelige Opvækkelsestid, saa deltog han i Arbejdet for at skaffe Menigmand borgerlig og politisk Frihed. Skulde han partibetegnes, var han nærmest national-liberal og som saadan stillede han sig til Valg til Rigsdagen (saavidt vides var det i Halvtredserne). Der var ved dette Valg tre Kandidater og efter foretagen Kaaring trak Br. sin Kandidatur tilbage og bad Vælgerne om ved den skriftlige Afstemning at vælge den Kandidat, der stod ham nærmest i politisk Anskuelse. Men Modkandidaten blev valgt. Dette var baade første og sidste Gang, han stillede sig. I Folkefesternes gyldne Tid, mellem de to slesvigske Krige, var han en

søgt Taler, skattet for sit djærve og hjertevarme Ord. Han havde, som de fleste af hans samtidige, stærk Tro paa, at Danmark magtede at væрге sig i Kampen om Sønderjylland, og stor var hans Sorg, da Ulykkesaaret 64 viste noget andet. Men han var ivrig med til at genrejse sit Folk. Saa langt hans Ord rakte, kaldte han paa Viljen og Kraften hos danske Mænd og Kvinder og støttede alt, hvad der tog Sigte i den Retning. Da den politiske Kamp mere og mere tilspidsedes, indtil den mundede ud i Provisorismen, holdt han Fodslag med de Nationalliberale. Ikke at han, som Flertallet af dette Parti ved Paragrafortolkning fik Provisoriet gjort grundlovsmæssigt tilladeligt — han stemplede det som rent og skært Grundlovsbrud — men han lagde Skølden for Bruddet over paa Venstre, fordi dette efter hans Mening fremtvang Provisorismen ved at føre Visnepolitik og nægte Finanslov; dette, fandt han, var udenfor alle Grundlovens Forudsætninger og en stor moralsk Uret, stik imod dens Aand. For den, som var nøje Kender af Brandts hele Naturel og Tankesæt, var dette hans Standpunkt ikke uforstaaeligt: Han havde levet en Del af sine Manddomsaar under Enevælden og Ordene „værer Øvrigheden underdanig“, var den Gang anderledes indprentet Samtiden, end den yngre Slægt. Og han var en Mand af Aand, saa et moralsk Overgreb — hvilket efter hans Mening Visnepolitikken og Finanslovsnægtelsen var — var fuldt saa utilstedeligt, som et juridisk. Og endelig var han i sit allerinderste Frihedsmand, og det harmede ham, at Venstre brugte Tvangsmidler (Finanslovsnægtelse) til at rydde politiske Modstandere af Vejen, for selv at komme til Magten. Men de, som stod ham nærmest, følte, at han aldrig forsonede sig med Provisoriet, og at han i de ni lange Provisorieaar kom til at se med mildere Øjne paa Ven-

stre, selv om han ikke gav det til Kende i Ord. For han var nu en Gang Frihedsmand og elskede det menige danske Folk, selv om Præget fra Enevældens og Bureaokratiets Tidsalder undertiden lod sig tilsyne hos ham.

— Den 25. Septbr. 1888 fejrede Brandt sit 50 Aars Jubilæum som Præst under stor Deltagelse fra nær og fjern. Alle Herredets Præster var bl. a. mødt. Der var Gudstjeneste i Kirken, som var propfuld af Tilhørere. Provst Rasmussen fra Stenstrup holdt fra Prædikestolen en Tale, hvori han fremhævede Brandts Betydning som Præst. Derefter prædikede Br. selv, og Hovedindholdet af hans beaandede Prædiken var en Tak til Vorherre, der havde lagt sin Aand og Kraft i hans Forkyndelse trods al Skrøbelighed, og en Tak til Menigheden for al den Kærlighed og Deltagelse, der var mødt ham i de mange Aar, ligesom nu paa Festdagen.

En Mængde Gaver strømmede ind til ham: fra Menigheden, fra Herredets Præster, fra Sognebaandsløserne i Vesterskerninge-Ulbølle og m. a. En Del Sange var skrevne til Festen, deriblandt en af Br.s Svingersøn, Peder R. Møller, hvoraf de to sidste Vers lød saaledes:

Der var mange djærve Mænd,
som i Brydningstiden
mødte frem med Sværd ved Lænd
og tog Del i Striden.
Han, vi fejre her i Dag
Høvding var i mange Slag,
det skal aldrig glemmes.

Hil dig, gamle Hædersmand,
med dit Skjold det rene!
Menighed og Fædreland
gid du længe tjene!
Naar din Sol gaar under Hav,

Efterslægten ved din Grav
vil dit Navn velsigne!

— Samme Aar blev han af Kongen hædret med Ridderkorset. At dette ikke blev tilstillet Jubilaren paa selve Højtidsdagen undrede mange. Da den formentlige Grund hertil har noget af et komisk Skær over sig, kan jeg ikke nægte mig den Fornøjelse at meddele den. Paa Hvidkilde boede, som tidligere nævnt, Kammerherre, Baron Holsten-Lehn, hvem Br. var kommen til at staa i et venligt Forhold til og jævnligt besøgte. Da Baronen ved sin Hustrus Død maatte afstaa Herresædet og Baroniet til den arveberettede Nevø, Kammerherre, Baron Rosenørn-Lehn til Guldborgland paa Lolland, flyttede den gamle Holsten-Lehn til København, hvor han slog sig ned i en stor Villa ved Charlottenlund. Naar Br. kom til Hovedstaden, undlod han sjældent at besøge den gamle Baron, og saadan hændte det en Dag nogen Tid før Jubilæet, at han tog ud til Villaen paa Strandvejen. Medens han sad og talte med Kammerherren, kom der fremmede, en pæn Herre med sine to Sønner, som vilde aflægge en Visit. Kammerherren præsenterede og Br. hilste, men gav sig saa til, medens den Visit stod paa, at betragte Billederne paa Væggen osv., kort efter tog han Afsked og gik. Paa Jubilæumsdagen kom daværende Udenrigsminister, ovennævnte Kammerherre Rosenørn-Lehn, for at lykønske. „De har været i København fornøylig, Pastor Brandt og glædet min Onkel med at tage ud og hilse paa ham.“ Jo, det var meget rigtigt. „Og der traf De sammen med Hans kgl. Højhed Kronprins Frederik (senere Frederik d. 8de) og to af hans Sønner“. Det anede Br. intet om. „Min Onkel præsenterede dog de kgl. Herskaber for Dem.“ „Hvadbehager! Jeg mindes godt, Deres Onkel

præsenterede mig for en Herre med sine to Sønner, men jeg hører ikke godt mere, saa jeg forstod ikke Navnene. Jeg ansaa Herren for en Grosserer el. l.“ „Nej, det var selve Kronprinsen.“ Brandt beklagede oprigtigt, hvad der var hændet; da han var en i høj Grad loyal Mand, som højagtede og ærede det danske Kongehus, kunde det allermindst falde *ham* ind at vise en saadan Mangel paa Ærbødighed for selve Kronprinsen. Udenrigsministeren lo og drejede Samtalen hen i en anden Retning. Kort Tid efter kom Ridderkorset.

Med Aarene svækkedes hans Syn mere og mere og han blev tilsidst helt blind. For ham, som elskede Naturen saa højt, var det en tung Prøvelse. Han vedblev dog at prædike. Naar han først befandt sig paa sin gamle Prædikestol, var der ingen Affældighed at spore. Evangeliet kunde han udenad, hans Stemme var kraftig og hans Forkyndelse klar i sin Tankegang. I den gamle Præstegaard, hvor han kendte hver Stue; i Haven, hvor han kendte hver Busk, hvert Træ, overalt paa de kendte Steder kunde han færdes uden synderlig Vejledning. Her henlevede han sit Livs Aften under lykkelige Kaar, omhyggelig passet og plejet af sin Hustru og yngste Datter. Her flokkedes Børn og Børnebørn om ham og Vennernes Skare, naar de Søndag Eftermiddag kom fra Kirke, han kunde kende de fleste paa Stemmen. Den fordums strænge, aandsmyndige Mand var nu bleven en mild, elskelig Olding, en Johannes-Skikkelse.

Vi mindes ogsaa fra hine Tider, naar han om Aftenen i Tusmørketimen sad i sin Lænestol nede i Studerekammeret, fantaserende paa sin kære Guitar og med sin sprøde Stemme nynnede sine egne kønne Melodier.

Han vedblev til det sidste at forberede de unge til Konfirmationen og selv at konfirmere dem. Blandt hans sidste

Hold Konfirmander var hans egen Datterdatter. Han havde da naaet at konfirmere en hel Flok af sine egne Børnebørn.

Efter 50aars Jubilæet levede han endnu i ti Aar og naaede d. 25. Septbr. 1898 at fejre det ret enestaaende Jubilæum som Præst i den samme Menighed i 60 Aar.

Under Overskriften „En Patriark“ skriver Journalist Holger Rosenberg (Craal) i „Dannebrog“ om denne sjældne Fest:

„Fra Bakken, hvor Ollerup Højskole knejser, synlig over et godt Stykke af Sydfyn, faar man første Gang, naar man kommer fra Svendborg ad Faaborglandevejen, Øje paa den lille venlige, hyggelige Landsby, som kan takke sin Præst og sin Højskole for, at den er bekendt over det ganske Land.

— — Jeg er i Morges kommen gaaende fra Svendborg — mange Gange har jeg gaaet den samme Vej, men aldrig har den syntes mig skønnere end i denne dejlige Efteraarsmorgen — — — Mænd og Kvinder gaar samme Vej som jeg med Salmebøger i Hænderne; af og til ruller en Vogn forbi ogsaa med Kirkegængere. Fra Bakken ser jeg, at der er Flag paa Stængerne ved Husene og Gaardene dernede i Byen mellem Træerne. Men det er jo ogsaa en Højtidsdag i Dag — Sognets gamle Præst holder et sjældent Jubilæum, som ikke mangen Præst nu til Dags har kunnet fejre, nemlig 60aars Dagen for sin Kaldelse.

— — Fra Byens Gaarde og Huse kommer andre Mænd og Kvinder ud med Salmebøger i Hænderne; da vi kommer op ved Kirken er vi en hel Flok. Fra Præstegaarden ved Siden af kommer i det samme en anden Flok — den gamle Præsts Børn og Børnebørn, Mænd, og unge Piger i hvide Kjoler. Kirkens Stole er snart fyldte. —

Lige for Midtergangen i en stor Lænestol med Ansigtet mod Menigheden sidder den gamle, snart 87-aarige Præst. Han ser gammel ud, som han sidder der; men da de første Salmer er sungne, og den gamle Præst af sin Kapellan bliver ledet om bag Stolen, som han støtter sig til, og han begynder at tale, da vokser hans bøjede Skikkelse; hans Tale, som var svag, da han begyndte, bliver stærkere og stærkere og hans Ansigt, hvis Øjne ikke kan se, bliver talende udtryksfuldt. I korte, klare, distinkte Sætninger taler han milde, varme Ord. Den Klarhedens, Fasthedens og Overbevisningens Aand, som gjorde hans Ungdoms- og Manddomstale saa tændende, opildnende og vækkende, ja af og til endog udfordrende, har han bevaret til sin sene Alderdom, men Mildheden og Hjertevarmen synes han nu lettere end nogen Sinde at finde Ord for. Med en forunderlig Aandsklarhed — Aandsmyndighed kan man næsten fristes til at kalde den — staar den gamle Præst deroppe ved Alteret og taler til sine Børn, nu tresindstyve Aar efter at han første Gang talte i denne Kirke til denne Menighed.

„Lille Børn, lille Børn, kalder han sin Menighed, og aldrig har jeg hørt Ord lyde mindre kunstlede end disse, thi over den gamle Præst er der en Patriarks Værdighed.

Stærkt bevæget er han. Af og til trykker han sit Lommetørklæde mod de blinde Øjne, men han bekæmper Taarerne og taler atter klart og varmt milde Ord, der straalere af hans indre Overbevisning om, at Gud er naadig og barmhjertig og god.

„ Det har været lykkelige tresindstyve Aar — siger den gamle Præst — og derfor kan jeg først og sidst takke Gud; men ogsaa Jer, lille Børn, takker jeg for den Mildhed og Venlighed og Kærlighed, hvormed I

har set paa mig. Tak, lille Børn, for al Jeres Godhed i de mange Aar!“

Da er alle Øjne i Kirken vaade!“

Og H. R. Egebjerg skriver i Højskolebladet i samme Anledning:

„Det er i mer end rent ydre Forstand en ualmindelig lang og besværlig Kirkevej, gamle Pastor Brandt har havt at færdes. Men han har fulgt den Vej, hvor den Herre, han alt i Ungdomsaarene lovede Troskab, har vinket ham frem, selv om den ofte var stejl og knudret. — — — Derfor har hans lange Kirkevej været til Velsignelse for ham selv og for mangfoldige andre, hos hvem Troen styrkedes og Tvivlen svandt, naar de saa, hvor usvigelig sikkert han gik sin Gang. Og derfor fortjener den gamle Præstemand paa sin Højtidsdag en Tak for god og trofast Gerning i den lange Arbejdsdag, som nu stunder mod sin Hældning, en Tak, der først og fremmest vil lyde fra hans egen Menighed, men som ogsaa vil finde Tilslutning hos levende Kristne trindt om fra hele den danske Folkemenighed.“

Kongen hædrede ham paa denne Dag med Sølvkorset og Kronprins Frederik tilskrev ham egenhændig et venligt Lykønskingsbrev.

Jeg maa endnu have Lov til at fremføre den Tale, han samme Aar holdt ved Ollerup Højskoles Efteraarsmøde og hvormed Mødet sluttede. Den er refereret i Svendborg „Folkeblad“ og Egebjerg skriver: Ordlyden kan vi gengive, men ikke den Inderlighedens, Overbevisningens Kraft, som laa i den gamle Præsts personlige Vidnesbyrd, der gjorde et dybt Indtryk paa enhver i Forsamlingen. Man følte, at det Pastor Br. kaldte Drøm, det var Livet for den gamle Præst.

Min Drøm.

Ved den store Pinsefest mindede Apostlen Peter om, hvorledes det af Profeten Joel var blevet forudsagt, at i de sidste Dage vilde Gud udgyde sin Aand over alt Kød, saa de unge skulde have Syner og de gamle have Drømme. Ja, det maa I Unge vide, at da I blev optaget i Kirkens Skød, da skulde der for Jer oprettes nye Syner, I skulde faa et nyt Syn paa Livet, paa Historien.

Men jeg hører nu til de Gamle, til dem, som skal have Drømme. Min Drøm om Verdens Herlighed, den er nu forbi, jeg staar ved Indgangen til den anden Verden og mod den gaar mine Drømme. Jeg drømmer om den ny Verden, jeg stunder til, drømmer om et Samvær med Kristus, et Samvær med ham, der i Dag, i Morgen, til evige Tider er den samme, ham, som er Lyset her i denne og Frelseren i hin anden Verden. — — — Ja, jeg drømmer om et saadant livsaligt Samvær med min Frelser. Og jeg drømmer om der at gense alle de af mine Venner, der er gaaet bort, om at samles med alle dem, med hvem jeg her har været forenet i den Kærlighed, som er af Gud.

Og især drejer min Drøm sig om den store Skare, hvorom der er skrevet i Johannes' Aabenbaring, om den store Skare af de tolv Stammer, og den store Skare, hvilken ingen kunde tælle, af Hedninger og Stammer og Folk og Tungemaal, som stod for Guds Trone og for Lammet — —

Det er en dejlig Drøm at se den gamle Pagts Folk og den nye Pagts Folk forenede og samlede om Guds Trone, se Hedningefolkene af alle Tungemaal samlede med Israel og med høj Røst sige, ja raabe det frem: Saliggørelsen tilhører vor Gud, ham som sidder paa Tronen og Lammet!

— — — Og det er min Drøm, at ogsaa jeg maa

være med i den store Skare, være med at raabe højt til Guds Lov.

— — — Jeg drømmer om den ny Jord, hvor Skabningen er fritaget for Forkrænkelighed, den ny Jord, hvor den store Bøn, som Jesus har lært os, skal gaa i Opfyldelse, hvor det skal ske, at Gud Faders Navn vorder helligt, og hvor Guds Rige kommer til os.

Det er min Drøm, at alt en Gang maa ende til Guds Lov. Ja, jeg ved vel, at der trindt i Landene hæver sig Røster, der siger noget andet. Saa mange Unge kan have deres Mening. Hvad jeg her siger, er jo kun den Gammles Drøm, men paa den Drøm tror jeg, og kun i den Drøm finder jeg Hvile, Fred og Glæde.

Men før alle Folkeslag vil samles i det store Tog foran Guds Trone, samles i hvide Klæder og med Palmegrene, Sejrens herlige Tegn, før den Tid vil maaske Jordens Folkeslag komme til at gennemgaa trange Tider og haarde Lidelser, thi Vejen til Naade gaar gennem Lidelser. Men en Gang, det er mit sikre Haab, vil det ende med det store Folketog foran Guds Trone. Thi jeg kan ikke tænke mig en Salighed uden at jeg først og fremmest kan mødes med Guds Menighed og siden med Slægt og Venner og alle dem, med hvem jeg hernede var forbunden i Kærlighed.

Ja, kære Børn, det er min Drøm.“

I Begyndelsen af December Maaned blev den gamle Præst syg af en Nyrelidelse. Han, som aldrig før havde kendt til egentlig Sygdom, blev nu sengeliggende, og vi fik snart en Anelse om, at det bar mod Enden. Det kraftige Legeme blev svagt, men Aanden var lige lyslevende. Han talte Guds Ord til sine Børn og andre Omværende

lige til det sidste. Selv da han blev syg, forlod hans gamle Lune ham dog ikke. Da hans Svigersøn en Dag i Begyndelsen af hans Sygdom kom ind til ham og paa sin friske Maade spurgte: „Naa, hvordan gaar'en?“ lød Svaret med et Glimt af det gamle Humør: „Den gaar slet ikke, den ligger!“

Den 15. December 1898 døde Jens Sofus Brandt. Han gik bort i den usvigelig sikre Tro, at den Frelser, til hvis Tjeneste han havde viet hele sit Liv og sin Gerning, vilde tage ham til Naade og lade ham indgaa til Liv og Salighed.

Ved hans Baare blev der udtalt:

„Han gik bort i Fred og uden Frygt. Han talte om Døden, som et Barn kan tale om, at det ved Aftentide skal hjem efter endt Arbejde. Og han døde med et Smil om Læben.

„Fyns Tidende“ skriver ved hans Jordefærd:

„Nu hviler Pastor Brandt paa den Kirkegaard, hvor han selv gennem 60 lange Aar har været med at jorde saa mange Mennesker. Ved Siden af sin første Hustru hviler han, tæt op imod den smukke Præstegaardshave og i Nærheden af det gamle „Studerekammer“, hvor han tænkte de mange Tanker og hvor han i mange Aar samledes med sine Konfirmander og *fortalte* for dem Med *gamle Brandt* er en stor og mærkelig Præsteskikkelse gaaet bort. Hans Liv har visselig været til Velsignelse og længe vil hans Minde leve.“

I Folkebladet læser man:

„Den ældste og tillige en af de skønneste og største Ege i den danske Præsteskov er falden. Der vil blive en stor tom Plads, hvor den stod. Men rundt om den er der udsaaet Frøkorn, som er i Grøde og Vækst, saa den ogsaa vil leve i Efterslægten. Gamle Pastor Brandt er død,

men hans Ord og hans Gerning lever, og Mindet om ham vil langt ud i Fremtiden blive bevaret med Tak og Ære i den danske Menighed.“

Ved Jordefærden blev nedenstaaende Sang af P. R. M. afsunget:

Til Lysets Land,
hvis Straalerand
omkranser Skyggedalen,
hvor Solen staar
i evig Vaar,
did hen han gaar
med Sejerssang fra Valen.

Til Fredens Land
mod sollys Strand,
ham bærer Dødens Bølge;
hans Sjæl fra Jord
har med ombord
i Livets Ord
Vorherre selv i Følge.

Til Livets Land
vor Frelsermand
har Vejen for ham banet;
bag Dødens Sky
skal atter gry
hans Livsdag ny,
som her i Tro han aned.

Hans Tro stod fast
til Hjertet brast,
nu Herren selv han skuer;
hvor Solen staar
i evig Vaar
paany han gaar
ind under Kirkebuer.

Endnu fra Graven taler den gamle Præst til sin Menighed, idet Indskriften paa hans Gravsten, ifølge hans eget Ønske, lyser Velsignelse over dem alle i Vorherres Jesu Navn!

Lad mig slutte denne korte Levnedstegning med hans egen smukke

Aftensang.

Milde Kirkeklokketoner,
Klang fra Naadens Tonevæld,
Fredens Røst til Millioner
over Land og By i Kvæld.
Hvor I Hjertet kvæge,
Sindet mildt bevæge,
minde sødt mig om mit Held.

Eders Bedeslag mig sige:
end din Dag i Jesu Fred,
lad dig dog med Gud forlige,
Vreden gaa med Solen ned.
Dag med Hvile endes,
Strid til Fred skal vendes,
Livets Maal er Kærlighed.

Vuggesang mod Nattetide
fra min Moders Hjertegrund,
vug min Sjæl med Toner blide
ind til Nattens Ro og Blund.
Ton ved Dødens Leje
om min Arv og Eje
i den klare Morgenstund!

Medlemsliste.

Ved Afslutningen af Medlemslisten til „Svendborg Amt“
VI havde „S. A. h. S.“ 647 Medlemmer.

Senere er tilgaaet:

Andersen, Hans Jørgen, Gaardejer, „Bakkely“, Rejstrup, Nyborg.
Bagnkop Borgerforening, Bagnkop.
Berntsen, Enkefru, „Sølund“, Volk Mølle.
Christensen, T. Daa, Stud. mag., Göthersgade 115, København K.
Corneliussen, C. P., Højskolelærer, Højskolen, Ry.
Departement, Det statistiske, København.
Elling, N. M., Lærer, Sønderød, Odense.
Hansen, H., Gaardejer, Dinesegaarden, Landet, Svendborg.
Henriksen, H. M., Førstelærer, Brangstrup, Ringe.
Holm, Rasmus, Gaardejer, Albjerg, Oure.
Højte, A. Gaardejer, Lundby, Landet, Svendborg.
Jensen, Jens, Gaardejer, Sandager, Fjellerup.
Jensen, J. P., Mekaniker, Vestergade 32, Svendborg.
Jensen, Jens Poulsen, Gaardejer, Trunderup, Kværndrup.
Johansen, Anders, Gaardejer, Sallinge, Højrup.
Madsen, R. P., cand. theol., Realskolen, Thisted.
Nielsen, Frue, Nyborg.
Nielsen, Karl, Husejer, Slæbæk Kirkeby.
Nielsen, Mariane, Gaardejerske, Ravndrup Vænge, Kværndrup.
Nielsen, N., Lærer, Bjerne Skole, Faaborg.

Nyholm, P., Lærer, Organist, Ringe.
 Petersen, Christian, Gaardejer, Fodslette, Tryggelev.
 Prütz, Algreen, Frøken, Lærerinde, Frederik Juels Skole, Troense.
 Rasmussen, R. M., Gaardejer, Sandager, Fjellerup.
 Reimer, Christine, Frøken, Forfatterinde, Ny Vestergade 8,
 Odense.
 Rohde, J. T., Postexpedient, Thorshavnsgade 8⁴, København.
 Simonsen, Kristen, Gaardejer, Lundby Mark, Landet, Svendborg.
 Statens Lærerhøjskole, København.
 Troensegaard N., Dampmøller Ny Toldbodgade, København, K.
 Ørssleff, Læge, Bregninge, Ærøskøbing.

Afgaaede Medlemmer:

Dahlerup, P., Bankdirektør, Nyborg.
 Dupont, A. M., Toldbetjent, Aarhus.
 Hansen, Just, Husejer, Sødinge Mark, Ringe.
 Jenssen, F., Overskovfoged, Skiften, Lohals.
 Jørgensen, C. M., Lærer, Nordenbro, Humble.
 Jørgensen, Apotheker, Ærøskøbing.
 Laursen, Rasmus, Højskolelærer, Vindinge, Vejle (død).
 Møller, R., Forvalter, „Brolykke“, Humble.
 Pedersen, C. C. K., Lærer, Botofte, Tranekær.

„Svendborg Amts historiske Samfund“ tæller nu (1. September 1914) 668 Medlemmer.

INDHOLD.

	Side
<i>Nyborg Havns Fortid.</i> Af H. C. Holst.....	3
<i>Taasinge Degnehistorie og Skolevæsen.</i> Ved C. G. Høg- strøm	34
<i>Jens Sofus Brandt.</i> Af Marie Møller, f. Brandt	140
Medlemslisten	190

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1915

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Thøger Dissing, Højskoleforstander, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

Bidrag til Skjoldemoses Historie

samlede af *Harald Kier*.

Skjoldemose

er et ældgammelt, dejligt fynsk Herresæde, og det siger meget; thi noget af det skønneste, som vi har i Danmark, er vore gamle Herregaarde, og de skønneste og mest idylliske findes i Fyn; det er de fleste Danske enige om, og det samme synes mange Udlændinge. Den berømte svenske Konge Carl Gustav tog sig ogsaa Tabet af Fyn meget nær, og nogle af de sidste Ord, han sagde, var: „Fyn! Fyn!“

Skjoldemose har smukke Bygninger og ligger i en udpræget, venlig Egn med dejlige Udsigter, og Gaarden var allerede for Aarhundreder siden berømt for sine smukke og store Skove.

Ved at undersøge Gaardens Historie viser det sig ogsaa, at berømte Adelsslægter, særlig Hardenberg og Krag, i høj Grad har sat Pris paa Skjoldemose; thi i ca. 500 Aar blev Gaarden ikke solgt, men gik i Arv i disse Slægter, der i gamle Dage hørte til Danmarks største og rigeste; nogle af Gaardens Ejere har ristet deres Navn dybt i Danmarks Historie, og en af Danmarks skønneste og ædleste Kvinder, Anna Hardenberg, Frederik den An-

dens Ungdomselskede, har kastet et uforgængeligt Skær af Poesi over Skjoldemose, som var hendes Fædrenegaard, og som hun selv var Medejer af. Ligeledes er det en Mærkelighed ved Skjoldemoses Historie, at der atter i den nyere Tid her fødtes en Kvinde, der kastede ny poetisk Glans over Gaarden, nemlig den for sin ualmindelige Skønhed og Aandrigthed berømte Betty Berg, der blev gift med Digteren Poul Martin Møller, som paa Sydhavet skrev den kendte Sang: „Rosen blusser alt i Danas Have“; baade som Hustru og Moder erhvervede Betty Berg sig et ualmindelig smukt og elskeligt Navn. Men alle disse rige Minder skal nærmere omtales under Ejernes Historie.

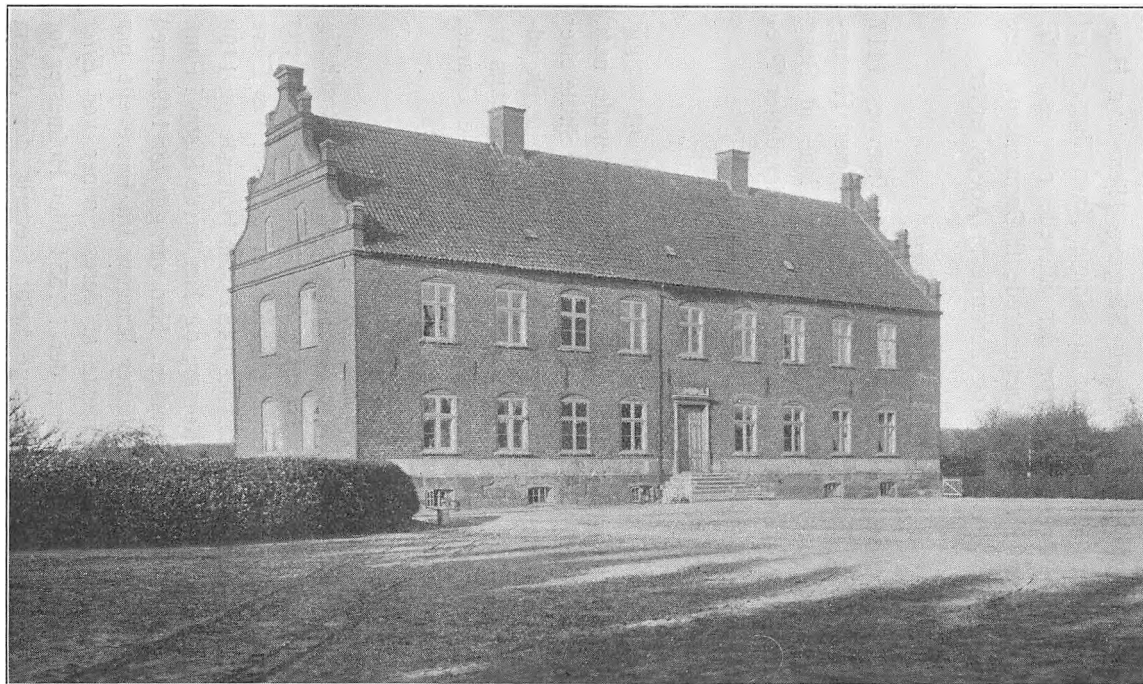
Skjoldemose er som nævnt en ældgammel Herregaard, vistnok en af Danmarks ældste. Den nuværende Hovedbygning er den tredie i Rækken. Skjoldemose nævnes allerede 1365, og den første Hovedbygning har altsaa været til, længe før Corfitz Hardenberg opførte den anden i 1528, og den tredie og nuværende blev opført i Otto Krags Tid 1662.

Ifølge „T. A. Beckers Samlinger om Skjoldemose,“ skal denne Gaard tidligere have ligget i en Skov, der kaldes „Mandelykke“, hvor der findes et temmelig stort og næsten rundt Voldsted med betydelige Grave. De to første Hovedbygninger menes at have ligget paa dette Voldsted.

Skjoldemoses Ejere:

I. Petrus Nicolaj Hardenberg

var ifølge „Danske Atlas“ i 1365 Ejer af Skjoldemose. Mere vides endnu ikke om ham, men yderligere Oplysninger kan muligvis findes. Ifølge „Danmarks Adels Aar-

Skjoldemose, Hovedbygning set fra Gaardspladsen.

bog for 1897“ er Hardenberg Slægtens Hjemstavn Hannover, hvor dens Stamslot af samme Navn ligger ved Landsbyen Nörten, og hvor den allerede nævnes 1097. Slægten kom i det 14. Aarhundrede til Danmark og blev snart en af vore rigeste og berømteste Adelslægter.

2. Ejler Hardenberg

til Skjoldemose, Løgismose og Kjeldkjær nævnes 1417 blandt Kong Eriks Forlovere ved Forliget med Hertugdømmerne, og 1425 besejlede han et Vidne af Baag Herredsting. Han var gift med Mette Pedersdatter Present, der døde 1475, og han var død før hende.

Deres Søn var:

3. Joachim Hardenberg

til Kjeldkjær, han nævnes som Ridder i 1459 og var gift med Mette Bertelsdatter Tinhuus, der overlevede ham, som var død 1475 før Moderen, som der var Skifte efter 1475, hvor hans Enke da paa sine Børns Vegne fik udlagt: Hvedholm, Løgismose og Skjoldemose. Joachim H. har dog muligvis før sin Død haft Part i disse Gaarde, hans Enke levede endnu 1500. Deres Søn var:

4. Erik Hardenberg

til Hvedholm og Kjeldkjær, han nævnes ikke udtrykkelig som Ejer af Skjoldemose, men han har sikkert ogsaa ejet denne Gaard, som baade hans Moder og Søn var Ejere af. Erik Hardenberg nævnes 1487 som Hofsinde og 1499 som Høvidsmand paa Korsør, og han havde Risby i Pant. Han faldt 1500 i Ditmarsken. Han var gift før 1494 med den rige Anna Corfitzdatter Rønnow fra Faarevejle paa Langeland. Den berømteste af deres Sønner var *Ejler Hardenberg* til Hvedholm, der i 1554 blev Hofmester for Hertug Frederik, som Konge kaldt Frederik den Anden,

Prinsen var den Gang 20 Aar gammel og fik anvist Malmøhus til Opholdssted. Ejler Hardenberg skulde have Tilsynet, og en halv Snes Adelsmænd dannede hans Hofstat.*) Prinsen skulde i det smaa danne sig til den Kongegerning, som forestod ham. Ejler Hardenberg, som dengang var en Mand paa et halvthundrede Aar, var vistnok særdeles velskicket til den Post, som var ham overdragen. Allerede hans vindende Ydre gav ham en vis Indflydelse, og hans klare, i Statstjenestens praktiske Skole udviklede Dømmekraft, lod ham vedligeholde og forøge denne. Han var en sand Adelsmand, begavet med en dyb religiøs Følelse, hvorom et Par af ham digtede Salmer noksom bærer Vidnesbyrd. Det var sikkert ogsaa nødvendigt, at en ældre, myndig Mand stod ved Prinsens Side for at kunde lægge Baand paa ham, hvis han enten af egen Drift eller forledet af sine ungdommelige Omgivelser skulde faa Lyst til at prøve, om han nu kunde gøre alt, hvad der faldt ham ind, uden at aflægge nogen Regnskab for sine Handlinger. Dronning Dorothea var for erfaren til, at hun vilde udsætte sin Søn for den Fristelse. Prinsen blev imidlertid ikke holdt strængt, han førte tværtimod et muntert Liv, der var rigt paa Afvekslinger. Da saaledes i Februar 1556 hans Faster, Enkehertuginde Elisabeth af Meklenborg, i København højtideligholdt sit andet Bryllup, har han naturligvis deltaget i Festlighederne, og han indlagde sig Ære i Ridderlegene ved sin Færdighed og Dygtighed. Hvem skulde dengang have anet, at da København 16 Aar senere saa ham fejre sit eget Bryllup, var hans Brud en Datter af det Fyrstepar, hvis højtidelige Forening han som voksen havde

*) Se: C. T. Bricka: Kong Frederik den Andens Ungdomskærlighed.

overværet. Han saa' sig ogsaa om i Udlandet og besøgte flere Steder i Tyskland. Han modtog fyrstelige Besøg paa Malmøhus og besøgte sine Forældre paa Koldinghus. 1558 blev Christian den Tredie meget syg, og Nytaarsdag 1559 døde han; men Prinsen var ikke til Stede ved Dødslejet, uagtet hans Moder to Maaneder før havde skrevet til ham om Faderens alvorlige Tilstand, og den 27. Dec. skrev hun til ham, da han ikke synes at kunne løsrive sig fra Malmøhus: „Min hjærtekære Søn, jeg kan ikke skjule for Dig, at jeg vel har hørt, at det Du skriver til mig om *Anna*, har været paa Tale, dog er det ikke fuldt vist. Jeg lader hendes Slægt raade derfor; at jeg skulde forhindre ens Lykke, kan jeg ikke forsvare for Gud.“

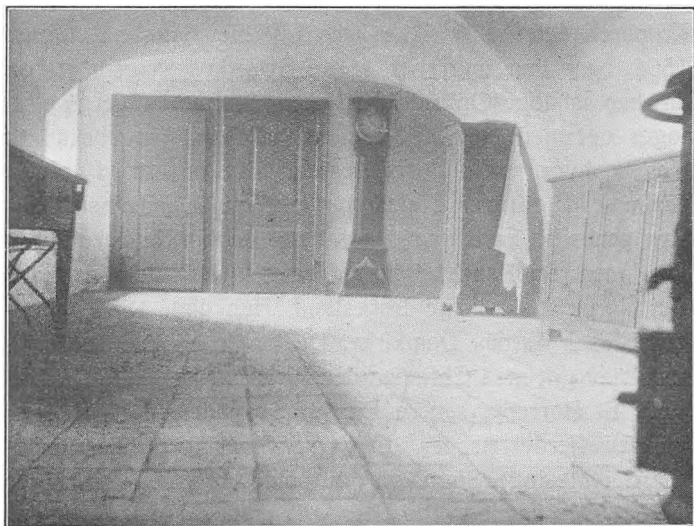
Kongen og Dronningen, ser vi heraf, var vidende om Sønnens Kærlighed til Anna, der var *Anna Hardenberg*, Rigshofmesterens Broderdatter, der opholdt sig hos ham paa Malmøhus, hendes Fader var Erik Hardenbergs Søn:

5. Corfitz Hardenberg,

der arvede Skjoldemose efter Forældrene. Han opførte Skjoldemose 1528, hvoraf han i 1525 skulde stille to Glavind; 1528 tilsiges han til at skulle følge med Kongen ud af Riget, skrives 1529 af Brunmose og tilsagdes 1537 til Kroningen. Han synes at have ført et meget tilbagetrukket Liv og ikke staaet i Tjenesteforhold til Kongen; sagtens har han henlevet sin meste Tid paa sin Gaard. Han nævnes dog af Kolderup Rosenvinge i „Gamle Love“ og „Gamle Domme“, og ifølge „Hofmans Fund“ skænkede han en Tavle til Stenstrup Kirke. Han døde mellem 1541—48. Han var gift med Fru *Mette Skram*, Datter af Christen Skram til Urup, og hun var Søster til den berømte Søhelt, Peder Skram, „Danmarks Riges Vovehals“.

6 Corfitz Hardenbergs Børn

blev de næste Ejere af Skjoldemose, som de arvede i Fællesskab efter Forældrene. Børnenes Navne var: *Erik, Christen, Knud, Jacob, Margrethe og Anna Hardenberg*. Skjoldemose beholdt de dog ikke længe i Fællesskab; allerede 1559 skødede de to af dem, Jacob og Christen deres Part i Gaarden til Broderen *Knud*. 15 Aar senere

Hvælving under Skjoldemose Hovedbygning.

købte Knuds Datter, *Mette*, Fasteren Annas Søsterlod.

Den 14. Febr. 1559, da hint Skøde udstedtes, var alle fire Brødre samlede i Odense; men det varede ikke lang Tid, før de splittedes, ja, Døden begyndte allerede sin Høst iblandt dem. Tidligst gik Christen bort, og han fik snart Følgeskab af Jacob. Denne var draget op til Norge og havde ægtet *Helvig Vincensdatter Lunge*, hvem han dog hurtig mistede, da Barsel-feber bortrev hende paa

Gyldenløvernes Gaard, Hvale. Selv kom han af Dage ved en ulykkelig Hændelse, idet han den 4. Nov. 1561 druknede med syv andre i en af det vestlige Norges Fjorde. Først 3 Uger senere fandtes Liget, som førtes til Bergen, hvor det stedtes til Hvile ved Siden af Hustruens.

Knud, som skrev sig til Skjoldemose, kom til Bleking, hvor han den 5. Juli 1561 forlehnedes med Lykaa Slot som Pant for 1000 Dir., hvormed han havde forstrakt Kronen. Men heller ikke hans Liv blev langt; i August 1564 blev han angrebet af de Svenskes Krigsmagt, og da han afslog Opfordringen om Slottets Overgivelse, toges det med Magt, og han selv førtes i Fangenskab tit Upsala, hvor han døde af Pesten. Et Par Aar i Forvejen havde han giftet sig med *Mette Urne*. Denne hans Hustru synes at have været hos ham, da hin Katastrofe indtraf, men er derpaa sikkert draget til Skjoldemose, hvor hun tilbragte sin lange Enkestand. Hun døde 1587 og begravedes i Aarhus Domkirke. De havde en Datter, *Mette*, som blev gift med Christian den Fjerdes Kansler, *Christian Friis* til Borreby, senere Ejer af Skjoldemose.

Den fjerde Broder, *Erik Hardenberg* til Torslundegaard i Mesinge Sogn, var gift med *Regitze Ulfeld*, der døde 1571, han blev derefter gift med *Birgitte Daa*, der døde 1591. Han synes næsten at være forfulgt af en uheldig Skæbne, indviklet i Processer med Slægt og Frænder, synes han ikke at have faaet stort andet Udbytte af dem end Tab. Han ejede ogsaa Ferritslevgaard i Rolfsted Sogn, men den maatte han pantsætte, og da han ikke var i Stand til at indløse den, blev han kaldt „*den fattige Hardenberg*“; dette var ellers ikke Kendingsnavn i denne i Almindelighed rige Slægt. Under Krigen fik han en drøj Irettesættelse med Trusel om at miste sit Adelsnavn og sin Frihed, hvis han ikke meldte sig til Tjeneste.

Dette var dog vistnok ufortjent; thi en Hest skal have slaæet hans venstre Ben itu. Han menes at være død ca. 1585 og efterlod sig Sønnen *Corfitz* og tre Døtre.

Margrethe Hardenberg overlevede alle sine Søskende og sine to Mænd *Palle Grubbe* og *Daniel Bild*, hun levede endnu 1594 som en gammel Frue oppe i Norge. Hendes Datter, *Mette Grubbe*, der blev gift med den rige *Axel Rosenkrantz* til Glimminge, blev senere Ejer af Skjoldemose. Den sidste Datter, *Anna Hardenberg*, er omtalt tidligere som Medejer af Skjoldemose. Utvivlsomt har det været Frederik den Andens Ønske at sætte Dronningekronen paa Anna Hardenbergs Hoved. At dette ikke skete, skyldes ikke saa meget hans Slægts Uvilje herimod (se hans Moders førnævnte Brev), som Anna Hardenbergs egen Modstræben. Om hendes Bevæggrunde hertil tier Historien. Men der er Grund til at tro, at de bundede i en ædel og uegennyttig Hensyntagen til Forhold, som syntes hende vigtigere end Hensynet til hende selv. Men det er sikkert, at Kongens Ulyst til at indgaa fyrsteligt Ægteskab skyldtes Hensynet til Anna Hardenberg, og at først dennes endelige Afslag paa Kongens Tilbud om at indtage Pladsen ved hans Side gav Stødet til, at Kong Frederik valgte sin Gemalinde i Fyrsternes Kreds. Anna Hardenberg havde i mange Aar været Hofdame hos Dronning Dorothea, der ved sin Død skænkede hende 2000 Daler. Med stor Pragt og Herlighed fejredes Frederik den Andens Bryllup den 20. Juli 1572. Et halvt Aar efter stod Anna Hardenberg Brud; Brudgommen var *Oluf Mouritsen Krognos*, hendes gamle Bejler; han var en meget rig og anset Adelsmand, hvem den berømte Kansler Johan Friis 1555 erklærede værhaftig, modtagende „Hest, Skænk og Gaver for hans tro Tjeneste, Fromhed og Flitighed i alle Maader.“ Han var Medejer eller Ejer af

Herregaardene Bollerup, Bregentved, Lerbæk, Klausholm og desuden en Del Strøgods og Købstadgaarde. Hans aarlige Indtægter ansattes til at være 120 Læster Korn. Paa Bryllupsdagen, 11. Jan. 1573, udstedte Brudgommen sit Morgengavebrev, hvorved han tilsagde Anna Hardenberg Bregentved Hovedgaard med en Del Bøndergods og en stor aarlig Indtægt af Landgilden, hvilket efter hendes Død igen skulde gaa over til hans Familie. Oluf Krognos var efter Birgitte Gjoes Ønske Forstander for Herlufsholm, som han værnede mod Stifterindens Slægt, som vilde tilrive sig Dele deraf; han havde desuden mange Tillidshverv og var en ædel og højsindet Mand. Ægteskabet syntes lykkeligt, men Oluf Krognos var kun gift et halvt Aar og døde allerede 25. Juni 1573 — som sidste Mand af sin Slægt.

Anna Hardenberg levede derefter som barnløs Enke til sin Død, men hun tog sig med Kærlighed og Omhu af flere af sine Slægtninges Børn. Hun døde den 15. Febr. 1589 og jordedes i St. Bendts Kirke i Ringsted, hvor man vil skue et pragtfuldt Mindesmærke af Alabast, som hun havde rejst over sin Mand, og hvor hun ogsaa kom til at hvile ved hans Side. Hardenbergernes Slægt, som, da hun stod i sin Ungdom, syntes at blomstre saa frodigt og at ville forgrene sig vidt om, var rammet af den Vanskæbne, der traf saa mange af vore store Adelsætter; det var ligesom et giftigt Aandepust lod dem visne. 15 Aar efter Anna Hardenbergs Død lukkede den sidste Mand af Slægten sine Øjne.

Forfatteren H. F. Ewald har skildret Anna Hardenberg smukt og vistnok træffende i den Roman, som han gav hendes Navn. Digteren Carl Bagger har skrevet et smukt Mindedigt over Anna Hardenberg; men det var skrevet, før hendes Historie var undersøgt nærmere, man mente

dengang at hendes Fornavn var Sophie og hendes Fædrengaard Skovsbo; men C. F. Bricka har med stor videnskabelig Grundighed paavist, at hendes Navn var Anna, og hendes Fædrengaard var Skjoldemose, og med disse Forandringer gengives her Carl Baggers Digt, der er i fuld Overensstemmelse med vore lærdeste Historikers Opfattelse af hende; der skal dog ogsaa i Digtet staa Farbror i Stedet for Fader.

Anna Hardenberg.

Kong Frederik spored højen Hingst:
 „Hvorfor vil saa længe du nøle?
 I Skjoldemose var du forlængst,
 Hvis blot du som jeg kunde føle.
 Brunrødt glimter den taarnede Borg, —
 Ak, al min Glæde, min Angst, min Sorg
 Om hint lille Vindve sig drejer, —
 Flyv Ganger, om Styrke, du ejer!“

Og der nu Kongen for Porten red
 Alt under de grønne Linde,
 Da stirred vemodig fra Svalen ned
 Den bly, den dejlige Kvinde:
 Hans Legesøster skøn Anna det var
 Med Hjertet saa rent og Panden klar;
 For Kongen med Taarer i Øjet
 Den unge Pige sig bøjede:

„Du kommer vist til mig, min Konge from,
 Med Sjælen søndret og blodig?
 Din Fader har Herren kaldt for sin Dom,
 Med Skjel staar Sønnen vemodig.
 Men naar nu Spiret og Kronens Guld
 Dig hæver højt over Mænd af Muld,
 Da glem ej som Drot i dit Rige
 Din stakkels sørgende Pige!

Jeg gav dig min Haand, jeg gav dig min Mund,
 Jeg gav dig et fuldtro Hjerte;

Nu, Fredrik, ringer vor Afskedsstund,
 Min Farbror igaar mig det lærte:
 Graaulven*) i Ridderens simple Skjold
 Tør aldrig lege med Løven bold,
 Ret aldrig bli'r Ridderpige
 Til Dronning i Danmarks Rigel“

Op Konningen slog med hviden Haand,
 Blank Draaben stod under Brynet:
 „Os knytter jo et usynligt Baand,
 Tab Kongen og Løven af Synet!
 Og husker du ej, hvad i Malmø du
 Mig lovte med barnlig Stemme og Hu?
 Kongens Brud kun vilde du blive
 I Død som i levende Live!“

„Jeg husker det Ord, jeg elsker den Tid,
 Som Moderen elsker sit Foster,
 Jeg knytted dertil min Barndoms Id,
 Men det maa nu glemmes i Kloster!
 Du ser mig, Fredrik, for sidste Gang,
 Du hører min Røst i sin døende Klang:
 Jeg Taarer og Perler skal tælle
 Og bede for dig i min Celle.

Kun saaledes kan i Opfyldelse gaa,
 At Kongebrud skulde jeg blive:
 Den største Konge, som Jorden saa,
 Korsfæstede man i Live.
 Hans lyse Brynje er Himlen blaa
 Forsiret med alle de Sølvprikker smaa;
 Hans Krone funkler i Solen,
 Alverden er Kongestolen.“

Hel mod stod Kongen med krænket Sjæl
 Og stirred hen for sig stille:
 „Sangfuglen sidder i Reden ved Kvæld
 Og slaar for Hunnen sin Trille;

*) Graaulven var Hardenbergernes Vaabenmærke.

Men mægter ej Kongen for Danmarks Land
 At eje, hvad Smaafuglen eje kan,
 Da tag kun hans Scepter og Krone:
 I Skoven staar stoltere Throne!“ —

„Glem Fuglen, du saa paa paa den lave Tjørn,
 Lær tidlig at længes, at savne!
 Husk, Konge, du est en flagrende Ørn,
 Kan Ørnebrud ikkun favne!
 Fæst Blikket fast paa dit herlige Land,
 Læs Runen paa Dankongens Skjolderand:
 Den lærer, hvad Drotter de vare,
 Som Skjoldet for Landet bare.

Lad Æren vorde din unge Brud,
 Og Troskab din Søster kære!
 Armod, der vandrer i Kuld og Slud,
 Som Barn paa Armen du bære!
 Visk Taaren af dine Øjne blaa, —
 Tro ej du, at jeg monne sorgfuld gaa:
 Smaafuglens Toner henklinge,
 Men Ørnen maa ryste sin Vingel!“

Kong Frederik saa i de klare Blik,
 Han kyssede Pigemunden:
 „Jeg drikker Livets og Dødens Drik,
 Sært blandet i Afskedsstunden.
 Det véd i Himlen den rige Christ,
 Hvor gerne jeg bytted paa Stand forvist
 Mit Scepter i Højenlofte
 For Ridderens Sværd ved Hofte!“

Kong Frederik spored højen Hingst:
 „Hvorfor vil saa længe du nøle?
 Fra Skjoldemose var du for længst,
 Hvis blot du som jeg kunde føle.
 Guldkringlen tapper dit ædle Blod,
 Kun rask, min Ganger, far til med Mod,
 Om end Blodstrømme der runde, —
 Dankongen har dybere Vunde!

C. Bagger.

7. Knud Hardenberg,

der som nævnt, købte de fleste af sine Søskenes Arvelodder, skrev sig til Skjoldemose, og hans Enke *Mette Urne* boede der i lang Tid, han maa derfor betragtes som den 7. Ejer, og hans Datter *Mette Hardenberg* købte sin berømte Faster Anna Hardenbergs Søsterlod. Hun bragte herved det samlede Skjoldemose til sin Mand:

8. Christian Friis,

der desuden havde arvet Borreby paa Sjælland efter sin Farbroder, den berømte Kansler *Johan Friis*.

Christian Friis var en af de mest fremragende Statsmænd paa den Tid, han blev født paa Ørbæklunde 1556 som Søn af *Henrik Friis* og *Margrethe Bild*. Han nød en fortrinlig Uddannelse herhjemme og i Udlandet ved Universiteterne i Tyskland, Frankrig og Italien. 1581 kom han tilbage til Danmark og blev ansat i Renteriet, senere i Kancelliet, og to Aar senere blev han Lehnsmand i Trondhjem. Hans Bryllup med *Mette Hardenberg* holdt Kongen paa Københavns Slot, og 1589 blev han Lehnsmand paa Antvorskov for at Kongen kunde have ham i Nærheden. 1596 blev han Kongens Kansler. Hans mangesidige Kundskaber og særlige Sprogkyndighed gjorde ham selvskreven til vigtige diplomatiske Sendelser, og ofte maatte han ledsage Kongen paa hans mange Rejser. 1616 ledsagede han Kongen til Herredagen i Oslo, da blev han pludselig syg og døde om Bord paa et Orlogsskib i Havnen. Han omtales som en gudfrygtig, retsindig og hjælpsom Mand, ogsaa mod sine egne Bønder, og der fortælles, at han holdt ved Borreby 30 Husarme og gav dem hver 12 Daler aarligen.

Om *Mette Hardenberg* hedder det, at hun lignede sin Mand i Begavelse og Karakter, og at hun blandede sig

Skjoldmose set fra Parken. Avlsgaarden og Hovedbygningen.

mere i Kanslerens Regeringsvirksomhed, end egentlig passende for en Kvinde; men Christian den Fjerde satte megen Pris paa hende og raadførte sig ofte med hende. Der fortælles, at der i Brevkammeret paa Borreby hang en Klokke, og da Christian Friis i 1616 laa paa sit Dødsleje, ytrede han til sin Hustru, at hun, saa snart hun hørte Klokken i Brevkammeret, maatte være parat til at følge ham. Det var netop et Aar senere, at Fru Mette en Aften sad i Stuen ved Siden af Brevkammeret og spillede Kort med nogle andre Adelsdamer, da Klokken pludselig begyndte at ringe. Hun lagde da Kortene fra sig og havde netop faaet sagt: „Nu er det min Død!“, saa sprang hendes Næse op at bløde „saa vehement, at det fuusede ud baade paa Bord, Benck og Gulvet, og det blev hendes Død.“

Manuskriptets Forfatter erklærer, at han selv som ungt Menneske har set Blodpletterne paa Gulvets Stenfliser, og „hvor tit det var toet, kunde det dog aldrig ret toes af,“ siger han. Brevkammeret findes endnu paa Borreby; men Klokken er borte, og Flisegulvet i den tilstødende Spisestue er der ikke mere. Disse Klokker i Brevkamrene var i Reglen i Forbindelse med Dørene, saa de ringede, hvis nogen vilde liste sig ind.*)

Kanslerens Søster *Dorthe*, Enke efter *Oluf Daa*, arvede Borreby, da Kanslerens Ægteskab var barnløst, og Skjoldemose kom til Fru Mettes Søkendebarn, *Mette Grubbe*, Datter af *Palle Grubbe* og *Margrethe Hardenberg*, hun bragte Skjoldemose til sin Mand:

9. Axel Rosenkrantz

til Glimminge, f. 1552, † 1631, med hvem hun blev gift 26. Juli 1584 i Ystad. Han var 1577 Edelknabe hos Kur-

*) Se A. Fjelstrup: „Borreby“.

fyrst August af Sachsen, tjente 1611 under Krigen, takseredes 1625 i Skaane til 2449 Tdr. Hartkorn og ansaas for Skaanes mest formuende Mand, hans Frue døde ca. 1638, og de blev bisatte i Ystad Kirke. Deres Søn var:

10. Holger Rosenkrantz

til Glimminge, Langtind, Esperød, Skotterup, Perstorp, Demmestrup, Claustrup, Vemmetofte, Egholm, Torup, Bramstrup og Skjoldemose, han var f. 1586, † 1647 og kaldtes „den Rige“. Han gik i Herlufsholms Skole, nød derefter Undervisning hos Kansler Christian Friis paa Borreby og var derefter i 8 Aars Krigstjeneste i Nederlandene paa Generalstaternes Side, deltog herhjemme i Kalmarkrigen, hvor han udmærkede sig ved at erobre Rysby Skanse. 1625—45 var han Lehnsmand paa Bornholm, hvor han kun havde en ringe og opsætsig Styrke til Forsvar af Øen, som han maatte overgive til Svenskerne, han blev tiltalt herfor af Christian den Fjerde — men fri fandtes. Han var gift 1. Gang med *Lene Gyldenstjerne*, 2. Gang med *Karen Krabbe*, der var Enke efter *Johan Friis* til Ørridslevgaard og Løjtved; det sidste Ægteskab var barnløst. Af hans Børn fik Datteren *Anna Rosenkrantz* Skjoldemose og Løjtved som Arvegods; hun var født 10. Juli 1619 paa Halmstad Slot og døde 10. Juni 1688 i København; hun blev gift 19. Oktober 1645 med:

11. Otte Krag,

som ved dette Ægteskab kom i Besiddelse af Skjoldemose og Løjtved, og i 1656 købte han Egeskov med tilhørende Gods, og ligeledes ejede han Flintholm. Otte Krag var født 29. Aug. 1611 paa Agerkrog og døde i København 4. Feb. 1666; baade han og hans Hustru blev begravede i Roskilde Domkirke. Otte Krag hørte til en

gammel jysk Adelsfamilje, der dog først naaede en vis Anseelse i det 17. Aarhundrede. Hans Forældre var Rigsraad *Niels Krag* til Agerkrog, Trudsholm og Voldbjerg og *Jytte Høeg*. Han rejste udenlands i 8 Aar og blev derefter anset i Kancelliet, og han nød megen Anseelse for diplomatisk Dygtighed og Lærdom. Han blev Oversekretær 1645, Rigsraad 1653 og var efterhaanden forlehnet med Halsnø Kloster og Hardanger Lehn, Thyholm, Riberhus, Møgeltønder, Bøvling og Nyborg. Foruden Egeskov ejede han Flintholm, Løjtved, Skjoldemose, Vibygaard og Voldbjerg.

Efter Enevoldsmagtens Indførelse maatte alle danske Godsejere indsende Jordebøger, og saadanne blev ogsaa indsendte af Otte Krag, Jordebogen for Skjoldemose findes i Rigsarkivet.

I Aaret 1659 indgav Otte Krag i Forening med Jørgen Seefeldt et Andragende til Kongen om Erstatning for de Bogsamlinger, Møbler, Rariteter og Penge, som Corfitz Ulfeldt havde berøvet dem. Heri siges bl. a., at „de Bøger han i Fyn fra Egeskov med andre Mobilier lod bortføre, samt de forbemeldte Penge, han tvang mig, Otte Krag, til at forskrive sig for mit Gods og Løsøre, som dog siden blev mig ogsaa frataget, kunde ej betales med 10,000 Rd.“

At Otte Krag kun modstræbende fandt sig i Enevoldsmagtens Indførelse er bekendt. Efter Sagnet skal han have vist Utilbøjelighed til at underskrive den ny Forfatning ved at vrage alle de Penne, man rakte ham, som om ingen af dem var til at skrive med, indtil Kongen selv prøvede og rakte ham en, som han da maatte finde god nok.

Da Frederik den Tredies Haandfæstning skulde kasseres, var den, som bekendt, intet Steds at finde. Man maatte

derfor benytte en Afskrift. Originalen blev først funden 1710 i Dødsboet efter Knud Urne til Julskov. Der gik Rygter om, men dog ubeviste, at Otte Krag havde borttaget den i Haab om bedre Tider.

Otte Krag og Anna Rosenkrantz havde to Børn, *Niels* og *Sophie Amalie*. Det Gods, der tilfaldt dem ved Moderens Død, udgjorde 2545 Tdr. Hartkorn, det deltes saa-

Rigsraad Otte Krag.

ledes, at Niels Krag fik alle de fynske Godser, som udgjorde:

186	Tdr.	4	Skpr.	2	Fdk.	2	Alb.	Hovedgaardstakst,
1287	—	4	—	3	—	2	—	Bøndergods.
42	—	7	—	1/2	—	„	—	mtr. Tiende.

Datteren fik Voldbjerg og Vibygaard med tilhørende Gods.*)

*) Se „Saml. til Føns Hist. og Topografi“, 8. Bd.

12. Niels Krag,

født 22. August 1653, død 22. Februar 1713, Søn af Otte Krag, ejede altsaa de fire samlede Godser: Egeskov, Flintholm, Løjtved og Skjoldemose.

Han var Gehejmeraad og Storkorsridder og tilsidst Deputeret i Rentekammeret.

Han blev 1682 gift med *Sophie Juel*, født 28. August 1664, død 5. Oktober 1722, Datter af den berømte Admiral Niels Juel og Margrethe Ulfeld. De hviler begge i Kværndrup Kirkes Gravkapel.

13. Niels Krag,

født 8. Juli 1699, død 1. Nov. 1740, Søn af Niels Krag, arvede de fire Godser, han var gift med *Sophie Juel*, f. 4. Febr. 1706, † 15. Aug. 1785, Datter af Viceadmiral Just Juel og Fru Edle Bielke.

Niels Krag blev Etatsraad og Deputeret i Søkommisariatet. Han var en meget dygtig Mand, der forbedrede sine Godser meget. Det var især ham, der indhegnede Markerne med Stengærder, noget, som dengang endnu var højst usædvanligt. Haven ved Egeskov blev ogsaa anlagt i hans Tid med snorlige Alleer og klippede Hække, omtrent som den endnu er, og desuden lod han her indrette et Springvand og flere Lysthuse. Han lagde en Del Bøndergods ind under Hovedgaardene, hvortil han let fik Tilladelse, mod at Jorden blev ufri. Historien har dog glemt at tilføje, at Niels Krag sikkert var en meget streng Godsejer; thi Fyns største Bondeplager *Michel Lange*, f. 1682, † 1756, var i en lang Aarrække hans Ridefoged paa Egeskov og senere Forpagter paa Skjoldemose. Michel Lange var en dygtig Mand og samlede sig en stor Formue, og han blev senere Ejer af Krumstrup og Hofmansgave og en stor Del Bøndergods. Men han

og hans Sønner var raa og grusomme, de udsugede deres Bønder og pryglede flere af dem tildøde, og Sønnen Rasmus dræbte sin Broder Peder Lange paa Krumstrup ved Gift for at komme i Besiddelse af hans Formue, og han døde i Slaveriet. Michel Lange indrettede et Gravkapel til sin Slægt ved Norup Kirke, Hofmansgaves Sognekirke, dette blev senere nedbrudt, og Amtsprovst Lütken skrev da følgende om disse Langer: „Begravelsen selv var anbragt til Skade for Kirken, som den betog Lyset og maatte vække hos de Kirkebesøgende mange ubehagelige Reminiscenser om en Familie, hvis Færd mod Almuen vil opbevares i frygtelig Erindring til de sildigste Slægter.“ Michel Lange synes dog at have staaet højt hos sit Herskab, og han opkaldte sine Børn efter dem — og her er sikkert Grund til at mindes det gamle Ord: „Som Herren er, saa følge ham Svende.“ Michel Langes Sønner tilsatte den store Formue, og Almuen har sikkert glædet sig ved, at de strenge Herrer regerede kun kort.

Niels Krag's Nedlæggelse af Bøndergaarde og hans mange Processer tyder ogsaa paa, at hans Dygtighed har været forenet med Egennytte og Strengthed.

Niels Krag døde tidligt; men hans Enke overlevede ham i 45 Aar. Deres eneste Søn:

14. Frederik Christian Krag,

f. 11. Juni 1726, arvede Skjoldemose, som Moderen dog købte tilbage af ham 1753. Han blev opdragen til Hofmand og ansat som Kammerjunker hos Dronning Juliane Marie. Senere rejste han til Paris, hvor han hengav sig til Udsvævelser og tilsatte baade sin Formue og sit Helbred. Han kaldtes almindelig „den forlorne Søn“. Ved hans vilde og ødsle Liv blev de fire dejlige Godser forgældede, og før hans Død maatte Moderen i 1755 sælge

Løjtved. Han var dog glimrende begavet, og et Digt, som han skrev til Frederik den Femte, viser, at han var en betydelig Digter.

Han døde i Paris 26. Maj 1763, og med ham uddøde den ældgamle og berømte Adelslægt Krag. Han blev begravet i Paris; men i Kværndrup Kirke blev opsat en Mindetavle over ham.

15. Sophie Krag, f. Juell,

var altsaa, som nævnt, bleven Ejer af Skjoldemose ved Køb af Sønnen. Hun nævnes stedse som *Etatsraadinde Krag*; hun var en virksom og god Kvinde; men vistnok lidt svag overfor sin forlorne Søn, som hun tidlig maatte miste, og hendes to Døtre døde som smaa, og det var ikke nok med Prøvelser endda for den ulykkelige Moder, hun var tillige tynget af den trykkende Gæld, som Sønnen havde paadraget hende; det var ikke nok, at Løjtved var solgt, i 1768 maatte hun sælge Flintholm og 1784 Egeskov, saa hun ved sin Død af Kragernes mægtige Besiddelssr kun havde Skjoldemose tilbage. Hun fik 1743 Bevilling til at holde Kro, der først laa i Egeskov By — men senere blev flyttet til Korsvejen ved Kværndrup. 1770 stiftede hun ved Kirken et Hospital for 4 Lemmer, samt et Legat paa 2000 Rd., hvoraf Renterne udbetales til Sognepræsten i Kværndrup.

Etatsraadinde Krag afgav den 2. Sept. 1743 en Indberetning til Kancelliet om sine Gaarde og Godser, hvoraf meddeles følgende:

Mit Gods er beliggende paa det faste Land, saa og af tvende Øer, Avernakø og Drejø, bestaaende. Remarkeable Høje falder ingensteds omkring paa mit Gods, men her og der vel Banker; imellem Egeskov og Stenstrup falder paa den nordre Side høj og bjergagtig Mark, paa

den søndre Side lavt med Eng og Mosejord. Til mine Hovedgaarde og paa en Del af Godsernes Marker er Skov af Eg, Bøg, Esk, Bæverask og Elle, saa meget som jeg til min egen Brug og med Forsynlighed til mine Bønders Udvisning nogenlunde behøver og intet mere. Jorden er middel-frugtbar, besaas med Rug, Byg og Havre, lidet Boghvede samt lidet Svineærter og Vikker til Hjemnytte, dog fordi der mange Steder falder ringe og til bedre Sæd ubekvem Jord, er Havresæden den meste, som saa's, der koster mindst og ikkun forslaar lidet til Bonden til Udgifterne, da de fleste lidet eller intet Korn kan sælge, men maa tage Udgifterne af Kreaturerne, de kan tillægge, samt af Smørsamlingen om Sommeren. Ager- og Eng-Jorden er strøet iblandt hver andre og bruges saaledes, at naar en Mark besaas, slaas og Hø derudi, da Fællesmarken, saavel Ager- som Eng-Jorden, bruges at græsse Kreaturer udi. Ellers falder i Almindelighed Agerjorden dels større end Engene, hvoraf det kommer, at der hos Bønderne er Mangel paa Gøske;*) thi uden Engene nogenlunde ækvivalerer imod Agerjorden, hvoraf den bedste Gødning, nemlig af Høet bliver, maa selvfølgelig en Del Jord af Mangel paa Gøske enten ligge ubesaaet eller og saa's uden Gøske med Havre, som ikkun er Bonden til liden Fordel. Af Rug, Byg og Havre haves ikke alene til fornøden Brug, men endog, naar Gud giver sin Velsignelse paa Jorden, fra Hovedgaarden til Udførsel mere og mindre; men Bonden ikkun nære sig af de første Slags og paa somme Steder købe til Hjælp; men af Havre kan de næsten overalt sælge noget.

Af Frugttræer findes ingen Overflødighed; thi alle har ikke Frugttræer, og naar en Bonde et Aar iblandt kan sælge et Par Tdr. Æbler, har det dermed sit Forblivende.

*) Gødning.

Paa mit Gods er ingen Dyrerhaver. Paa Egeskov holder jeg Stutterihopper.“

Derpaa opregnes de almindelige Slags Vildt, der findes, men Dyr af Hjorteslæggen nævnes ikke. Hun klager over, at Oldenborrer og Snarorme somme Foraar er skadelige for Træer og deres Frugter. „Køer holdes paa Hovedgaardene til Smør og Ost at samle, Bønderne holde og Køer til Mælk og Smør at føde sig med og, om Noget kan skyde over, til Udgifterne; holdes ellers Heste, som udkræves til Arbejdet, Faar til Føde og Klæder, item Svin, Gæs, Høns og Ænder. Luften er en generalement sund.“

Etatsraadinde Krag levede kun et Aar efter, at hun havde solgt Egeskov, og hun døde paa denne Gaard; hun og hendes Mand og de mindste Børn er begravede i Egeskov Gravkapel i Kværndrup Kirke, hvor der findes en Del Indskrifter om dem. Skjoldmose var allerede 1773 testamenteret hendes Fætter eller rettere sagt fjærnere Slægtning:

16. Balthazar Gøbhard v. Obelitz,

som Gaarden nu tilfaldt efter hendes Død. Han var født i København 6. Aug. 1728. Hans Fader var Major B. G. v. Obelitz, Moderen hed Anna Margrethe Lindner. Hans Bedsteforældre var B. G. v. O. til Rammegaard og Ide Juel. Skjoldmoses ny Ejer var en navnkundig Retslærd, han var af en gammel pommersk Adelsslægt, der i det 17. Aarhundrede kom til Danmark med hans fornævnte Bedstefader, hvis Efterkommere ved kgl. aabent Brev af 1. Okt. 1876 anerkendtes som hørende til den danske Adel. — Vaaben: I rødt Felt en paa grøn Jord staaende Glente mod udslagne Vinger, ledsaget foroven af to seksoddede Guldstjerner. Paa Hjelmen en halv opspringende Hest.

Han blev Student 1744 og tog juridisk Eksamen 1749, tog derefter Doktorgraden og blev 1759 Professor i Lovkyndighed. Han lagde i sine Forelæsninger overvejende Vægt paa Romerretten, men manglede ingenlunde sund kritisk Sans og Blik for den nationale Rets Betydning. Alt i alt synes han at fortjene det gode Lov, som hans Samtid gav hans Virksomhed som Jurist. Baden roste den Nidkærhed, han viste i sin Docentvirksomhed, idet han i 7 Aar var den eneste juridiske Professor, der holdt Forelæsninger, og den Iver, hvormed han særlig tog sig af trængende juridiske studerende.

Han udnævntes 1762 til Justitsraad, 1770 til Etatsraad og 1781 til Konferensraad og døde 15. Marts 1806. I mange Aar havde han været blind. Han var to Gange gift: 1. (1762) med *Louise Charlotte Langhorn* († 1763), Datter af Oberstl. og Kommandant M. L. paa Rosenborg, 2. (1769) med *Christiane Birgitte Gaarder*, († 1814), Datter af Kapt. Poul G., han holdt Bryllup med hende paa Egeskov, hvor hans Fader Major v. Obelitz ogsaa døde. Skjoldemose var i Sophie Krag's Tid bortforpagtet, bl. a. til Jens Erichsen; v. Obelitz drev derimod Skjoldemose selv, i 1787 havde han en Fuldmægtig, Bertram Augustini, 1 Ladefoged, 1 Huskolderske og 8 Tjenestefolk paa Gaarden. Dette Folkehold var paafaldende ringe; men det hidrørte fra, at der dengang blev forrettet en stor Del Hoveri af de mange Fæstegaarde og Huse, der dengang hørte under Skjoldemose; men i 1787 boede han ikke selv paa Gaarden.

Da Fru Sophie Krag's Testamente, hvorved v. Obelitz kom i Besiddelse af Skjoldemose, ogsaa har Interesse paa andre Maader, saa meddeles herved et Uddrag deraf.

Sophie Krag, f. Juels Testamente*)

i Favør af Balthazar Gebhard von Obelitz.

1. Hr. Etatsraad Obelitz i København indsættes til Exekutor, saasnart han af Frøken Gaarder eller andre faar Meddelelse om min Død. Etatsraad Obelitz besørger min Begravelse, der skal være ganske tarvelig og stille. Mit Lig sættes paa en Ligvogn og bæres af mine Bønder og hensættes om Morgenen tidlig i Kværndrup Kirke hos min Sal. Mands Kiste. Etatsraaden og tvende af mine Præster skal følge.
2. Etatsraaden anmelder dernæst til Hr. Gehejmeraad og Stiftamtmand Bille, at jeg overlader ham Egeskov Hovedgaard og underliggende Gods, Kirker m. m. for 80,000 Rd, som betales saaledes:
 1. 4,000 Rd. bliver indestaaende i Gaarden og forrentes med 4% til Krags Hospital i Kværndrup til 8 Fattige.
 2. 40,000 Rd., som er min Pantegjæld til Preben Brahe til Hvedholm.
 3. Ligeledes betales 6,000 Rd. Pantegjæld til Madame Hviid i Svendborg.
 7. 30,000 Rd. udbetales til Etatsraad Obelitz — et Aar efter.

Besætning og Inventar følger med i Købet, og ligeledes skulle de kongelige Skilderier og de Kragers Billeder blive paa Egeskov. Alt det øvrige Guld, Sølv, Møbler m. m. tilfalder Obelitz. Ejeren af Egeskov skal vedligeholde Familiebegravelsen i Kværndrup Kirke. Paa denne Maade ønsker jeg, at Gaarden kan blive konserveret i Gehejmeraadens Familie i Fremtiden; men skulde han mod Forventning ikke

*) Fyenbo Landstings Skøde og Panteprotokol 1781—86.

ønske Egeskov, skal den tilbydes Hr. Baron Frederik Siegfried Rantzau.

Skjoldemose

ser jeg gjerne kan blive konserveret og komme i gode Hænder, og jeg overlader og giver den derfor til Højædle og Velbaarne Hr. Etatsraad Obelitz, saafremt han vil antage følgende Conditioner:

10,000 Rd. udbetales til Vedkommende, som skal meddeles; han modtager da Besætning og Inventar, og da hans Frue har været en Del Aar i mit Hus, har jeg sat Penge for hende i Enkekassen og lovet hende 200 Rd. aarlig, saa ophæves dette, naar hun og hendes Mand kommer i Besiddelse af Skjoldemose.

Naar nu Etatsraaden faar af Egeskov 30,000 og af Skjoldemose 10,000 Rd., da udbetales disse 40,000 Rd. saaledes:

6000 Rd. bliver staaende til min Mands Søsterdatter, Fru Baronesse Gersdorph i Jylland, hvoraf hun nyder Renterne paa Livstid, Kapitalen tilfalder da Niels Krag Levetzau.

10,000 Rd. udbetales til Fru Gaarder i Norge, der deles mellem hendes Børn, dog ikke til den Datter, der er hos mig eller til Fru Obelitz.

Capt. Urne og Frue gives 4000 Rd., der efter dem tilfalder Deres Børn.

4000 Rd. tilfalder Frøken Anne Sophie Gaarder, der er her.

2000 Rd. tilfalder Løjtnant Obelitz.

3000 Rd. til Begravelse og Gaver til Tjenestefolkene. Dette er et Uddrag af hendes første Testamente.

Dateret Egeskov, 1. Okt. 1773.

Sl. N. Krag. S. Juell.

Som Laugværge: H. Bille.

Til Vitterlighed: P. Juell. J. F. Urne.

1780, 18. Dec. blev Frøken Anna Sophie Gaarder yderligere tilskrevet 2500 Rd. — altsaa ialt 6500 Rd.

1783, 14, Juni, blev Testamentet forandret saaledes paa Grund af de bedre Tider:

De 80,000 Rd. for Egeskov blev forhøjet til 92,000 Rd. hvoraf udbetales: 40,000 Rd. til Preben Brahe.

4,000 — - Hospitalet i Kværndrup.

2,000 — - forrentes til Præsten i Kværndrup.

46,000 overdrages Exekutor.

Af sidstnævnte Sum udbetales

6000 Rd. til Generalmajor v. Enten (hendes Sl. Mands Søstersøn).

6000 — - Baronesse Gersdorff — ellers omtr. som 1. Test.

Skjoldemose tilfalder Exekutor og hans Frue med Gods, Besætning og alt — frit og uden nogen Gjæld. — Hvis de beholder Gaarden, skal den efter deres Død tilfalde den yngste Søn Frederik, og naar han tiltræder, skal han udbetale sin ældste Broder Ludvig 4000 Rd; hvis Frederik skulde dø førend Forældrene, ser Testator gærne, at de mager det saaledes, at Skjoldemose bliver i de Gaarders Familie.

Skjoldemose blev dog hverken i de Obelitzers eller de Gaarders Eje.

17. Christian Frederik Berg

købte Skjoldemose 1797 for 102,000 Rd. af Konferensraad von Obelitz, i samme Køb medfulgte 201 Td. Htk. Bøndergods.

Den ny Ejer blev født 8. Aug. 1774 paa Hovedgaarden

Skovsbo i Odense Amt; hans Forældre var Godsejer, Justitsraad *Hans Berg* til Skovsbo (f. 1735, † 3. Febr. 1796) og Hustru *Olave Marie Lange*, (f. 1746, † 1814), Datter af *Jens Lange* til Rødkilde, Flintholm og Løjtved.

Familien Berg ejede Skovsbo fra 1767 — 1851.

C. F. Berg var kun 24 Aar, da han købte Skjoldemose, og med stor Dygtighed og Energi udførte han her

Christian Frederik Berg, f. 8. Aug. 1774, † 18. Sept. 1851.

med usvækket Kraft i et langt og lykkeligt Liv et mægtigt Kulturarbejde; hvorved han vandt sig et berømt Navn som en ualmindelig dygtig Landmand og Foregangsmand paa Landbrugets Omraade. Hans Arbejde vandt ogsaa Paaskønnelse, idet han modtog det kgl Landhusholdnings Selskabs store Guldmedaille og desuden udnævntes til Ridder af Dannebrog.

Nedenfor hidsættes en Oversigt over dette Arbejde, som nærmest er hentet fra *Begtrups* Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand i Danmark.

1803 var Gaardens Skyldsætning saaledes:

Hovedgaardstakst, Ager og Eng	22 Tdr.	3 Skp.	2 Fd.	„ Alb.
Ufrit Hartkorn	do.	5	- 5	- „ - „ -
Skovskjold		12	- 5	- „ - „ -

Jordernes Areal:

Agerjord 218 Tdr., Engbund 105, Skovgrund 205 Tdr., som er indfredet. Desuden er indfredet et Skovmaal af 64 Tdr., som før har tilhørt Bønderne.

Gaardens forrige Inddeling var i 6 Marker, men den bliver nu i 1803 inddelt i 10 store Marker, hver paa 23 à 24 Tdr. Land à 12000 □ Al. Alle disse Marker er enten allerede eller bliver snart indhegnede med dobbelte Stengærder, og skal drives saaledes:

1. Brak, dyrket med Vikker til Hø, derefter gødes og pløjes til Vintersæd.
2. Rug eller Hvede.
3. Fældes til Byg om Efteraaret, harves om Foraaret og saas Byg og Kløver.
4. Kløver til Slæt.
5. Tøjres til St. Hansdag, gødes og tværpløjes derefter til Vintersæd.
6. Vintersæd.
7. Ærter og Vikker.
8. Fældes om Efteraaret til Byg, udlægges med Rød- og Hvidkløver og Rajgræs.
9. } Tøjregræsning.
10. }

De 10 mindre Marker:

1. Helbrak, gødes og tværpløjes til Rug.
2. Rug.

3. Byg med Kløver.
4. Kløver til Frø.
5. Kløveren slaas til Staldfodring til St. Hans, brakkes og gødes til Vintersæd.
6. Vintersæd.
7. Kartofler, Kaal og Roer.
8. Byg med Kløver, hvidt, hvortil gødes
9. } til Tøjregræs.
10. }

Af de 10 smaa Marker tages Saasæden til næste Aar. Jordernes Beskaffenhed er muldsandige. Udsæden er omtrent 150 Tdr. af alle Slags. Høavlen er af Engbund omtr. 120 og af Kløver 150 Læs. Besætningen er 80 Køer, 24 Ungkvæg, 10 Faar og 26 Heste, da Gaarden drives uden Hoveri. Til Gaarden er en Lysthave paa 26 Tdr. Ld., som tillige bruges til Frugt- og Køkkenhave.

Tiender: Matrikuls Htk. Tiendeydende Htk.

Ollerup Sogns

Kongetiende 13 Tdr. 5 Skp. 181 Tdr. 1 Skp. 2 Fd. 2 Alb.

V. Skjerninge Sogns

Kirketiende 25 Tdr. 2 Skp. 196 Tdr. 6 Skp. 1 Fd. „ Alb.

Herligheder: Overflødig Ege- og Bøgeskove, samt fornøden Underskov af El og Hessel. Fiskerettighed i tvende store Søer og et Damfiskeri ved Gaarden af 20 Damme, som er indrettede til at løbe ud, og man kan besaa' dem.

Bøndergodset:

Ager og Engs Htk. 133 Tdr. 3 Skp 1 Fd. $\frac{5}{28}$ Alb.

Skov og Mølleskyld 7 - 4 - „ - „ -

Arealet til en Tønde Htk. fra 7—10 Td. Land, af god Art, for største Delen leret.

Beboere: 17 Gaardmænd, som alle er speciel udskiftede. De øvrige Gaarde, som hørte til Godset, er solgte.

32 Husmænd, som hver har 4—6 Tdr. Ld., og af dem er 18 udflyttede paa Jordlodden. Foruden disse en Vandmølle, som maler Gaardens Korn frit, og en Kro paa Godset, som begge er tillagte Jord.

Jordebogs-Indtægten: Penge 974 Rd. 1 M. 9 β , Rug 5 Td., Byg 20 Td., Havre 10 Td., Smør 16 Ld. Lam 17, Gæs 17, Høns 34, Æg 340 Stk., desuden 29 Ugedage og 120 Arbejdsdage af Godsets Husmænd.

Til nærmere Kundskab om det den værdige Ejer har udrettet til denne Gaards Forbedring, giver Udgifveren sig den Frihed at meddele den kyndige Jordbruger og agtværdige Præsts, Hr. Fog i Stenstrup, Brev til det kgl. Landhusholdnings Selskab:

„Ofte har jeg havt den Glæde at indsende Synsforretninger fra adskillige her i Sognene, men ingensinde saa betydelig og prisværdig, som denne vedlagte over Skjoldemose, der viser en af de virksomste og indsigtfuldeste Landmænd her i Landet, som ej har arbejdet af Hensyn at vinde Præmie, men blot at gavne sig selv og sine Underhavende. Ved Hr. Bergs utrættelige og becostelige Flid har han bragt en ufrugtbar Sædegaard til den bedst indrettede og frugtbringende Gaard, hvilket hans ny tilbygte og med Korn fyldte Lader bære Vidnesbyrd om. At saa virksom en Mands Flid skulde være ubekendt, har jeg ikke kunnet overbære, med hans Tilalelse har jeg forrettet denne Synsforretning, som underdanigst indsendes til det kgl. Landhusholdnings Selskabs gunstigste Bedømmelse, hvorledes Hr. Proprietær Christian Berg bør hædres.

Stenstrup Præstegaard, d. 20. Okt. 1804.

L. Fog, Sognepræst.

Resultatet over Synsforretningen over Skjoldemose

Løkker, holden 4. Oktb., er i det væsentlige følgende, at Hr. Proprietær Berg har foretaget og bekostet siden 1798:

Hele Stengærder	210 Favne.
Halve do.	1,323 —
Vandgrøfter	11,271 —
Begækkede Grøfter	1,650 —
Vand- og Fiskedamme	9 Stykker.

Ved Stenenes Oprydning er 23 Tdr. Ld. kommen under Plov, som ej før har været dreven, endvidere 97 Tdr. Ld. rensed for mere end 10,000 Læs Sten, som laa spredt omkring paa Agrene i Gaardens Løkker, hvoraf de anførte Stengærder for største Delen er satte, naar man antager, at hvert 1000 Læs Sten optager 1 Td. Ld. g. Maal, saa kommer endnu 10 Tdr. Ld. til de foreskrevne 23, udgør ialt 33 Td. Ld., hvorved Gaardens Løkker er saaledes rensede, at de kunde opdyrkes og gøres frugtbringende. Den betydeligste Grøftegravning er foretaget omkring Brunemosen, 41 Td. Ld. stor, den var tilforn en en sur Mose, som gav lidet Græs, men bærer nu ypperligt Korn af Hvede, Byg og Bælgsæd. I Sommer avledes her efter 4 Skp. Boghvede 14 Td. 3 Skp. Hovedvandgrøften er 1525 Alen lang og 4 Al. bred, hvoraf 125 Al. er opmurede med Sten paa begge Sider og gennemskaaren med 1000 Fv. dækkede Grøfter. Skovene er indfredede dels med Stengærder, dels med tre Alens Grøft, 10 Kvarter høj, beplantet med Rosa eglanteria, og paa Volden et Rækværk af Egepæle og savede Lægter eller Bøge Rækværk. I en Løkke paa 50 Td. Land, begroet for største Delen med ypperlig Egeskov, deri har for 5 Aar siden været aabne Strækninger, som Hr. Berg har ladet besaa' med 16 Td. Agern, som vokser tæt i en Afstand af 1—2 Alen, og er fra 2—3 Kvarter høje af 5 Aars Væst. Nogle Fiskedamme er gravede i lige Linie

med hverandre, saaledes at den ene kan løbe ud i den anden, og naar de er udløbne kan pløjes og saa's paa Bunden. Paa den opgravede Jord fra en af Dammene fandtes Hvidkaal og Rødkaal af overordentlig Vækst

Alle disse Gærder, Grøfter og Vanddamme har Hr. Berg bekostet med egne Folk, uden Hoveri, uden det, at saavel de hoverigørende, som „solgte“ Bønder har kørt de halve Stene til Gærderne, men Opbrydningen har han selv bekostet.

1799 solgte Hr. Berg sine 8 Gaarde i Ollerup By til Fæsterne selv og paatog sig at gøre deres Hovning. 1802 akkorderede han med de øvrige Bønder om Penge for Hoveriet. Siden 1798 har han bekostet og udflyttet 8 Gaarde og 24 Huse, hver har 4—6 Td. Ld. Endvidere bygget tvende ny Kornlader paa Gaarden og en Smedie med en Kjølle ved Siden, samt anlagt en ny Have i engelsk Smag, 28 Td. Land stor, hvori er plantet 400 Frugttræer, anlagt deri mange Skp. Ld. med Humle og avler i stor Mængde: Kommen, Sennop, Køkkenurter og Kartofler.

For at vise denne virksomme Mands Iver og Lyst ej alene at befordre sin egen Jords bedste Dyrkning, men ogsaa sine Undergivnes, har han aarlig udsat 20 Rd. i Præmier til dem af hans Husmænd, som vise mest Flid med deres Jords og Havers Dyrkning, desuden giver han dem fornødent Havefrø, og han har givet enhver Husmand et Eksempel af Mansas Have-Katekismus. Ja end mere, naar hans Husmænd forrette deres Hovdage efter Fæstehrevene forsvarligt og godt, giver han dem frit Øl og Brændevin tillige med sine egne Folk, saa enhver forretter, hvad han skal, med Flid, Hurtighed og Lyst, og paa den Maade dannes uformærket til at blive virksomme for dem selv og nyttige Borgere.

At denne Synsforretning er rigtig, kan vi, naar forlanges, med Ed bekræfte.

Skjoldemose, d. 5. Okt. 1804.

L. Fog, Peder Hansen, Ole Ottesen,
Sognepræst. Selvejer i Rødme. Gaardforpagter i Rødme.

NB. I Betragtning af det anførte tilkendte det kgl. Landhusholdnings Selskab bemeldte Proprietær Berg sin store Guldmedaille.

Samme Aar C. F. Berg købte Skjoldemose, ægtede han *Elisabeth Hensler*, der var født i Vestindien 4. Juni 1776 som Datter af Ritmester Hensler († i Odense 1789, 52 Aar gl.).

Skjoldemose blev nu med hende som Husfrue et ualmindeligt skønt og lykkeligt Hjem; det unge Ægtepar blev elsket og agtet i Egnen, og deres Gerning lykkedes. De gav deres mange Børn en fortrinlig Opdragelse og Uddannelse; Sønnerne blev dygtige Mænd og Døtrene blev dygtige Kvinder, der tillige var berømte for deres Skønhed og sunde naturlige Dannelse. Efter et langt og veludført Dagværk døde C. F. Berg paa Skjoldemose 16. Sept. 1851; hans Hustru var allerede død 15. Marts samme Aar. I deres Ægteskab var følgende Børn:

1. Olave Marie Christine Berg, f. 1798, g. 24. April 1823 med Thomas Herman Lange, Fuldmægtig i Finanskollégiet.
2. Hans Vilhelm Berg, f. 31. Dec. 1799, † i Vester Hæsinge.
3. Clare Marie Christiane Berg, f. 14. Jan. 1800.
4. Christian Frederik Berg, f. 28. Marts 1801, senere Skovrider paa Holstenshus.

5. Jens Rudolph Johannes Berg, f. 28. Marts 1802, han blev 1851 Sognepræst i Dannemarre, g. m. Anna Thorsen fra Asserstrup.
6. Tønne Carl Emil Berg, f. 2. Septb. 1803.
7. Betty Berg, f. 24. Aug. 1804, g. m. Digteren P. M. Møller, se senere.
8. Vilhelmine Berg, f. 21. Juli 1806, g. m. Propr. Poulsen til Kejrup.
9. Johanne Caroline Berg, f. 1. Maj 1808, g. 10. April 1830 med Godsejer J. Th. Petersen til Kjærsgaard.
10. Margrethe Severine Berg, f. 1. Maj 1808, Tvilling til fornævnte, g. 26. Okt. 1828 m. Godsejer Erik Harding Lange til Rødkilde.
11. Gustav Berg, f. 6. Sept. 1812, † 22. Juni 1830.
12. Julius Berg, f. 5. Maj 1817, Mekaniker i Amerika.
13. Amalie Lovise Augusta Berg, f. 20. Sept. 1821, g. m. Pastor Glahn, Strynø.

Disse Børns Livsstillinger og Ægteskaber viser, at Slægten Berg var en afholdt, anset og dygtig Slægt. Den ene af Døtrene erhvervede sig desuden et smukt historisk Navn ved den Betydning hun fik for dansk Aandsliv ved sit Ægteskab med Digteren Poul M. Møller, denne Datter var:

Betty Berg,

der som nævnt var født paa Skjoldemose 24. Aug. 1804. Jeg skal give et Uddrag af hendes Livshistorie nærmest efter: „Vilh. Andersen: Poul Møller, hans Liv og hans Gerning.“

En Dag i Begyndelsen af Tyverne gik to unge Piger ned ad Købmagergade i København. En ung Mand gik forbi. „Ved Du, hvem det var?“ spurgte den ene af de unge Damer. „Nej, hvem var det?“ sagde den an-

den. „Det var Poul Møller,“ svaredes der. „Aa nej da! hvorfor har Du ikke sagt mig det før. Ham vilde jeg gerne have set paa.“ Den, der talte saaledes, var Frøken Betty Berg, Datter af Godsejer C. F. Berg til Skjoldemose ved Svendborg, som blev Poul Møllers første Hustru. Den anden var hendes Veninde, Frøken Eline von Bülow, Gouvernante paa Skjoldemose, Datter af Oberst von Bølow ved de fynske Lansenerer. Hun blev Poul Møllers anden Hustru.

Betty Berg var dengang overordentlig smuk. I Kresen af de fynske Herregaarde og Præstegaarde, der udgjorde Provinsens selskabelige Verden, var hun den fejrede Skønhed. Paa et stort Bal paa Glorup havde Prins Christian, senere Kong Christian den Ottende, gaaet de adelige Frøkener forbi og vist den dejlige, borgerlige Pige en iøjnefaldende Opmærksomhed. Hun var høj eller dog herligt voksen, hendes Legeme var ikke sart eller fint, men kraftigt og jomfrueligt blomstrende. Ansigtets Linier var meget fine, saaledes især Mund og Hage, men fik af den kraftigt krummede Næse et tydeligt Præg af energisk Bestemthed. Sit tykke kastaniebrune Haar, som hun bar efter Tidens Skik i tunge Krøller fra Nakken, lagde sig fortil i Kruser eller Flammer over Panden. Hendes Øjne var usædvanlig smukke, dybt dunkelblaa. Paa et Miniaturbillede i Familiens Eje, som fremstiller den unge Pige i Selskabsdragt, rød Kjole og Perlesmykker, har Kunstneren, som ganske sikkert ikke har været nogen Mester, med en ganske forelsket Omhu bestræbt sig for ret levende at gengive disse dejlige Øjne, medens Tiden har bleget det brune Haar og den røde Kjole, straalet endnu et Par friske Violer over Kindernes falmede Roser.

Træk af den unge Jomfrus Skønhed genfinder vi i Fyrstedatterens Billede i Digtet „Revuen“:

Hun med den uendelige Blidhed,
 Naar hun mildt fra Guldkareten hilser,
 Nakkens, Armens, uæsten hellige Hvidhed;
 Hun, hvis Pande som en Lilie skinner;

Hun med hine brune Krøllers Vrimmel;
 Hun, hvis Tanker ere tause Digte;
 Hun, hvis unge Liv er Glædens Himmel.

Det var dog ikke Blidheden, som han netop bruger her i Verset og i et Brev til Fru Grüner berømmer som den sande Kvindeligheds Væsen, der var det mest fremtrædende Træk i Betty Bergs Karakter. Som det var at vente, ikke mindst efter den opsigtsvækkende fyrstelige Udmærkelse, var den unge Pige sig sin Skønhed vel bevidst. Hun var en myndig og selvstændig Karakter. I et Brev til Poul Møller fra Forlovelsestiden skriver hun, at en af hendes gamle Venner, en vis Justitsraad, har bedt hende hilse Kæresten og sige ham, at han efter Justitsraadens Mening ret var en Mand for hende, „da Du synsyntes ham at have megen Forstand og en bestemt Karakter, og han troede, en saadan maatte jeg have, da jeg ellers vilde spille Herre; om han har aldeles Uret ved jeg ikke, lidt inklinere sig alle mod mit Temperament til Herskesyge. Men“ — tilføjer hun, — „aldeles Ret har han da i, at Du godt paastaelige, tykke Mand ikke lader Dig regere. Kan min Justitsraad ellers ikke være noget galant og ærlig paa e'ngang?“ Et jævnt Sind havde hun ikke. Hun kunde have Luner og var ofte tungsindig, tildels paa Grund af en Sygelighed, som man ikke let skulde tiltro den blomstrende Pige — hun havde hyppige Anfald af Brystkrampe. I Forlovelsesaaret, fra hvilket der haves flere

Breve fra hendes Haand, formørkedes hendes Sind yderligere ved Udsigten til den nær forestaaende Skilsmisse fra Hjemmet og den store Familie, til hvilken hun med Raceinstinktets Sejhed følte sig knyttet. I Brevene til sin fraværende Ven stikker hun ingenlunde denne Følelse under Stolen. Savnet af Hjemmet og de nære Veninder kan ingen erstatte: „selv ej den kærligste, mest elskede Mand kan udfylde det Øde i vor Tilværelse.“ For sin vordende Svigermoder (Digteren Christian Winthers Moder og Poul Møllers Stifmoder) har hun med Fortrolighed skildret saavel sine legemlige Onder, som sine sjælelige Lidelser og modtager som Svar særdeles kraftige Opstramninger.

Men hørte Betty Berg saaledes som Ewalds Arendse, hvem hun synes at have lignet noget, til de skyggefulde Skønheder, saa kunde hun til Gengæld, naar hun var glad, og naar hun vilde vinde nogen — og hun var af Naturen venlig — være overordentlig indtagende. Hendes Smil skal da have været fortryllende, og Indtrykket af hendes Personlighed saa yndigt, at man me'nte aldrig at have set noget lignende. I en lille Billet til hende fra den allerførste Forlovelsestid nævner Poul Møllet, ikke for at smigrer hende, men af Ængstelse over det altfor gunstige Indtryk, hun gjorde paa hans Venner, hvorledes hun „som naturligvis Enhver,“ har „Øjeblikke, hvori det Indre usædvanlig kraftigen og herligen afspejler sig i det Ydre.“ Et saadant Øjeblik havde det nu været for nylig. „Jeg følte det paa mig selv, at det i det Øjeblik var umuligt andet, end at enhver maatte finde dig yndig. At Brøndsted var blevet indtaget i Dig, er jeg endnu saa vis paa som paa, at jeg lever.“ Og han slutter: „At tænke paa, hvorledes Du tog dig ud i saadanne Situationer gør ordentlig et smertelig behageligt Indtryk paa mig.“ Fru

Rahbek skriver til Poul Møller: „Betty fylder næsten min Sjæl i denne Tid, og jeg siger som min Tante: „Jo, han ved nok, hvordan han vil have det.“ At imidlertid min larmende Begejstring for Betty vil opvække en hel Del Jalousie hos mine Venner, forudser jeg og gaar den trøstig i Møde; thi jeg vil nok lide lidt for Bettys Skyld.“

Fru Rahbek skrev ogsaa i et smukt Brev til Betty, at hvad der især fornøjede hende i Forestillingen om hendes udkaarne Pars huslige Lykke, var den sjældne Omstændighed, at de saa ganske var Magen. Der var noget Poul Møllersk hos Betty, og Familietradition og gamle Folks Erindring har bekræftet Rigtigheden af dette.

Hvad der drog Poul Møller saa stærkt til Betty Berg, var da først og fremmest hendes Naturlighed. Hun var som han selv overordentlig ærlig, sagde sin Mening ligefrem og gav ikke Køb, men indlod sig, hvad der næppe i de Tider er blevet fundet ret sømmeligt for en ung Jomfru, i Disputer med Mandfolk. Betty skriver saaledes til Kæresten, at hun slet ikke yndede den Historie, da „I tolv Herrer i Jeres Ubesindighed og Overmod“ angreb Baggesen. Hun kunde heller ikke lide Fru Rahbeks „larmende Begejstring“ over Poul Møller. Hendes Breve til ham var „særdeles lange, fornuftige og venskabelige.“ Af dyre Forsikringer og ømme Tilstaaelser indeholde hendes Breve intet, kun et Par Steder læses de Ord: „Min søde Ven!“ med Streg under. Hendes Stil er frisk og naturlig og ganske ulitterær, stærkt farvet af provinsiel Ejendommelighed. Netop denne ubesmittede Oprindelighed hos den dejlige danske Pige maa have henrykket Poul Møller. Han, som nylig var undsluppen den københavnske Damekultur, traf her i den fynske Pige en Kvindelighed, som ingen „Quindelighed“ haver skændet. Hun gør et homerisk Indtryk paa ham.

„Mest, jeg finder, Du ligner Kronions Datter Athene,
 Da Du saa dejlig af Aasyn est og saa herlig af Rejsning.
 Stammer Du ned fra en dødelig Slægt, som bygger paa Jorden,
 Trefold salig er da Din Fader og Moder,
 Trefold salig er Brødrenes Flok; thi sødt deres Hjerte
 Stedse maa varmes i Brystet af Fryd for en saadan Pige,
 Naar slig Lilievand de skue til Dansen at hengaa.
 Fremfor Alle dog mest jeg den Svend lykkelig maa prise,
 Som for sin Skjenk kan vinde den Pris at føre til Hus Dig;
 Thi sligt dødeligt Væsen jeg aldrig skued for Øjne,
 Hverken en Mand eller Viv; ved Synet betager mig Studsen.“

Betty havde ikke fremtrædende æstetiske Interesser; men hun havde gode Kundskaber og en sund naturlig Dømmekraft at holde sig til. Mest Sans havde hun for Livets uskrevne Poesi, Naturen elskede hun meget. Hun fortæller Kæresten, hvor glad hun er for at kunne opholde sig i Haven paa Skjoldemose ene med sit Arbejde eller sin Annette (Komtesse Annette Molkte, hendes bedste Veninde):

„Hvor ofte har det dog ikke vederkvæget mig i Naturen omkring mig at genfinde min sørgmodige, melankolske Stemning, som desværre er saa herskende hos mig. Jeg kan ikke sige Dig, hvad det er for behagelig rædsom Følelse for mig at lytte efter den hule Drønen og Træernes traurige Susen, jeg kunde forgaa' i den Nydelse. — Dog, hvor er jeg kommen til at tale herom! Tilgiv, min Ven! jeg trætter dig vist. Eller le'r Du kanske af mig og kalder mig sværmerisk? Poul, det maa du ikke; thi det er jeg bestemt ikke; men Naturen har altid talt saa mægtig til mig, og den har af alle bedst trøstet mig og vil, jeg føler det, evig bedst kunne det.“

Foranstaaende er i Korthed Billedet af Betty Berg som ung Pige i hendes Hjem, det dejlige Skjoldemose, som hun vedblev at elske over alle andre Steder hele sit Liv.

Før jeg gaar over til at omtale, hvor udmærket en Hustru og Moder hun blev, skal jeg meddele lidt om hendes Frier:

Poul Martin Møller.

Han blev født 1794 i Uldum Præstegaard og var Søn af den dygtige Biskop Rasmus Møller. Han var glimrende begavet og tog meget hurtigt sin theologiske Embeds-eksamen. Han blev derefter 1819—21 Præst paa et Kina-skib, og fra Sydhavet hjemsendte han det dejlige Digt: „Rosen blusser alt i Danas Have“, og senere skrev han mange ypperlige Digte og Fortællinger. Derefter var han fra 1822—26 Adjunkt i København, 1826—30 Professor ved Kristiania Universitet og fra 1830 til sin Død 1838 Professor i Filosofi ved Københavns Universitet. Hans elskværdige Personlighed gav ham en ualmindelig Indflydelse som Lærer, og som filosofisk Forfatter indtog han en betydelig Plads og blev dybt savnet ved sin tidlige Død.

Betty Berg havde allerede beundret ham som Digter, før hun kendte ham personlig, og der blev knyttet et Kærlighedsbaand mellem de to udmærkede Mennesker, som varede til hendes Død. De traf første Gang sammen ved et Besøg hos Poul Møllers Søster, der var gift med Pastor Bresdorff i Ollerup. Søsteren var meget indtaget i Bettys Elskværdighed, da hun havde været en venlig Beskytterinde for hende, da hun kom til Ollerup.

Poul Møller blev stærkt forelsket i Betty Berg, og til sin Fader udtalte han, at hun var en Pige, som han uden Tvivlraadighed vilde gifte sig med, hvis hun vilde.

Han skrev ogsaa til sin Søster: „Lykkelig den Kone, der har en saadan Veninde som Betty Berg! Lykkelig den Mand, der har en Kone, der har en saadan Veninde som Betty Berg!“ Fortsættelsen:

„Fremfor alle den Svend jeg mest lykkelig maa prise o. s. v.“, har han vel beholdt for sig selv. Men kort Tid efter, da han traf Pigen i København, hvor hun var taget over for at besøge sin syge Søster, gift med Fuldmægtig Th. Lange, sagde han hende det. Han var da for faa Dage siden bleven udnævnt til Lektor i Kristiania. Han maatte haste og bad hende om at svare straks. Hun svarede ja, men synes at være bleven overrasket; thi et Par Dage efter, da de atter saa's, bad hun ham holde deres Forbindelse hemmelig af Hensyn til Forældrene, hvis Samtykke endnu ikke var indhentet, og hun bebrejdede ham hans Ængstelse som unyttige Griller. Hun var dog ogsaa bange for, at hun følte mere Velvillie og Agtelse for end Kærlighed til ham. Hendes Betænkeligheder overvandt dog, særlig ved den Brevveksling hun førte med Poul Møllers Stifmoder. Han rejste nu til Kristiania og i Løbet af Vinteren vekslede de lange og fortrolige Breve, der førte dem nærmere sammen.

Der blev dog talt om Bettys Kølighed over for hendes Elsker. En Maaned før han kom at hente Bruden, havde der været stor Fest paa Skjoldemose. En Søster af Betty havde holdt Bryllup, og en elegant og rig Købavner havde vist Betty galant Opmærksomhed, hvorover hun følte sig smigret; men denne Fristelse blev dog heldig overstaet.

I et dejligt Sommervejr stod saa Poul Møllers og Betty Bergs Bryllup i Juni 1827 paa Skjoldemose. Saa smukt et Brudepar som de to, der den Dag gik op til Alteret sammen: den dunkelblonde, blomstrende Jomfru i den hvide Kjole, efter den Tids Mode af Bobinet med pragtfulde Broderier, og den mandige, statelige Poul Møller, havde man vist aldrig set i den lille Landsbykirke. Om Aftenen var der stor Stads paa Gaarden, fuldt op af

Gæster, Dans og Musik af den musikalske Familie Simon- sen fra Svendborg. Poul Møller straaledede; men Bruden var stille, og da en af hendes Veninder sagde: „Nu er Du da glad Betty, saa dygtig og berømt en Mand, Du har!“ saa svarede hun: „Ja vist, og dog vilde jeg gerne bytte med hende der,“ idet hun pegede paa sin Søster, som sad sammen med sin Forlovede, en brav og jævn Landmand, Harding Lange fra Rødkilde.

Det var naturligtvis Afskeden fra Hjemmet og den dejlige Natur, som hun frygtede for at ombytte med By- livet i Kristiania.

Det unge Ægtepar var myndige og bestemte Per- soner, og i den første Tid kom det ofte til lidt Uenighed, og Biskop Møller raadede dem der for til Ydmyghed, der er den sande, varige Kærligheds Kilde, og deres Ægteskab var derefter ualmindelig lykkeligt, og Betty jublede over sine Sønner. Men hendes Helbred var ikke godt, og hun led af Hjemve ligesom sin Mand.

Det var derfor en stor Glæde for dem, at han ud- nævntes til Professor i København, og Betty var henrykt over, at de kom til at bo paa Vesterbro, fordi der hørte en stor Have til Huset. Her levede de nu et Par lykkel- lige Aar, og fra deres indre Harmoni kom en klangfuld, blød Ro, som holdt Stand, i hvad Dagene end bragte.

Deres Lykke varede dog kun kort. Betty var svag efter sine tre Sønners Fødsel og blev angreben i Lun- gerne, hun længtes efter Skjoldemose, men hun var for syg til at rejse. To Maaneder før sin Død dikterede hun et Brev til sin Moder, hvori det hedder: „Jeg har i Vinter været ved at forgaa af Længsel efter Eder. Jeg vilde blot lægge mit Hoved op til Dig, jeg synes saa, det maatte hjælpe mig, men der er længe til, forinden jeg kan komme til Dig, og længe til forinden jeg skal høre

Din Stemme, jeg er grumme svag, vist meget svagere, end min søde Moder tror. Maaske jeg ikke skulde klage saa meget for Dig, søde Moder, som har saa meget bedrøveligt foruden at tænke paa, men jeg har ikke talt saa længe med Dig, saa det gør mig saa godt at tale med Dig.“—

Den 15. Maj 1834 døde hun, endnu ikke 30 Aar gammel. Poul Møller var taus og sørgede inderligt; men hendes Død bragte ham nærmere til Tro paa et evigt Liv, og han blev overbevist om, at Liv og Død i det større er Gentagelser af den samme Afveksling, som ligger i Søvn og Opvaagnen.

Hans berømte Afhandling om Menneskets Udødelighed er Bettys Gravmæle. Over den staar Tankens Ørn og Gravens Urne.

Betty Møller, født Berg, fik stor Indflydelse paa dansk Aandsliv, for det første ved den udmærkede Indflydelse hun havde paa sin Mand, saa han kunde yde udmærkede Arbejder som Digter og Filosof, for det andet ved den Indflydelse hun havde i de Krese, hvori hun færdedes i Kristiania og København, sidstnævnte Sted særlig i Hejbergs, Rahbeks og Christian Winthers Hjem. Ved sin Skønhed, Aandrighed, Elskværdighed og sunde naturlige Dømmekraft tilførte hun disse tildels overforfinede Krese et sundt og værdifuldt Tilskud af landlig Dannelse og Naturlighed.

18. Lehns greve Albrekt Christopher Schaffalitzky de Muckadell.

til Grevskabet Muckadell købte Skjoldemose 1854 af C. F. Bergs Arvinger. Han havde tiltraadt Grevskabet efter sin Faders Død 7. Februar 1833 og var gift med Ludovica Augusta Lind von Bülow.

Kun faa Mennesker har været saa elsket og højagtet af høje og lave som denne Greve, og hans samtidige sørgede for at bevare dette Minde hos Efterslægten ved en Mindestøtte, rejst udenfor Brobygaard; den afslørede 31. August 1859. Støtten bærer følgende Indskrift:

„Kammerherre, Lehns greve Albrekt Christopher Schaffalitzky de Muckadell, født paa Arreskov d. 24. Marts 1800, død paa Brobygaard d. 6. April 1858, sattes dette Minde af Grevskabet Muckadells Fæstere og Andre, som med Højagtelse og Taknemmelighed mindes den Afdøde.“

Bagsiden har:

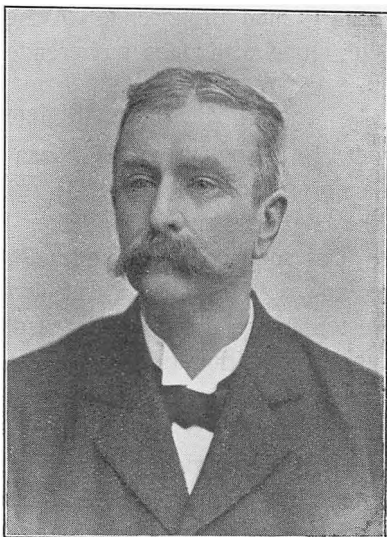
„Ej blot paa dette Sted vi rejse ham et Minde,
I Hjærtets Kjærlighed et større er at finde.“

Lehns greven ejede Skjoldemose i fire Aar til sin Død i 1858. Derefter arvedes Gaarden af hans Søn:

19. Hofjægermester, Baron Carl Henrik Ditlev Vilhelm Schaffalitzky de Muckadell, R. af D.,

født 13 Februar 1843, død 10. Oktober 1901. Han var en afholdt og livsglad Jorddrot; men Penge samlede han ikke. Han var en anset og dygtig Hippolog; og ved den Uegennyttighed og Kyndighed, hvormed han virkede for den lettere Hesteavl paa Fyn, har han indlagt sig betydelig Fortjeneste. Baronen restaurerede Skjoldemoses Hovedbygning og forskønnede den meget; han lod alt Kalkpudset fjerne, saa de gamle smukke Munkesten atter kom frem og opførte de takkede Gavle, han nedrev ogsaa nogle Smaabygninger, der tog Synet fra Hovedbygningen, disse havde været brugt til Økonomilejlighed, hvortil Kælderen i Hovedbygningen nu blev indrettet, ligeledes indsatte han ny og større Vinduer i Hovedbygningen, og denne blev nu smuk og stilfuld.

I Vinteren 1881 nedbrændte Mejeribygningen, Hestestalden og en stor Lade; men Hovedbygningen tilligemed den saakaldte „gamle Lade“ og Svinehuset reddedes, og disse er nu de eneste Bygninger fra den ældre Tid. De nedbrændte Bygninger blev derefter opført stilfuldt og praktisk indrettet. Til Materialier blev anvendt Kampesten fra Gaardens Grund og Træ fra Gaardens Skove. Baron

Baron C. Schaffalitzky de Muckadell

levede ugift, og efter hans Død blev Skjoldemose overtaget af hans Broder:

20. Lehnsgrøve Erik Engelke Schaffalitzky de Muckadell til Grøvskebet Muckadell,

født 25. December 1834, død 18. Januar 1905, gift med Bernhardine Kosegarten, født 28. Maj 1834.

I den Tid Lehnsgrøven var Ejer af Skjoldemose blev der ikke kostet noget paa Gaarden, da det var Bestemmelsen at sælge den. Gaarden blev drevet af en gift Forvalter, der havde Folkehusholdningen og boede i Mejeribygningen, medens Hovedbygningen stod ubeboet.

Efter Lehnsgrøvens Død solgte Dødsboet „Skjolde-

mose“ med tilhørende Avlsgaard „Skovsgaard“ for 370,000 Kr. til dens nuværende Ejer:

21. Justus Sigismund Ulrich,

født 14. September 1871 paa Lindholm ved Roskilde, Landbrugskandidat i 1894, gift med *Ingeborg Marie Krenchel*, Datter af Apotheker Krenchel i Holstebro.

Det samlede Areal under Skjoldemose og Skovsgaard er nu ca. 800 Tdr. Land, hvoraf 380 Tdr. Ld. Ager, Resten Skov, Park og Gaardsplads; desuden hører Ollerup Sogns Kongetiende, 6 Fæstehuse og et Lejehus med fra 3 til 9 Tdr. Ld. og nogle jordløse Huse til Skjoldemose.

Godsejer Ulrich har udført et stort og dygtigt Arbejde i den Tid, han har ejet Godset.

Hovedgaardens Bygninger, som efter Branden var gode, var ret vel vedligeholdte; men Skovsgaard var en Del forfalden.

Skjoldemoses Have var forsømt, og Frugttræerne var gamle og daarlige.

Damfiskeriet var helt forfaldent.

Jorderne var i ret tarvelig Kultur og noget forurenede.

Besætningen var lovlig lille.

Skovene var gode, især de ældre Bevoksninger, hvorimod de yngre næsten alle var prægede af 1) for vid Plantning, 2) forsømt Efterbedring og 3) Mangel paa Udrensning; ligesom Afvandingen var forsømt, og Vejene daarlige.

Disse Mangler er nu heldig afhjulpen, og Skjoldemose er atter som i fordums Tid et dejligt og værdifuldt Herresæde, rigt paa gamle og gode Minder.

Den Bøving-Jacobsenske Slægt.

Blade af gamle Faaborg-Familiers Historie.

Ved Lærer *F. F. M. Jacobsen*, Ringe.

I.

Midt i Syttenhundredaarene var min Tipoldefader paa Mødrenesiden, Morfars Farfar, Frands Johan Gerhard Bøving,*) Apoteker i Faaborg, eller som det hedder i gamle Dokumenter „Kgl. Mayestæts Privilegert Apoteqver“; han fik Bestalling som saadan 1758 og nævnes som „Apothecker-Svend“ af København, da han Aaret forud købte Apotekets Bygninger for 1800 Rigsdaler.**)

Han var en Præstesøn, født i Kirck-Timcke i Bremens Stift 1721,***), giftede sig 1760 og døde i Faaborg den 22. November 1789.

*) Andre Former af Navnet er Boewing, Bøwing.

**) Hans Formand *Sigmund Dirck* af Altona havde 1754 købt Apoteket for 1900 Rdl. af *Nikolai Gold* (eller Goltz), der 1749 havde købt det af *F. L. Vette*, som havde grundlagt det 1737.

***) Han var altsaa født Aaret efter Elleveaarskrigens Afslutning. I denne Krig (1709—1720) havde vi erobret „Bremen og Verden“, der under Krigen var overladt Hannover. (Kong Fr. III var som Prins Biskop over disse Provinser).

Hans Hustru hed *Magdalene Jensdatter Orten**) og fødtes i Varde den 3. Juni 1722; hun opholdt sig som ung Pige paa Hvedholm og døde 1791.

Om denne Apotekerfrue — man brugte iøvrigt dengang, ja op over Midten af det følgende Aarhundrede Titlen „Frue“ kun om Rangspersoners Hustruer — fortælles, at hun, medens de fleste af den øvrige Husstand sov til Middag, med Hjulbør ved Lavvande hentede Fyld fra Havbunden og paa den Maade inddæmmede fra Strandkanten paa Faaborg Vestremark den Tofte, som nu grænser op til Nygade.

Hvorledes hun tog sig af sine Folks Opdragelse, viser følgende lille Træk: en Provisor Poulsen var en Middag hurtig færdig med sin Steg og ønskede mere, hvad Husmoderen ogsaa rakte ham, idet hun bemærkede: „Brød til, Monsieur Poulsen!“ — et „vinget Ord“, der har holdt sig levende i de følgende Slægtled.

Som Enke oprettede hun et Legat for Trængende i Faaborg (Fundats af ²¹/₁₀ 1791).

Begge begravedes de i Kirkens Kor, medens alle 3 Klokker lød fra „Klokketaarnet“ — dette staar som bekendt midt i Byen, medens Kirken ligger i en Udkant. — Sognepræst David Rasmussen Fog (1787—1805) holdt Tale ved Graven; der var Musik fra Orgelet, og Vokslys givne til Kirken.

Det var i de Tider ikke ualmindeligt, at der ved „velfornemme“ Folks Død skænkedes Lys til Kirken. Ved Begravelsen bar unge Mænd saa Alterstagerne med Lysene, paa hvilke et Navneskjold med Sørgeflor var anbragt, (utændte) i Spidsen af Ligtoget fra Hjemmet til Graven.

*) Orten er et Stednavn, Landsby i Varde Vester-Landsogn.

I min Barndom har jeg *en* Gang set denne Skik gennemført og hørt Tale om, at det var meget anstrengende for de unge Mennesker at holde „Processionen“ ud med de svære Alterstager.*)

Disse gamle Apotekerfolk havde 3 Sønner Preben, Johann Georg Wilhelm og Niels Orten.

Preben Bøving var født den 25. April 1762; højædle Frøken Anna Elisabeth Brahe bar ham til Daaben, og blandt Mandsfadderne var højædle Preben Brahe, efter hvem Barnet altsaa blev nævnt op**), og velædle Jens Orten, Barnets Morbroder, hvis Gravsten findes sat op i Vaabehuset i St. Knuds Kirke i Odense og hvorpaa læses: „Herr Jens Orten, forhen Kgl. Maj. virkelig Kammer-Raad, By- og Raadstueskriver samt Notarius publicus her i Odense, født i Aaret 1728 og død i ugift Stand 1802“.

Den nævnte *Preben Bøving* blev Student fra Odense Skole 1781 og tog theologisk Attestats 1785, blev 1791 Præst i Vignæs paa Laaland og giftede sig næste Aar med *Johanne Jacobsen*, Datter af Poul Jacobsen. (Se Side 70).

Johann Georg Wilhelm Bøving fødtes 1763 og blev døbt af den residerende Kapellan (1762—75) Jacob Paulin Clausen***) og blev Faderens Eftermand paa Apoteket, idet han efter at have bestyret Apoteket et Par Aar for sin Moder i 1791 overtog det for egen Regning; samme Aar ægtede han førnævnte Poul Jacobsens yngste Datter *Mette Marie* (se Side 70.)

*) Maaske var det ved Agent L. P. Voigts Begravelse 1859. Hans Hjem var ved Vesterport, og det var en lang Vej til Assistentskirkegaarden, som laa paa Østerbro.

**) En saadan Opnævnelser efter en eller flere af Fadderne forekommer af og til ogsaa længere op mod vore Dage.

***) Fra ham nedstammer den kendte Sognepræst i Ryslinge, *Johannes Clausen*, der døde som Sognepræst i Vonsild.

Bankdirektør *Fr. Lindberg* ejer en interessant Samling af smaa Familieportrætter, hvoriblandt to forskellige af dette Ægtepar, som er Fru Lindbergs Faders Forældre;*) det ene er fra den franske Revolutionstid, det andet fra Napoleonstiden med de for de Tider ejendommelige Dragter.

Johann G. W. Bøving døde 1828; han skildres som en dygtig Apoteker, som en dygtig Forretningsmand

Johann G. W. Bøving
Apoteker i Faaborg

og Hustru Mette Marie Jacobsen
Datter af Købmand i Faaborg
Poul Jacobsen.

(Dragterne efter Revolutionstidens Mode).

og tillige som en ydmyg og elskværdig Karakter. Han dyrkede i den store Strandtoft til Apotekerbrug Urter og Rødder, som hans Hustru og Døtre „med Handsker paa“ sorterede. — Han havde 5 Tdr. Land Ejendomsjord og 15 Tdr. Land i Forpagtning fra Hvedholm og holdt 10 Køer, 3 Heste og 4 Svin. — En Bondemand kom en Dag ind paa Apoteket, og idet han

*) Fru Lindberg er Datter af Skovrider Poul Jacob Bøving.
(Se Side 71).

anførte, at han havde hørt, at alting kunde faas her paa Apoteket, spurgte han, om han ikke kunde faa en Skæppe Kartofler til at lægge; den gamle Apoteker, som ellers ikke drev Kartoffelhandel, svarede godmodig: „Jo, saamænd kan Du saa,“ og Manden fik, hvad han ønskede. Iøvrigt var der noget om, at man kunde faa „alting“ paa Apoteket, thi dengang solgtes der foruden Medicinalvarer

Johann 'G. W. Bøving
Apoteker i Faaborg

og Hustru Mette Marie Jacobsen
Datter af Købmand i Faaborg
Poul Jacobsen.

(Dragterne efter Napoleonstidens Mode).

ogsaa alle Slags Kolonialvarer; ja, Sukkertøj og Postpapir, Krudt og Hagel m. m.

Niels Orten Bøving, de gamle Apotekerfolks tredie Søn, født 1767, blev juridisk Kandidat og Kasserer ved Nationalbanken i København.

II.

I Begyndelsen af Syttenhundredaarene besad min Tip-

oldefader paa Fædrenesiden, Farfars Farfar, *Jacob Poulsen*, som Fæster under Hovedgaarden Stensgaard i Svanninge Sogn ved Faaborg, den nu saakaldte (gamle) Dahlkildgaard. For hans Søn *Poul Jacobsen*, født 1717, udstedte Etatsraad *Hein**) paa Stensgaard følgende Fripas, dateret $14\frac{1}{2}$ 1735:

„Nærværende Poul Jacobsen, gl. 15 Aar, Barnefødt paa Steensgaard Gods udi Svanninge Sogn, har opholdt sig og tjent hos sin Fader *Jacob Poulsen* udi Svanninge, og der stedse forholdt sig skikkelig og Vel, og som hand nu andetsteds agter sin lyche at forsøge, saa meddeelis ham dette Beviis, at han med minde og Villie herfra Godset er Vorden demitteret.“ —

Stavnsbaandet, som paalagdes i Februar 1724, forbyder nemlig Karle fra 14 til 35 Aar at forlade det Gods, hvortil de hører.

Den nævnte *Poul Jacobsen*, som da var 18 Aar — Fripasset gør ham, som man vil se, 3 Aar yngre — gik nu til Søs fra Faaborg, sejlede med det østindiske Kompagnis Skibe, til sidst som „Bedstemand“.

Han gjorde 3 Rejser til Kina, dengang noget ualmindelig, „da man endnu ikke havde lært at benytte sig af Passaten, varede hver Rejse henved 3 Aar.“ Han erhvervede sig da ogsaa Kendingsnavnet „*Poul Kinafarer*“.

Ved at sætte sine Penge i kinesiske Varer og handle for egen Regning, samlede han saa meget, at han i Aaret 1744 kunde nedsætte sig som Købmand i Faaborg. Hans Borgerbrev er udstedt af Jørgen Jacobsen, „Kgl. Majestæts tilforordnede Borgmester og Postmester udi Faa-

*) Etatsraad *Fr. Hein* købte Stensgaard 1712; han var en udmærket Administrator, der allerede 1740 forsøgte en Udskiftning; han døde 1751.

borg“ (1722—1766) „under Byens Indsegl og Raadstueskriverens Haand.“*)

1748 ægtede Poul Jacobsen Mette Marie Hansdatter Storm, født 1727 paa Gaarden „Høbbet“ i Brahetrolleborg Sogn. (Vielsesbrev er udstedt for dem af Kong Fr. V, 24. Maj 1748).

Fra en af sine Rejser havde han som Foræring til

Mette Marie Hansdatter Storm, f. 1727, d. 1814.

1748 g. m. Købmand i Faaborg Poul Jacobsen.

hende hjembragt et Kaffe- og Testel af fint kinesisk Porcellæn med Navneslyngningerne P. J. S. og M. M. H. D. med forgyldte Bogstaver; ovenfor en Grevekrone i rødt

*) Fornavnet skrives til forskellige Tider og paa forskellige Steder: Pouel — Povel — Poul eller Paul. — 1746 stod Monsieur *Povel Jacobsen* Fadder til Hans Lauridsens og Maren Ibsdatters lille Datter Anna Kirstine.

og forgyldt og nedenfor to brændende Hjerter i rødt; enkelte Dele af disse Stel er endnu i hans Efterkommeres Eje, andet er ødelagt eller bortsolgt.

Ægteparret boede deres første Aar, saavidt vides, paa Hjørnet af Kapellanstræde og Østergade, men flyttede senere højere op i Gaden nær Torvet til en Gaard, som de købte 1754. Den havde tilhørt den i Slutningen af det forrige Aar afdøde Sognepræst for Faaborg og Diernisse (1741—1753) Mathias Worm Seerup og er af den gejstlige Skifteret tilskødet „Høvagtbare og Velfornemme Hr. Poul Jacobsen, Borger, Kiøb- og Handelsmand i Faaborg, som Høystbydende“ ved tredie og sidste Auktion med 303 Rigsdaler.

Denne Ejendom laa paa Nordsiden af Østergade og havde en Karnap, der indtog hele Fortovets Bredde; den omfattede en 18-fags 2-etages Bygning med 2 Sidelænger, Gaardsplads og Have med Udgang til Grønnegade.

1763 indkøbtes en Naboejendom (hvori der tidligere skal have været Rytterkaserne), som laa Vest for den nævnte med Facade mod Torvet, for 320 Rigsdaler.

Dette Hus blev 1827 afløst af en grundmuret, for sin Tid næsten herskabelig, Bygning, som forbandtes med den gamle Gaard ved en høj, hvælvet Port og opførtes af Poul Jacobsen Kinafarers yngste Søn.**)

*) Denne bestod af Provsten i Salling Herred *Niels Nye-kierch*, Sognepræst for Vesterhæsinge og Sandholtslyndelse, og hans medkommiterede Sognepræsterne *Hans Juel Aabye* i Svanninge og *Lauritz Lillelund* i Jordløse-Haastrup.

***) Den nye Gaard fik Matr.-Nr. 88 A, Sognepræst Seerups tidligere Ejendom fik Nr. 88 B & C; muligvis har Hjørneejendommen ved Bøjestræde hørt med til Poul Jacobsens Ejendom. I de senere Aartier er Facaderne hele Vejen moderniserede; de ny Nummere er Nr. 2 (88 A), Nr. 1 og 3 (88 B), [Nr. 3 har til Dels bibeholdt Bindingsværks-Facade], Nr. 5 (88 C).

Som Eksempel paa hin Tids Jordpriser kan nævnes, at Poul Jacobsen i 1764 købte 3 Skpr. Land for 33 Rigsdaler dansk Courant; iøvrigt ejede han ikke ubetydeligt Jordegods, dels paa den østre, dels paa den vestre Hed, og 7 eller 8 mindre og større Skibe i Søen, blandt hvilke et var nævnt op efter hans Hustru og et efter Herren paa Holstenshus.

Forretningen kom efterhaanden til at omfatte — for nogle Grenes Vedkommende, dog maaske først i de følgende Slægtled — Korn-, Kolonial-, Isenkram-, Tømmer- og Manufakturvarer, og der var Maltgøroeri, Bryggeri, Brænderi og Kreaturstald i Gaarden.

Til daglig Brug var Familiens Klædedragt tarvelig. Uagtet Poul Kinafarer var en af Byens største Købmænd, gik han dog til daglig i Træsko og med hvidt Forklæde, hvad ogsaa viser, at han ikke holdt sig for god til at tage Del i al Slags Arbejde.

I Modsætning til den jævne Dagligdragt var Stadsdragten særdeles fin baade i Stof og Snit.

Et oliemalet Brystbillede — det er i min Fætters Dyrnlæge i Ørbæk P. G. Forbech-Jacobsens Eje — i Legemsstørrelse af Poul Kinafarers Hustru viser hende i blaa Silkekjole, nedringet med store Pufærmer; Hals og Bryst dækkes af et Tylls Tørklæde besat med Piber, Hovedet af et stort Sæt, som runder ud over Tindingerne og er besat med en Mængde Tylls Piber.

Postdagen samledes Byens Skippere og Købmænd hos ham; man hørte Postefterretninger, drøftede disse, satte Priser paa Korn m. v.

Ved saadanne Lejligheder gaves Tobak og gammelt Øl. Paa Væggen hængte et Brædt med smaa engelske Kridtpiber, hvor Gæsterne forsynede sig, og man røg Biskopstobak til 1 M. pr. ₤; Øllet nødtes af et stort

Birketræskrus, afdelt ved Pinde („Pæle“, Pægle; smlgn. „at drikke til Pæls“). Ved saadanne Lejligheder blev vel ogsaa en eller anden god Smuglerhistorie givet til bedste; man gjorde sig ingen Samvittighed af at føre Toldvæsenet bag Lyset. Hovedsagen var, at Smugleriet lykkedes, og jo mere voveligt det havde været, og jo mere Sne-dighed, der var udfoldet, des bedre. Man havde hemmelige Rum til Opbevaring af Smuglergods. I min gamle Fædrengaard var et Kælderrum med en skjult Nedgang og paa et af Lofterne et godt gemt mørkt Rum, der endnu i min Barndom gik under Navnet „Smuglekammeret“.

Var der Selskaber af Byens Honoratiores, var Dragter og Opvartning selvfølgelig helt anderledes; Børnene præsenteredes i deres Stadsdragt, og Gæsterne henvendte et eller andet nedladende venligt Ord til dem, hvorefter de forsvandt til Børnekammeret.

Den gamle Gæstfrihed, som nu i Almindelighed kun findes paa afsides Egne, fornegtede sig ikke i Huset, hverken i dette eller de følgende Slægtled: Slægtninge og Venner tog ind *der* efter stor Maalestok, og intet blev holdt for godt, saa at man uden stor Overdrivelse vil kunne sige, at Huset var som et Gæstgiversted, hvor der, vel at mærke, ikke toges Betaling.

Husbondes og Madmoders patriarkalske Stilling overfor Børn og Tyende, som vi kender fra Holbergs Tidsalder, fandtes ogsaa i dette Hus som i andre borgerlige Huse i Faaborg paa den Tid. Tyendet blev gammelt i Gaarde og var Genstand for Omsorg, saaledes som *det* f. Eks. viser, at da en Søn overtog Forretningen, var der blandt Betingelserne ogsaa de, at en gammel Handelsbetjent og en gammel Røgter skulde følge med og forsørges til deres Død.

Poul Jacobsen døde 1775; han blev nedsat i den aabne Familiebegravelse, som fandtes i Korets nordre Side indtil Kirkens Istandsættelse i 1857—58; paa Gravtavlen læstes: „Her hviler nu i Herren Den i Live Welædle og Welfornemme, Nu hos Gud Salige Poul Jacobsen, tilforn Kiøb- og Handelsmand i Faaborg, Født den 3. Januarij Anno 1717. Efter at have Levet med sin Kiere Hustru Mette Marie Hansdatter Storm i et Kierligt og Gudeligt Ægteskab udi 28 Aar og 8 Maaneder og Avlet 13 Børn døde han i sit Alders 59 Aar den 18. Februarij 1775.“

Hans Hustru overlevede ham i mange Aar og fortsatte Handelen, hvorved hendes Sønner støttede hende med Raad og Daad.*)

Det var jo netop i de Aar en gylden Tid for Handelen; — i det hele en lykkelig Tid for „Tvillingriget“.

A. P. Bernstorff stod for Styret og formaaede ved sin kloge, forebyggende Politik at holde Danmark-Norge udenfor Krigene og ved Forbund med andre Magter at hævde „frit Skib, frit Gods,“ og han sikrede saaledes vore Handelsskibe mod de krigsførende Magters, særlig Englands, Kaperier.**)

Det var navnlig under den amerikanske Frihedskrig (1774—1783) at Danmark-Norges Handel blomstrede, og den gamle Købmandsgaards Fartøjer***) sejlede baade paa

*) Den yngste Søn, som bar Faderens Navn, overtog Forretningen i Begyndelsen af det følgende Aarhundrede.

***) Mine Forældre ejede en nedarvet, stor (jeg antager 7 cm i Tværmaal) og svær Sølv-Æresmedaille for A. P. Bernstorff; paa den ene Side saas hans Portræt, paa den anden Billedet af et Kompas, hvis Magnetnaal viser lige i Nord og Syd, med Indskriften: „Uden Misvisning.“

****) Pontoppidans Atlas fortæller (1774), „at der fra Faaborg aarlig udførtes med nogle og tredive Skibe en god Del Korn, Smør, Oste, Honning og andre Landets Varer.“

Norge og England, ja deltog i den fordelagtige Fragthandel paa Middelhavet; ombord som „Superkargo“ var en af Husets Sønner eller en anden betroet Mand som Rhederiets Fuldmægtig, der skulde sælge Ladningen og indkøbe en ny.

Et Tegn paa, at det, økonomisk set, var gode Tider for „Mette Marie, sal. Poul Jacobsens Efterleverske“, viser adskillige opbevarede Mageskiftebreve og Skøder paa Jordarealer, hvorved hun afrundede og udvidede sine Jorder. Hun døde den 30. August 1814, 87 Aar gammel.

III.

Af *Poul Jacobsens og Mette Marie Hansdatter Storms* 13 Børn døde de 5*) som Børn eller dog i en ung Alder; de øvrige skal nævnes i det følgende; som det vil ses, fik den ældste Søn Binavnet Storm, en anden Poulsen og den yngste Jacobsen.

1. *Hans Poulsen Storm*, født 1749, blev Købmand i Faaborg og boede i Grønnegade. — 1775 stod hans Bryllup med *Birthe Marie Helnis*.***) — I den Storm'ske Familie opbevares fra denne Højtid et, altsaa nu ved 140 Aar gammelt, sirligt haandskrevet Bryllups-Carmen. Det har Titlen: Samtale imellem Brudgommen Velædle Hr. Hans Poulsen Storm og Bruden Velædle og Dydziirede Jomfrue Jomfru Birthe Maria Hansdatter Helnis, indsendt

*) *Ellen Marie*, f. 1751, døde formodentlig som ung Pige, *Jakobine*, f. 1753, d. 1773, *Poul*, f. 1760, d. som Barn, *Mette Marie*, f. 1753, d. som Barn, *Niels*, f. 1766, d. 1777; hans Død foraarsagedes ved et Benbrud.

**) Hun var formodentlig en Datter af Hans Helnis, der i gamle Skøder nævnes som „Laugværge“ for Mette Marie sal. Jacobsens.

paa deres Bryllupsdag, som blev celebreret i Faaborg d. 4. Januar 1776 af Brude-Parrets Ven og Tiener N. Knub. — Af „Samtalens“ 8 Vers kan anføres:

Brudgommen

Ieg kaldes nok Storm, men er ikke saa
 Som Stormen der suser og Bølgerne slaa
 Paa Skibet paa Vandet
 Som udgaar fra Landet,
 Nej! saadan en Storm Du aldrig skal faa,
 Men see Ham fornøyet ved Siden at gaa.

Bruden

Min Brudgom! ieg aldrig den Tanke vist har
 Om Navnet Du bærer men giver det Svar
 For Storm ej gruer
 Thi Kierlighedsluer,
 Fra Storm ieg mærker, ieg finder, ieg har,
 Fra først og Tilsidst ieg bliver dem var.

Vor Flag saa ophidser Vi samlede To
 Paa hvilken skal skrives: Vi stedse vil boe
 Som det bør at være
 For Ægtefolk kiære
 I Gud Vi vil leve, i Kierlighed boe
 Saa Stormen vil stilles, Vi finder da Roe.

Det slutter med følgende

Votum

Velsignet da være det Ægte-Parl
 Som Himmelen selv nu samlet har,
 Den give dem Glæde
 I Ægteskabs Sæde,
 Gud være der Styrke, der Glæde og Borg,
 Og frie dem bestandig fra Modgang og Sorg.

Hans Poulsen Storm døde 1799 i Faaborg; — hans
 Hustru døde i Assens 1816.

Deres Søn *Niels Villads Storm* er født i Faaborg 1783; han opholdt sig i sin Barndom (fra 1794) nogle Aar hos Degnen Herr Mølmark i Haagerup, hvor han bl. a. lærte Musik.

I 1798 kom han i Handelslære hos Købmand Hans Storm Schmidt i Assens, men hans Lyst stod til Søen; i 1804 gik han til Søs og tog senere Styrmandseksamen. — 1808 ægtede han Købmandsdatteren *Ane Marie Elisabeth Møller* (født i Assens 1784).

Niels Villads Storm førte Skib for Købmændene Dreyer og Brun, indtil han i 1829 blev ramt af en Lammelse i den ene Side.

I 1841 overtog hans Søn *Hans Storm*, f. 1810, Hjemmet og Omsorgen for de gamle Forældre. Samme Aar ægtede han *Sofie Marie Brendstrup*, født i Frederikhavn 1816.

1850 flyttede Familien til Kerteminde; her døde Niels Villads Storm 1869,*) hans Hustru var død 1867.

Hans ovennævnte Søn, Skibsfører *Hans Storm* i Kerteminde, mistede sin Hustru 1873; han overlevede hende i 5 Aar.**)

*) Hans eneste Søster *Mette Marie*, g. m. Uhrmager Asmus Johansen i Faaborg, døde allerede 1817.

***) Af deres 5 Børn blev den ældste Datter *Elisabeth*, — af hvem jeg har faaet væsentlige Oplysninger om den Storm'ske Familie — gift med Lærer i Horreby paa Falster *F. V. Ingemann*; den næstældste, *Jacobine Poulina* med *Jens Olsen*, Friskolelærer i Rudme, 1865—70 (se „Svendborg Amt“, Aarsskriftet 1912), den tredje *Mathilde* med *N. Højgaard*, der i 1878 oprettede en Folkehøjskole i Nørre Ørslev paa Falster, hvis Forstander han var i 11 Aar; Sønnen *Niels* for paa Kina og døde derovre; han ligger begravet i Honkong; en af hans Sønner, som har det gamle Familienavn Poul, pløjer Søen som hans Forfædre op til 6te Led; den yngste af Hans Storms Døtre, *Sofie*, var gift med Stationsforstander i Juelsminde, *M. Olsen*.

En Broder til Hans Storm var Købmand i Kerteminde *Poul Jacobsen Storm* (f. 1815, d. 1858); hans Hustru var fra Randers og hed *Elise Nicoline Schytte*, hun døde i en høj Alder 1909; de efterlod ingen Børn. — Tre andre Brødre: *Karl, Jacob* og *Ludvig* blev ugifte.

2. *Maren Jacobsen*, født 1750, blev g. m. Skipper *Hans Chr. Winning* i Faaborg. Blandt disses 7 Børn var *Poul* og *Jens Ivar Boe*. — *Poul Winning* blev Proviantforvalter. Hans Hustru hed *Johanne Marie Lund*. Af disses Børn blev *Frederikke* g. m. Portrætmaleren *Emil Bærentzen* (f. 1799 i København, d. 1868); han oprettede 1837 et litografisk Institut; *Gottlob* blev General ved Artilleriet i russisk Tjeneste; *Emil* var Ejer af Horsens Dampmølle og senere Grosserer i København.

Litograferede Portrætter af disse Søskende er i Familiens Eje.

Jens Ivar Boe Winning var Skipper i Faaborg og blev gift med *Dorthea Frederikke*, en Datter af Købmand i Assens Hans Bryde Holst.

Senere ejede dette Ægtepar det i sin Tid vel ansete Gæstgiversted „Elefanten“ paa Faaborg Østergade.*)

Det havde en talrig Børneflokk, af hvilken en alderstegen Datter, *Agnes*, endnu er i Live og bor i Faaborg.

3. *Katrine Jacobsen*, født 27. Novb. 1755, blev gift med Forpagter Niels Tolderlund paa Østrupgaard,**) Hastrup Sogn, under Hvedholm; af disse Sønner blev *Albrecht Christoffer Tolderlund* Forpagter paa Sorø Ladegaard (Akademiets Jorder) og *Poul Jacob Tolderlund*, f. 1782, Præst i Vodder, Ribe Stift og fra 1834 i Vonsild;

*) Gaarden blev for Aar tilbage ombygget af Læge *Bøttern*.

**) Familieoverleveringen siger „Østrupgaard“, Erslevs Forfatterleksikon har „Brobygaard“.

han tilbragte sine sidste Aar hos en Søn, Ejer af Holtbjerg ved Herning, og opnaaede en høj Alder.

(Af Albrecht Tolderlunds Børn blev *Carl T.* Distriktslæge i Korsør og *Julius Ferdinand T.* Præst i Middelfart).

4. *Jacob Antoni Poulsen*, født 1757. — Jeg har liggende for mig en Skibsjournal, som begynder saaledes: „I Jesu Navn holden ombord paa Galeasen „Adam Christoffer von Holsten,“ tilhørende min Fader Poul Jacobsen og føres af mig, Skipper Jacob Poulsen, Anno 1774.“

Den 17-aarige Skibsfører sejlede til Wedelsborg og Assens, hvor der indtoges Kornlast, som ved Tilbagekomsten til Faaborg suppleredes, saa at Skibet ialt indeholdt 170 Tdr. Rug, 506 Tdr. Byg, 344 Tdr. Havre og 40 Tdr. Malt. — Med denne Last satte Jacob Antoni den 17. April 1774 Kursen til Norge; Hovedmassen af den udlossedes i Arendal (bl. a. til Hr. Anders Didekam), og der indladedes Jern og Brædder, med hvilket Galeasen den 3. Juli 1774, Trefoldigheds-Søndag, fortøjedes i Faaborg Havn.

Skibsdagbogen oplyser om flere Rejser samme Aar, samme Skib og Fører, bl. a. til Bergen og Stokholm; paa en af disse strandede Skibet under Storm og Regntykning ved Harsøe, hvortil man dog fik Fartøjet bjerget ind.

Først paa Aaret 1775 døde hans (Jacob Antonis) Fader, og i dette Aar foretog han ingen Rejser, i det mindste melder Journalen intet derom.

I 1776 begynder den med: „Journal holden paa Snau-skibet, „Mette Maria“ kaldet, hjemmehørende i Faaborg, udgaaende den 20. April 1776 og agter vi os til Trondhjem, hvortil Gud give os Lykke.“

Den 6. Juni ankredes op paa Lossepladsen ved Christianssund, hvor der lossedes Korn i Jagten, som var fragtet til Trondhjem; det hedder: „d. 23. sejlede min

Broder med Jagten til Trondhjem, d. 5. Juli kom min Broder fra Trondhjem.“

(Denne Broder maa være Hans Storm, den ældste af Poul Kinafarers Børn).

Snaven havde imidlertid indtaget Ballast og en Ladning „Bord“ σ : Brædder, hvormed den gik til Liverpool og fik Salt med. Rejsen endte sidst i Novbr. 1776. 1777 omtales en Rejse med samme Skib til Dublin og 1778 til Christianssund, Trondhjem og Dublin; fra denne Rejse berettes følgende: „under Sejl i Nordsøen den 23. Juni, Kl. 2 Formiddag vendte Nord over efter et Skib, som laa i Brand; Kl. 8 maatte brase op for en engelsk Orlogsmand, kom ombord for at se mine Papirer ($61^{\circ} 26$ m N. B.).

Det Skib, som laa i Brand var en engelsk Brig og havde ladet i Trondhjem, vi bjergede hans Baad og lidet andet, da der var ingen Folk paa Vraget, saa det var ventelig en amerikansk Fregat, som skød efter os, som har sat Ild paa ham.“

1779: Christianssund—Dublin; 1780 Christianssund—Liverpool og 1781 samme Rejse.

Hermed slutter den opbevarede Skibsdagbog. En Pakke Breve fra Jacob Antoni til hans Moder — jeg erindrer fra min tidligste Ungdom, at have set disses Overskrift: „Min Hjerter Moder“ — tilintetgjordes omkring ved 1860 tilligemed mange hundrede Handelsbreve.

Sandsynligt er det, at han endnu nogle Aar gik ud med Snavskibet paa lignende Farter.

1785 gik han atter til Norge. Det blev hans sidste Rejse.

Det følgende har jeg flere Gange hørt de gamle i Slægten fortælle.

Han var trolovet med *Jacobine Actonia Ploug*.*) — Brylluppet var bestemt, men saa skete det sørgelige: han druknede ved Christianssand den 4. Juni 1785.

Han havde indbudt et Par andre Kaptajner til et Maaltid ombord paa „Mette Maria“ og vilde siden selv føre Chaluppen med Gæsterne tilbage; men ved at en af disse sprang ned i den, kæntrede den, og alle faldt i Vandet. De blev reddede paa Jacob Antoni nær. Han var kommet ind under Baaden. Med Baadshagen kunde man ikke faa fat i de snævre Silkeknæbenklæder, som han efter Datidens Mode bar til Stads.

Samme Nat havde hans kæreste Søster, Frederikke, bagt Kager hos Genboens. Ved at gaa hjem hørte hun i Porten et Raab med Broderens Stemme: „Frederikke hjælp, Frederikke hjælp!“ — Hun mærkede sig Tiden og talte til den øvrige Familie om, at der vist var sket en Ulykke med Snaven, hvad jo ogsaa Efterretningen fra Norge snart bekræftede.

Da Trolovelsen var ligesaa bindende som Ægteskab, gjorde Jacobine Actonia og hendes Fader som Værge Fordring paa Jacob Antonis Fædrearv — saaledes lyder Familieoverleveringen — hvorved Mette Marie sal. Jacobsens maatte afstaa til Plougs Familie en Tofte paa Faaborg Vestermark med paastaaende Stubmølle; denne ombyggedes senere og kaldtes i mange Aar „Plougs Mølle“, nu Faaborg Vestermølle.

Muligvis staar Afhændelsen af nævnte Tofte og Mølle i Forbindelse med, at Hans Poulsen Storm og Moder Madame Jacobsen ifølge Højesteretsdom (1787) til Jaco-

*) Hun var Datter af Kgl. Konsumptionsforpagter, Købmand i Faaborg, *Jørgen Jacobsen Ploug*, som 1764 blev g. m. Anna Margrete Hempel, og Søster til Købmand, Agent Simon Hempel Ploug,

bine Actonia Ploug skulde betale 600 Rigsdaler plus Rente og Procesomkostninger, ialt 731 Rigsdaler.

Herom oplyser en Domsakt paa nogle og halvfjerd-sindstve Foliosider: Hans Poulsen Storm havde 11. Dcbr. 1783 til sin Broder Jacob Antoni Poulsen udstedt et Gældsbevis paa 600 Rigsdaler, og denne havde (1784) givet Beviset følgende Paategning: „Indbemeldte 600 Rdl. behager kære Broder at betale NB. til min kæreste og bedste Veninde, eller Ordre. J. A. Poulsen.

Til

Jacobine Actonia Ploug“

og overleveret hende det.

Dokumentet ses at være stemplet i Rentekammeret den 24. Septb. 1785, altsaa efter Jacob Antoni's Død. Stemplingen er sikkert sket paa Foranledning af Købmand Jørgen Ploug. Herefter forlangte Jacobine A. Ploug og hendes Fader og Værge nævnte Sum udbetalt, medens Hans Storm holdt paa, at Herr Ploug eller Jomfru Daatter burde anmelde Beviset ved Skifteretten og *der* andrage sin Fordring.

Bythingsdommen gav *hende* Ret, men „Oberretten“ underkendte denne Dom og dømte: „Jomfru Ploug bør udlevere Beviset til Afdødes Stervbo, og hans Arvinger er rette Ejere deraf.“

Saa gik Sagen til Højesteret, og Resultatet blev det ovenfor nævnte.

Jacobine A. Ploug blev siden gift med en Sparrewohn, Ejer af „Pilegaard“ i Vesteraaby Sogn.

5. *Frederikke*, født 1758, er opnævnt efter Frederik Bager fra Brændegaard, som var blandt Fadderne ved hendes Daab, og hun kom mærkeligt nok til at bo paa denne Gaard. Det var hende, som fik det underlige Varsel om Broderens, Jacob Antoni's, Død. Hun blev gift

med *Ulrik Micheelsen* paa Brændegaard (under Baroniet Brahetrolleborg; Gaarden ligger nordlig i Vesteraaby Sogn). De havde ingen Børn; hun døde som Enke i Faaborg 1828, hvor hun siden 1818 havde haft Ophold i sin yngste Broders (Poul Jacobsens) Hus; hun var kendt under Navnet „Tante Micheelsen“.

6. *Johanne*, født 1759, blev gift med ældste Søn af Apoteker i Faaborg Frands Johann Gerhard Bøving, *Preben Bøving*, (se Side 53) Sognepræst i Vignæs paa Laaland.

Af deres 5 Sønner kan nævnes *Poul Jacob Bøving*, født 1795, Isenkræmmer i København og *Jens Orten Bøving*, født 1794; — „1827 blev Jens Bøving kaldet til Præst i Vejen og Læborg ved Ribe“ har hans Onkel, min Farfar, noteret i en Lommebog, 1842 blev han forflyttet til Egtved; hans Hustru *Camilla Tolderlund*, født 1810, var Datter af hans Fætter Poul Jacob Tolderlund (se Side 65).

Blandt den talrige Børneflokk, som voksede op i Egtved Præstegaard, blev den ældste Datter *Johanne Bothilde Bøving* (født 1830) gift med Præsten *Ph. Petersen* i Torslev ved Sæby; den ældste Søn *Preben Bøving* blev juridisk Kandidat og blev Sysselmand paa Island, senere Herredsfoged i en Jurisdiktion i Jylland og tilsidst i Lunde og Skam Herreder med Bolig i Odense, hvor han døde.

7. *Mette Marie Jacobsen*. I et Haandskrift af hendes Fader (Poul Jacobsen Kinafarer) læses: „1767, den 11. August, fødte min Kone en Datter og hendes Navn blev Mette Marie, som er min Kones Navn og opkaldt efter hende; Jomfru Joachimine Mølmark*) bar, og min Datter nemlig Maren, var Fadder;“ i Kirkebogen staar: „Jomfru Maren Pouls Datter gik hos.“

Mette Marie blev gift med Apoteker i Faaborg *Johan*

*) Formodentlig Datter af Borgemester Christian Mølmark.

G. W. Bøving (s. o. Side 53), hvem hun fødte 6 Sønner og 2 Døtre; hun døde den 30. April 1852, altsaa i sit 85de Aar.

Den ældste af Sønnerne var *Frantz Johan Bøving*, født 16. Januar 1791; han blev Farmaceut og døde i Faaborg 15. Maj 1824; hans Datter *Marie Magdalene Bøving*, min Moder, født 1. August 1818,*) adopteredes af Bedsteforældrene; hun voksede op paa Apoteket; i hendes Barndom var den senere saa bekendte Etatsraad, Apoteker *Albert Heinrich Riise* (født 1810, død 1882) Discipel og Medhjælper paa Faaborg Apotek (1825—31). Af de øvrige Sønner blev *Johann Wilhelm Bøving* Købmand, senere Opsynsmand paa St. Hans Hospital ved Roskilde, *Jens Orten B.* Gæstgiver i Faaborg, *Poul Jacob B.* Skovrider under Hvedholm; han boede paa Hanneslund; hans Hustru var *Riborg Kirstine Voigt*, Datter af Agent Lauritz Peder Voigt, efter hvem Anlægget „Voigts Minde“ (der oprindeligt laa paa den nuværende Banegaardsplads) har Navn; det var hende, der kom til at spille en Rolle i Digteren *H. C. Andersens Liv*; *Jacob Anthoni B.* blev Faderens Efterfølger paa Apoteket**) og *Niels Preben B.* Inspektør over Saltø Godser paa Sjælland. Af Døtrene døde *Mette Marie B.* ugift i Faaborg, og *Magdalene Orten B.* født 1795, blev 1818 gift med Sognepræst i Vesterhæsing ved Faaborg senere i Kvislemark paa Sjælland, Claus Schøning Tryde.

8. *Poul Jacobsen*, min Farfar, født 28. Septbr. 1768, Poul Jacobsen Kinafarers yngste Søn, overtog, som oven-

*) Min næstældste Broder, født 1844, død i København 1910, fik hendes Bedstefaders fulde Navn: Johan G. W. Bøving Jacobsen.

***) Ved *Jacob Anthoni B.'s* Død gik Faaborg Apotek over paa fremmede Hænder.

for nævnt, Handelen efter sin Moder; han blev 1805 gift med *Frederica Eleonore van der Hude*.

Disses Historie kan maaske, om alt gaar vel, senere finde Plads i Aarsskriftet „Svendborg Amt“.

Min Fader *Poul Anthon Jacobsen*, der var født 1814 samme Aar, som hans Farmoder døde (se Side 62) blev den tredie og sidste Købmand af Slægten i den gamle Fædregaard.

Kilder:

Mundtlig og skriftlig Overlevering fra den ældre Slægt; en kortere Afhandling af *F. F. M. Jacobsen* i „Personalhistorisk Tidsskrift.“ (1882).

Desuden er der hentet enkelte Oplysninger fra *Aug. Schrøder*: „Medd. om Faaborg“, *Erslews* Forfatterleksikon, *Wibergs* Præstehistorie, *Trap*: Danmark og fra *Landsarkivet* i Odense; endelig har jeg ved Apoteker *Johansens* Velvillie haft Lejlighed til at se haandskrevne Optegnelser om Faaborg Apotek fra 1737—1887 samlede af tidl. Apoteker i Faaborg *J. A. E. Berg* i Anledning af Apotekets 150-aars Jubilæum.

Træk af Brahetrolleborg Sogns Skolevæsen.

Af Lærer *Jørgensen*, Ludvigsminde.

Folkeskolevæsenet i Brahetrolleborg Sogn er vistnok det ældste Landsbyskolevæsen i Landet. Det begyndte i Aaret 1693 med, at Baron Frederik Trolle paa Brahetrolleborg Kirkegaard lod opføre en Skole, hvor alle Sognets Børn kunde gaa i Skole og lære Religionskundskab, Læsning og Skrivning. Ifølge Fundats af 4. Dec. 1693 skænkede Baron en to Huse i Ulbølle til Skolen. De gav aarlig 8 Rdl. 2 Mk. i Indtægt. Begge Husenes „Landgilde, Hovning, Afgift, Herlighed, Ret og Rettigheder (Jagten undtagen), rette og urette Indkomster, Ager, Eng, Skov og Mark, Fiskevand og Fægang, Tørvegrav og Lungeslet, vaadt og tørt, vidt og sidt, i Længden og Bredden, i Mark og By, inden og uden Markskel og alt, hvad Navn nævnes eller haves kan“, henlagdes til Skolen. Baron beholdt sig og Efterkommere Ret til at ansætte Lærere, naar Embedet blev ledigt. Beboerne skulde give Læreren „en billig og liderlig Betaling, som han for Gud og Øvrighed agter at forsvare“ for Børnenes Undervisning. Den almindeligste Betaling var vistnok 2

Sk. ugentlig for hvert Barns Undervisning. Lignende Skoler oprettedes i Krarup, Vester-Aaby, Hillerslev og Haastrup, hvor Fr. Trolle ejede Kirkerne.

1736 indførtes Konfirmationen i hele Landet. Chr. d. 6. gav en Skolereform 1739, hvor det bestemtes, at Degnen skulde overtage Lærergerningen. I Overensstemmelse hermed blev Degne- og Skolelærertjenesten forenede i Brahetrolleborg Sogn ved Vakance 1747. Senere blev Bestillingerne atter adskilte, forenede, men atter adskilte. I Degnen og Skolelæreren Mølmarks Kaldsbrev (Lærer fra 1762—1783, Degn fra 1776—1816) opgives Indtægterne som *Lærer* saaledes:

- 1) Skolehuset paa Brahetrolleborg Kirkegaard.

Han faar dog kun et Kammer ved Skolestuen, indtil den afgaaende Niels Faber „placeres paa et andet behageligt Sted.“

- 2) Fornøden Ildebrændsel.

- 3) Musikken paa Baroniet Brahetrolleborg, dog saaledes, „at han kah samme bortforpagte til en, som kan forsyne vedkommende upaaklagelig, og nyder han da den aarlige Afgift deraf, som han bedst kan accordere“. Til Forklaring tjener, at Beboerne i Sognet ikke maatte tage, hvem de vilde til Musikanter ved Bryllup og andre festlige Lejligheder. Man maatte værsgod henvende sig til den, som Godsets Ejer ansatte.*)

*) Det ligger nær at drage en Parrallel mellem dengang og nu. Læreren maa jo som bekendt nu udføre Musikken i Kirken ved Bryllup, Begravelse og Barsedaab. Den Kommission, som nylig har afgivet Betænkning angaaende Tilsynet foreslaar, at dersom Læreren ikke ønsker at udføre den, (lad os kalde det den gejstlige Musik) kan han forpagte den ud til en anden, nemlig Kirkesangeren. — Vi smiler over, at en Del af Lærerens Indtægter den-

- 4) 3 Rd. 2 Mk. aarlig for fattige Børns Undervisning. Disse Penge ydes af Sognepræsten, som imidlertid havde faaet 2 Steder i Ulbølle Strandhuse af Fr. Trolle 1694.
- 5) 14 Rd. af Baroniets Kasse.
- 6) Afgiften af de to førnævnte Huse i Ulbølle paa 8 Rd. 2 Mk.
- 7) De ugentlige Skolepenge.

Ser man paa Resultatet af de Trolleske Skoler med Nutidsøjne, var dette vist ikke særligt stort. Det har sikkert kun været den mindste Del af Ungdommen, der har søgt Skolen; thi om man vilde sende Børnene derhen eller ej, var en fuldstændig frivillig Sag. Sammenligner man Tilstanden her med den, der fandtes andre Steder, hvor Børnene maatte nøjes med Degnens Opramsning af Kristendommens Hovedsandheder, kan man vel nok indrømme, at noget er bedre end intet. Den bekendte Forfatter N. Rasmussen Søkilde siger: „I Brahetrolleborg Skole blev der givet en Undervisning og Øvelse i Skrivning, Regning og almennyttige Kundskaber, der var ganske ualmindelig i de Tider. Hvor en Fader med Omhu tog sig af sit Barns Undervisning og Skolegang, sporedes snart gavnlige og velsignelsesrige Frugter. Desværre tænkte de fleste kun paa at lade Børnene lære det, som var nødvendigt for at faa dem konfirmerede. Et halvt Aars Skolegang ansaa man i Reglen for tilstrækkeligt.“ Et andet Sted siger samme Forfatter: „Baron Fr. Trolle

gang bestod i at levere Musik ved festlige Lejligheder. Om 100 Aar vil man sikkert smile ligesaa meget, naar man hører, at Læreren skulde levere Kirkemusikken, og at en Del af Lønnen skulde ind paa den Maade. Alle vil indrømme, at baade den verdslige og den gejstlige Musik er Lærergerningen uvedkommende.

søgte at vinde den opvoksende Slægt for Oplysning og gode Sæder, og deri støttedes han kraftigt af Sognepræst Anders Svitzer. I de nye Skoler, som Baronens lod opføre, blev der lagt en *Spire*, som i Ungdommens Hjerter fik en saadan Udvikling, at Beboerne paa Eggen ved Brahetrolleborg stod langt over deres Standsfæller i Landets øvrige Egne.“ Alligevel maa man nærmest betragte de Trolleske Skoler som et Forsøg paa at danne et Skolevæsen. Dette Forsøg blev gjort af en varmtfølende Godsejer i en Tid, da ingen tænkte paa Almuens Oplysning. Derfor maa man saameget mere beundre det. Naar Resultatet ikke blev større, var det ikke Godsejerens Skyld, men snarere, at Tiden endnu ikke var inde, og at de, der skulde nyde godt deraf, stod uforstaaende over for dette Fænomen, som et Skolevæsen maatte være i de Tider. Vi tror, at den Trolleske Skoles største Betydning ligger i, at den danner Grundlaget for den Rewentlovske.

Endnu skal vi ganske kort nævne „de Trolleske Skolers Depositum“. Fr. Trolle skænkede 1605 en Gaard i Ulbølle Strandhuse til de seks Skoler, han lod opføre. Af Landgildet, som udgjorde 5 Rdl., skulde de 3 opsparres til en Kapital, der skulde anvendes til Opførelse af Skolerne, dersom en af dem skulde brænde. Biskoppen skulde føre Tilsyn med Kapitalen og Indfæstningen af Gaarden og skulde som Vederlag have 2 Rdl. aarlig. Kapitalen var 1870 937 Rdl. En Del af Renterne anvendes nu til at betale de omtalte Skolers Brandkontingent med.

En ny Æra i Brahetrolleborg Sogns Skolevæsens Historie begynder, da Grev Johan Ludvig Rewentlow 1777 overtog Baroniet. Han havde sammen med sin Broder, den senere Statsminister Chr. Ditlev Frederik Rewentlow, i flere Aar rejst i Udlandet, hvor de havde truffet sam-

men med Datidens berømte Mænd. De var saaledes bleven paavirkede af de Frihedsideer, der hidrørte fra den store Tænker Rousseau. En Tid opholdt de sig som Studenter i Leipzig, rejste derefter gennem Tyskland, Svejts, Italien, Frankrig og England, ja nød en Tid Undervisning hos Pædagogen Basedow*) i Altona. Efter Hjemkomsten tog han fat paa at bygge Skoler. Da der endnu ingen Seminarier var, sendte han tre unge Mennesker til Seminariet i Kiel. Deres Navne var Schmidt, Eriksen og Pade. Disse tre første danske Seminarister fik saaledes deres Uddannelse paa Tysk. — Den første Skole blev bygget i Gærup. I Haagerup blev et Hus ved Korsvejen istandsat og grundforbedret. Deri blev indrettet en Skole. Disse to Skoler blev højtidelig indviet ved en kirkelig Højtidelighed 17. Dec. 1783. Et Par Aar efter byggedes Grønderup Skole. Inventariet i den Trolleske Skole blev flyttet til Skolen i Gærup.

Reglementet for de nye Skoler udkom 1783 og blev kgl. konfirmeret 25. Febr. 1785. Det indeholdt 11 Paragrafer, hvoraf her skal nævnes Indholdet af de vigtigste: § 2. Alle Børn skal gaa i Skole fra det 6te til 14.—16. Aar, saaledes at de mindre flinke fik en længere Skolegang end de flinkere. Greven vilde tage særlig Hensyn til de flinke, og man stillede dem i Udsigt, at de engang kunde blive Gaardmænd. De mindre flinke kunde blive Husmænd; men Sinkerne maatte nøjes med at blive Ind-

*) Joh. B. Basedow, født 1723, død 1790, hævdede, at al Undervisning burde hvile paa Anskuelse; Udenadslæren skulde indskrænkes, og den legemlige Opdragelse maatte ikke forsømmes. Hans Hovedskrift er „Elementarwerk“, forsynet med Billeder. Han er Grundlægger af den „filantropiske Skole“ i Tyskland. Hans Tanker søgte man at virkeliggøre paa Bernstorfsminde Seminarium.

siddere eller Daglejere. (Det var en Paragraf, som nok skulde anspore til Flid). § 3 bestemte, at Forsømmelser straffedes med Mulkt. § 6 udtaler, at Præsten skulde føre Tilsyn med Skolerne og hver ottende Dag møde og høre paa Undervisningen og Børnenes Fremgang. Der skulde tilbydes de unge Undervisning i Regning og Skrivning efter Konfirmationen. „Ingen Husbonde maatte forhindre sine Tjenestefolk i at søge samme“. Hertil knyttedes en Forelæsningsstime af Bøger og Aviser for de ældre, § 10 angiver Skolekommissionens Sammensætning: Godsejeren, Præsten, Godsforvalteren, Lærerne og tre andre Mænd. § 11 indeholder Skolekassens Indtægter. Hver Gaardmand skal svare 4 Mk., 1 Skp. Rug, 1 Skp. Byg, 1 L^ø Hø og 1 L^ø Halm af hver Tønde Hartkorn. En Husmand svarer 1 Mk., en Karl 4 Sk. og en Dreng og Pige 2 Sk. Kirkens Tavle*) blev 2 Søndage om Aaret baaret om til Fordel for Skolekassen. Den blev ogsaa baaret om ved alle Bryllupper. En Del Bøder tilfaldt ogsaa Skolekassen.

Grev Ludvig slutter saaledes: „Dette, tror jeg, er det største Bevis, jeg har kunnet give eder og eders Børn paa min Kærlighed, det vigtigste Eftermæle, jeg kan efterlade, stræber derfor med mig, lader os arbejde med fælles Kræfter, saa vil Hensigten af alt dette opfyldes. Gud velsigne vor Iver og Nidkærlighed, at vi med Glæde kunne forlade vore Børn og dette timelige, naar vi saaledes med Rolighed kunde give os selv det Vidnes-

*) Kirkens Tavle bestaar af en Fløjelspose paa en Stang. Den ombæres den Dag i Dag hver Søndag af en af Sognets Lærere. Det ret store Beløb, som saaledes kommer ind, tilfalder Sognets fattige. Saavidt vides er denne gamle Skik alle Steder gaaet af Brug. Kun i Brahetrolleborg Kirke findes den endnu.

byrd, ikke at have forsømt noget, som kunde tjene til deres sande Nytte, naar vi alle, unge og gamle, ere hinanden tro. Det give Gud!“

Hertil knyttede Grev Ludvig en Instruktion for Lærerne. Det bestemmes, at Undervisningsfagene skulde være Religion, Geografi, Fædrelandshistorie, Naturlære, Agerdyrkningslære, Regning, Skrivning og Læsning. Hver Lærers Lønning var 80 Rdl., 5 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg, fri Bolig og Ildebrændsel samt Foder til 2 Køer og 6 Faar. Efter Datidens Forhold var dette en fortrinlig Løn, især naar man ser hen til, at Landets andre Lærere, da man efter 1814 fik et Skolevæsen, fik den meste Løn udbetalt in Natura: Smør, Æg o. s. v.

Da Bernstorfsminde Seminarium oprettedes 1794, henvises en Del Børn fra Haagerup Skole til Seminariets Øvelsesskole. Derved blev der efterhaanden for faa Børn i Haagerup Skole, og den nedlagdes til sidst. Beboerne var imidlertid utilfreds dermed. Grev Ludvigs Enke Anne Sybille Schubart (født 14. Sept. 1753, død 21. Juni 1828) byggede da en Skole (begyndt 1. Maj 1804) mellem Haagerup og Brændelydinge. Hun gav den Navn efter sin afdøde Mand og kaldte den Ludvigsminde.*)

Af det foregaaende fremgaar, at Grev Ludvig og hans Hustru interesserede sig leveude for Skolevæsenet. Naar et Embede blev ledigt, blev det besat med de dueligste Lærere, der udgik fra Bernstorfsminde Seminarium. Han og Grevinden besøgte ofte Skolerne og hørte paa Undervisningen, ja talte („kathekiserede“) undertiden med Børnene. Han forhørte sig ved saadanne Lejligheder nøje om

*) For en halv Snes Aar siden fik de to andre Skoler ogsaa Navn. Gærup Skole kaldtes Sybillesminde efter Grevinde Sybille, og Grønderup Skole fik Navn efter Grev Ludvigs Hovmester, Vendt, og kaldtes Vendtsminde.

Børnenes Fremgang og Flid. Undertiden bød han hele Skolen, Børn og Lærere op paa Slottet, legede med Børnene og viste dem sjældne Ting. Disse Besøg var altid om Sommeren. Børnene fik Foræringer, de flinke Børn Bøger o. l., men alle fik de Æbler og Nødder. Læreren havde Lov til at udelade de dovne og forsømmelige. — De aarlige Eksamener afholdtes paa Slottet i „den store Sal.“ Efter Eksamen bød Greven Lærerne til Middag og han havde den Lærer til Bords, som den Dag havde afholdt Eksamen, selv om der var fornemme Gæster til Stede. Man kan maaske smile af dette. Alligevel synes vi, at det er et kønt Træk af Greven, især naar vi ser hen til, hvad Datiden tænkte om Lærerne. Det var ofte ret svære Opgaver, Grev Ditlev, Grev Ludvigs Søn, stillede ved disse Eksamener. Saaledes gav han engang Konfirmanderne følgende Opgave i Dansk Stil: „Hvad har det unge Menneske at betænke, naar han træder ud af Skolen“. En ikke særlig begavet Dreng fra Nybo besvarede Opgaven saaledes: „Der er meget at betænke,“ Punktum! Mere kunde han ikke pine ud af sin Hjerne. Greven har selv indset Opgavens Umulighed; thi han sagde til Læreren: „Det var egentlig den bedste Besvarelse af dem alle sammen.“ Disse Eksamener paa selve Brahetrolleborg holdt sig i lang Tid og ophørte først omkring Aar 1850.

Ved Juletid lod Grev Ludvig 30 fattige Børn fra hver Skole komme op paa Slottet til Juletræ. Samtidig vankede der Gaver i Form af Tøj til en Kjole eller Trøje eller lignende. Det var Begyndelsen til det Josefine Reventlowske Legat, som er stiftet af Grev Ditlev ifølge hans Testamente af 1. Marts 1854. Det er opkaldt efter hans Hustru, Grevinde Josefine, Kapitalen er paa 10,000 Rdl. og Renten, 400 Rdl., anvendes til Indkøb af Klæder

til fattige og flittige Børn efter Indstilling af Sognets Lærere. Der stilles bl. a. den Fordring til Børnene, at de regelmæssigt har besøgt Skolen. Forsømmelser udover nogle ganske faa Gange straffes med, at Læreren enten ikke indstiller dem, eller at Legatbestyrelsen, som bestaar af Baroniets Besidder og Sognepræsten, sletter dem af Listen. — Belønningerne spillede i det hele en stor Rolle i de Reventlowske Skoler.

Endnu maa nævnes, at alle Mødre maatte møde med deres Børn, naar de skulde indskrives i Skolen og „læse for Greven“. Deraf fulgte, at næsten alle Børn kunde læse godt indenad, før de kom i Skolen. Denne gode Skik holdt sig lige til vore Dage, kun at det nu hed sig, „at læse for Præsten“. Den sidste mødte i Ludvigsminde Skole 1899.

Skoleloven af 1814 gik spurløst hen over Brahetrolleborg Sogn. Man fandt her et Skolevæsen, som i alle Henseender stod over det, som Loven af 1814 tilstræbte. Et Bevis for, at Skolevæsenet i Brahetrolleborg Sogn var noget enestaaende, finde vi i, at flere Godsejere tog Skolevæsenet her som Mønster. Grev Schimmelman paa Lindborg fuldendte 1786 en lignende Ordning, ja Ordlyden af mange Bestemmelser er nøjagtig, som Grev Ludvig forfattede dem. Grev Ludvigs Broder paa Christianssæde arbejdede i samme Retning, og Grev Løvenskjold paa Løvenborg indførte en lignende Skoleordning. Biskop P. Hansen i Kristianssands Stift i Norge, tog ogsaa det Brahetrolleborgske Skolevæsen til Mønster, da han ordenede Almueskolevæsenet i sit Stift.

Ved Ludvigsminde Skole findes en gammel Skoleprotokol. Den er autoriseret af Grev Ditlev 14. Juli 1804. Hvert Barn faar sit Skudsmaal hvert Halvaar, saaledes at

Læreren begynder øverst paa en Side til Sidens nederste Del. Siden er delt i følgende Rubrikker:

Tem- perement og Sundheds- tilstand.	Sjælsevner og Tænke- færdighed.	Kund- skaber.	Færdighed			Flid, Sæder, moralsk Karakter.
			i at læse	skrive	regne	

Den udførligste Omtale finder man under „Flid, Sæder, moralsk Karakter“. Der finder man ogsaa baade de pudsigste og mest karakteristiske Bemærkninger. Men før vi gaar over til at omtale selve Bogen nærmere vilde vi gerne bemærke, at Bogen paa mange Maader vidner om Skolens udmærkede Tilstand. Man ser, at der var Hverdagsundervisning, saaledes at de ældste Børn gik om Formiddagen, de yngste om Eftermiddagen. Det er mangen en Lærers lønlige Haab, at man engang maatte naa til det, som var Brug her i Skolen for 100 Aar siden. Et andet Vidnesbyrd om Skolens gode Tilstand var, at alle, baade høje og lave, sendte Børnene i Skolen. Præsten, „Hr. Knap“, har to Børn, Skovrideren en Søn og Lægen ligeledes en Søn i Skolen. I vore Dage er Folkeskolen her i Sognet godt paa Vej til at blive en Fattigskole. Det har igennem Tiderne været til ubodelig Skade, at de mere velhavende og dermed de ledende, enten holdt Huslærer eller sendte Børnene i Skole andet Steds. Ved forrige Aarhundredes Begyndelse havde den Del af Befolkningen endnu ikke „faaet Ambition“ for at tale med Lærer Isaaksen

Bogen er i høj Grad præget af Tiden. Man saa først og fremmest paa det nyttige, man søgte at udvikle Dyden, og en af Skolens vigtigste Opgaver var at opdrage gode, og nyttige Borgere. Det hedder sig saaledes om Jens: „Han er ikke ukyndig i nogen Skolevidenskab, men

trænger ogsaa til alle de Kundskaber, han har. Om denne Dreng nærer jeg det Haab, at han vil af Agtelse for Gud og sig selv sky Undommens Laster, og sikkerlig vil han vorde et *nyttigt Medlem af Borgerskabet*." Om en anden hedder det: „Hans Flid kan ikke roses. *Borgersamfundet kan godt være tjent med ham*. Om en tredje hedder det: Borgersamfundet vinder i ham en haandfast og arbejdsfær Karl; han har *Lyst, Mod og Kraft*. Han tænker langsomt, men rigtigt, og han har Lyst til at tænke. Han tænker undertiden skarpt. Han forener god Følelse for Gud og Dyd med en Følelse af eget Værd i den ædleste Betydning. Det tør med Guds Hjælp haabes, at han bliver uforført." Om en fjerde hedder det: „*Ogsaa ham overgiver jeg til Borgersamfundet med de bedste Forhaabninger*. Han vil sikkert svare til hans Forældres og Læreres Haab." Om en femte skrives: „Ogsaa ham overgiver jeg til Borgersamfundet med det bedste Haab. Gud styrke hans gode Villie!" Om en en sjette hedder det: „Ogsaa hun er af de Børn, som jeg ugerne vil miste i Skolen, men som jeg med Haab kan overgive til Borgersamfundet.

Bogen giver os et Billede af de sædelige Tilstande i Sognet for omkring 100 Aar siden. Og Billedet er i høj Grad mørkt. Lærer Isaaksen, som var Lærer ved Skolen fra 1817 til 1824, har optegnet, hvorledes de unge teede sig *efter Konfirmationen*. Han har noteret op, om de fik Børn, før de blev gifte, og det skete desværre hyppigt. Det er især omkring 1820, at det er rent galt. De Udtryk, som almindeligst bruges er „besovet“ eller „besvangret“. Om Kristiane hedder det i det sidste Skolehalvaar (skrevet af Lærer Dinesen): „En meget brav Pige. Ogsaa hendes Legemskræfter ere vel uddannede. Hun har et meget godt Sindelag“. Hertil har Isaaksen tilføjet

„Besovet af en Seminarist Jensen og gift med ham 1820 før Barselet.“ — Ligeledes hedder det (med Dinesens Haand): „Hidtil har hun fra Sædelighedens Side vist sig upaaklagelig.“ Stregen under „hidtil“ røber Lærerens Angst. Den viser sig at være begrundet; thi I. tilføjer kort og godt: „besovet 1820“. Om Anne fra H. hedder det: „Hendes Flid og Opførelse i Skolen har været upaaklagelig, men hendes tiltagende Letsindighed giver intet godt Haab for Fremtiden.“ I. tilføjer da ogsaa: „Fik et uægte Barn 1817.“ Om Anne K. hedder det under Rubrik Temperament og Sundhedstilstand: „Sund og velskabt, især et smukt udvortes. Hun er renlig og ordentlig.“ Under Rubrik Flid, Sæder og moralsk Karakter anføres: „Fortjener ikke at dadles; dog spores en Smule Stolthed.“ Isaaksen tilføjer: „Besovet 1817. — Stolthed gaar for Fald. Gift i April 1820 med Gmd. K. H. i F.“ Man ligesom aner Romanen bag ved Ordene. — Vi skal ikke trætte Læserne med denne uappetittelige Del af Bogen, men kun tilføje, at det vrimler med lignende Udtalelser, særligt af Isaaksen. Han har sikkert ikke noteret det med Glæde; thi det hedder om ham i Frits Jørgensens Brahetrolleborg Skole- og Degnehistorie: „En ypperlig Lærer, fortrinlig begavet af Naturen. Han skal have været „hellig“, ligesom han befattede sig med at skrive religiøse Bøger.“

De forskellige Lærere har haft et godt Øje for Børnenes Fejl. Stolthed omtales særligt meget. Man har rimeligvis anset den for en Kardinalfejl. Isaaksen kalder den ofte Ambition. Han har dog Øje for, at den ikke altid er af det onde, men at den *kan* føre til noget godt. Han skriver saaledes: „Det flegmatiske Temperament har Overvægten. Skal han blive til noget i Verden, skal Ambitionen drive ham.“ Om en anden hedder det: „Han

vogter sig omhyggeligt for alt, hvad han tror at kunne svække andres gode Mening om ham.“ Senere hedder det om samme Dreng: „Holder strengt over det sømmelige og har Ambition.“ Eller det hedder: „Hun bilder sig noget ind af sine Fortrin. Til Næring for hendes Stolthed stod hun øverst paa Kirkegulvet.“ Om en Pige hedder det: „Hun er efter min Overbevisning et udmærket Skolebarn. Dog er mindre Lyst til at vise sig nødvendigt for at kunne kalde hende udmærket.“ En egen Form af Indbilskhed findes hos en Dreng fra Haagerup. „Han har af Naturen et godt Sindelag, men han taber ved sine Forældres og Søkendes ufornuftige Forhold. De bilder ham ind, at det ikke er hans Skyld, men Præstens og Skolelærerens, at han ikke er den klogeste.“ — Den sidste Bemærkning, som nu skal anføres er næsten den bedste. Den lyder saaledes: „Vil hun bare ikke blive spodsk og stolt, om Verden gaar hende med. Jeg haaber paa Guds Styrelse.“ Lille Ane Sofie maa vist være glad ved, at Hr. Isaaksen ikke skal være hendes Forsyn. — Ret betegnende er det næsten alle Piger, der har Ambition. Men langtfra alle Piger er saaledes. Det hedder saaledes om en: „Hun har vist sig elskværdig i Vinter; jeg har ikke mærket Spor af de almindelige Pigefejl: Letsindighed og Forfængelighed; tværtimod har hun ofte glædet mig ved sit fornuftige Forhold, saa at jeg har Grund til det bedste Haab.“

Der findes selvfølgelig i Skolen baade flinke og artige Børn, med hvem det er en Fornøjelse at arbejde, og dovne, uartige og ubehagelige Børn, der gør Læreren alle de Knuder, de kan. Svagtbegavede Børn findes naturligvis ogsaa. Et saadant skildres saaledes: „Han er syg paa Sjæl og Legeme. En svag Sjæl i et svagt Legeme. Ikke ganske taabelig, men heller ikke ganske klog. Hans Flid

og Opførsel kan hverken roses eller dadles, da han mere ligner et kløgtigt Dyr end et fornuftigt Menneske. Dog Held for ham, at der er et Forsyn, som styrker den svage.“ Om en Dreng hedder det, at han af Temperament er klodset, magelig og vranten. Af Kundskaber er han tynd; thi „affordrer man ham et Svar, ved han ikke om han vil svare eller ej.“ I Skrivning jasker han altid, og under Flid, Sæder og moralsk Karakter hedder det: „Han er meget æresfølede. Skal det nogensinde blive til noget med ham, skal Ambitionen udrette det. Godt Haab giver han desværre ikke.“ — Maaske har Læreren stillet Peters Ægteskabshoroskop i Ordene: „Han bliver god at omgaas, men han skal drives.“ — Det er ligesom Uartigheden kulminerer i følgende Skudsmaal: „Hendes Udyder har endnu ikke forladt hende. Det viste hun ved Skolefesten paa Trolleborg og ved flere senere Lejligheder.“ Det vil sikkert vare en Tid, før hun bliver bedt med til „Skolefesten paa Trolleborg.“

Men langt flere Skildringer finder man i Bogen af rare, velopdragne flinke Børn. Det hedder sig om Karen fra Lydingegaarde: „Hun er en rask Pige, som enhver er tjent med at have i sin Tjeneste. Havde man lutter saadanne Børn, var det en Fornøjelse at være Skolelærer. Som hun fra Forstandens Side langt overgaar sine Søkende, saa haaber jeg ogsaa, at hun vil overgaa dem i Henseende til Hjertet. Hun giver det bedste Haab. Gud styrke hende under Fristelserne.“ En Dreng er meget nøjagtig og ordentlig. „Han gør alt med Overlæg og Forstand. Ogsaa fra Hjertets Side fortjener han Navn af en *god* Dreng“ En Pige har en sund Sjæl i et sundt Legeme. „Hendes stille, fornuftige og anstændige Forhold gør, at man holder af hende. Hun vil vist stedse gøre sine Forældre Glæde og Ære“.

— Et ualmindelig kønt Billede af en Skolepige tegnes i det følgende. Hun er af Temperament „smuk, blid takkelig og anstændig.“ Af Sjælsevner har hun „lys Forstand, hurtig Nemme og tro Hukommelse.“ I Kundskaber er hun „udmærket frem“, og hun skriver „udmærket godt calligrafisk og meget godt orthografisk samt regner udmærket“ Af Flid, Sæder og moralsk Karakter er hun „omstændig, ydmyg, føjelig, godsindet, venlig, fornuftig og selvstændig, et inderlig godt Gemyt og et takkeligt Væsen. Hos denne ypperlige Pige holder Hjertet Skridt med Forstanden. Nødigen, men dog med glad Forhaabning, mister jeg hende.“ — En Dreng er særlig flittig. „Han har en udmærket Lærelyst. Han har ofte læst i Marken ved Hestene. Skulde han kun ikke ved alt for megen Studeren blive forvildet i Hovedet.“ Hertil er føjet med Isaaksens Haand: „Blev Maj 1812 dimitteret fra Seminariet med Karakteren „god“. Gift 1816 og har Levebrød i Randrup i Viborg Stift.“ — Men ligesom der i det alt nævnte er et kønt Billede af en Skolepige, saaledes er der ogsaa i det følgende en smuk Skildring af en flink, begavet Skoledreng. Han regner allerede i 5te Skolehalvaar i Brøk, næste Halvaar i Rentesregning og i det følgende Halvaar er han naaet til en Regning, som kaldes „udenlandsk Vexelregning.“ I det 8de Skolehalvaar regner han Kubikrod. Hvor langt han naar, angives ikke. Der bemærkes om ham: „En flittigere Dreng har jeg ikke kendt. Han bilder sig ikke noget ind, maa ske ogsaa i den Henseende en sjælden Dreng. Ingen Dreng, ja intet Skolebarn har glædet mig saa meget som han. Den første i Skolen om Morgenen og den sidste, der om Aftenen har forladt den. I og udenfor Skolen arbejder han med lige Iver. Undervisningen, gode Bøger, Læsning og Naturen øser han Kundskaber af, og ved

Hjælp af en tro Hukommelse har han derved samlet og beholdt en Mængde Kundskaber, som kun faa af hans Alder besidder. Naar man nu hertil tænker sig en Dreng fri for Indbildning, i Besiddelse af et følende Hjerter og overhovedet af en moralsk god Karakter, saa har jeg stor Grund til at haabe, at naar han fandt formaaende Velyndere, der vilde koste noget paa hans videre Dannelse, da vilde denne stadige Yngling engang vorde en Prydelse for Fædrelandet.“ Hertil er føjet af Isaaksen: „Han kom paa Seminariet (selvfølgelig Bernstorfsminde) Maj 1814. Dimitteret 1817 med anden Karakter: god, rejste Novb. 1817 til en Skole ved Holbæk i Sjælland. Blev der gift 1819.“ Han er født 1797 og konfirmeret 1812. Han er altsaa 20 Aar, da han blev dimitteret.

Nu til Dags fører man ikke den Slags Bøger i vore Folkeskoler. Man fører kun en Bog over Forsømmelser. En saadan Bog giver os ikke noget Billede, hverken af Tiden eller Skolen. Vi tror, at Bøger som den omtalte kunde have deres store Betydning. For det første blev Læreren tvungen til at beskæftige sig med det enkelte Barn og forme sin Dom om det i korte, klare Sætninger. For det andet kunde det have Betydning ved Lærerskifte, at Eftermanden derved kom til at kende Formandens Mening om det enkelte Barn. Adskillige Fejltagelser vilde undgaas af den nyansatte Lærer.

Gamle Minder fra Østrupgaard og om Bondesønnen Peder Hostrup.

Østrupgaard ved Faaborg — Haastrup Sogn i Salling Herred — beboedes i Aarene fra 1708—1736 af den adelige Dame, den brave og højsindede *Karen Brahe*. Denne Godsejerinde har tillige sit Navn bevaret som Stifterinden af *Odense adelige Jomfrukloster*, dog især som Ejerinden og Samlerinden af den værdifulde Bogsamling, der endnu bestaar, og som hedder: „*Karen Brahes Bibliotek*“, og som hun testamenterede sit Kloster. Paa denne Klostersgaard har Bøgerne og de mange Haandskrifter været opbevaret lige til omtrent nu; idet de først for nogle Aar siden blev midlertidig henflyttet til Landsarkivet i Odense, hvor de altsaa nu beror. Det skete den 14. November 1907 og efter Klosterpatronens Ønske.

Karen Brahes Forældre — Preben Brahe og Susanne Gjøe (fra Hvidkilde) — beboede Engelsholm, 2 Mil vest for Vejle. De ejede desuden Hvedholm, som Preben Brahe foruden mere arvede efter sin Moders Død 1677. Karen Brahe tilhørte af Fødsel Landets første og fineste Adelsstand, de Braher, de Gjører og de Biller; hendes Farfader var „Den lille Konge paa Fyen“, som Jørgen Brahe blev kaldt. Hun havde lærde, kloge, dygtige, gudfrygtige og

godhjertede Forfædre og Formødre at slægte paa, og Karen Brahe blev da ogsaa et ædelt Skud paa de navnkundige Slægters gamle Stamme ved selv at være boglærd og evnerig, meget praktisk, bramfri, gudhengiven og god af Sind.

Karen Brahes Forældre forlod, medens den svenske Krig stod paa, deres ovennævnte jyske Hjem og tog et langvarrigt Ophold hos Familien paa Sjælland. (Eggen ved Engelsholm skildres under Svenskekrigen saa øde, at der ikke blev prædikeret i en Kirke i 3 Aar.) Under deres Landflygtighed fødtes Karen Brahe, som det tredje af deres syv Børn, paa Næsbyholm den 1. December 1657. Hun begyndte saaledes sin Tilværelse med at være Gæst hos sin Slægt paa Sorøegnen.

1680 testamenterer *Anne Gjõe* sin betydelige Bogsamling til hendes „Broder-Daatters-Daatter“ Karen Brahe, som denne arver 3 Uger efter Anne Gjõe's Død i 1681, og som K. B. derefter stadig forøger. Det kan maaske her have sin Interesse at bemærke, at Anne Gjõe boede 13 Aar i Næstved og i den Tid kom bl. a. hendes Bibliotek Peder Syv til Gode, medens han var Rektor i denne By og boede der samtidig med Anne Gjõe, før han blev Præst i Hellested. I sine sidste Aar boede A. G. i Brahernes Gaard i Odense.

En anden vigtig Begivenhed i Karen Brahes Liv var den, at ved Skiftet efter Moderen, Aar 1685, tilfaldt Østrupgaard de to Søstre Karen og Birgitte. Men de fraflyttede først deres Barndomshjem i Jylland for at tage deres eget Gods — et af de ældste Herresæder i Fyn — i Besiddelse, efter at deres Fader var død 1708. De havde da ogsaa begge Part i Brahernes Gaard i Odense. Efter Faderens Død ejedes nemlig Odensegaarden i Fællesskab af de tre Søstre — der alle Tre stedse forblev

ugifte — Karen, Birgitte og Anna, af hvilke Anna var den ældste og beboede den til sin Død 1715. I St. Knuds Kirke hænger et Gravmæle i Marmor over Anna Brahe, prydet med hendes nærmeste Slægts Vaabener.

Karen Brahe bestyrede ganske Søsteren Birgittes Andel i deres Ejendomme. Birgitte hører man ikke meget til. „I denne Verden levede hun som en Fremmed, at høre og læse Guds Ord var for hende det ene Fornødne.“ Efter Søsteren Annas Død tilkøber K. B. sig den fulde Ejendomsret til Odense Gaarden af Birgitte, og 8. November 1716 — dateret Østrupgaard — giver hun „denne Gaard med tilliggende Boder og Haver“ til det nævnte, endnu bestaaende Kloster. Karen Brahe arver tillige Part i Hvedholm og bliver efterhaanden velstaaende.

Karen Brahe byggede straks ved sin Tiltrædelse af Østrupgaard Gaarden om, og opførte et nyt Egebindingsværks Hus. Og hun satte følgende Indskrift paa en Sten over Døren:

I. J. N.

Aar 1710 lod Jomfr. Karen Brahe og Jomfr. Birgitte Brahe til Østrupgaard dette Hus opbygge:

Et lidet Hus, sit Brahesborg til Nytte,
som da i Bygning stod, Farfader lod bortflytte;
men vi, hans Børne-Børn, har dette igen bygt:
Fra Ild, fra Fjende Vold, Gud lad det blive trygt.

Ja end dertil af Naade dette give,
til Stammens varig Arv det maatte blive.

Østrupgaard hørte til en af Farfaderens, Jørgen Brahes 9 Herregaarde. Af denne Hustavle fremgaar det, at en til Østrupgaard hørende Bygning af ham var flyttet til Brahesborg.

Her udførte K. B. i 28 Aar en stor og velsignelsesrig Gerning. Selv skrev hun ikke Bøger, men hun stod i en omfattende Brevveksling med Præster og Videnskabsmænd og m. a. Afdøde Skolelærer Søren Jørgensen i Kistrup har i „Museum“ 1895 fra Arkiver og Tingbøger draget flere interessante Træk frem om Karen Brahes hjælpsomme og retsindige Forhold til sine Fæstebønder o. l. (Ogsaa der findes ovennævnte Indskrift. I 1. Linie staar der: „Et lidet Hus herfra, sit“ — — og i 4. Linie: fra Fjendehaand — —.“)

Karen Brahe oprettede ogsaa en Skole for Bønderbørn paa Østrupgaards Gods, og paa sin 71-aarige Fødselsdag stiftede hun et Hospital for Fattige i Svanninge. Da hun var 79 Aar gammel, døde hun den 27. September paa Østrupgaard. „elsket af Alle, der kendte hendes kærlige Hjerte og savnet af de Trængende paa hendes Gods.“ Hun ligger begravet i Haastrup Kirke, hvor hendes Ligsten findes i Koret. For 50 Rdl. købte hun sig sin Begravelsesplads „paa den nordre Side af Alteret.“

Her paa Østrupgaard udfoldede Karen Brahe, blandt det meget andet, hun levede og virkede for, som alt anført, stor Godgørenhed og Hjælpsomhed til alle Sider. Til de Studerende, der fik Understøttelse af Karen Brahe, hørte den senere Magister, Hører i Odense, Peder Christensen, eller rettere, som han udelukkende kaldte og skrev sig lige fra sin Skolegang, *Peder Hostrup*; og han kom derved til at høre til dem, K. B. førte livligst Brevveksling med. En unavngiven Forfatter har givet en Levnedsskildring af denne Mand i Odense Katedralskoles Program 1865, ligesom der findes en Del af hans Brevska-

ber i Karen Brahes efterladte Papirer i Biblioteket. Begge disse Kilder lægges til Grund for det efterfølgende.

Han var Søn af en Skytte paa Østrupgaards Gods, Gaardmand Christen Pedersen og Hustru Anna Andersdatter, begge af Haastrup Sogn, og han var den ældste af deres 6 Børn, fem Sønner og en Datter. Han er i Universitetets Eksamensprotokol anført som født 31. Decbr. 1699, og saaledes har han rimeligvis selv angivet sin Fødselsdag og Fødselsaar; men Aarstallet kan ikke være rigtigt, da hans Broder Lauritz er anført i Haastrup Sogns Kirkebog som født 23. Juli 1700. Men efter forskellige Omstændigheder at dømme, er Sønnen Peder nok født 31. Decbr. 1697. Hans Dødsdag kendes ej heller, men det vides, at han 2. September 1746 blev indsat i St. Knuds Kirkes Begravelse under Alteret.

Sandsynligvis har Karen Brahe allerede understøttet ham, medens han gik i Odense Latinskole, og hun har vel ogsaa paavirket Faderen, der var i hendes Tjeneste, til at lade det opvakte Barn og ældste Søn gaa den studerende Vej samt udvirket, at han valgte Teologien. Hvornaar han blev indsat i Latinskolen kan heller ikke angives, da det først 1756 blev paalagt Rektorerne at føre Protokol over deres Skolers Disciple, men det kan næppe være sket før 1710 — 1718 findes han endnu som Discipel i 5. Lektie — men det vides, at han er dimitteret til Universitetet 1721.

Allerede i Hostrups Studenteraar begyndte hans Brevveksling med Karen Brahe, og hun fulgte ham med Deltagelse paa hans akademiske Bane og lettede hans Ophold i Hovedstaden. Brevene handler om meget, der ikke har nogen Interesse for Andre eller for Nutiden, men de indeholder ogsaa mange Træk af Datidens og Hostrups eget Liv.

1729 ansattes han som nederste Hører ved den lærde Skole i Odense. Med en Lønning, der begyndte med 118 Rdl. stigende til 178 Rdl., drev Hostrup det til i sine 17 Embedsaar ikke blot at komme ud af sin Gæld, men at testamentere sine Brødre tilsammen 200 Rdl. og, fraregnet Begravelses-Omkostningerne m. m., at stifte et Legat paa 878 Rdl. Meddelelsen siger: man kan da vel antage, at han kun har haft 12 Aar til at sammenspare 1200 Rigsdaler.

I Brevene til Karen Brahe klagede han da ogsaa af og til sin Nød, naar han kom i Forlegenhed. I nævnte Skildring oplyses, at i de fem første Aar efter at han har tiltraadt sin Høreropost i Odense, synes han at have været Karen Brahes stadige Korrespondent. Han sender Bogkataloger og melder om Held, han har haft med Indkøb af Bøger for hende; men især indeholder hans Breve allehaande Nyheder fra Odense og København (efter Avisen), Efterretninger om gejstlige og verdslige Personers Befordring, Dekorationer, Hofbegivenheder, mærkelige Dødsfald, Udtog af Prædikener ved Ordinationer eller andre særegne Lejligheder. Mest levende var Hostrups Skrivelser til K. B. i Aarene 1730—32; fra 1733—34 findes kun faa Breve og intet fra de to følgende Aar. Rimeligvis — føjer Hostrups Biograf til — har Karen Brahe i sine to sidste Leveaar været saa svagelig eller affældig, at hun ikke satte Pris paa at erholde de sædvanlige Beretninger.

Om Hostrups Livsforhold efter 1734 er Optegnelserne sparsomme. 1740 blev han Magister. Det eneste trykte Skrift, han har efterladt sig, er en Afhandling om vanskelige Steder hos Curtius, men dette har skaffet Hostrup en Plads i N. M. Petersens danske Literaturhistorie iblandt Datidens Filologer, i IV Bind, Holbergs Tidsalder, Side

261 under Dyrkerne af de klassiske Sprog; og her er tillige hans Disputats fremhævet, Side 263.

I Universitetsprogrammet betegnes han i Anledning af sin Magistergrad som 5. Lekties Hører og ligesaa i den 1745 udkomne Disputats, og i det Testamente, der er affattet kort før hans Død, kalder han sig selv øverste Hører.

Bemeldte Skrift blev vel ligesom Erhvervelsen af Magistergraden foranlediget ved det Ønske at forskaffe sig et Navn i den lærde Verden og derved lettere Adgang til at naa videre frem. Men dette Ønske opnaaede han ikke. Aaret efter i August 1746 blev han syg og døde.

Mulig kan denne lille Skildring raade lidt Bod herpaa, saa hans Navn opfriskes og reddes fra Forglemmelse iblandt de nuværende Slægter paa hans Fødeegn?

Gaar man til Brevpakkerne og de løse Papirer blandt Karen Brahes Efterladenskaber i hendes Bibliotek, træder man i direkte Forbindelse med Hostrups Pen og derigennem med hans Person.

Vil man drage disse Breve frem fra deres Gemmested, da melder de, som af Hostrups Levnedstegner antydet, om Bogkøb, undertiden om flere Indkøb i samme Brev, om Prisen for dem, om Kong Frederik IV Død, Efterretninger fra den polske Arvefølgekrig, om Dødsfald, Udnævnelser og Forfremmelser i Officers- og Embedsstanden, der ofte gengives efter „den skrevne Avis fra København“, men i Særdeleshed om alle de Nyheder, Hostrup har kunnet faa fat paa; man skønner, at disse særlig er faldet i god Jord hos Modtagerinden.

Her et lille Brev som Prøve paa disse Meddelel-

ser: „Etatz-Raaderne Kaalund og Bentzen ere blevne Conferentz-Raadder. Mand vil spaae os af en nye forordning, hvordan enhver efter Stand og Station sig med klæde-dragt skulde forholde, hvormed man nogle dage har fornøyet, men tiden vil lære om det bliver frugtbar. Den skrevne Liig-Procession udi Sælland var kommen Postmesterens fuldmægtig fra, maatte derfor udskrive disse efter Avisen, som er smukkere end den skrevne sammensat, men i den skrevne var hver Herreds Vogn, og ordenen i dem særdeles nævnet, hvilket giver ikke meget. Nu tager ieg mig for at afskrive Prædikenen, Hendes Velbaarenhed skulde alt haft den, havde ieg ey haft en deel at bestille.“

I et andet Brev, ligeledes et af de korteste, fortælles: „Biskop Lodberg døde i dag Klokken halvgaaen 9, og har ey kundet talt siden i gaar Morges og har ellers nogle dage været uden Samling, hans Svaghed menes at at have været *Malum Hypochondriacum*. Med Posten haves at General Lieutenant Gregers Juul er i disse Dage ved Døden afgangen. Møntmester Winechen har faaet allernaadigst permission at maae lade slaae af de nye Medailler st til 11 Lod Sølv Vægt at sælge.“

Alle Brevene har som Regel til Overskrift: „Høy Ædle og Velbaarne Jomfru Høygunstig Patronesse.“ Og almindeligvis er Slutningen paa dem: „Nest ald Velsignelser ønsker med bestandig Helbred og Sundhed lever jeg Høygunstig Patronesses underdanig tiener P. Hostrup.“

Sine Nytaars- og Fødselsdagsønsker satte Hostrup sædvanlig paa Rim paa en 3—4 Foliosider. De er hverken værre eller bedre end mange andre Lejlighedsdigte, der trindt om er opbevaret fra samme Tid, eller de andre Haandskrifter, de Nytaarsvers og de versificerede Gratulationer og Bindebreve, Bryllupsdigte og hvad øvrige Poe-

sier, der findes ved Siden af. De er alle lige gode Tidsbilleder, der afspejler Datidstonen og Datidssmagen. Naar de nu drages frem, har de jo en meget forældet og lidt poetisk Klang.

Et længere Digt af Hostrups Rimerier fra 1722 ender saaledes:

„Nye Aars Soel med Glans og Glæde
Straale ned paa Hendes Boe,
At Hun i et Gylden sæde
Sidde maae med fred og Roe!
Lad din Naade altid spille
Som en Paradise-floed
Efter ønsket mit og Ville
for min Patronesses Foed!

Gud i Hendes lifs Calender
Lad hver dag saa tegnet staae,
At der mange Soele render
Til Hun skal af Jorden gaae;
Og da Himlens Glæde nyde,
Som ey nogen ende faar,
Ja med Englene sig fryde
Udi evighedens Aar!“

Næste Aars Nytaarsvers 1723 ender med:

„O Lyckens Fryede-Soel breed ud din Gylden Vinge
Lad over Hendes Huus sig lycken stedse svinge,
Gud legge dage fleer til hendes Dages Tal,
At Hun for tidlig ey af sine safnes skal.“

Det rimede Ønske for Nytaaret 1724 er skrevet paa fint udstyret Papir, prydet med trykte Sindbilleder paa Aarsskiftet, øverst ses saaledes to Engle, der blæser i Bassuner til hver sin Side. Det slutter med:

„Som Aaret voxer til i Maaneder og dage,
 Saa lad Gud Hende med i Velstand og tiltage
 Gud lad Velsignelser som støbregn falde ned,
 Naar Hun gaar ind og ud, Gud signe hvert et fied!“

Da Hostrup er blevet ansat i Odense, er det især, at han udfolder sin Virksomhed som Nyhedskræmmer og han faar Lejlighed til at gøre Karen Brahe adskillige Tjenester. De højtidelige Skrivelser i ærbødig Stil kan da ende med en ret prosaisk Ønskeseddel for hans eget Vedkommende, naar han pludselig sejler om og klager sin dybe Nød. De knappe Indtægter, der var forbundet med den laveste Skolepost i Forbindelse med de mange uafviselige Udgifter, som hans nye Stilling førte med sig, kunde jo ogsaa nok sætte ham i pinlig Forlegenhed.

Den 14. September 1729 skriver Hostrup:

„Højædle og Velbaarne Jomfrue, Højgunstig *Patronesse!*

Den forskrækkelig Torden og Lynild, som her var den 8de *Septembris* om Aftenen og Natten, har ikke lidet forfærdet Byen, og er venteligt at somme ere blevne noget bedre derefter, særdeles slutter jeg, et *Atheister*, som ikke ere for gamle og forgroede i Forhærdelse, maa dog falde paa de Tanker, at der er en Gud til; thi ingen kan mindes saa stærk Lynild, det ene Glimt i det andet, som al Jordan kunde have været skinnende Ild, og et Tordenskrald varede næsten en halv Time. Ved Kirken var vi særdeles bange, siden vi ved, den trækker gerne efter høje Steder. Dersom Højgunstig *Patronesse* ej i Unaade vilde optage min Dristighed, er min underdanig Bøn til Hende, at Hun vilde være af den Godhed at laane mig 40 Rdl., eftersom jeg er udi stor Betryk og kan ingensteds bekomme dem; jeg vil sandelig give Hendes Velbaarenhed min Veksel derfor, at jeg, saasnart

mig muligt er, med underdanig Taksigelse vil *restituere* dem: jeg skal have en Kakkellovn, mine sorte Klæder vendt, hvilke jeg gaar og slider altfor nær af Mangel paa Penge, og skulde derforuden have en ny sort Klædning, siden jeg ikkun har den ene at gaa hver Dag udi; Brænde skulde jeg have købt til Vinter; jo længere man bier, jo dyrere den bliver; mangler derforuden adskilligt andet, som jeg maa lade staa tilbage; men dette kan jeg uforbigængelig undvære. Alle mine Penge er sandelig ikke mere end et Par Sldr., der gaar daglig Penge til Kosten og andre daglige Udgifter, og Kostpenge bekommer vi ikkun to Gange om Aaret; det første Aar er derfor det værste, siden man skal have alting og har intet dertil; thi i *Conditioner* kan man intet fortjene videre, end man snart kan slide paa Stedet; enhver skal vidne med mig, at jeg øder intet unyttigt, men naar man skal være iblandt Folk, undser man sig ved, at man ej er som andre. Kunde min underdanig Begering finde Bønhør, vilde jeg sandelig prise mig lykkelig, siden jeg paa denne Tid er beknyttet. Varter i dybeste Ydmyghed Højgunstig Patronesses gode *resolution*, som med bestandig Helbreds samt al Velsignelses og Fornøjelses trofaste Erønskning lever Højgunstig *Patronesses* underdanig Client og uafsladelig Forbedere P. Hostrup.“

Hvor vidt Hostrup har faaet disse ydmyge Bønner opfyldt, findes der ikke noget om. Paa dette Brev er der blot med Karen Brahes Haand bemærket: „Den 14. Septemb. Beretning om den forfærdelig torden og lyn Ild som var i Odense d. 8. Her Gud lod see stor Barmhertighed at Ey uden Ett sted nær St. jørens Port (brændte) Ære være Gud.“

I Aaret 1732 tænkte Hostrup stærkt paa at søge

Præstekald. Ogsaa Rækken af dette Aars Breve aabnes som sædvanlig med et langt Rimbrev, formet som Nytaarsdigt med hans højstemte Beundring i „Poesi“. Det gengives med den oprindelige Skrivemaade:

„Underdanig *Gratulation* til Højædle og Velbaarne Jomfrue Karen Brahe til Østrupgaard, Høigunstig *Patronesse* paa Nytaarsdag 1732. I dybeste Ydmyghed *offere-ret* af Hendes Velbaarenheds Tiener P. Hostrup.

Vor blanke Nyt Aars Soel paa Pærle-Buen render,
 Og sine Saffran-Hiul alt hand mod Vesten vender;
 Med Rosen-tegnet Glands den Himmel har besprengt,
 Med Iyse Flammer, som med Sølv og Guld formengt.

Jeg færdig er, og vil mit Vers med Posten sende,
 Hand kommer ey af sted, og det faar ingen Ende;
 Det ene sinker mig, ach dobbelt Nøød og Meen;
 Den Post hand nøler saa, Hand er saa meget seen.

Jeg veed, Høigunstige Hun ey optager ilde,
 Hvad sildig kommer frem, naar før man gierne Vilde;
 De lam, som *Labans* Hiord ham sildig havde føød,
 De gode Vare, og Hand ikke dem forskøød.

Der kommer meget frem, som Hiertet meener ikke;
 Men bort med saadant, jeg mig ey deri kand skikke:
 Jeg er ey lodden, og ey hykler for Profit,
 Det aldrig Været har, og skal ey blive Mit.

Min Bøn allene kun af Hiertets Andagt stiger,
 Og op til Himmelen ret som et Offer figer (∴ haster)
 At *Patronesse* end maa tælle mange Aar,
 Før hun fra Tiden bort til Ævigheden gaaer!

Gid Alders Hvide Snee, Sølv-pudret Haar og lokke
 Forsøve Issen, dog gid ingen Afmagt røkke
 Det Hoved, Haand og Fod, det legem hvorudi
 En Ædel Siæl har boed Aar over syv gang Ti.

Gid Hendes Fiender maa sige: See Vi tabte,
Skiønt vi med aaben Hals mod Hende samptlig gabte;
Men Gid Hun sige maae: Gud hjælp Mig dog, jeg Vandt,
Og deres Anslag blev til lutter Spee og Tandt

Hun staae som lillie, som Rosen-Træ i Enge,
At ikke Blad og Green skal ned til Jorden henge:
Men bære ved sin Bøn og Almis immer Frugt,
Der stiger op til Gud med sød og liflig Lugt.

Gak Nyt Aars heele Soel foruden Skye og Væde
Paa Himlens Hvelving frem med lutter lyst og Glæde;
Driv sorte Skyer bort, lad ingen Græde-Damp
I Vore Øyne staae, som Pærle-Dug i Svamp.

Det er min Hiertens Suk, ieg ey kan holde inde,
At Himlen livets Traad saa lang og sterk vil spinde,
At Gunstig *Patronesse* i mange Aar paa nye
Seer denne skønne Dag med Glæde at opgryel“

Christine Reimer.

Om Rudkjøbing Borgervæbning

ved *I. T. Rohde.*

Den nu i Købstæderne indslumrede Borgervæbning staar for Eftertiden nærmest i et komisk Skær. Mavefør og lidet mobil, som Borgeren ofte var, dertil mangelfuldt øvet og ofte godt oppe i Aarene, var han ikke det, man tænkte sig, en Soldat skulde være. Men var ogsaa Borgervæbningens Betydning militært set ikke stor, saa havde den dog en vis Betydning som Ordenskorps, og den var nu engang en Ting, som Borgerne maatte regne med, da Pligterne til den greb stærkt ind i deres daglige Liv og Virksomhed. Denne Borgerpligt, der krævede, at de ofte maatte forsømme deres Forretninger, var derfor for de fleste en besværlig Byrde, og man ser ogsaa af de mange Retssager for Udeblivelse fra Øvelse med Borgernes ofte haartrukne og komiske Undskyldninger, at de benyttede alle Kneb for at lette den. Men naturligvis var der ogsaa Borgere, som satte en Ære i at tjene Korpset, og dets Officerer udtoges stedse blandt Byens mest ansete Mænd.

Fra gammel Tid har det paahvilet Købstædernes Borgere at møde selv eller stille Mandskab til Landets Forsvar, hvad senere forandres til, at de istedet skulde svare

en Skat gennem Konsumtionen og ved at præstere Indkvartering in natura eller i Penge. Kun Byernes Søfolk kunde altid udskrives. Men denne delvise Fritagelse for Værnepligt gjaldt dog ikke for deres egen Bys Vedkommende, til hvis Forsvar hver vaabenfør Mand var pligtig at deltage baade med Vaaben i Haand og ved at arbejde paa dens Fæstningsværker.

I 1556 bestod Rudkjøbing Borgervæbning efter Lensmand Frantz Brockenhuus's Mønstringsrulle af 84 Mand, bevæbnede med Rør, Spyd og Sværd, de 20 havde tillige Harnisk. Man træffer blandt disse Borgere gamle Rudkjøbing Navne som Bay og Boye, men de fleste Borgere betegnes ellers som Niels Skrædder, Hendrik Skomager, Hans Fynbo o. s. v. — At der har været strænge Straffe for Forsømmelse af Tjenesten i ældre Tider, kan fremgaa af, at Kristian IV i 1645 gav Befaling til at lade opsætte Træheste ved Portene i Kjøbenhavn for dem, der mødte fulde til Borgervagten.

Da Karl Gustav gjorde sit berømte Tog over Isen til Langeland og videre til Lolland, tænkte ingen Langelænder paa Modstand, men efter Freden traadte dog Borgere i Rudkjøbing sammen for at hindre Plyndringer af hans endnu paa Øen liggende Tropper. Den $19/4$ 1658 bestemte nemlig Øvrigheden, at der skulde holdes god Vagt, om Natten med 24 Mand, og Udeblivelse straffedes med $1/2$ Rdl.

Ingen vaabenfør Mand var fritaget, og det paalagdes dem at vise deres Officerer Lydighed. Hvem, der ikke mødte, naar Tolvklokken lød, skulde være „ugild og som ingen ærlig Mand.“ Men denne lovende Begyndelse paa krigersk Aand tabte sig desværre, da Svenskerne om Efteraaret brød Freden og ved et Par Angreb fra Søsiden forsøgte at bemægtige sig Byen. 84 væbnede Borgere

var paa Benene, men de benyttede ikke som Landboerne i denne Krig den gode Lejlighed til at indlægge sig Berømmelse for alle Tider ved Langelands Forsvar, og det var ikke deres Skyld, at Svenskernes Angreb paa Byen afvistes. Borgerne var imod enhver Tanke om Forsvar og mente, at man kom længere med Svenskerne med det gode. Da disse derfor næste Aar gjorde Landgang og kom til Rudkjøbing, blev de vel modtagne, men trods dette opnaaede Borgerne alligevel kun at blive i den Grad udsugede og plyndrede, at de, da et lybsk Skib efter Svenskernes Forjagelse kom til Byen med Salt, maatte købe denne nødvendige Artikel med Kohuder og 400 R gammelt Kobber. Alt, hvad der hed Penge og Penges Værdi, var væk.

Under Krigsurolighederne 1675—79, 1700, 1709—20 og 1762 var Rudkjøbing forskaanet for Fjendtligheder.

Det saakaldte „Borgerkompagni“ bestod i 1737 af 90 Mand under Kaptain Møller Peder Pedersen. Den $\frac{1}{4}$ n. A. fremsendte Stiftsbefalingsmand Christian Sehested „en naadig Ordre og Andstalt for Rudkjøbing Borger-Compagnie til underdanigst Efterlevelse og god Ordens Vedligeholdelse“, hvori bestemtes:

Naar nogen ikke møder til det Klokkeslet, han er til-sagt, betaler han i Mulkt for hver Time, han udebliver, 4 Sk.

Bliver han aldeles borte, skal han foruden nævnte Mulkt bøde første Gang 1 à 2 Rdl. efter hans befindende Tilstand, eller efter Beskaffenhed straffes for saadan Ulydighed paa Vand og Brød i 24 Timer, dog beviser nogen at have været i lovlige Forfald, han være uden Straf, om det ellers i Tide er bekendtgivet til de Vedkommendes Efterretning, men hvis dette er forsømt, da at bøde for Efterladdenhed 1 Mark.

Ligeledes bør han anskaffe sig behørig Gevær.

Ingen maa understaa sig paa Excercerpladsen eller Samlingspladsen, Parade eller Vagt at røge Tobak under Straf af 1 Mark for hver Gang, nogen herudi betrædes.

Er nogen obstinat mod sine Officerer og giver Ondsord, maa sligt straffes med Penge af 1 til 4 Mark; eller Raadhuskældereren paa nogle visse Timer.

Ingen maa undslaa sig i at møde, være sig Borgere eller unge Karle, dog kongelige Betjente herfra undtagen.

Gaar nogen fra sin Post eller i andre Maader forser sig, som ikke her er nævnt, indberettes det, og skal da sligt behørig straffes efter Forseelsens Beskaffenhed.

Naar nogen er strafskyldig for nogen Forseelse, vil Bøderne eller Arresten dicteris af Byfogden og Kaptainen og som exeqveris af en Underofficer og visse Mænd, dog staa Bøderne ikke til driftlig Anvendelse, men skal være henfaldne til Brandkassen.

Dette til behørig Iagttagelse ved Samling, Excercits, Parole eller Vagt. —

Borgerne holdt saa deres Excercits og Vagt, thi d. ⁹/₉ 1741 indberetter Byfoged Møller til Stiftsbefalingsmand Grev Rantzau i Odense en Sag om Forsømmelse paa Vagten og udbeder sig Grevens „højmodige“ Resolution. Peder Hoppensachs Karl, Michael, der havde Vagten for Hoppensachs, havde nemlig to Gange absenteret sig, først fra Kl. 12 til 2 slet og derpaa om Aftenen fra Kl. 7 til 10. Dette bevidnede tre vagthavende Borgere, og to Underofficerer, Jørgen Ditlev Nielsen og Korporal Claus Bloch, at de havde advaret i Forvejen. Grev Rantzau henviste til „salig Geheime-Raad Sehesteds An-

ordning af 1738 om Bødestraf og Arrest“ og overlod Straffen til Byfogdens Skøn.

Efterhaanden synes Borgerkompagniet at være blidelig indslumret, og Borgerne har sagtens ikke følt Trang til at vække det. Dets Chef, Jacob Kruuse, var død, og Kompagniets Sager, indbefattet Fanen, var som privat Ejendom i hans Dødsbo havnet hos en af Borgerne. Men med den virksomme Byfoged Johan Thomas Flindt, Møllers Efterfølger, var Freden imidlertid forbi for Borgerne. Han organiserede paany Kompagniet og skriver den ¹⁴/₇ 1772 til Stiftamtmand Henrik Bille:

„Herpaa Stedet har forhen været et Borgerkompagni. Jeg finder, at hans Excellence, nu salig Hr. Geheimeraad, Stiftsbefalingsmand Sehested, under Dato ⁹/₄ 1738 har føjet de Anstalter og foreskrevet de Poster, hvorefter dette Kompagni sig havde at rette, og hvad derved forefaldt skulde behandles efter; men da Kompagniets Chef, som og en Del andre Personer i Kompagniet ere døde og ingen i deres Sted udmeldt, hvis formedelst fast ingen Kompagni existerer, da dog de Tilfælde lettelig kunde indtræffe, i hvilket Kompagniet kunde være uomgængelig fornøden, foruden at hvad engang baade for Nytte og Ordens Skyld er anordnet ej forsvarligen kan eller bør efterlades, saa vorder nu herved, med jetzige Stiftsbefalingsmand Hans Excellence Høj- og Velbaarne Hr. Geheimeraad Billes forventede Approbtion fastsat, saa vel hvem der skal være Kompagniets Chef fra Dato af som Ober- og Underofficerer, item øvrige derudi sorterede Mandskab, nemlig:

Oberofficerer: Kaptain Sr. Boye, Premierlieutenant Sr. Basballe, Fændrik Sr. Urban Graae, Adjudant Kield Nielsen.

Underofficerer: 1. Sergent Michael Hansen, Bager;

Korporal Knud Risting. 2. Sergent Farver Krag; Korporal Chr. Nass. 3. Sergent Niels Pilegaard; Korporal Kobbersmed Paap. 4. Sergent Hyphof; Korporal Mathias Bol-lieu. Tambour, vacant, skal dependere af Kaptainen at se forsynet.

Samt 77 Borgere.

Brandvæsenet 1 Sprøjtemester, Mathiesen Bull, og 42 Mand. Hvilke Personer hver for sig har at forsyne sig med, om de ej allerede ere, med behørig Gevær, hvorimod deres Klædedragt ingen egalite iagttages, undtagen de selv med hinanden, enten alle, eller for Størstedelen, derom anderledes kan forenes; dette undtagen maa dog have Ober- og Underofficerer erindret, at de saavel i deres Klædedragt, som ved Hat og Kokarde, behageligen vilde se dem fra Kompagniets øvrige Mandskab differgeret. Hvad angaar den Byen eller Borgerkompagniet tilhørende Fane, da skal samme, saavidt jeg har ladet bringe i Erfaring, befindes hos Peder Nielsen Stage, som udi Aaret 1762 har bemægtiget sig samme tilligemed Kompagniets forrige Chef Jacob Kruuse, hans hele Brevbog. Om denne Fane vilde altsaa Kaptainen Sr. Boye adressere sig til bemeldte Peder Stage, som derhos tillige beordres, ej alene at udlevere Fanen, men endog inden 8 Dage fra Dato at gøre Rigtighed for hvad videre han efter salig Jacob Kruuses Død og i hans Stervboe sig har bemægtiget, Borgerkompagniet tilhørende.“

Byfogdens Indstilling blev approberet af Stiftsbefalingsmanden, og Borgerkompagniet traadte atter ud i Livet.

De urolige Forhold omkring 1800 bevirkede, at Landets Kystforsvar og Borgervæbninger reorganiseredes. I Henhold til Kgl. Res. af ²⁷/₂ 1801 udstedte Byfoged Steffen Jørgensen et Reglement for Rudkjøbing borgerlige Militær, hvorefter det kom til at bestaa af to Afdelin-

ger, hver under Kommando af 1 Kaptain, 1 Premierlieutenant, 1 Secondlieutenant, 1 Fændrik, 1 Adjudant og Korps-skriver, samt 1 Sergent og andre Underofficerer.

Første Afdeling skulde bestaa af Brandfolkene og de Borgere, der var istand til at bære Vaaben. Den havde den særlige Bestemmelse at holde god Skik og Orden i Byen efter Øvrighedens Foranstaltning og skulde uopholdelig møde, naar det fordredes, ved Ildsvaade, Tumult eller Uordener. Denne Afdeling bestod af 103 Mand, men dens Styrke differerede i Tidens Løb mellem 60 og 111 Mand. *Officererne* var: Kaptain, Købmand Hans Henrik Bay; Premierlieutenant, Købmand Claus Bang; Seconlieutenant, Købmand Ole Skibbygger; Fændrik, Sadelmager Christian Povelsen, og Adjudant Martin Kleinsorg. Til at live lidt op dannedes et Musikkorps bestaaende af Tambur Hans West og Hautboisterne: Bager Hofman, Bager Lange, Organist Copenhagen og Musici Moritzen.

Anden Afdeling, hvis særlige Hverv var at afvise fiendtligt Angreb paa Byen, bestod mest af Haandværkere og Daglønnere. Til *Officerer* havde den Kaptain, Købmand Jesper Holgersen Fahnøe; Premierlieutenant, Urma-ger Jeppe Johansen; Secondlieutenant, Møller Johan Henrik Mohr; Fændrik, Skrædder Chr. Olsen, og Adjudant, Fuldmægtig Hofman. Deres Styrke var noget mindre end første Afdelings.

Af de mange ny Bestemmelser for Afdelingerne i de Kgl. Res. af $27/2$ 1801, $4/6$ 1802 og $17/6$ 1803 skal nævnes:

Borgerne skulde tjene til deres 50 Aar. Officerspladserne foreslaaes af den Højstkommanderende for Magistraten, og denne indsender sin Betænkning til Øvrigheden for Borgervæbningen. Til Officerer kunde ingen tvinges, derimod til Underofficer i en Tid af 2 Aar, hvorefter det

stod ham frit for at træde tilbage i de menige Borgeres Række.

Officererne og Underofficererne skulde bære Sabel og Mandskabet Gevær med Bajonet og Bajonetgehæng samt Læderpatrontaske i Bandoler.

Vaabnene, Fanen*) og Trommen skulde opbevares paa Raadhuset og kun udleveres efter Øvrighedens foregaaende Tilladelse.

Uniform var de menige Borgere ikke pligtig at anskaffe sig, derimod skulde de paa Hatten bære en blaa og rød Kokarde. Officererne skulde bære blaa Kjortel (Kjole) med rød Krave og gule Knapper, hvid Vest, blaa Pantalons (lange, vide Buxer), rund Hat med blaa Kokarde med rød Roset og Halvstøvler. Kaptainen desuden Guldepauletter. Den samme Uniform bærer Underofficererne, men af grovere Klæde, ligesaa Trommeslageren, der dog som særlig Pynt havde rød Kantning paa Kjolen og Buxerne. Men med Datidens Hang til Uniformsforandringer kom stadig nye Bestemmelser; Officererne fik i Lighed med Københavns Borgerofficerer flettede Epauletter med Kvaster efter Grad, 3 for Kaptainen, 2 for Premierlieutenanten o. s. f. Underofficererne maatte nøjes med een Epaulet med 3 Kvaster for Kommandersergenten o. s. f. Ved første Afdeling fik Officererne blaa Rabatter, blaa Fjer med rød Top og blaa-rød Kokarde; ved anden røde Rabatter, grøn Fjer med hvid Top og sort Kokarde. Hattefjererne blev saa igen efter Ansøgning forandrede til hvide med rød Top.

Paa egen Bekostning maatte Officerer og Underofficerer skaffe sig den nødvendige Undervisning i de militære Øvelser. Til at undervise de menige Borgere var Adju-

*) Fanen med Byens Vaaben opbevares nu i Rudkjøbing Museum.

danten Excermester og lønnes af Byen, men var Adjudanten ikke tilstede, maatte Officererne overtage Bestillingen. Mindst een Gang om Ugen, helst Søndag, skulde der være Vaabenøvelse, og til den maatte hver Borger møde, til han af Excermesteren var erklæret for udlært. Derefter var han fritaget med Undtagelse af de almindelige Øvelser to Dage om Sommeren. Anden Afdelings Mandskab — som ellers kun var beregnet til Tjeneste i Krigstid — maatte ogsaa møde een Gang om Ugen, til de havde faaet Excermesterens Attest. Udeblivelse straffedes med Mulkt fra 2 Mk. til 1 Rdl.; for Underofficererne det dobbelte og Officererne det firdobbelte. Andre Forsømmelser straffedes med Bøder fra 2 til 10 Mk. og Overhørighed og Opsætsighed til 100 Mk. eller Fængsel.

Krigsretten bestod af den øverste Magistratsperson og Politimesteren, den kommanderende for Borgervæbningen og to Officerer af det Kompagni, hvorunder Forseelsen hørte.

Omkostningerne til Afdelingernes Geværer, Armatur, Tromme og Fane lignedes paa alle Indbyggerne, Halvdelen paa Grunden efter Grundtaxten, anden halve Del efter Næring og Formue, som intet personligt eller reelt Privilegium fritog for. De, som ikke havde tjent i Borgervæbningen, skulde ved Ligningen paa Næring og Formue ansættes med forholdsvis højere Bidrag, især med Hensyn til Formuen, men dette højere Bidrag maatte dog ikke overgaa $\frac{2}{3}$ af, hvad de erlagde i Lighed med de øvrige Medborgere.

Da de to Afdelinger var organiserede, overtog „Generalen“ paa Tranekjær, Lensgreve F. Ahlefeldt-Laurvig, efter Borgernes Ønske den højeste Kommando, den han

ogsaa havde over Langelands øvrige Militær. I sin Instrux paalagde han Borgerne at møde paa Samlingspladsen, naar der ringedes med Klokkerne, og naar der sloges Generalmarch, strax at drage til Spodsbjerg og tage Opstilling bag det der opkastede Brystværn. Kom Fjenden trods Skydningen i Land, skulde Borgerne med fældet Bajonet kaste sig over ham, samtidig med Dragonerne huggede ind. Men Englænderne udsatte sig ikke for Borgernes Bajonetter, og den krigerske Oplussen, som Nelsons Angreb paa Kjøbenhavn havde fremkaldt, lagde sig efter Vaabenstilstanden.

Efter Fredsslutningen fortsattes med de sædvanlige Øvelser, Vagter, Parader og naturligvis Krigsretter; thi Borgerne havde ofte andet at tænke paa end Øvelse, og Mulkten kunde det i mange Tilfælde betale sig at tage. Den ^{28.} 7 1803 satte Kaptain Fahnøe Krigsretten over ikke mindre end 27 udeblevne Borgere, der alle søgte at undskylde sig saa godt som muligt. Niels Hansen havde saaledes været i Stoense efter Brænde; Hattemager Nielsen havde forgrebet sin Haand, saa han ikke kunde bruge Armen; Købmand Hans Henrik Hansens Kone var bortrejst til Kjøbenhavn formedelst Sygdom, og da der om Søndagen indtraf en Del Bønder, som for det meste den Dag søgte Handel, vilde han ikke uden betydeligt Tab kunde møde til Exercitsen, saalænge hun var borte; Peter Krog, der Øvelsesdagen var gaaet fra Hou, var i sin ene Fod bleven uskikket til Exercitsen; Købmand Hans Dencker havde ogsaa et Tilfælde i det ene Ben; Jens Svendsen havde Attest fra Forvalter Larsen paa Nygaard, at han havde været der og tage Maal; Christen Krøyer var til Marked paa Lolland o. s. v. Desuden var Premierlieutenant Hans Bang udebleven, fordi en Svaghed i den ene Fod gjorde ham det umuligt at faa reglementerede

Støvler paa. Og da det selvfølgelig ikke kunde tænkes, han mødte i ureglementerede, fritoges han for Mulkt ligesom de fleste tilsagte Borgere, da deres Undskyldninger fandtes gyldige, og Udeblivelsen var anmeldt i Forvejen. Men ikke sjældent kom vanskelige Afgørelser for og jævnlig protesteredes mod Mulkten. Ofte var der Vrøvl med Skipperne, som nødigt vilde følge Tilsigelsen til Søndagens Øvelse, og saa maaske af den Grund blive forhindret i at benytte en gunstig Vind. Tilmed fandt de det uretfærdigt, at de skulde tjene i Borgervæbningen, da der jo i deres Skipper Certifikat stod, at de var „forpligtigede til, naar det fordredes, at tjene paa Hans Majestæts Orlogsflaade“, og de fandt det at være nok med det. Men deres Besværinger hjalp intet, da Skipper var et Borgerskab, og tilmed havde de den Ærgrelse at se de laverestaaende Sætteskipper fritagne. En lille Hævn tog saa Skipperne ved ikke at anskaffe sig Uniform. Denne var vel ikke tvungen og blev det aldrig, men naturligvis saa Officererne gerne, at deres Afdeling var vel munderet. Skipperne blev derfor anbragte saa skjult som muligt i Geledderne.

Ved Pl. af $11/5$ 1804 bestemtes det, at Borgerne kunde blive fritagne for Tjeneste i Borgervæbningen mod til et Fond til Borgervæbningens Gavn at betale een Gang for alle 50 til 500 Rdl. De Borgere, som ernærede sig ved deres Hænders Gerning, kunde deraf faa nogen Godtgørelse for Forsømmelse af deres Erhverv. Men denne Lettelse gjorde dog ikke den forventede Lykke, det var for mange Penge at rykke ud med. Saa tog man hellere i Ny og Næ en Mulkt.*)

*) I Rudkjøbing var Fondet 1834 50 Rdl. Sølv, som det ved kgl. Resol. tillodes at anvende til Dækning af 114 Rdl., som det havde kostet at anskaffe Patrontasker og Skul-

Efter Kaptain Bay blev Kaptain Fahnøe Chef for første Afdeling og havde som saadan den øverste Kommando over begge Afdelinger; Premierlieutenant Johansen blev Kaptain for anden Afdeling.**) Kaptain Fahnøes Afdeling svandt imidlertid ind, da der stadig toges Mandskab fra den til Brandvæsenet, og meget interesseret i sin Afdelings Tarv, som han var, beklagede han sig over det til Byfogden. Han siger, den i Forvejen kun var nogle og halvtreds Mand og mister nu 14. Skipperne var aldrig hjemme, og Købmændene var paa Forretning, snart her, snart der. Afdelingen var nu paa ca. 30 Mand, og hvor trykkende var det ikke for de tilbageblevne at faa Korpsset saa formindsket, thi da 12—16 Mand hver Dag maatte afgives til Session, Vagthold og flere, hvor det udfordredes, maa de næsten hver anden Dag være borte fra deres Forretning. Det lille Korps havde ingen Værdi formindsket og maatte have Øvrighedens Støtte. Desuden raillerer Kaptajnen over, at „en og anden“ strax kan faa Post ved Brandvæsenet og strax nævnes Officer! Han anmoder indtrængende om Assistance, da ellers Tingene maa gaa deres egen skæve Gang og han selv tage sin Afsked.

Ved Krigens Udbrud 1807 beordredes begge Afdelinger til at møde til Tjeneste. De fik Ordre til d. ²⁰/₁₀ Kl. 10 Fmd. at staa opstillet paa Torvet med Front mod Raadhuset for at oppebi den inspicerende Kommissions

dergehæng til Borgere, som ikke havde Evne til at bекoste dem. Ellers holdtes der strængt paa, at Fondet kun benyttedes efter Bestemmelsen.

**), Efter ovennævnte har Borgervæbningen til sin Ophævelse i 1853 haft Kaptainerne Købmand H. Nielsen, Skræddermester M. Kleinsorg, Farver Delles og Købmand J. P. Tidemand.

Ankomst. Derefter lagdes anden Afdeling i Lejr ved Spodsbjerg, men fra de engelske Skibe i Bæltet foretoges ingen Landgangsforsøg. Maaske lod de sig skræmme ved at se hele Landets Kyst bevogtet. Diciplinien i Afdelingerne var i Almindelighed god; de stadige Krigsretter for Udeblivelse fra Øvelse toges ikke saa højtideligt, og Mulkten var sjælden mere end de to Mark. Meget for-tørnet var dog Premierlieutenant Kleinsorg paa 5 Bor-gere, der udeblev fra en Exercits, hvortil han i Anledning af Kongens forventede Ankomst til Byen havde tilsagt dem, „som Følge af den Pligt, der paaligger Borgerne, at bevise deres allerunderdanigste Hengivenhed for aller-højstbemeldte Landets Fader“. — Et Par daarlige Sub-jekter gjorde et Par Gange groft Brud paa Dicipli-nen, som da Christoffer Clausen Brolægger en Aften i 1807 paa Vagten i Rudkjøbing viste sig „opsætsig og urolig“, og, da Geværet toges fra ham, brugte Ord som „Tyv og Skælm“ om sine Foresatte. Og ikke nok hermed mødte han næste Morgen Kl. 6¹/₂ paa Vagten og fortalte i Vidners Overværelse, at Vagtkommandøren havde fra-stjaalet ham Geværet, og senere, da han traf ham paa Gaden, udskældte han ham igen for Løgner og Tyv. Denne Opførsel taxerede Krigsretten til 14 Dages Arrest paa egen Regning samt Udjagelse af Borgervæbningen, til hans Opførsel atter gjorde ham værdig til at bære Vaaben. En Mand skulde tage hans Vagt paa hans Regning. Endvidere skulde han stadig udvise en ordentlig Opførsel og afholde sig fra Raab og Skænden, da han i modsat Fald vilde blive behandlet med yderste Strænghed.

Efter Krigen fortsattes Søndagsøvelserne, og til den aarlige Præsentation for de høje Myndigheder, som skulde ske „højtideligen“, opmuntredes Stiftsamtmanden og Amtmanden til at være tilstede, og det med god Grund, da

de sjælden eller aldrig viste sig. Derimod besøgte Fyens Guvernør Prins Christian Frederik gentagne Gange Rudkjøbing, sidst 1839, og viste megen Interesse for Byens Institutioner. Ved disse Besøg gjorde Borgervæbningen Honnør og modtog Prinsens Ros for dens gode Holdning. Som Anerkendelse gav han Kaptainen „Rang, Sæde og Gang“ med Premierlieutenanter i Kjøbenhavns Borgervæbning.

Den *anden* Afdeling ophævedes 1822 med den Motivering, at den ikke svarede til sin Hensigt; kun i enkelte Byer, hvor den var organiseret som Artilleri eller Jægerkorps, bibeholdtes den. Mandskabet skulde istedet forstærke Brandkorpset og paa Forlangende optræde som Politi.

Men ogsaa de bevarede Borgervæbninger gik deres Ophævelse i Møde. Allerede under den engelske Krig var man i enkelte Købstæder begyndt at forandre dem til Brand- og Politikorps, og det samme var under Forberedelse i Rudkjøbing. Endnu under Krigen 1848 gjorde den dog Tjeneste, og den sidste af dens utallige Krigsretter sattes d. $23/6$ af Byfoged v. Schmidten, Kaptain Tidemand og Lieutenanterne Larsen og Eskildsen over 6 Borgere, der maatte bøde deres 2 Mk. for forsømt Vagt-tjeneste. 1850 nedsattes en Kommission for at ordne Ophævelsen af Borgervæbningen, og ved Kgl. Res. af $26/10$ 1853 billigedes Forandringen til Brand- og Politikorps, det sidste med Gevær. Fondet ophævedes og lagdes under Brandkassen.

Og dermed var Rudkjøbing Borgervæbnings Saga ude.

(Væsentlig efter utrykte Kilder i Landsarkivet for Fyn. Enkelte Oplysninger efter Rockstrøh: Langelands Forsvar 1658 (V. F. 1899), Lütken: Bidrag til Langelands Historie og Rasmussen: Oplysninger om Rudkjøbing Købstad.)

Klæsø

og

den forsvundne Købstad. (Lavindskøbing?).

Af *Carlin Klæsøe*, Botofte.

Paa Øen Langeland, ca. 6 km Syd for Rudkøbing, ligger Lindelse Sogns nordvestre Hjørne „Klæsø“ mellem det saakaldte Lindelse Nor, Klæsønoret, Snaremosø og Henninge Nor.

Navnet, der gennem Tiderne er stavet: Klægsø, Klæsøe, Klæsø, stammer rimeligvis fra Klægdannelserne i de lavvandede, nu inddæmmede Vige, som oprindeligt omgav Øen, og det er det eneste Klægsø i Danmark; men i Marsken i Sønderjylland findes Klægsø Kog og flere andre Navne, der begynder med „Klæg“.

I Oldtiden har Klæsø været et ypperligt Bosted for Datidens Folk, og at Øen har været beboet, fortæller en forholdsvis stor Mængde fundne Stenoldsager og Urner paa „Højtved“ og langs med Kysten af Klæsønoret især samt de mange Bronzealdersgrave paa Guldkeldsbjerg Vest for Klæsøgaard.

Et af de bevarede Navne fra Tider langt tilbage tyder endogsaa paa, at Klæsø i sin Tid har spillet en Rolle for Omegnen som Offersted og Tingsted.

En af Markerne hedder nemlig Viuvhaven, og da „Vi“ eller „Viuv“ betyder Helligdom, maa Navnet stamme fra et Offersted her, hvor Beboerne fra hele Midtlangeland og fra de Vest for liggende Øer samledes for at holde Ting og Offerfester paa visse Tider af Aaret.

Samtidig er der saa her som andre lignende Steder holdt Marked, og disse Markeder har atter givet Anledning til en Købings Opstaaen.

Om der har været en By her i de Tider eller ej, siger Historien intet om; men Sagnet, der endnu lever paa Stedet, bevarede Navne og fundne Rester af Bebyggelse vidner om, at der har ligget en By og en Borg netop her paa Marken Købing med Købings Hoved, der er en af Klæsøs Halvøer og nu hører ind under Herslevs Jorder (Mt. Nr. 3). Byens Beliggenhed her er den typiske for Danmarks ældste Købstæder, og har Langeland i Vikingetiden og i den Tid, da Venderne plyndrede værst paa vore Kyster, haft en Købstad, kan den kun have ligget her paa Klæsø — det eneste Sted paa Langelands Kyst, hvor der efter Datidens Fordringer er, eller var, Betingelser for en Købstads Fremstaaen og Trivsel.

Bypladsen Købing, der ender i Voldstedet Købings Hoved, ligger nemlig, eller rettere laa — før Klæsønorrets Inddæmning 1837 med dette som Havn — inderst ved Lindelse Nor paa en Halvø, hvorfra der er god Udsigt over baade Land og Sø; men alligevel var Byen til Trods for dette, set fra Havet, godt gemt for de omflakkende Sørøvere bag Grunde, Halvøer og Øer, skærmet mod Overfald fra Landsiden af ufarbare Moser og lavvandede Fjorde med blød Bund.

Desuden havde Byen for den stedkendte bekvem Adgang til det aabne Hav ad et ret indviklet Sejlløb og ad Veje og Vadesteder til det frugtbare og tæt bebyggede

Opland, hvorigennem der gik en befærdet Vej, som rimeligvis har været Hovedforbindelsen til Lands mellem Nord- og Sydlangeland i Oldtid og Middelalder, ligesom den omtrent paa samme Sted liggende Vej var det i Nutiden indtil Langelandsbanens Aabning.

Byskriver Rasmussen siger i sin Bog om Rudkøbing, at han har bragt i Erfaring, at der tidligere skal have ligget en Købstad paa Klæsøs Jordfang ved Lindelse Nor, og at Marken, hvor den har ligget, endnu kaldes „Købing“.

Ligeledes omtales det ogsaa flere Steder, at Købings Hoved er en Voldsplads, og at der paa Hovedet har ligget en Borg.

Noget nær det samme og lidt mere siger et Sagn, der endnu lever der paa Egnen, selv om dette vistnok nu kun kendes af faa og er ved at forsvinde.

Nævnte Sagn blev af ældre, nu afdøde Personer, forhen fortalt paa flere Maader; men hvordan det end fortaltes, er Hovedindholdet dog væsentlig det samme og gaar ud paa følgende:

Paa Købings Hoved laa i gamle Dage en Borg (et Røverslot), og paa Marken Købing laa der en By, før Rudkøbing blev bygget; men da Indbyggerne vilde bygge en Kirke, kunde de ikke faa den færdig, og da Vandet i Noret blev saa lavt, at Skibene ikke kunde sejle ind til Byen, kunde den ikke trives. Den ufuldendte Kirke blev da nedreven og flyttet hen, hvor Rudkøbing Kirke nu ligger. Da den var færdig, blev hele Byen flyttet med og lagt omkring Kirken, saa der paa Købing kun blev de Rester tilbage, der i Aarenes Løb er fundne og af og til endnu findes der paa Stedet.

Paa Korsehoved Vest for Købing, Syd for Norgabet, stod der et Kors; der plejede Søfolkene at gaa i Land for at holde Bøn, før de drog ud paa Tøgt.

Af bevarede Stednavne, der siger noget om den forsvundne By, er der først og fremmest de allerede flere Gange nævnte Navne „Købing og Købings Hoved“. At disse Navnes Oprindelse er en Købstad der paa Stedet, kan næppe bortforklares, og naar dertil kommer, at Marken udenfor Byens Led har Navn efter dette og kaldes „Svingelen“, maa det vistnok uden Overdrivelse, selv af en Lægmand kunne siges, at vi i disse Navne alene har Bevis for, at den omtalte By virkelig har eksisteret.

Den næste Mark indad Land til ved den anden Side en Eng, kaldet Spalten, er Viuvhaven med Viuvpletten, hvor Viuvkilden findes.

I Forhold til Byen har Viuvhaven her altsaa samme Beliggenhed som Vibæltet udenfor mange af Danmarks ældste Købstæder, og maa efter al Sandsynlighed ogsaa i sin Tid have haft samme Betydning.

Af bevarede Levninger, der tyder paa, at der her paa Stedet i sin Tid har været noget udover det almindelige, er et Net af Veje fra Fortiden.

Disse taler i deres tavse Sprog aldeles afgjort om, at der langt tilbage i Tiden har været livlig Forbindelse mellem den forannævnte Hovedvej oppe i Landet og Købing.

Langs ad Halvøen Knudsnæs gik der saaledes i Retning Øst—Vest en Vej, der har været brugt af de rejsende, som kom Syd fra og skulde til Byen.

Nordlangelænderne er draget ad en anden Vej længere mod Nord; den gik fra Kumle Høje Vester paa, omtrent hvor den nuværende Klæsøvej nu ligger.

Rester af den fjernedes i Midten af forrige Aarhundrede.

Efter at være kommen ind paa Klæsømarken har denne

Vej delt sig i to Veje udover Sylten mellem Viuvhaven og Svingelen.

Den højestliggende gik mod Nord forbi Viuvkilden. Den sydligste og lavere løb langs Klæsønorets nordligste Bred og er paa et Stykke en lav dæmninglignende Stensætning (O's Dam).

Disse to Veje ligger endnu og danner en glemt og ikke mere brugt Forbindelse.

Navnet „O's Dam“, der betyder „Dæmningen ved Aaens Udløb“ betegner nu ikke mere Vejen, men en lille udtørret Indsø, hvori Viuvkilden i sin Tid faldt ud som en lille Aa.

Paa Svingelen er disse to Veje vel saa atter, om ikke før saa ved Byens Led, forenede til een, der som Byens Hovedgade er fortsat langs ad Købing ud til Hovedet. Et Stykke af denne Vej, der var brolagt, kom frem 1873 ved et Dæmningsbrud. idet det indstrømmende Havvand skyllede Jorden, der dækkede den, bort.

Vejene paa Knudsnæs og Klæsø var forbundne ved et Vadested over Klæsøoret.

Af andre bevarede Levninger findes en Del Pæle eller Pæleværk i Strandbredden langs Hovedets vestlige Kyst, fra dettes sydligste Spids og hen til Kanalen eller Graven, der skiller Voldpladsen fra Bypladsen.

Desuden findes der over et halvt Hundrede andre Pæle i to Rækker paa Bunden af Havet mod Øst fra Hovedets nordøstre Hjørne over Graven henimod den nordre Voldplads.

Disse Pæle er Resten af Broen; i Mudderet mellem dem ses endnu tydeligt Rester af Risknipperne, der her som andre lignende Steder er lagt mellem Pælerækkerne til at færdes over paa.

Pælene er af Eg, og de, der sidder paa Vestsiden,

er af runde Stammer, der er kløvet een Gang igennem, hvorefter de er tilspidsede med skarpe Økser og rammet ca. 2 m ned i Strandbreddens Blaaler, hvorved der her er dannet en meget solid Væg; men om denne er rejst til Værn mod Havets eller Fjendens Angreb eller er Resten af et Bolværk er ikke godt at sige nu, da Pælenes øverste Del er borte. Bropælene er ukløvede.

Tydelige Spor af Bebyggelse er funden paa Købing og Købings Hoved, ligesom der paa Hovedet har været en Brønd.

Endnu den Dag i Dag findes der begge Steder Munkesten.

Størrelsen paa disse er $26 \times 13 \times 9$ cm, og flere af dem bærer tydelige Spor af at have siddet i en Væg, idet der er Kalk paa dem endnu, ligesom de ofte findes blandet med Kalkbrokker.

Paa Hovedets Overflade findes under Grønsværet et Kulturlag, der foruden nævnte Sten og Kalk indeholder Aske, Kul, Sten, Ben, Sømstumper, Potteskaar m. m. Af disse Potteskaar er en Del fra saa sen en Tid som Aar 1300.

Saa vel Borg- som Byplads vidner ogsaa endnu, især ved de faa mere end halvt udslettede Spor af Befæstning om, at vi her staar paa historisk Grund, hvor Fædrene i Fælleskab sled og stred for at bevare Liv og Ejendom mod rovgribske Fjenders Efterstræbelser.

Borgpladsen Købings Hoved er oprindelig Halvøens yderste Spids, der ved Afgravning og Paafyldning er bleven tildannet som en firkantet Høj med stejle Sider.

Ret Nord for laa tidligere en lignende noget lavere Høj, saa Borgpladsen var dobbelt.

Den nordligste Høj er skilt fra Købing ved en Kanal eller Grav.

Der har ligeledes været en Grav mellem de to Borg-

høje samt Syd for hele Anlægget, ligesom det kan se ud til, at Stranden har været uddybet langs Hovedets Kyster mod Øst og Vest.

Bypladsen er, som foran nævnt, skilt fra Hovedet ved en Grav. Mellem Købing og Svinglen findes en lignende Kanal, og Bypladsens Nord-, Vest-, Syd- og Sydvestgrænse vides i næsten hele sin Udstrækning at have været græsklædte, flere Meter høje stejle Skrænter udmod Havet og Kanalerne.

Mod Vest er denne Skrænt paa en længere Strækning endnu ret velbevaret.

Naar saa dertil kommer, at saavel Borg som By i sine Velmagtsdage ovenpaa Skrænterne og langs Klæsønoret rimeligvis, som Skik var i de Tider, har været omgærdet med en Mur, vel nok af Træ, har Beboerne været ret godt beskyttede mod Overfald.

Om Byens Navn i sin Helhed vides intet. Købing kan nemlig kun være Endelsen af dette; men hvad var Begyndelsen?

Ja, det er jo fristende at tro, at vi her har funden den gamle Lavindskøbing, saa at der er sket en Forveksling, naar Rudkøbing enkelte Gange kaldes saaledes, saa meget mere som Lavindskøbing, der uden al Tvivl betyder: Købingen ved det lave Vand — og da er et Navn, der ypperlig passer for den forsvundne By paa Klæsø, men ikke paa Rudkøbing, der da forøvrigt ogsaa er kendt under sit nuværende Navn flere Hundrede Aar, før det vides, at den er kaldt Lavindskøbing.

Naa, uomstødeligt bevises kan det ikke, at den her omtalte forsvundne By hed Lavindskøbing; men meget taler derfor, og indtil det modsatte er fastslaaet, kalder vi den saaledes.

Hvis Navnet paa Byen er det rette, maa Lauffuind eller

Lavind være Navnet paa Lindelse Nor, der før aldrig blev kaldt Lindelse Nor af de omboende.

Lavind kan da ikke være Langeland, som Huitfeldt og andre mener, selv om det ogsaa nogle Gange er kaldt saaledes; men to Fejltagelser er vel for meget at beskylde Videnskaben for?

Og dog, at Lauffuind er lavt Vand og ikke lavt Land eller endnu mindre langt Land, kan der ingen Tvivl være om for den „indfødte“, der kender sit „Modersmaal“, hvori endnu den Dag i Dag „Det lave Vand“ hedder: „D'lauffuind“ og udtales nærmest som et Ord paa to Stavelser, hvoraf den sidste udtales gennem Næsen med stumt „d“ og med Udeladelse af Selvlyden „e“ i Medlyden „n“.

Hele Anlæggets Form og Beliggenhed peger helt tilbage mod Vikingetiden om ved Aar 800 eller før. Navnet Købing taler om en senere Tid.

Munkestenene siger os, at henimod Aar 1200 har Byen endnu troet paa sin Levedygtighed.

De fundne Potteskaar antyder, at saa sent som Aar 1300 har Livet endnu rørt sig her paa Pladsen.

Men har Byen været her paa denne Tid, maa den have sunget paa sit sidste Vers; thi Vandet i Norets Sejlløb ind til den er for lavt, til at Skibe af ret meget større Typer end Vikingskibene kan sejle der, og uden Søfart maatte Byen forsvinde, hvad Sagnet forøvrigt ogsaa beretter.

1410 fik Rudkøbing sit Privilegium fornyet; heri blev det befalet alle Bønderne paa Langeland at handle i Rudkøbing, og der kan da ikke længere have været nogen anden Købstad paa Øen.

Nød og Trang havde forlængst drevet den lille, gamle Bys Borgere bort fra den hjemlige Arne.

Byen ved det lave Vand var bukket under i Kampen

for Tilværelsen; men Mindet om den levede gennem de mange Aarhundrede, der gik, og kan endnu, trods Ødelæggelse og Ligeegyldighed, give — omend svage — Livstegn fra sig.

Dog er det ingenlunde sikkert, at Langelænderne og Beboerne paa de omliggende Øer helt skulde have tabt Interessen for Klæsø, samtidig med, at dens Købing forsvandt; thi den hedenske Tids Ting- og Offermarkeder der paa Stedet er i den katolske Tid rimeligvis bleven afløst af et saakaldt Kildemarked.

Foruden den før omtalte Viuvkilde findes der nemlig tillige endnu en hellig Kilde, „Hellekilden“, der i Historien omtales som Langelands eneste hellige Kilde. Den er endnu ret vandrig og udmunder i en Brønd i Hellekildegaards Have.

Menigmands Valfart til denne er næppe hørt op, fordi Byen forsvandt, men fortsat maaske endog efter Reformationen. Saa sent som til ned mod Midten af forrige Aarhundrede voksede der her ved Hellekilde en stor gammel Tjørn, hvormod der gik de særeste Fortællinger, og ilde skulde det gaa den, der huggede den om.

Naa, Træet blev dog fældet. Der var modige Mænd den Gang ogsaa; men han, der gjorde det, blev ene om Arbejdet. Frygten for det grufulde drev alle andre bort, og da der senere blev spurgt ham om, hvor han turde, svarede han: „Jeg havde min Bøsse med; men jeg saa ingenting.“

Under Fællesskabets Tid sank Klæsø ned til at blive en Del af Herslev Bys Marker, og som Følge deraf var der ingen Beboere.

Som sidste Rest af fordums Herlighed blev kun det tilbage, at Noret mod Vest i Aarhundreder blev benyttet som Vinterhavn og Vandvej mellem Langeland og Strynø,

Ærø og Hertugdømmerne, samt at der her ligesom flere andre Steder i Sønder Herred til Rudkøbingborgernes Ærgrelse og Ruin i lange Tider dreves en ret udstrakt ulovlig Handel af de omboende Bønder med Indbyggerne paa Naboerne.

Landingsstedet i denne Tid var høje Klint, der som saadant blev brugt saa sent som ned mod Aar 1900, af Strynøboerne, naar de om Sommeren i deres Baade drog til „Lavn“, eller naar de om Vinteren færdedes over Isen med eller uden Hest for Slæden mellem Strynø og Klæsø.

Den ulovlige Handel her paa Stedet udartede til sidst til Smugleri i stor Stil efter Klæsøs Bebyggelse 1794.

De Rudkøbing Købmænd førte an, og de to Klæsømænd, især Hans Mogensen, hjalp dem troligt.

Sønnen Mogens Hansen løste af, da han overtog Gaarden.

Derimod synes Mændene i Nabogaarden ikke at have taget saa ivrigt Del i denne Forretning, hvad der maaske er begrundet paa, at her skiftedes Mænd saa hurtigt, at de ikke naaede at blive fortrolige med „Sporten“, før de drog af Gaarde; men frikendes kan de ingenlunde alle. I begge Gaardenes Lader bag Halmen, i Kartoffelkuler og omkring paa Bakkerne i Tjørnekraattet havde de Skjulesteder, hvor Varerne blev bragt hen i Nattens Mulm og Mørke. Senere, naar der var Fred og ingen Fare, kørte de disse til Byen.

I Regelen slap de godt fra det; men det hændte dog, at det gik galt. Saaledes en Nat, der var bragt Varer i Land ved Klinten; da kneb det!

Vagten kom farende med den Besked, at Betjentene kom, just som tre Mand stod og tumlede med en Tønde, der vejede 400 \mathcal{R} , for at faa den op paa Vognen. De blev saa forfjamskede, at de slap Tønden, der faldt til

Jorden igen; men straks sprang Mogens Hansen hen, skubbede de tre Klodrianer væk, tog Tønden i sine stærke Arme og kastede den op paa Vognen.

Denne Voldsomhed var mere end Vognen kunde taale; den gik i Stykker, og Smuglerne maatte flygte med Stumperne og lade Tønden ligge.

Ved andre Lejligheder kneb det ogsaa haardt for dem; men naar intet Uheld stødte til, fandt de næsten altid Vej ud af Klemmen.

Det var ikke Smaating alene, Klæsømændene hjalp Købmændene til Rudkøbing ad denne Vej, men Varer i Læs, og nu da Købmændene selv fik Fortjenesten, klagede de nok ikke over den ulovlige Handel ved Høje Klint.

Efterhaanden som Tiden gled ned mod 1850, tog Smugleriet her ved Klinten mere og mere af og blev til sidst kun til Smaapilleri; men helt hørte det ikke op før 1864.

Noget senere tabte Noret helt sin Betydning som Vinterhavn.

Fra denne Tid, mens Vinterhavnen spillede en Rolle, er der nu ved Henningenolets Inddæmning forøvrigt funden Rester af Fortøjningspælene samt Skaar af Skippernes Lerkar og Pæleværk af to Landgangsbroer.

Den ene af disse Broer fandtes i Nærheden af Faarevejle.

Den anden og største skød sig fra Øen Kammerses Nordspids ret mod Vest ud i Noret.

Fra Kammers gennem Stranden over Øerne Egholm og Næsthalm kunde der køres med Heste og Vogn, saa det er muligt, at der ad denne Vej er bragt Varer ud og ind, ligesom ved Klinten.

1794 foretoges Udskiftningen af Herslev By. Klæsø-

jorden blev givet til to af Byens Gaardmænd, der begge betragtede dette som den største Ulykke, der kunde overgaa dem; de fik jo noget langt til Jorden.

Men saa var den ene — Niels Hansen — saa heldig at brænde sin Gaard af en Dag, han tørrede Hør, og til Uheld for en anden af Byens Mænd — Hans Mogensen, røg Ilden over fem Huse og et Gadekær og fattede hans Gaard af med.

Hans Mogensen skulde ellers ikke have været med til Klæsø; men nu blev det bestemt, at han skulde flytte derud. Han, der slap, glædede sig.

De to Klæsømænd var Fæstebønder.

Da de skulde til at bygge, blev der udvist Træ i Grevskabets Skove. Dette blev af alle Byens Mænd kørt ud til Klæsø. Ved denne Lejlighed viste Hans Mogensen sig i Besiddelse af diplomatiske Evner og viste, at han kendte sine Folk; thi ved Hjælp af blanke Specier til Grevens Betjente og godt hjemmebrændt Brændevin til Bymændene, opnaaede han at faa det bedste og sværeste Tømmer til sin Gaard, medens Niels Hansen maatte nøjes med det spinklere, hvad der forøvrigt kan ses endnu den Dag i Dag 122 Aar efter.

Begge Gaardene blev bygget ens, lige store og efter Datidens Fordringer, solide og rummelige af Egetræs Bindingsværk.

Jorden deltes af Strandvejen i to Dele.

Paa den sydlige Del byggede Niels Hansen, og denne Gaard har i den senere Tid faaet Navnet Klæsøgaard.

Hans Mogensen byggede længere mod Vest paa den nordre Del.

Hans Gaard hed først Sterbogaard, senere Sølimit. Til Klæsøgaard hørte Markerne: Kumle Høje med Lang-

agerne og Rule Eng, Østre Toft med Højtved, Forreste E'stofte med E'stofte Banke og Trekanten, Vejlebjerg-
haven med Vejlebjerg, Bagerste E'stoftehave, Købing, Kø-
bingshoved, Svinglen, Sylten, Viuvpletten, Viuvhaven og
Vestre Toft med Guldkeldsbjerg, samt Øen Eskildsø og
Skovpart i Nørshaven ved Statene.

Til Sterbogaard hørte: Søhaven, Forreste Toft, Øver-
ste Toft med Højbjerg, Sandager med Sandagers Mae,
Høje Klint med Sylten, Mellemvængen og Dæmnings-
vængen, samt Øerne Næstholt, Egholt, Kammers og
Part i Nørshaven. Men straks kom en Handel i Stand,
saa Kammers kom til Klæsøgaard og Kumle Høje til
Sterbogaard.

At Klæsøjorden som det meste af det øvrige Danmark
i sin Tid var dækket af Skov, siger os de mange Ege-
træer i Moser og Lavninger samt de mange Tjørnekrat,
der endnu i Mands Minde fandtes paa de fleste af Bak-
kerne; men at der i Købingens Velmagtsdage har været
dyrkede Marker er sandsynligt. Navnet Sandager taler
derfor. Det vides da ogsaa med Sikkerhed, at en Del af
Jorden blev dyrket i Fællesskabets Tid.

For den stedkendte, der ved Besked med de „lodne“
Bankers Udstrækning og ved lidt om, hvad der er dyr-
ket op de sidste 70 Aar samt har set Havet ved Høj-
vande sprænge Dæmningerne og sætte alle de lave Mar-
ker under Vand, staar det imidlertid klart, at meget dyr-
ket Jord har der ikke været — især paa Klæsøgaard —
1794, da de to Herslevmænd blev tvungne derud for at
slaas med Havet og den magre Jord for at tilkæmpe sig
og sine Føden; det er forstaaeligt, at den Mand, der slap,
glædede sig, da Hans Mogensens Gaard brændte.

Det ser imidlertid ud til, at Hans Mogensen hurtigt

blev Herre over Situationen. Hans Marker var de bedst dyrkede og ikke saa udsatte for Oversvømmelser.

Livet her kom forholdsvis hurtigt i Trit og gik sin jævne Gang.

Om ved 1808 overtog Sønnen Mogens Hansen Gaarden.

Ved hans Død 1844 blev Sønnensønnen og Sønnen Jens Mogensen Fæster paa Sølomit.

1873 købte han Gaarden og delte den senere mellem Sønerne: Mogens Jensen, Kristian Jensen og Laurits Jensen. Nu ejes Sølomit af Peder Pedersen; Hellekilde (K. Jensens Gaard) ejes af Niels Bogetoft; men Laurits Jensen bor endnu paa Kumle Høje.

Klæsøgaard var 1794 den daarligst dyrkede Gaard og mere udsat for Oversvømmelser end Nabogaarden, idet Klæsønoret endnu ikke var inddæmmet.

Det ser da ogsaa ud til, at Niels Hansen er bleven ked af at bo der, idet han 5. Maj 1817 byttede med Selvejer Hans Jakobsen fra Herslev.

Det ser ikke ud til, at Hans Jakobsen har haft særlig gode Dage paa Klæsøgaard heller.

Da han overtog Gaarden var der seks Høveder og 8 Heste.

Samme 8 Heste var næste Foraar saa magre og ud-tærede, at han maatte have dem alle for een Plov og kunde saa endda kun naa at pløje otte Omgange paa en Halvdag. Næste Aar forlod han Gaarden, idet han med Herskabets Tilladelse byttede med Fæster Christen Hansen, Haugbølle. 13. Februar 1819 overtog Christen Hansen Gaarden, og hans Efterkommere har været Brugere af den siden.

Christen Hansen havde i Haugbølle givet 200 Rigsdaler i Fæste og skulde derfor ikke give noget, da han flyttede til Klæsø.

Gaarden var da skyldsæt til 6 Tdr. 6 Skp. $1\frac{1}{3}$ Alb. Hartkorn.

Af Skatter og Afgifter hvilede der paa Gaarden:

- 1) Jordebogsafgift: 2 Rigsd. 89 Sk.
- 2) Landgilde: Byg 5 Tdr. 7 Skp. 1 Fjdk., Havre 1 Td. 4 Skp.
- 3) Hoveriafløsning til Vestergaard: 15 Td. Havre.
- 4) Penge til de fattige.
- 5) Svar til Besætning og Bygninger, hvert Aar sætte visse Favne levende Hegn, samt iøvrigt være sit Herskab hørig og lydige!

Christen Hansen var en nævenyttig, praktisk og velhavende Mand, der kunde magte den forsømte Gaard; men til at begynde med blev han kun daarlig lønnet for sit Arbejde; han avlede f. Eks. kun 12 Traver Byg paa ca. 8 Td. Land. Han døde faa Aar efter, og Enken sad for Gaarden til 1836, da den fæstedes af Svigersønnen Hans Christoffer Nielsen fra Østergaarden i Illebølle.

Da H. C. Nielsen fæstede Gaarden, gav han 1200 Rigsdaler og forpligtede sig til før næste Aars Slutning at sætte Dæmning for Klæsøorets Indløb mellem Knuds-næs og Købing eller yderligere at betale 800 Rigsdaler.

Som Hjælp til Inddæmningen fik han gratis af Grevskabet 3 Læs Ris!

Dæmningen blev sat til den bestemte Tid og godkendt af sagkyndige.

Den meste Fyld blev taget af Købings sydøstre Skrænt, hvorved denne forsvandt, og den overvejende Del af Arbejdet udførtes af Rasmus Jensen (Ambo) og Mikkel Andreasen fra Statene med Hakke, Skovl og Trillebør.

En Del af Grevens Ris blev brugt til med Tang imellem at lægge i Bunden, der var meget blød; paa det blødeste Sted lagde de en gammel Jolle.

Nu, da Indløbet til Noret var spærret, fandt Havet imidlertid ved Højvande over Lavningerne paa Svingelen og Købing, saa det blev nødvendigt at gøre noget ogsaa her.

Et dobbelt Risgærde med Tang imellem gjorde her Tjeneste i mange Aar, men reves Gang paa Gang bort af det indstrømmende Havvand, der uddybede Lavningerne mere og mere.

Den store Dæmning fra 1837 viste sig snart at være for lav, Vandet var i Løbet af godt 20 Aar gaaet over den tre Gange og havde brudt store Aabninger i den, saa H. C. Niensens og senere hans Enkes Kamp med Havet om Noret kostede baade Arbejde og Penge.

Da der saa blev Tale om at udbedre Dæmningen og sætte Dæmninger over de to foran omtalte Lavninger samt om at tørlægge Noret, veg H. C. Niensens Enke tilbage for at udføre det ene. Hun overlod derfor de to Trediedele af Noret til Naboerne paa Knudsnæs og Guldborggaarden imod, at de overtog hver en $\frac{1}{3}$ af Byrderne ved Inddæmning og Tørlægning.

De omtalte Arbejder blev udført, og Tørlægningen tog sin Begyndelse ved Hjælp af Hestekraft; men endnu mange Aar efter stod der Vand i Noret hele Aaret rundt, og det eneste, det gav Ejerne var lidt Aal, Vildænder og Tækkerør.

Dog skal det indrømmes, at Norets Inddæmning hævede de tilgrænsende Jorder i Værdi ved nogenlunde at beskytte disse mod Havets Oversvømmelser.

Saa her blev 1837 af H. C. Nielsen erobret et lille Stykke Danmark fra Havet, der dog endnu stadig angriber, ofte med uimodstaaelig Kraft, for at tage det tabte tilbage, og kun saa længe, hans Ætlinge evner at sejre

i denne nu snart hundreaarige Kamp, kan de her hente deres Brød.

H. C. Nielsen, der forøvrigt var med i Napoleonskrigene, døde 15. Juni 1850, og paa hans Gravstøtte stod:

„Vel den, der efter gavnlig Færd
 Ham bringer Medgang Glæde
 Sin Vej han i den onde Tid
 Med Mandemod betræder.
 Han endte fro, han bragte Dag,
 Med skyldfri Hjerte, Velbehag,
 Han slumred ind til Hvile“.

Hans Enke, Karen, sad for Gaarden til sin Død 1872. Sønnen, Niels Hansen, købte samme Aar Gaarden for 36000 Kr.

Niels Hansen fik straks Lejlighed til at prøve Kræfter med Havet, idet Stormfloden 13. Nov. 1872 brød Dæmningerne paa Købing og Svingelen og bortrev bag ved disse Muldjorden paa den dyrkede Jord og ødelagde den for lange Tider.

Af Klæsøgaard's Jorder oversvømmedes omtrent det halve Areal ved denne Lejlighed; men Bygningerne naaede Vandet ikke.

I saa Henseende stod det værre til i Nabogaarden; her stod Vandet op til Vinduerne, og baade Folk og Fæ maatte rykke ud.

De ødelagte Dæmninger blev atter sat i Stand; men allerede 1873 brækkede Dæmningen paa Købing igen, 1885 ligeledes, og 1906 bortreves et stort Stykke af den ældste Dæmning.

I Niels Hansens Tid byggede Norejerne Mølle, tør-lagde og indgrøftede Noret.

Paa selve Klæsøgaard bortryddede han de sidste Krat

paa Bakkerne, opdyrkede de lave Strækninger langs Noret, mærgede og drænedes Jorden og rensede den for Sten.

Han var med i Krigen 1864 og døde 1896.

Enken Frederikke Laurentine, f. Christensen, Datterdatter af Mogens Hansen, Sølimit, delte senere Klæsøgaard mellem fem Sønner.

Anker Klæsø fik Solhøj 1904. Lærer Carlin Klæsø, Botofte og Lærer Bernhard Klæsø, Frøstrup, fik 1910 Købinghoved, hvor de 1912 og 1913 byggede Ferieboligerne Lavind og Alba. 1914 byggede Aksel Klæsø Guldkeldsdal. Samme Aar overtog Hjalmar Klæsø Resten af Jorden med Fødestedet Klæsøgaard.

En Søn Harald Klæsø ejer Møllegaarden i Illebølle og en Datter er gift med C. Larsen Lindholm, Vester-skerninge.

Øen Kammers er solgt til Henninge Nor og ejes nu af Faarevejle.

Lidt om en berømt Mand fra Svendborg Amt

Ved *Gustav Schovsbo*, Sognepræst i Hillerslev.

Man har sammenlignet den danske Folkehøjskole med Middelalderens Kloster, og denne Sammenligning er — skjønt alle Lignelser jo halter — næppe uberettiget. Som fælles Familietræk vil man kunne nævne denne Samlensig om de aandelige Værdier, der gjør saa vel Kloster som Højskole til et godt Madsted for Sjælen, der søger Oplysning om Livet baade i jordisk og i himmelsk Forstand. Og saa denne Lukken af alle de Døre, der fører ud til det myldrende, larmende, kogende Samfundsliv, for at man en Stund kan sidde roligt ved Aandens Bord og komme til sig selv. Men paa èt Punkt er der en afgjort Forskjel. Medens Højskolens Klædebon er den danske Nationaldragt, er Klosters græsk-romersk. Højskolens Arbejde gaar ud paa at finde de Ting frem, som har haft og har Værdi for det danske Folks Liv, og give de unge Mennesker dem paa en saadan Maade, at de bliver sig bevidste som Danske og faar Lyst og Dygtighed til at fylde en Plads i det danske Folkesamfund. I Klosteret derimod levede man med Hjertet og Hjernen hinsides Alperne: Gudsriget skulde sees fra Rom som aandeligt Staa-

sted. Og det samme gjaldt denne Verdens Riger og Lande. Hvad græske Geografer og Læger, arabiske Matematikere, romerske Lovkyndige og Historieskrivere havde set og sagt, det stod fast og skulde kjendes og billiges af hver den, der attraaede at kaldes et dannet Menneske. Bag ved al Forgudelse af den saakaldte „klassiske Dannelse“ ligger i Grunden den Forestilling: syd for Alperne, Pyrenæerne og Balkanbjærgene boede de *rigtige* Mennesker, alle andre var Babarer — mest de mod Norden, i det „yderste Thule“.

Den, som gik i Kloster eller til Klosterskolen, skiftede ikke blot Klædedragt, men ogsaa Sprog, idet Latinen jo var de dannedes og Kirkens Sprog, ja, han skiftede Ham, idet han blev Romer, selv om han kom fra en lille Landsby i Svendborg Amt. Og inden for Murene fik han mere at vide om det gamle Hellas og de gamle Latinere end om sit eget Fædreland og Folk.

Som et Exempel paa dette skal her omtales en i sin Tid berømt Fynbo, der dog paa adskillige Punkter viser, at Forvandlingen fra Dansk til „Europæer“ ikke har været fuldstændig for hans Vedkommende, idet hans danske Natur sommetider gaar over den romerske Optugtelse.

Hans Navn er bleven opfrisket i en Afhandling af nu afdøde Axel Anthon Bjørnbo og Carl S. Petersen, et meget grundigt, lærd, men læseværdigt Værk, udkommen 1904 som Led af Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. Derfra har jeg min Viden og mine Citater.

Dette Værk begynder saaledes: „Blandt de faa navngivne Forfattere fra den danske Middelalder er der med Undtagelse af Saxo næppe nogen, som er blevet saa hyppigt omtalt og saa ofte gjort til Gjenstand for endog ret indgaaende Behandling som Geografen Claudius Cla-

vus eller Nicolaus Niger“ eller Claudius Claussøn Swart, som Forfatterne kalder ham paa Titelbladet.

Han er efter sin egen Opgivelse født midt paa Fyen i Landsbyen Sallinge „anno Christi 1388, den 14. September, 2 Timer før Solens Opgang“ som Søn af Claus Pederssøn Tyk (Nicolaus Petri Tuchonis filius) og Margarete, Datter af Christiern Strangessøn i Vinning (M. Christierni Strangonis Vinninch filius). Stamtavlen er dog noget usikker, men saa meget er vist, at Claudius Clavus har Blod i sig af en Strange i Vindinge. De fra vort Fædrelandshistorie bekjendte Strangesønner tilhørte en adelig Familie, der havde hjemme i Jylland, men ogsaa forekommer paa Fyen i det 14. og 15. Aarhundrede og ejede Gaarde i Gudme og Vindinge Herreder. En af Slægten, Junker Strange,*) hentede med 30 Riddere Dronning Dagmar fra Bøhmen til Danmark i Aaret 1205.

N. Rasmussen Søkilde anfører i sin Beskrivelse af Hillerslev Sogn,**) hvori Sallinge ligger, at en Væbner Niels Pedersen efter Suhms Opgivelse boede i Sallinge 1392, rimeligvis i den Gaard, der kaldes Bloms Gaard. Denne Gaard har nemlig, baade ifølge Sagn og sikre Meddelelser, fordmum været „den store Gaard“ i Sallinge, og da den i Birkedommer Bloms***) yngre Aar blev ombygget, fandt man et Stykke Tømmer med en latinsk Indskrift, Aarstal og Navn, som efter paalidelige Vidnesbyrd skulde være 4—500 Aar gammelt. Da nu Navnet Niels

*) A. Huitfeldt: Danmarks Riges Kønike, Tomus I S. 174.

***) Hillerslev og Østerhæsing Sogne i ældre og nyere Tid af N. Rasmussen Søkilde og S. Jørgensen (Kistrup), Odense 1881. Side 54—55.

***) Justitsraad Henrik Stoltenberg Blom, født 1788, død 1868; boede som Birkedommer over Muckadell m. fl. Birker i Sallinge.

er det samme som Navnet Claus,*) ligger det nær at antage, at Claudius's Fader Nicolaus Petri (ovenfor gengivet paa Dansk ved Claus Pederssøn) er den samme som Væbner Niels Pedersen, der iflg. Suhm boede i Sallinge 1392.

Claudius Clavus har da sikkert været en Mand af Stand og Formue, og dette har vel nok hjulpet ham frem, tilmed, da han har været i Besiddelse af udmærkede Evner.

I Nabosognet mod Syd laa den Gang et stort Kloster, Holmekloster, „Insula Dei“, Guds Holm, oprindelig anlagt 1172 ved en fiskerig Sø, kaldet „Svends Kjær“, men efter en Brand 1243 gjenopbygget paa det Sted, hvor det nu ligger under Navnet Brahetrolleborg. Det var foruden Dalum Nonnekloster ved Odense det eneste Landkloster paa Fyen; de andre Klostre laa i Byerne. Om en af de sidste katholske Abbeder fortæller man, at Munkene gav ham Øgenavnet „Vælling“, fordi han lod koge Grøden for tynd, hvorover han beklagede sig for Biskop Jens Andersen, der tilbød at ville bytte Øgenavn med ham, ifald han hellere vilde hedde Beldenak ∴ Skalde-nakke.**)

Dette Kloster var beboet af Munke af Cisterciensernes Orden, hvis berømteste Mand var Bernhard af Clairvaux,***) den fromme Salmedigter, hvem vi skylder f. Ex. den herlige Salme: „Hil dig, Frelser og Forsoner“.***) Denne Munkeordens mægtigste Velynder her i Danmark var Biskop Absalon og dens berømteste Kloster var Sorø, der var Overhovedet for alle Cistercienserklostrene i Nor-

*) idet de begge er Forkortelser af Navnet Nicolaus.

***) Trap: Danmark I, Side 735, ældre Udgave.

****) født 1090, dør 1153.

*****) Salmebog for Kirke og Hjem Nr. 207.

den. Benedictinerne bygge paa Bjerget, Cistercienserne i Dalen, derfor ligger St. Bendts Kirke i Ringsted højt og Sorø Kloster paa Engen ved Søen — og derfor laa ogsaa Holmekloster ved Sø og Vandløb.

Streng Tarvelighed og Gudsfrøgt prægede Livet i Cistercienserklostrene. Bygninger, Bohave, Klæder, Redskaber o. s. v. er uden Smykke, Guld- og Sølvkar forbydes; deres Bedehuse maa kun smykkes med et simpelt Trækors. De fremmede Agerbrug, Kvægdrift og Mejerivæsen; deres Avlsgaarde var Datidens Landbrugsskoler. De opdyrkede Sumpe, ryddede Skove og anlagde Frugthaver.

Det er ikke urimeligt at antage, at Clavus har faaet sin første Uddannelse i Holmekloster,*) og at han derfra er kommen til det nærbeslægtede Kloster i Sorø. Munkene dør udmærkede sig ved boglige Sysler, og der er adskiligt, der tyder paa, at han har opholdt sig blandt dem. Men det stille Klosterliv med dets Tvang har han næppe følt sig tiltrukken af. Han skildres nemlig af en romersk Ven, Poggio, som „et Menneske med en skarp Forstand, men ustadig“, som en „rastløs og ustadig“ Mand; og det er vel Uro i Blodet, Lyst til Eventyr og Rejsetrang, der har drevet ham ud i den vandrende Lærdes omflakkende Liv; „han har gennemstrejfet en stor Del af Verden,“ siger Vennen.**)

Sandsynligvis har han forladt Danmark i en Alder af omtrent 25 Aar, altsaa 1412—13, og han har da flakket om i Europa, indtil han i Vinteren 1423—24 dukker op i Rom. Her kom han i Berøring med Kardinalerne og den ovennævnte Poggio, der var Pavens Sekretær. Det var lærde Mænd, begejstrede for den klassiske Oldtid, og det er ingen ringe Ære for Clavus, at han har kunnet

*) hvis Munke forrettede Gudstjeneste i Hillerslev Kirke.

***) Bj. & P. S. 199.

hævde sig i den Kreds saa godt, at Poggio kalder ham „en lærd Mand, i høj Grad dannet“.

I Italien fik hans urolige Liv et bestemt Maal. Interessen for Geografien var just vakt dernede ved, at den gamle græske Geograf Ptolemæus's Geografi*) var blevet oversat paa Latin 1409. Det er naturligt, at man i lærde, ledende Kredse har henvendt sig til den vidtberøjste, lærde Nordbo for at hente yderligere Oplysninger om Norden end dem, Ptolemæus gav. Idet han bevarer dennes Opgivelser som Grundlag, gav Clavus saa, støttet paa sin egen Viden og paa en Fortegnelse over Rejseruter, hvis Brugbarhed han paa sine Rejser havde lært at skatte, de italienske Lærde et Kort med tilhørende beskrivende Text over Norden. Særlig dvælede han ved, hvad der kunde interessere de Gejstlige: Oplysning om Klostre, Helgener, Religionsforhold. Dette hans første Arbejde blev den første paa videnskabeligt Grundlag byggede Udvidelse af Ptolemæus Geografi. (Bj. & P. Side 200).

Bj. & P. S. 200: Hvor længe Cl. blev i Italien, vides ikke. Af et Brev af 4. Maj 1434 fra Poggio fremgaar det, at han den Gang allerede forlængst havde tabt Forbindelsen med sine italienske Venner. Der er god Grund til at tro, at han snart efter Aar 1424 forlod Italien. Hans Tanker var nu blevet ledede i en bestemt Retning, hans Interesse vakt for en Opgave, hvis Løsning stemmede med hans Rejsetrang og Eventyrlyst; klar over, hvor mangelfuldt hans første Arbejde var, besluttede han at udarbejde et nyt og bedre Kort over Norden. Med dette Maal for Øje, drog han hjem. Muligvis er han bleven styrket i sit Forsæt ved Opfordring af sin Konge, Erik

*) Claudius Pt. var født i Ægypten i Aaret 70 e. Chr.; han forfattede en Geografi i 8 Bøger og er den første, der har gjort Forsøg paa at tegne Landkort.

af Pommern, der 1424 var i Italien, og med hvem han da kan være truffen sammen.

Han begav sig da ud paa en Rejse, hvis Resultat blev et nyt og bedre Nordenskort med forklarende Text.

Bj. & P. S. 200—201: Om denne Rejses Omfang og Udstrækning kan vi ud fra dette Værk danne os et Begreb. Han har passeret Lübeck og maaske flere om-liggende Havnestæder og har besøgt de danske Øer. Han er sejlet over Kattegat og langs Norges Vestkyst til Trondhjem, derfra direkte til Grønland og har omsejlet og udforsket dette Lands Kyster. Dette er sket i Aarene 1425—50, paa en Tid, fra hvilken vi ellers ingen sikre Efterretninger har om Grønland, og han har gjort denne Rejse med det bestemte Formaal for Øje at udnytte sine i Italien erhvervede Kundsk ber til at kortlægge dette fjerne Land, der endnu aldrig af andre var bleven optaget paa noget Kort; med andre Ord: Cl. er saa at sige Danmarks første videnskabelige Polarforsker, den ældste af de mange Danske, der har Æren for at have udforsket Grønland og kortlagt det.*) Dette Grønlandskort er da hans Livs Bedrift. „Jeg har ved omhyggelig Tegning saa vel som ved skriftlig Optegnelse søgt at give Efterverdenen et tro Billede af de mig ved Selvsyn nøje bekendte nedennævnte Lande, som var Ptolemæus, Hipparch og Marinus ukjendte.“ Saaledes siger han i Indledningen til sit Værk.***) Og hans Kort over Grønland udmærker sig virkelig ved en omhyggelig Tegning, som endnu den Dag i Dag beundres af Kjendere. Den Indsats, han navnlig derved har gjort i europæisk Videnskab og Kultur, berettiger ham til en Plads i første Række blandt vor Middelalders Forfattere.***)

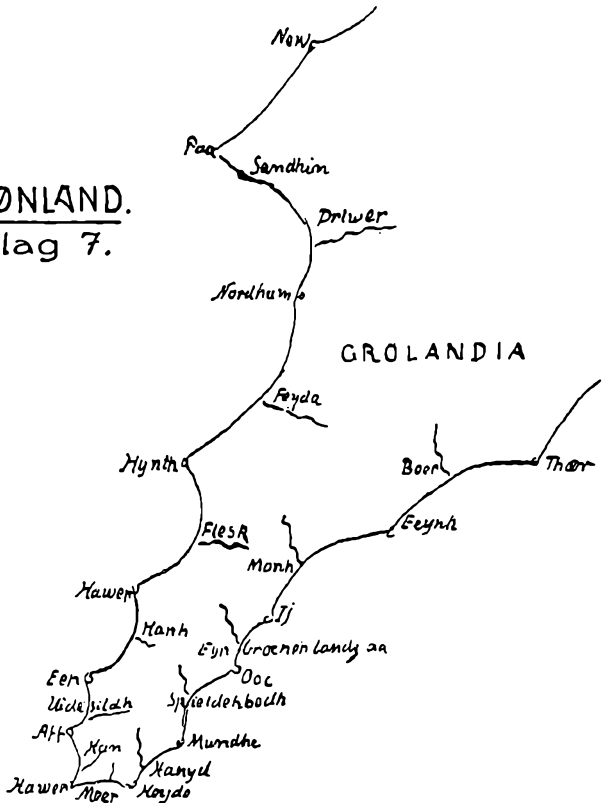
*) Bj. & P. S. 182.

***) Bj. & P. S. 176.

***) Bj. & P. S. 210.

Nu til Dags er Grønlands Forbjerge, Fjorde og Landsdele opnævnt efter dem, der har fundet dem, eller deres Lands Konge (Pearys Land, Mylius-Erichsens Land, Kri-

IDS AF GRØNLAND.
Bj. og P. Bilag 7.

stian den 9. Land, Kejser Vilhelms Land). Men Clavus betegner dem paa en ejendommelig Maade. Et Forbjerg kalder han „Thær“, en Flod „Boer“, et andet Forbjerg „Eyn“, en anden Flod „Manh“ — og læser man alle Stedbetegnelserne i Sammenhæng fra øverst paa Øst-

kysten rundt om Sydspidsen til øverst paa Vestkysten faar man følgende Vers frem:

Thær boer eeynh manh ij eyn Groenenlandz aa,
 ooc Spieldebodh mundhe hanyd heyde;
 meer hawer han aff uide sildh,
 een hanh hawer flesk hynth feyde,
 Nordh um driver sandhin paa new.

Dette Vers, der maaske er en Stump af en Folkevisse, gjengiver Bj. & P., Side 111, paa moderne Dansk saaledes:

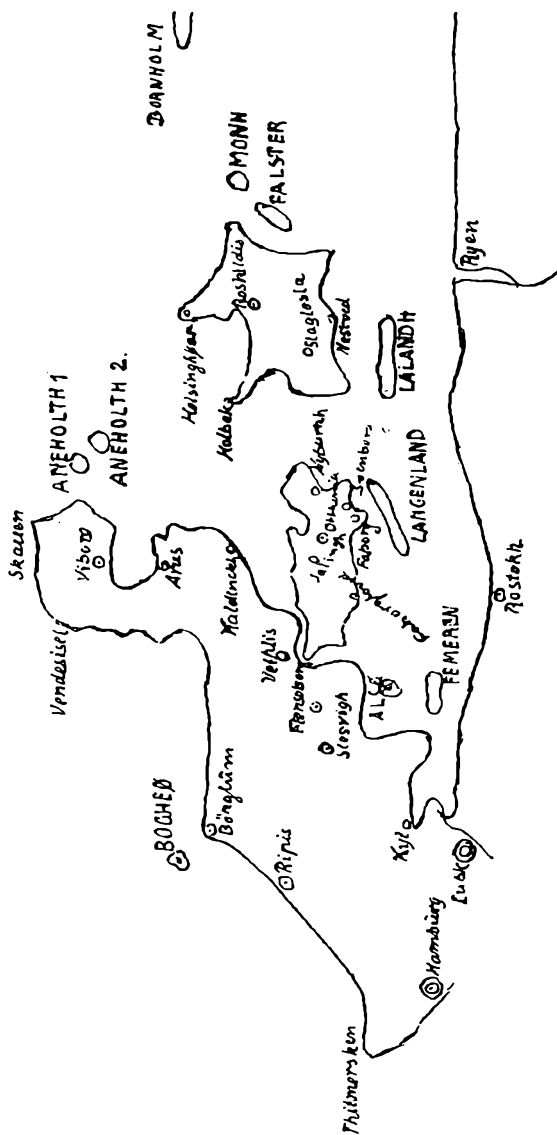
Der bor en Mand i en Grønlands Aa,
 og Spjeldebod monne han hedde;
 mer haver han af hvide Sild,
 end han haver Flæsk hint fede.
 Norden driver Sandet paa ny.

Den Retskrivning, han bruger i dette Vers, røber ham ved det indskudte y og Endelsen nh som Fynboen.*) De danske Dialekters vigtigste Ejendommeligheder var allerede udviklede i det 15. Aarhundrede.

— — — Men for at vende tilbage til Udgangspunktet: der er noget beskæmmende i, at med al sin Lærdom, udtrykt baade paa Dansk og Latin, ved Clavus kun lidet om sit eget Fædreland. Han kan ikke have været i Jylland, thi han tegner f. Ex. Kolding ind mellem Aarhus og Vejle. Ja, end ikke den nærmere Omegn af sin Fødeby Sallinge synes han at kjende af andet end Navn. Det ser ud til, at han ikke en Gang har været i Odense, der dog kun ligger 3 Mil Nord for Sallinge.

Som ovenfor antydet maa dette Forhold, søge sin Forklaring i, at han allerede i sine meget unge Aar kom ind under den romerske udanske Klosterkultur — og at han

*) Bj. & P. S. 111.

RIDS AF DANMARK.
 Bjørnbo og S. Petersens Værk Bilag 7.
 (Mange Bynavne er her udeladt.)

i en senere Alder blev grebet af en Tanke, der førte ham langt bort fra det lille Sallinge paa den lille Ø Fyen i det lille Land Danmark. Men han har dog husket at indtegne sin Fødeby paa Kortet, endogsaa blandt de vigtigste Byer paa Fyen, saa Navnet Sallinge en Gang har været kjendt overalt i Europas dannede Verden.

— — — Med dette Nordens-Kort forsvinder han af Historiens Dagslys; vi vød intet om, hvornaar eller hvor han er død. Men det er jo ogsaa en Biting; vigtigere er det, at hans Værk og hans Navn endnu lever med Ære.

En Rettelse.

I sin Afhandling „Egeskov Marked“ i Aarsskriftet for 1913 gaar afd. Dyrnlæge Jensen ud fra, at der i Aarene 1393—1445 blev udstedt 6 Afladsbreve til Kværndrup Kirke; men disse Breve angaa ikke — som flere Forfattere tidligere have antaget — nævnte Kirke, de angaa derimod Kjærum Kirke i Baag Herred, hvad jeg formentlig tilstrækkelig har godtgjort i Kirkehist. Saml. (5 R. I, 151 ff.). —

Om Afladsbrevene, af hvilke det første blev udstedt ³⁰/₆ 1392, se iøvrigt mit Skrift „Historiske Oplysninger om Kjærum Sogn“ (Særtryk af „Fra Arkiv og Museum“ V).

John M. Møller.

Medlemsliste.

Ved Afslutningen af Medlemslisten til „Svendborg Amt“ 1914 havde „Sv. A. h. S.“ 668 Medlemmer.

Senere er tilgaaet:

Bukkehave, Chr., Møller, Bukkehave Mølle, Svendborg.
Elmer, P., Friskolelærer, Gislev, Ørbæk.
Hansen, S. Karl, Gaardejer, Hedevang, Aadum, Tarm.
Holst, H. C., Trafikassistent, Strandvejen 14, St., Nyborg.
Hougaard, Købmand, Korinth.
Industriforeningens Bibliothek, København.
Kjellerup, A. G., Trafikassistent, Nyborg.
Larsen, Anders, Gaardejer, Staaby.
Mosegaard, Petra, Frøken, Krarup, Kværndrup.
Nielsen, Grønvald, Højskoleforstander, Vestbirk.
Uldahl, Kai C., Cand. phil., Danasvej 7, København V.

Afgaaede Medlemmer:

Andersen, Anders Madsen, Gaardejer, Ryslinge.
Andersen, Rasmus P., Snedker, Strynø. (død).
Bomholdt, R. M., Mejeribestyrer, Søndebro.

Broholm, Dyrslæge, Vejle, Allested.
 Brøndsted, Friskolelærer, Hjemlø, Højrup. (død).
 Eriksen, Hansen, Gaardejer, Nordenbro Vester.
 Gundel, Bankdirektør, Nyborg.
 Hansen, Anders, Tømmermester, Ryslinge.
 Hansen, Frederik, Gaardejer, Ryslinge.
 Hansen, Hans, Gaardejer, Kædeby.
 Hansen, Hans M., Gaardejer, Søndebro.
 Hansen, Mads, Gaardejer, Hjortager, Søby, Ærø.
 Hansen, Victor, Læge, Tryggeløv. (død).
 Illum, J. P. A., Overlærer, Faaborg.
 Jensen, Aksel, Mejeriejer, Skrøbeløv.
 Jessen, Th., Proprietær, Gentofte.
 Jørgensen, Peder, Particulier, Ryslinge.
 Kriebel, H., Rebslager, Nyborg.
 Kristiansen, Holger, Redaktør, Rudkøbing.
 Ladefoged, Marie Jensen, Gaardejerske, Staagerup. (død).
 Larsen, Charles E., Direktør, Nyborg.
 Larsen, Lauritz, Gaardbestyrer, Egebjerg, Stenstrup.
 Lebæk, J. P., Husejer, V. Skerninge. (død).
 Lund, Hans, Friskolelærer, Ø. Aaby. (død).
 Lundtofte, Møller, Hou Mølle, Lohals.
 Nielsen, Ernst, Lærer, Aabyskov, Skaarup.
 Petersen, N. Gaardejer, Ø. Hæsing, Højrup.
 Rasmussen, P., Kommunekasserer, Nyborg.
 Rohde, pens. Strandkontrollør, Lohals. (død).
 Rosager, Niels, Gaardejer, Gudme. (død).
 Theilgaard, Oberstløjtnant, København.

„Svendborg Amts historiske Samfund“ tæller nu (1. September 1915) 648 Medlemmer.

Uddrag af Regnskabet

for
„Svendborg Amts historiske Samfund“

fra 1/9 1913 til 1/8 1915.

BEHOLDNING:	Kr.	Ør.	UDGIFT:	Kr.	Ør.
Indest. i „Landbosparekassen“.....	670	45	Trykningen af „Svendborg Amt“ 1913 og „Svendborg Amt“ 1914“	987	03
Hos Kassereren	154	03	Honorar for Bidrag til „Sv. Amt“ 1913. do. do. 1914.	171	00
			Taler-Honorarer v. Korinthmødet.....	280	00
INDTÆGT:			Kundgørelser m. m.	80	00
Aarsbidrag fra 647 Medlemmer.....	1297	00	Porto ved Udsendelse af Aarsskrifterne og Opkr. af Medlemsbidrag.....	53	38
Ved Salg af ældre Aargange af Svendborg Amt“.....	135	00	Ekspedition af Aarsskrifterne	176	73
Indvundne Renter	46	63	Medlemsbidrag til „Dansk historisk Fællesforening“ 1914.....	50	00
Portogodtgørelse ved Postopkr.....	98	40	do. 1915.....	30	00
Tilskud fra „Fyns Stifts patr. Selskab“ 1914 do. do. 1915	50	00	Forskud for en Afh. til „Sv. A.“ 1915..	30	00
	25	00		50	00
			BEHOLDNING:		
			Indestaaende i „Landbosparekassen“ ...	517	08
			Hos Kassereren	51	29
			Kr....	2476	51

Vejstrup, 1. August 1915.

Thøger Dissing.

Efterset og godkendt.

Svendborg, d. 17. August 1915.

L. Hansen.

L. Faurby Stengaard.

„Christian II's Mindesmærke i Nyborg“.

$\frac{1}{8}$ 1913.	Indestaaende i „Landbosparekassen“	Kr.	545,40
	Indsamlet ved Korinthmødet	„	63,00
	Indvundne Renter	„	48,31
$\frac{1}{8}$ 1915.	Indestaaende i „Landbosparekassen“	Kr.	<u>656,71</u>

Vejstrup d. 1. August 1915.

Thøger Dissing.

Efterset og godkendt.

Svendborg, d. 17. Aug. 1915.

L. Hansen.

L. Faurby Stengaard.

INDHOLD:

	Side.
Bidrag til Skjoldemoses Historie. Af <i>Harald Kier</i>	3
Den Bøving-Jacobsenske Slægt. Af Lærer <i>F. M. Jacobsen</i> , Ringe	51
Træk af Brahetrolleborg Sogns Skolevæsen. Af Lærer <i>Jørgensen</i> , Ludvigsminde	73
Gamle Minder fra Østrupgaard og om Bondesønnen Peder Hostrup. Af <i>Christine Reimer</i>	89
Om Rudkjøbing Borgervæbning. Af <i>I. T. Rohde</i>	102
Klæsø og den forsvundne Købstad (Lavindskøbing?). Af <i>Carlin Klæsøe</i>	116
Lidt om en berømt Mand fra Svendborg Amt. Af <i>Gustav</i> <i>Schovsbo</i> , Sognepræst i Hillerslev	134
En Rettelse. Af <i>John M. Møller</i>	145
Medlemsliste.....	146
Regnskabet.....	148
„Christian II's Mindesmærke i Nyborg“	149

Taasinge

paa

Niels Iuels Tid.

Ved

C. G. Høgstrøm.

Nyborg.
C. Schønemanns Bogtrykkeri.
1916.

Niels Iuel.

I Aaret 1600 havde man mere Sommertravlhed paa Kærstrup, end man plejede.

Borgherren Jakob Rosenkrands og Borgfruen Pernille Gyldenstjerne havde begge anstrengt sig for at faa alt i festlig Stand i Stue og Stald, Fadebur og Stegers; thi der ventedes fine fremmede, og det ingen ringere end Rigets høje Drot, Kong Christian den Fjerde.

Hele Taasinge var for en Gangs Skyld kommen ud af de vante Folder, og man aandede atter lettere, da Besøget var til Ende til gensidig Tilfredshed og Glæde, da Hs. Majestæt atter var paa hin Side af Svendborg Sund.

Det var første Gang, Kongen aflagde Besøg paa Taasinge; men det blev som bekendt langt fra sidste. Uden Tvivl har Majestæten ved Synet af denne herlige Plet ønsket, at hans Fader ikke havde afhændet den til Erik Rosenkrands, Faderen til den Mand, hos hvem han nu var Gæst, ønsket, at Kærstrup endnu havde været Kongsgaard som i tidligere Dage.

Dette skulde den dog ret snart igen blive — om end ad Omveje.

I det følgende skal jeg forsøge at tegne et Billede af Taasinge paa de Tider. Ganske vist er der nærmest taget Sigte paa det syttende Aarhundredes sidste

Halvdel; men i mangt og meget vil dette Billede komme til at ligne det, som Christian den Fjerde saa hin 4. August i Aarhundredets Morgen*). Konturerne vil der ikke være megen Forskel paa, men Farverne er bleven noget mere mørke og dystre. Svenskernes Besøg her i Aarhundredets Midte har kastet en Skygge ud over hele Landskabet, har sat Pletter og Spor, der først sent kan fjernes.

Lidt Forandringer har Øens Omrids og Overflade selvfølgelig undergaaet gennem Tiderne; men det har som Regel foregaaet med saa smaa Skridt, at det ikke har kunnet mærkes synderligt fra Aar til Aar. Først efter 23. April 1781, da Forordningen om Jordfællesskabets Ophævelse udkom, skete der i forholdsvis kort Tid saa store Omskiftninger, at man en Meneskealder eller to derefter næppe skulde tro, at den da af levende Hegn og lunende Haver saa hyggelige Plet var eet med det fattige, faldefærdige Stykke danske Jord, hvormed Kong Christian den Femte afviklede sin Gæld til »Rigets højædle og velbaarne Admiral« i Aaret 1678.

Taa-singe laa nok i ældre Dage en Del mere isoleret end nu om Tider og laa dog ikke i en Afkrog af Verden, men saa at sige paa Alfarvej.

Mange fremmede kom ogsaa dengang mellem Aar og Dag over Bregninge Bakke; men det var dog de færreste, der da lokkedes af det skønne Panorama; det var Forretningen, der kaldte langvejs fra. Den meste Langelands- og Lollandstrafik gik da over Taa-singe, og en stor Del af Trafikken paa Ærø og videre frem ad Sønderjylland og Holsten gik samme Vej.

*) Ejler Brockenhus's historiske Kalenderantegnelser for det 16. Aarh.

Straks hæfter Tanken sig ved Studeprangere og Kræmmere; men det kunde dog ogsaa hænde, at det var mere fornemme rejsende, som de Taasinge Mænd maatte age over Lande.

I Høstens Tid 1672 drog saaledes Landets Enkedronning, Sophie Amalie, denne Vej, da hun skulde til Holsten, og denne Rejse gik ikke af uden et lille Uheld. Femte September samme Aar indfinder Laurits Thomsen, Borger i Svendborg, sig paa Taasinge Birketing og efterlyser et Natskrin, som Hendes Majestæt havde mistet ved den Lejlighed. »Enten maa det være blevet i Vognen eller ogsaa tabt paa Vejen, og det skal uden Forsømmelse afleveres til Johan Tolder i Svendborg«.

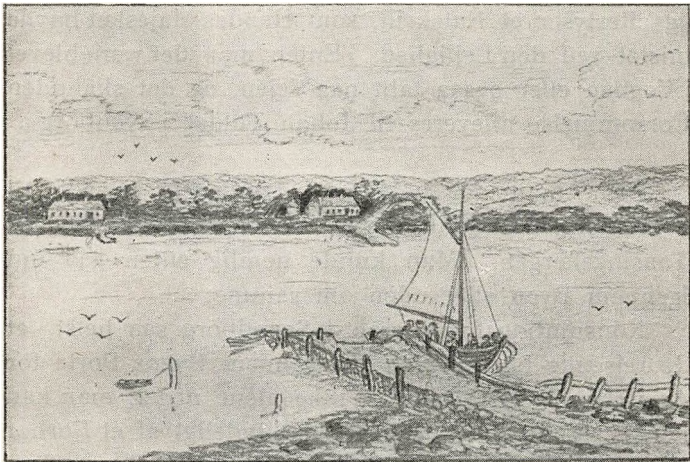
Naar man ad de fynske Landeveje naaede til Svendborg, kunde man ad to Veje komme ned til Taasingefærgen. Man kunde nemlig enten gaa ind igennem Byen eller uden om samme.

Konsumtionsforvalteren i Svendborg saa helst, at de rejsende lagde Vejen ind gennem Byens Porte for Accisens Skyld. Dette er ikke alene noget, man kan tænke sig til, men det fremgaar tydeligt af et Forhør paa Birketinget d. 7. August 1690. Da bevidner flere af Øens Dannemænd, at Vejen uden om Byen, fra Gerrits Port til Taasingebroen,*) altid har været fri, og det var et ulovligt Indgreb i Folks Frihed, at daværende Konsumtionsforvalter Laurits Jørgensen havde ladet anbringe et Led for denne Vej ved Vester- eller Gerrits Port og et Gærde for den anden Ende ved Taasingebroen. Dette fandt man sig da

*) Vel noget nær den nuværende Valdemarsgade, dengang kaldet „den lange Gyde“.

heller ikke i, men fjernede Skrankerne og gjorde Vejen farbar uden at spørge Accisemanden om Forlov.

Enten man nu valgte den kortere Vej ad Byens toppede Stenbro og erlagde sine Bompenge i Accisen*), eller gik udenom, forbi St. Jørgens Lund, mellem hvis Stammer man skimtede det efter Branden 1638 nyopførte St. Jørgens Hospital, saa naede man ad begge Veje ned til Færgestedet til Taasinge.

Færgestedet i ældre Tider.

For at komme over til Øen paa hin Side Svendborg Sund maatte man nu enten om Bord i den store Sejlfærge eller i en af de mindre Færgesmakker, alt efter Luft og Lejlighed, og det beroede da paa Strømforhold og lignende, om man kom i Land ved den store eller den lille Færgebro.

*) Denne laa i Skattergade omtrent overfor, hvor nu Konsul Ribers Villa ligger.

Der var nemlig dengang to Broer ved Vindeby, og der var ligeledes to Færgegaarde, en stor og en lille, og to Færgemænd, hvad der tydeligt fremgaar af Tingbogen for 1698, da Frands Jensen, Færgemand ved Svendborgsiden, d. 10. November beretter:

»Jeg er fød i den lille fergemaal i Vindebye, Sl. Jens færgemands søn, og kan erindre at hans Sl. Stiffader Morten Hansen som tillige med Sl. Knud Jørgensen Schytte var fergemænd ved Vindebye fergested, tog af en Hest 6 β over og 6 tilbage men aff Slottens bønder 2 β over og 2 tilbage och aff en bonde Vogn frem og tilbage 8 β .

Om nu disse to Færgemænd har virket i Fællesskab eller har haft hver sit Privilegium, det ved jeg ikke; men der er størst Sandsynlighed for, at den lille Jens Færgemand i den lille Færgemaal var underordnet Knud Schytte paa en eller anden Maade. Denne sidste var nemlig en noget fornem Mand, der en Tid lang optraadte som Ridefoged for Hertug Ernst Günther o. fl.*).

Før vi forlader Færgestedet, vil vi endnu høre en Bekendtgørelse om Færgvæsenet, som Niels Iuels Enke lader oplæse paa Tinge d. 13. Oktbr. 1698, og som giver os en lille Forestilling om Færgvæsenet i de Tider:

Da det er kommet Herskabet for øren, at fergemanden i Vindebye, Hans Svendsen, Ulov-

*) Til Færgemændenes Privilegier hørte ogsaa Retten til at blive begravet inde i Kirken. I Kirkebogen staar f. Eks. „Hans Svendsen Færgemands Barn i Vindebye begravet i Kirken under Stolene vesten for Knud Schyttes Lig. 1687.

lig har tagit En skilling af hver tønne Korn samt betaling for andre Vahre, som hand hafuer overført for mine bønder om torvedage. Saa skall hand her efter føre dennem deris Korn og huad slags vare de hafuer, samt Heste og Vogn deris personer fri frem og tilbage, om torve og Marchetzdage for den SKpp Korn som hand niuder af hver mand, de øfrige dage som er foruden bemelt torfve og Marchetzdage niuder hand af en Vogn fire skilling over og fire skilling tilbage, og En Hest 2 skilling over og to tilbage, med mindre det er udi Herskabelz Errinde da skal hand føre dem fri frem og tilbage. Dette skall lydeligen for Retten paa Taasinge bircheting 3de tingdage oplæsis og paaschrifvis till alle vedkommendis Efterretning. Woldemorslot d. 10. Octbr. Anno 1698. Sl. Niels Iuels Enche

Margrethe Ulfeldt.

Eg. Haand.

Denne Ordning var meget behagelig for Godsets Bønder, og er der end ikke mange af Datidens Foranstaltninger, man kunde ønske henflyttede til Nutiden, saa er her dog en, som man godt kunde staa sig ved at faa igen. Mindre behageligt var det for Færgemændene; thi den aarlige Skæppe Færgebyg maatte tit inddrives ad Rettens Vej, og det ikke hos en enkelt Mand hist og her, men hos største Parten af Gaardmænd og Husmænd Øen over.

Var nu Indtægterne ved Færgeriet ikke ret store, saa stod Driftsomkostningerne dog i passende Forhold dertil. I Aaret 1660 skulde der anskaffes en ny Færge, og Færgemændene fik udvist en Eg til denne.

Denne Eg vurderedes til 8 Læs og Læsset til 12 Sk., saa om end Færgemændene selv skulde bekoste dette, saa skulde de dog ikke sætte ret mange Heste og Vogne over, før dette Beløb var indvundet igen. —

Da Niels Iuel kom til Taasinge, var der i Vindeby*) 6 Gaarde og 7—8 Huse. Af Gaardene var Mads Thuesens ganske øde, og da der rundt om paa Øen laa mange Gaarde i samme Tilstand, og de til Dels saa ens ud, skal her anføres, hvad der efter Synsforretningen skulde til en saadan Ødegaards Genopførelse.

Stuehuset skulde være 10 Fag, og hertil skulde bruges 100 Al. Fod, 22 Stolper, 12 Dokker, 22 Løsholter, 20 Ranker, 60 Al. Rem, 11 Bjælker, 22 Spær, 4 Spærbjælker, 11 Spærbaand, 180 Lægter, 6 Tylt Fjælle til Loft, Døre og Vindskeer og 50 Traver Langhalm. Stolperne 3 Alen og Bjælkerne 12 Al. Lade og Fæhuset skulde være 14 Fag af samme Højde og Dybde som Stuehuset, og hertil behøvedes: 124 Al. Fod, 31 Stolper, 18 Dokker, 73 Ranker og Løsholter, 15 Hanebaand, 280 Lægter, 96 Al. Rem af Fyr, 9 Bjælker, 32 Spær, 6 Spærbjælker, 1 Tylt Fjælle og 75 Traver Langhalm.

Mursten er der ikke Tale om, for det brugte man ikke til saadan en almindelig Bondegaard; Væggene bestod af »Støyle og Klining«, en Bygningsmaade, der slet ikke var saa helt gal, naar Støylerne, d. v. s. Risgærder imellem Stolper og Løsholter, var lavede omhyggeligt, og saa Klinepigerne havde haft Taalmodighed til at klaske Ler paa disse Gærder fra begge Sider,

*) Vin skal betyde Græsgang, og Vindeby bliver da Byen med de gode Græsgange — (Johs. Steenstrup: De danske Stednavne.)

indtil Væggene paa den Maade fik samme Tykkelse som Stolperne.

Er man heldig, kan man nok endnu finde et saadant Væggerum i en eller anden gammel Taasingegaard, selv om det vel nok snart er forbi med den Slags Rariteter.

En anden Ting, man lægger Mærke til, er, at der ikke tales om »Aase og Suler«. Den Bygningsmaade er man altsaa gaaet fra, naar et nyt Hus skal opføres; men de Bygninger, der da allerede var noget til Aars, var næsten alle sammen Aasehuse, og da de forbedredes og repareredes, saa længe de i det hule taget kunde staa, og snart fik en ny Højsule og snart en ny Rygaas, saa |er det ikke en Menneskealder siden, den sidste af disse gamle Veteraner forsvandt.*)

— —

Paa Vejen fra Vindeby til Troense passeredes som nu Vindeby Haver og Bregninge Skov, der begge var en Del større end i vore Dage.

Da Niels Iuel første Gang kom denne Vej, kunde han ikke undgaa at lægge Mærke til Svenskernes Hærværk i disse Skove, idet de her havde efterladt sig 145 Bøgestubbe og 100 Egestubbe; men det var intet i Sammenligning med, hvad han skulde faa at se i i Øens andre Skove, hvor Stubbene ikke alene kunde tælles i Hundreder men i Tusinder.

I Bregninge Skov laa som nu *Ventepose Mølle*; dette Navn er dog nok af en senere Oprindelse, thi

*) Suler var tykke Egestolper, gaffelgrenede i den ene Ende; disse rejstes ved Husets Gavle og naaede op til Rygningen. Disse Suler var oppe foroven forbundne ved „Ryg-aasen“, en stærk Egebjælke, paa hvilken Spærrene var gjort fast.

den kaldtes dengang altid »Bregninge Skovmølle«. Ogsaa dette Hjem havde faaet Svenskernes Hensynsløshed at mærke. Det meste af Møllehuset var nedbrudt, Mølleriet ruineret, og Mølledammen, der ikke havde Tilløb, men Kildespring i Bunden, var næsten tilgroet. Saaledes lyder Beretningen, da Frk. Hedevig forlader Taasinge 1664; men inden Niels Iuel kommer hertil, er Møllen dog atter til Dels kommen paa Fode.

Dens Nabo, Røde Mølle, er af en yngre Dato; den er først opført omkring ved Aaret 1760. Her skal om den da kun bemærkes, at den har sit Navn efter Stedet, hvor den er bygget, dette kaldes nemlig »Røde Mæ«, f. Eks. i Tingbogen 20. Marts 1679.*)

Meget af Trafikken paa Troense gik allerede dengang søværts ad »Vindeby Sund«, som den østlige Del af Svendborg Sund da kaldtes, og kunde man paa den Maade snyde sig fra Færgemand og Tolder, da havde man en Heltegering mere at prale med, naar Ølkruset gik rundt i Bylavet. At slige Snyderier ikke gik saa sjældent paa, kan man slutte deraf, at der ikke gik lang Tid mellem hver Gang, det paa Tinge strengelig paalagdes Øens Beboere ikke at gaa uden om Tolderen i Svendborg.

I *Troense* fandtes foruden »Troensegaard« 6 andre Gaarde og 12 mer eller mindre faldefærdige Huse uden Jord, samt 2 Huse med Jord. Troensegaard havde 5 Td. 2 Skp. Hartkorn, de andre var Halvgaarde eller Boelssteder med 2—3 Tdr. Hartkorn.

Trøensegaard**) hvorfra Familien med dette Navn

*) Rød er et ryddet Jordstykke, og Mæ er det gamle Ord for Eng, altsaa den Eng, hvor Træerne var ryddede.

**) Nuværende Gartner Gammelgaards, Matr. Nr. 33a.

stammer, har nok engang været et Hestehoved foran Byens andre Gaarde. Dels bar den jo Byens Navn, og dels laa den lidt fornemt tilbagetrukken fra den øvrige By, inde bag den lille Poppelallè; men paa den Tid, vi her omtaler, var dens bedre Dage dog forlængst forbi, og denne Gaard stod i Armodens Tegn som alle de andre. Ifølge Synsforretningen manglede den 18 Al. Fod, 5 Spær og 5 Stolper paa Stuehuset, Ladehuset manglede 22 Al. Fod og Fæladen 24 Al., og Taget trængte til at forbedres med 20 Traver Langhalm.

Dette sidste var ingenlunde den mindste Post, naar man betænker, hvor ringe den aarlige Avl var. Kun den Jord, der laa nærmest ved Gaarden, fik lidt Gødning, og i saadan gødet Jord kunde der avles 5—6 Fold Rug, medens man i den ugødede Jord maatte nøjes med 2—3 Fold. Naar man saa tilmed tager i Betragtning, at der paa en Gaard kun saaedes nogle faa Tønder Rug, og at man havde saa haardt Brug for den samme Smule Halm, man avlede, til Foder for Kreaturerne, saa forstaar man, at Straatag var ikke saa let at komme til, som man skulde tro. De fleste Gaarde manglede da ogsaa Tag helt eller delvis. Man fristedes tit til at skære Rør til at reparere Taget med, skønt man vidste, det var ulovligt, da »al Rørskæring paa Landet var forbudt«.

I Troense træffer man allerede dengang flere af de Slægter, hvis Efterkommere har boet der til vore Dage. Foruden Troensegaaard kan saaledes nævnes: Piil, Lund, Møller, Fisker og Fedeler.*)

*) Dette sidste Navn kommer af Fedel (Norsk: Fele), der er en Slags Violin, og Navnet betyder da Spillemand. Det er dette Navn, der endnu er temmelig almindeligt paa Taasinge i en forvansket Skikkelse, nemlig Fælle.

Fortsatte man Vejen gennem Troense, kom man til *Valdemar Slot*. Dette var opført i Aarene 1629—33 af Christian den Fjerde og laa paa et fremskudt Næs, der kaldtes »Tronøret«. Der var dengang ingen anden Vej til Slottet end denne ene gennem Troense; thi den Eng bag Slottet, der nu kaldes Søn, var dengang virkelig Sø og er først et lille Hundrede Aar senere forvandlet til Eng, da Admiralens Sønnesøn, Kammerherre Niels Iuel, lod den inddæmme ved »Højdebroen«.

Hvordan saa da Slottet ud?

Ja, det havde været rart, om Synet, der afholdtes over det Gods, som Niels Juel tilskødedes af Kongen, ogsaa havde »gransket og synet« Valdemar Slot; men det gjorde det desværre ikke af den gode Grund, at Slotsbygningen var pantsat af Frk. Hedevig til to Handelsmænd i København ved Navn Henrik Nielsen Holst og Wensel Mathiesen, og altsaa ikke indbefattedes i ovennævnte Skøde.

Ifølge et Skøde, som læses paa Taasinge Birketing d. 15. Aug. 1678, afhænder disse to Mænd til Niels Iuel Slotsbygningen med »paastaaende Grund og aafindende Materialier« for 258 Rdl. til hver.

Lidt var der dog, som var tilfaldet Kongen ved Corfits Ulfeldts Domfældelse, og om dette hedder det i Synsforretningen:

Nogen bøgning paa Valdemarslodtz grund, først en øksen og terskelade af grunden opmurit som findes med sin behøring, i Længden = 38 fag hus aff os vurderit och sat for 2000 SDl.*) dernest it tree hus med en tree Spier Ved dend Nordre side. Huset i sig sielfuer er =

*) 1 Sletdaler var 4 Mark, medens 1 Rigsdaler var 6.

27 fag lang med en Kielder Under er aff os vurderit for 200 Rdl. Iligemaade trie andre gamle Huuse som staa paa held och paa støtter, som iche er achtet uden store bekostning at kunde Reparere aff os vurderit for — 50 Rdl. dette saaledes som melt aff os at vedstaas bekiender vi Med underskr. Hender och boe Merche bekrefter Datum Strammelse dend 5. Oct. 1678 Knud Jørgensen tømmer Mand — Jacob Jørgensen temmer mand Egenhd., Niels Andersen, Murmester, egen Haand.

Det er næsten uforstaaeligt, at disse Bygninger i Løbet af de to Snese Aar, der var hengaaet, siden Kong Christian lod dem opføre, kunde være bleven saa medtagne af Tidens Tand, at de ikke kunde istandsættes. Man fristes til at tro, at der allerede, før Kongen lagde Grundstenen til den Borg, der var tiltænkt hans og Kirstine Munks Søn Valdemar, har ligget nogle ældre Bygninger her paa Tronørets yderste Pynt, men ifølge Vidnedsbyrd, der var afgivne paa Birketinget d. 9. Aug. 1694 angaaende Vemmenæs Enemærker, kan dette ikke have været Tilfældet.

Rasmus Hansen Smed i Bjerreby siger ved den Lejlighed, at han kan huske 70 Aar tilbage, og da Ridefogden Jens Rølleborg, spørger, om han kan huske »Kærstrupgaard«, før den blev nedbrudt, og om ikke Vemmenæs Enemærker altid og fra Arilds Tid har ligget til Kærstrup, under Hovedgaarden og dens Takst som fri Enemærke, da svarer han jo.

Dernæst spørges, om han kan huske, at »Højlovlig Sl. Ihukommelse Konning Christian IV. købte Kærstrup med dens Tilliggelse og siden lod Valdemar Slot bygge«. Han svarer da:

»Jo, jeg var selv med, da de første Sten blev lagt i Valdemar Slots Hovedbygning, og jeg

Christian IV.

saa selv Kongen der paa Stedet. — Skulde Bønderne have deres Kvæg i Græs i Vemmenæs Enemærker, saa maatte de betale derfor efter forudgaaende Akkord.«

Niels Christensen i Vindeby vidner, at han var med at nedbryde Kærstrup og med at bygge *det første Hus* paa Valdemar Slot, som var Laden, ligesom han ogsaa var med at grave Ler i Vemmenæs Enemærker og brænde Teglsten der til Slotsbygningen, ja han hjalp ogsaa til med at føre disse Sten over Lunke til Tronøret.

Man kan altsaa gaa ud fra, at det var paa et hidtil ubebygget Sted, Christian den Fjerde lagde Grundstenen til Valdemar Slot kort Tid efter hans uheldige Deltagelse i Krigen i Tyskland, og i dets første 40 Aar havde det set mange mørke Dage og tunge Tider. Mange Storme havde taget med jærnhaard Haand i dets kobbertakte Spir i mer end een Forstand, saa i Stedet for at forbavses over dets slette Forfatning er der maaske mere Grund til at undres over, at det ikke helt var forsvundet fra Tronørets Næs.

Den Kongesøn, til hvem det var bygget, endte sine Dage paa Valpladsen ved Lublin i Polen i Aaret 1656, og har vist aldrig haft egentlig Ophold bag dets Mure; men efter ham fik det sit Navn, skønt det dog ogsaa nu og da benævnes Taasinge Slot.

Kirstine Munk arver Slottet med dets Jordegods efter sin Søn, og ved hendes Død 1658 tilfalder det Datteren Hedevig, der var gift med Ebbe Ulfeldt, en Sønesøns Søn af Corfits Ulfeldts Bedstefaders Broder.

De Aar, som denne Dame residerer paa Valdemar Slot, hører til de mørkeste i Øens Historie. De Taasinge Bønder havde glædet sig til at komme i saa umiddelbar Nærhed af Landets folkekære Drot og

haabet paa lidt sollyse Dage, men i dette deres Haab blev de sørgeligt skuffede.

Kirstine Munk

Ebbe Ulfeldts og Frk. Hedevids fortvilede Pengeforhold undlod ikke at sætte Spor ogsaa inden for

Bøndernes Vægge; hun kunde ikke taale at miste blot et Fjerdingskar af sit Landgilde, om hun end havde Vilje dertil, og saa kom tilmed den skæbnesvangre Svenskekrig, der bragte tunge Tider over vort Fædreland, og Trykket følte ikke mindst paa Taasinge. Hvad Valdemar Slot ved denne Lejlighed maatte lide, skal man se paa Prent for rigtig at tro det.

Paa Foranstaltning af Kongens Lehnsmand og Proviand-Commissarius Nicolaj Bennich blev der i Maj Maaned 1660 foretaget en Synsforretning paa Valdemar Slot af otte af Øens Dannemænd, og da dette Syn afmaler al Elendigheden i dens nøgne Virkelighed og tilmed giver os et, om end ufuldkomment Billede af Christian den Fjerdes Valdemar Slot — vist det eneste, der eksisterer — saa vil jeg anføre Synsforretningen i sin fulde Ordlyd:

Først Befindes Brøstfeldighed Paa Alle Kielder Runt omkring Uden om 80 Vindueholle och stenene ehr Slet Brekket, Alle Vinduestenger som Vaar aff Jern, med Jernringene, ehr Affbrude och Slet Borte, Paa den østre Side Paa forn. Slot, da befindes It Vinduehull, och Ingen Karm, eller stene Udj. Noch Paa dend østre siede Paa Same Huss, offuerst i gafflen findes Sex huller, och ehr Ingen Vinduekarm eller stene Udj., och findes Ingen Porter for Sex Kieldre Uden 3 Støcker, Som Sidde Siu støcher port Jern Paa, Ellers ehr dj gandske Borte, Paa dend østre gauffuell ofuer Kierchen ehr Sex Holle, Alleroffuerst, ehr Ingen Karme, eller stene Udj. Paa den østerside offuer Kirchen, findes — 10 Huller Som Ingen Vindueskarm,

eller stene ehr Udj, Paa Alle Sidder Paa Kirchen, findes 9 Aff dj sture Vinduer, som stenene aff Vindues Karmene ehr Brecket, Paa dend Nordre offuer Kirchen Thou Vinduer ehr Ingen Karm eller stene Udj, Paa den Vestre siede findes — 18 Holl, som Ingen Vinduekarm, eller stene ehr Udj, och ehr Skeffuer taaget Brecket offuen Paa, och findes Ingen Spyr Paa Slotted, och Paa dend Vestre gaffuel Udj en Vindue ehr Noget Brecket, Paa den Nordre side Paa Same hus findes 3 Vindueshul som Ingen Vindue Karm, eller stene ehr Udj, Paa den Nordre side Paa samme Huss ehr Skeffuertaget Brecket, och Noget af Skøffuer breket ehr Slet Bortte, dend østre siede Paa Same Huss ehr noget Brecket, den østre spyer Som Vaar Tecket med deler dj er Slet aff, offuer de andre Thuende Spyr, Som Vaar Tecket med deler ehr och Noget Brøstfeldig; Paa den østre spyr findes Sex Vindueholl, er Ingen Vinduekarm, eller stene Udj 3 Trappestene findes Brecket och en Slet Bortte, och fem Trappestene er Bortte i Spyeret, I Samme Spyer i Muuren er Noget Brecket i Vinduerne — Paa Salen findes Lugt och en deel Breket aff Sallen Tho Kammer Som ehr Lofft, ellers findes Iche Viedere Nogen Lofft Paa Samme Hus, Inden i Same Huss, ehr Udj Døre og Vinduer ehn deel aff Muuren Brecket, och findes Udj Same Huus, Iche Mere døre en fem, och Ingen Lose for dennem, ock findes Aldeles Ingen glaar Vinduer Paa det gandske Hus, och findes heller ingen Vægtergang om Same Huss, och Muuren ehr Noget Brecket i fangetornet — Køllen ehr Bre-

cket, og flagerne er Bortte, och findes Ingen Paneel Udj i det sture Hus — Slottens skibbroge er affbrudt och Bortte, Ved dend Nordre siede ved Slottet ehr affhugen — 37 Pile Ved Roden, I den lille Loe i den sture Bygning fandtes Nyt Sauschoren temmer 16 tre — 9 Allen Lange, och halff Alle och to Tommel finger Brede, Med Sellandsmaal, och Sellandsquarter Tyckt, Noch 12 træ — $8\frac{1}{2}$ Allen Lange, och halff Allen Brede, och 2 Tommel fingre Brede Corter Tycke, Med Sellandsmaall, Noch 18— $7\frac{1}{2}$ Allen Lange och halff Allen Brede, och Korter Tycke — Noch 4 Egge Breder 7 Allen lange, och 3 Korter Brede, Noch 3 Esche Breder 6 Alen Lange Halff Allen Brede, Noch findes Udj dend store Kielder 148 og to Halffue Vogen Schot, I fæladen er der Sex døre Klincher och døre stauel Bortte, Noch for Kræet ehr der i Alle Foerkister Brederne Bortte, och Bosene forfaldet och Nedbrut, Noch Løssholterne I Sex Byndinger ehr Slet Bortte, Noch 10 Døre for Laden ehr och Slet Bortte, Muurene ehr Brecket i Louinderne i Opkyring til Louen er och Mueren Brecket och i Louen ehr 9 Louluger Bortte, och Alle fiellerne Imellem Louen Ladet ehr Bortte, och Alle Lugerne for Foerkisterne ehr Bortte, for dend Søndre Porte ehr 2 Lange Hengsler Bortte I Louen, Noch den søndre Porte i Ladet er Nedbrud, och Alle fire Hengslerne er Bortte, Noch 9 Luger i Ladet er och Bortte, och Sex Løsholter affbrudt I Ladet den Nøre Port for Louen er det ene Hengsel halff affbrudt, Noch for Bryghuset och Melckhuset er der fem døre

Bortte, och 10 Vinduer, Noch 2 Vinduer i Same Hus er halff Bortte, Lofftet i Brygerhuset ehr dend fierde Part Bortte, Noch er Skorstenen halff Affbrudt i Same Hus, I Melckhuset ehr to Skorstene Brecket och fire døre stauffler I Samme Hus ehr Bortte, det østre Hus i Gaarden er fem Døre Bortte, Jernene Med, I Same Hus er — 19 Vinduer Bortte och fem Som ehr Brecket, I Same Hus ehr toe Skorstene Brecket, og Jernene er Borte, I Same Hus ehr Lofftet Bortte offuer 3 Rom, I den Nøre Hus Lenge ehr Sex Døre Bortte, och 21 Vinduer ehr Bortte, Noch 16 Vinduer halff Bortte, Noch er Brecket Noget Liedet paa Lofftet, och en dør er Bortte. — I Stegerset ehr jernet aff taget och Set et Thre i stedet. I den Store Skorsten — Noch en Skorsten i den ene Stauffue er Jernet afftaget, och Bege porterne for Slottet ehr och Bortte, Noch findes der 7 Huller, som er Brudte Paa Muuren, Paa den Sture er dør en Bortte och fire Schoder som er Afftagne aff Muranckrene Paa Same Hus Mur, Noch findes der 3 Smaa Høe Lader Slet øde, Paa dend Store Lade er Thagget en deel Brecket, Saauell Paa schriffuer Huset och Melckhuset, och en Bly Rende Paa Schryffuerhuset ehr Bortte.

Man maa efter alt dette lade Svenskernes Krigere, at de har gjort, hvad de formaaede, for at ødelægge Slottet paa Taasinge i Bund og Grund.

Dette ser ud til at have været en rundbygget Gaard med en fritliggende Kirke, og saavel denne

som Hovedbygningen har haft Spir, endda hele to—tre, der dog nu var mere eller mindre ruinerede. Det var opført af røde Sten, dels fra Kærstrup og dels fra det i den Hensigt anlagte Teglværk i Vemmenæs, og det har haft forskellige Sandstensprydelser, f. Eks. omkring alle Vinduerne, saa der er ingen Tvivl om, at det var sin kongelige Bygmester værdigt, da det først i Trediverne stod færdigt.

Det var nu ikke alene selve Bygningerne, Svenskerne hærgede; ogsaa Indbo og Forraad af alle Slags handlede de ilde med, de lod i det hele taget, som de var hjemme.

Samme Aar som ovennævnte Syn afholdtes, fremstod, en Del af Taasinge Dannemænd paa Tinget d. 15. Novbr. og vandt:

For Thou Aar siden, Anno 1678, Noget over 8 Dage før St. Morttens Dag, efter at en deel fra Langeland Soldatter haffde Veret Paa Thosinge, och Pløndert Paa Valdemarslot, huis dj kunde ofuer komme, som dj toug Med Sig till Baage till Langelandt Igen, der effter Kom dj Suendsche fra Suendborg och pløndertte fremdeles Paa Valdemarslot, och her Paa Landet, Udj tou Dage, huis dj kunde offuer komme, Saa der Bleff Slet Indet Paa Valdemarslot, det Joe aff dennem Bleff Bordtaget, Jdet dj opsloge Kister och Skrin, Dørre och Vinduer, Sieden Bleff Saaet fire Companier Ryttere aff Greff Waldirks och offuerst Podtkammers Ryttere Paa Slottet, offuer 100 Heste, och Ryttere huilche stod der offuer 12 Dage, dj Samme Lagde øde

huad for fant huis dj Andre haffde Leffnedt, Saa der Bleff iche it Rom paa Slottet, de jo aff dennem igennem leedt, tog Korn aff Slottens Loffte, til deres Heste och førde en deel med Rostuogen deraff till Suendborg och Laagaardens Indaufflede Korn och foder forderffuede och ødelagde dj til deres Heste, Effter Same øde Leggelse, Schede Paa Slottedt, Bleff dj Indlagt hoes os paa Landsbyerne Saa vj oahsaa udj grunden aff dennem Bleff øde Lagt, Saa vj fattige folch, Iche Kunde faa Saaed Nogen Rough til Valdemarslot, Iche heller for os Sielffuer, Efftersom Korn och Beester os Vaar frathaget.

Nu forleden Aar Ao. 1659. Nogle Dage Effter St. Michelsdag Bleff Atter hoes os Indlagt Paa Thosinge øffuerste øffens Regiment Ryttere, Som kom fra Langelandt, huilche forderffuede och ødelagde os udj Bund och Grund. Saa huis dj Iche hoes os Sielffuer øde Lagde, det toug dj Med dennem, och Bleff Some tider øffuerstens egne Heste, offuer — 60 och aff hans folck offuer 30 Personer ogsaa Paa Valdemarslot Indquarteret och øde Lagde dj, der Samme stedtz huis Biug och avr som Vaar Indaufflede i Laagaarden, och Saaed det Aar til Waldemarslot, och huis dj Iche Bordtoge, och fordret til deres Heste, det gjorde Attshylige Partier huad deres Mangfoldige Marscherier, som Reiste frem, och til Baage, fra fyen offuer Thosinge, och saa fremdeles til Langeland, Laaland och dj steder, Saa der huerken Bleff Korn, foeder, Kiøre, oxen, queg, eller Beester Paa Valdemarslot, Mens Aldsam-

men Bleff aff dennem Bordtaget, offer Saadanne ødeleggelse, Som Baade Paa Slotted, och os Paakom, kunde vj Atter Igien Iche faa Saaet

Frk. Hedevig.

Roug til Waldemarslot, Iche heller for os Sielffuer, Efftersom vi hverken haffde Roug til at Saae, Saa och vores Beester os Vaar fra Taget.

Lad nu være, at der i denne Fremstilling ikke er smurt for lidt paa, da den er fremkommen for at

klare ſig fra Landgilde og Hovning, ſaa kan man dog forſtaa, at der er vendt ſaadan op og ned paa alt ude og inde, at der for de følgende Beſiddere var

Ebbe Ulfeldt.

nok at gøre med at faa det hele paa Fode igen.

Der gik dog adskillige Aar hen efter Krigen, hvor der ſaa godt ſom intet blev gjort i den Retning.

Frøken Hedevig havde nok at gøre med at klare

sine egne og sin Mands Kreditorer fra sig, og da dette til sidst gik over hendes Kræfter, rejste hun fra det hele først i April Maaned 1664. *)

Hun var nok selv en daarlig Husholderske, og hendes Mand maa, at dømme efter den lange Række Kreditorer, der indfinder sig med deres af Ebbe Ulfeldt udstedte Obligationer paa snart nogle Hundrede og snart nogle Tusinde Rigsdaler, have været en hel Ødeland eller en højst umulig Finansmand.

For øvrigt nævnes Ebbe Ulfeldt Christoffersen sjælden i Taasinges Historie uden i Forbindelse med en eller anden Rykker, ellers er det altid hans bedre Halvdæl, der lægger Navn til. Frøken Hedevig var vel nok selv Skyld i de fleste af Kalimiteterne; men det gik dog ogsaa her, som det er gaaet mange Gange før og efter, at det skortede paa det tjenende Personales Ærlighed, hvad der jo er højst nedbrydende for ens Eksistens.

Her var Utroskaben at finde fra de nederste til de øverste, og saa maatte det ende med et Krak.

Hendes Ridefoged, Peder Ibsen, der ejede en Gaard i Nyby (antagelig den, der senere en Tid blev Præstegaard og da gik under Navnet »Nybygaard« **) fik da ogsaa sin Afsked paa graat Papir, og han var ikke den eneste Foged, der fra Øens Prædikestole fik Besked om at rømme Øen inden 12 Timer.

Otte Dage før Frk. Hedevig forlader Taasinge og rejser til Skaane, lader hun hans Forhold offentliggøre paa Birketinget for at begrunde hans pludselige Afsked. Efter denne Redegørelse har han det sidste

*) Før hun rejste, havde hun pantsat Jordegods til Svogeren Corfits Ulfeldt for 21645 Rdl.

**) Nuværende Matr. Nr. 10.

Aar snydt hende for 16 Td. Rug, 105 Td. Byg, 36 Td. Havre, 23 Lam, 48 Gjæs, 38 Par Høns, 2 Ol Æg, 16 Pd. Lysegarn, 1 Td. 2 Fdg. Smør, 28 Tr. Langhalm o. a. m., som han har opkrævet efter Jordebogen uden at aflægge Regnskab derfor.

Samtidig paastaar han, at det er Frøkenens Ødselhed, der er Skyld i den daarlige Status, og for at illustrere dette anfører han sidste Aars Husholdningsregnskab, der saa saaledes ud:

Hvede 7 Td.	Sundemager 1 Td.
Rug 78 Td. 2 Skp.	Roekeler 10 Tdr.*)
Toldmel 12 Tdr.	Bergfisk 30 Lispund.
Vikker til Mel 4 Tdr. 3 Skp.	Tælle 9 Lispund 3 Pd.
Byg til Gryn 18 Tdr.	Tyrestude 5
Byg til Malt 97 Td. 3 $\frac{1}{3}$ Skp.	Faar og Lam 68
Blandkorn til Malt 58 Td. 4 Skp.	Fedesvin 38
Havre til Malt 30 Tdr. 4 Skp.	Gæs 120
Humle 314 Skp.	Høns 69 Par
Honning 1 Td. 2 Ott.	Æg 7 $\frac{1}{2}$ Ol.
Sild 12 Tdr. 4 Skp	Smør 2 Fjerdinger**)
Torsk 8 Td.	Lysegarn 32 $\frac{1}{2}$ Pd.
Groesen 3 Td.	

Frk. Hedevig protesterede rigtignok imod dette Regnskab og paastaar, at det er en stor Overdrivelse,

*) Groesen er en Art Torsk, der nu hedder Graasej. Sundemager eller „Sund og Mave“ er Svømmeblæren hos Torsk, der anvendtes dels som Husblas og dels paa anden Maade. Navnet bruges endnu af ældre Tøsingere. Roekeler er en Art Rokke, „Sømrøkke“, der saavel som Groesen og Sundemager var yndede Fiskeretter i Danmark i det 16. og 17. Aarhundrede. — Velvilligt meddelt mig af Professor Troels-Lund.

***) Bønderne havde blandt deres mange Ydelser ogsaa Smør, men var, hvad denne Post angaar, samlede byvis eller i Lav paa 20—30 Mand. Disse kaldtes „Smørbrødre“ og stod under en Formand, der skulde sørge for, at den Tønde Smør, som hvert Smørbrødrelov skulde yde, blev rettidigt betalt.

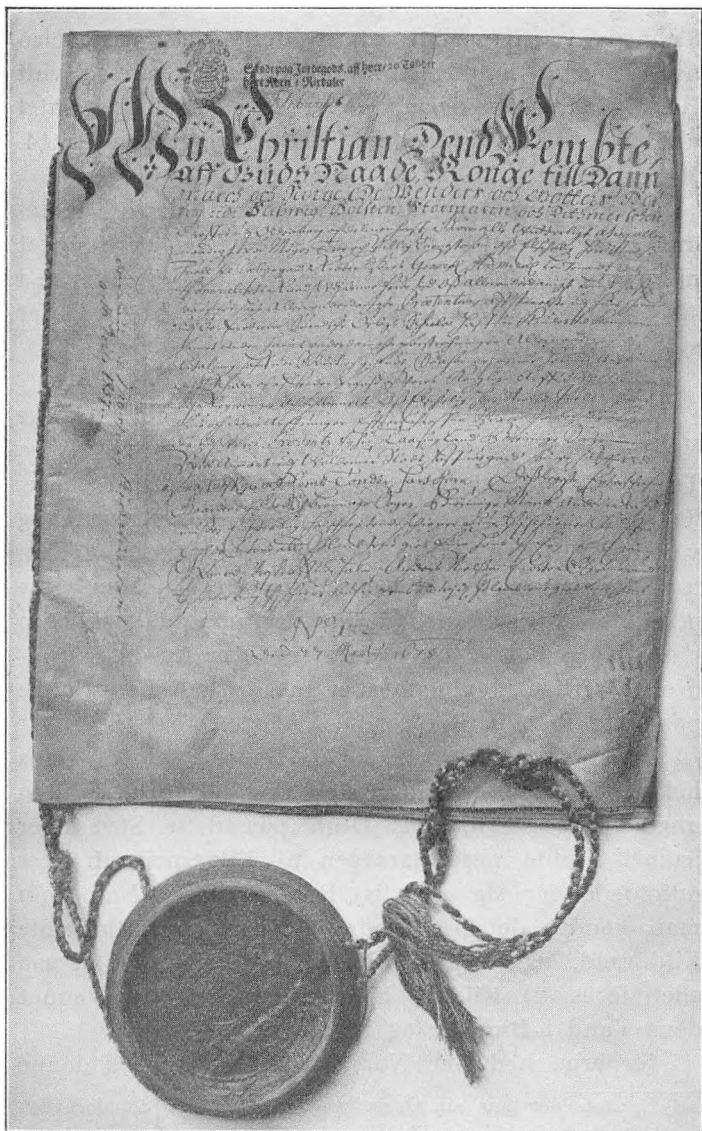
og har hun end nogen Ret i dette, saa ser det dog ikke ud til, at man har spæget sit Legeme inden Slottets Mure; men man kendte ganske vist heller ikke dengang Vegetarismen.

Forholdene paa Valdemar Slot bedredes ikke under de forskellige Lehnsmænd, der afløste Frøken Hedevig. De opholdt sig jo ikke paa Taasinge, men overlod Husførelsen til deres Ridefoged og Ladefoged, og den Tone, der da sloges an, var just ikke altid Kammertonen.

Det Hovedcentrum, hvorm disse Menneskers Tanker næsten altid kredsede, var der ikke megen Afveksling i. A og Ø for dem var Inddrivelsen af Landgilde og øvrige Skatter og Afgifter, Udnyttelse af Hovbøndernes trætte Arme og magre Øg og ivrig Spejden efter Lejlighed til at fange Bonden i en eller anden Ulovlighed.

Det sidste var ikke vanskeligt, at dømme efter de mange Retstrætter mellem Bønderne og Ridefogden paa sit Herskabs Vegne. Det var ikke mangen Onsdag Aften, at han gik i sin Seng i Uvished om, hvad han skulde foretage sig Dagen efter, han skulde nemlig næsten altid møde i Tinghuset for at haandhæve sit Herskabs Rettigheder og paa-tale Bøndernes lovstridige Færd i Skov og Mark eller muligvis optræde som Beskytter for en af sine undergivne, der havde lidt voldelig Overlast paa en eller anden Maade, hvis han da ikke foretrak at lade sig repræsentere i Tinget af sin Ladefoged, Delefoged eller en anden betroet Dannemand. —

Imidlertid gaar Tiden, og den 4. April 1678 læses paa Tinget »Hans Kgl. Majestæts allernaadigste Skøde til Hr. General Admiral Leutnant Hr. Niels Iuel til

Niels Iuels Skøde paa Taainge.

Sæbygaard anlangende alt Ryttergodsets Afstaaelse paa Taasing Land med al dets Herlighed, saa vidt Hs. Kgl. Majestæt derudi haver været berettiget, intet undtaget i nogen Maade af Dato København d. 14. Marts 1678.

Nu oprandt der iysere Tider ikke blot for Valdemar Slot, men for hele Øen. Var det ikke noget mere end et Tilfælde, at Niels Iuel bar en Stjerne i sit Vaabenskjold — det var en lykkelig Stjerne, der gik op over den lille mishandlede Ø.

— — —

Vi vil nu foreløbig forlade Valdemar Slot og lægge Vejen tilbage over Troense for at komme til Nyby. Trænger vi til et Krus Øl, før vi forlader Troense, da er der ogsaa Raad for det, thi allerede dengang var her en Kro, oven i Købet en privilegeret Kro, hvis Indehaver hed Mogens Murmester*). Man vilde ikke altid respektere hans Privilegium, men gik ham i Næringen baade her og der, og over for disse mindre hæderlige Medmennesker maatte han flere Gange paakalde Rettens Hjælp.

Vejen til *Nyby* førte forbi »Ganse«, en af Øens hellige Kilder, der endnu den Dag i Dag bærer den unge Piges Navn, hvis Drab paa dette Sted efter Sagnet skulde være Aarsagen til Kildespringet. Her udfoldede der sig et livligt Røre St. Hans Nat, som man kender det fra Landets mange andre lægende Kildevæld, og til dem, der var for svage til at gaa eller føres til Kilden, hjembragte Slægt og Venner dens Vand i Bimler og Bøtter.

Jorderne hed her Nors Mark, og medens denne

*) Kroholdet har sin Oprindelse fra 1283, da det forbydes vejfarende at søge Herberge hos Klerke og Lægmand.

nu hører ind under Hovedgaarden, hørte den dengang til Gaardene i Nyby og Troense.

Landsbyen Nyby er nok ikke saa ny, som Navnet antyder; men den maa dog høre til Øens yngre Byer, og den er muligvis opstaaet af de Jorder, der i sin Tid har hørt ind under *Horse* og *Pils* Slot, de to Borge, der i den tidlige Middelalder beherskede Svendborg Sunds vestlige og østlige Indsejling.

Nyby bestod af 14 Gaarde, der hver havde 4—5 Td. Hartkorn, samt af 2 Huse med lidt Jord til og 4 jordløse Huse. Et Par af Gaardene var øde, da Niels Iuel overtog Godset; disse Jorder blev da straks lagt ind under Hovedgaarden, og senere har tre andre af dem maattet dele samme Skæbne.

Af Slægter, hvis Navne har kunnet spores i Nyby indtil vore Dage, træffer man allerede dengang: Lund, Trane eller Traun, Gammelgaard, Væver og Pilegaard.

Omkring Troense og Nyby laa flere Smaaskove, som »Nors Skov, Troense Haver, Nyby Haver, Følhaven, Espelund, Kidhaven« o. fl. I det hele taget synes Øen at have været mere skovrig end i vore Dage.

Dette gælder dog ikke Strækningen fra Færgestedet til Bregninge, hvor der var meget ringe Bevoksning. Men saadan havde det ikke været altid. Vest for den nuværende Bregninge Granskov, nedad mod Bjernemark, havde der engang været en Skov, kaldet »Prinseskoven«; men den var allerede paa denne Tid forvandlet til Agerland. Navnet er endnu bevaret i en lidt ændret Form, idet nogle Marker paa dette Sted den Dag i Dag kaldes øverste og nederste »Præskov«.

For øvrigt lagde man paa denne Strækning mest Mærke til »Ingers Høj«, og Sagnet om Pigen, — efter hvem denne Høj havde sit Navn — der havde forsvoret sig til Djævelen, hvis hun blev sin Kæreste utro, og dog gik hen og forlovede sig med en anden, kendte dengang hvert Menneske paa Taasinge. De vidste at fortælle om, hvorledes den onde hentede hende, da hun stod for Alteret i Bregninge Kirke for at give Kæresten Nr. 2 sit Ja, men ikke kunde faa hende med sig ned i Højen, før en forbigaaende Knøs berøvede hende Brudekransen.

— — —
Paa Bregninge Bakke laa som nu Kirke og Mølle, men ganske vist i en noget anden Forfatning end i vore Dage.

Møllen var en Stubmølle, og Mølleren hed Augustinus Carstensen. Denne Mand skal dog ikke nævnes for hans Dyders Skyld; han blev nemlig dømt til at miste sin Hals, fordi han — skønt selv gift — havde faaet et Barn med en andens Kone. Straffen blev dog forandret til Arbejde i Jærn paa Bremerholm, og da han altsaa forlader Bregninge Mølle, og en ny Mand, Anders Pedersen, overtager Mølleriets, blev der foretaget Syn over Møllen, og af dette ser man, at det ikke just var nogen fin Forretning, Anders Møller gik ind til.

Taget paa Møllen var saa utæt, at Regnvandet løb ned alle Vegne, fordi Bræderne, hvormed Møllen var tækket, ikke var lagt over hinanden i Kanten. Den øverste Kværnsten var flækket, saa der var Fare, for, at den en skønne Dag helt skulde skilles ad. Drevet og Knagerne i Knaghjulet var saa forslidt at det hele maatte fornyes, hvilket Arbejde Mølleren

dog selv kunde udføre, naar han dertil fik det fornødne »Skovavltræ«. — Armene var ved at falde ned og maatte snarest muligt erstattes af nye. Sejlene var Pjalter og Laser, saa selv om man af disse Stumper kunde flikke to Sejl sammen, der kunde bruges en Tid, saa maatte der dog straks anskaffes to nye. — Persen var helt opslidt, saa en ny straks skulde anskaffes; den skulde være af Egetræ og være 12 Alen lang. Saksen under Møllen, hvorpaa hele Værket hvilede og drejedes eller vejredes, som det hed, var i Stykker to Steder og beslaaet med Jærnskiner, saa det var ogsaa kun et Tidsspørgsmaal, hvornaar den skulde fornyes. Tavlen*) endelig, hvormed Kornet hejsedes op i Møllen, saavel som den Tavl, hvormed Møllestenen løftedes op, naar den skulde hugges, var begge kassable.

Se, stort ringere kunde det da ikke være, og man maa nok spørge, om de Taasinge Mænd kunde faa formalet deres Korn i et saadant Værk. Ja, det var jo ikke store Kvanta, hver enkelt Mand havde at bringe til Mølle, lidt Brødrug, det var næsten det hele; Svinene maatte nøjes med Skovens Olden, og Køernes Kraftfoder var det smaat med. Hertil kommer, at en Del, f. Eks. Malt, blev knust hjemme paa Haandkværnen, og at Øens Vandmøller besørgede en ikke ringe Del af Maleriet, saa det gik jo, men Flormel blev det ikke.

— —
Og nu Kirken? Ja, dens Tilstand var ikke meget bedre.

I Aaret 1586 havde Helvig Hardenberg, Erik Ro-

*) Tovet.

senkrands's Enke, stiftet et Hospital i Svendborg, som nogle faa gamle den Dag i Dag nyder godt af, og hun havde bestemt, at Taasinges senere Ejere aarlig skulde yde Renten af 2000 Rdl. til dette Hospital. At Frøkenen glemte disse fattige i Svendborg eller lod dem vente til bedre Tider, er ikke at undres over, naar man ser paa hele hendes økonomiske Misere, og da de resterende Renter var løbet op til 682 Rdl., kunde hendes Naade ikke længer holde Borgmester og Raad hen med Snak, men maatte se at finde en Udvej. Den eneste, hun da kunde faa Øje paa, var at overlade Byraadet jus patronatus til Bregninge og Bjerreby Kirker ved Pantebrev af 13. Jan. 1662, hvilket var det samme som at overlade Byen Indtægten af henholdsvis 23 og 42 Tdr. Hartkorn.

I den Snes Aar, dette Forhold varede, kan man sige sig selv, at der intet blev gjort hverken ved Kirker eller Kirkelader — man nøjedes med at opkræve Tienden.

Naar saa hertil kom, at Bygningernes Tilstand var yderst miserabel, da Pantsætningen fandt Sted, idet Svensken ogsaa her havde efterladt sig triste Minder, saa overraskes man mindre af det Billede, der er efterladt os i en Synsforretning over disse Kirkebygninger, som paa den Tid foretoges af to Murere og to Tømrere fra Odense. Fra denne By havde man hentet Synsmændene, fordi — som det bemærkes — der hverken paa Taasinge eller i Svendborg fandtes Haandværkere, der kunde paatage sig et saadant Hverv.

Taarnets Tømmerværk var brøstfældigt, og der manglede, foruden en Bjælke, en Del Støtter og Sti-

ver samt nye Lægter over det hele. Tømmerværket paa selve Kirkeskibet, saavel som paa Koret, Vaabenhuset, Begravelsen og det søndre Kapel faar henad samme Skudsmaal. Et Sted mangler der Bjælker og Spær, et andet Rem og Buxhoveder*) og alle Vegne trænges til nye Lægter. Gravkapellet var tækket med Skifer og Bly, og dette sidste trængte til at omstøbes. Til hele dette Tagarbejde beregnes at ville medgaa 2000 Lægtesøm og 3 Skipund Bly foruden adskillige Hundrede Tagsten.

Hvad nu Murværket angaar, da var det ogsaa her galt fat fra Ende til anden. Tindingerne**) paa Taarnet var næsten faldet ned alle sammen, og af Tindingerne paa Kirkens mange Gavle var der heller ikke mange tilbage. Selve Murene var brøstfældige paa »Sveb og Vaterlister,***) ligesom de i det hele taget var grumme medtagne, revnede og hullede; værst saa det dog nok ud omme paa den nordre Side, hvor en hel Gavl paa Gravkapellet var ganske nedfalden.

Vinduerne var just heller ikke fejlfri; der var ikke et, uden det manglede en eller flere Ruder, og paa Begravelsen var endogsaa to hele Vinduer ganske ude.

Gaar vi indenfor, møder vi ogsaa der Brøstfældighed og Mangler alle Vegne. Gulvet, der var af Mursten, var ujævnt og hullet, Stolene var skrøbelige og faldefærdige. I Taarnet trængte Klokken til en ny Aksel, og hvad der næsten var værre, Trappen,

*) Bjælker, der dog ikke gik helt igennem Huset, men kun fra Remmen og ind til Hvælvingerne, altsaa Bjælkeender.

**) Tindinger er her det samme som Tinder, d. v. s. Murtakker paa Gavlen.

***) Forsiringer i Murværket.

der var af Mursten, var nedfalden fra øverst til nederst. —

Arbejdslønnen for hele Restaureringen anslaaes til 100 Sld. for Tømreren og 120 for Mureren. Priserne paa Bygningsmaterialier var 1 Rdl. for en Bjælke, 3 Rdl. for et Hundrede Lægter, 2 Rdl. for et Tylt Fjælle, 13 Rdl. for et Sk[⊗] Bly og samme Pris for et Sk[⊗] Jærn, 2^{1/2} Rdl. for en Læst Kalk, 10 Rdl. for 1000 Mursten og samme Pris for 1000 Tagsten.

Bortset fra Kirkens sørgelige Tilstand ser vi, at den i den Tid har været en Type paa en almindelig gammel, dansk Landsbykirke med takkede Gavle og hvide Vægge, en Bygning, hvoraf der, hvad Udseendet angaar, ikke er ringeste Spor tilbage; men trods dette og trods senere Slægters Forandringer og Forbedringer er det dog den samme Bregninge Kirke og den samme Prædikestol, hvorfra Hr. Jens og efter ham Hr. Peder talte til Bregninge Menighed i Niels Iuels Dage.

Vi har nu svært ved at tænke os en Kirkebygning med saa mange Brist og Brøst benyttet til Gudstjeneste; men man havde jo nu engang ikke bedre, og selv om Kirken paa Valdemar Slot i Aaret 1687 efter endt Restaurering var blevet indviet af Biskop Thomas Kingo under stor Højtidelighed, saa var den af saa ny Dato, først indrettet 1650, og var da heller ikke Sognekirke som den gamle deroppe paa Bakken, den, der allerede da i fire, fem Hundrede Aar havde været Vidne til Menighedens Glæder og Sorger.

Man gik heller ikke i Kirke for Kirkehusets Skyld, men fordi det i denne Retroens Tid var ens Pligt. Det kunde vel ske, at man glemte denne Pligt, men for at hjælpe lidt paa Hukommelsen, blev der

da paa Birketinget allerunderdanigst læst og paaskrevet Kongebud om »visse almindelige Bededage at holde, med Gudelighed og Andagt at søge Kirken og med Faste til Solens Nedgang«, som f. Eks. 25. Maj 1676.

Kirkegaarden var ikke dengang hegnet af et Stengærde, men af en Mur, som man ser det endnu mange Steder i Danmark. Denne Mur, der var 410 Fv. i Omkreds, og af hvilken man endnu af og til støder paa Fundamentet Vest for Kirken, var lige saa medtagen som selve Kirken, og der krævedes til dens Istandsættelse adskillige Hundrede Mursten og Tagsten. Kirkeporten og Laagerne var helt borte, og det samme var Tilfældet med Kirkeristerne, der skulde findes ved begge Laagerne. Til disse behøvedes 1 $\frac{1}{2}$ Sk $\text{\textcircled{R}}$ Stangjærn.

Lige Vest for Kirken, omtrent der, hvor nu den lille Kirkegaardslaae er, laa Kirkeladen. Der har været Kirkelader ved alle Øens tre Kirker, men kun her ved Bregninge har jeg fundet den omtalt, og det endda ved et Tilfælde, jeg havde nær sagt ved et Ulykkestilfælde.

Iblandt de mange Foranstaltninger, som Niels Iuel har Fortjenesten af at have bragt til Veje, er ogsaa flere af de store Stengærder omkring Hovmarkerne. Bymændene i de forskellige Byer maatte møde med visse Læs Sten til disse Hegn, og det var et besværligt Arbejde, ikke mindst med de Heste og Vogne, man da var i Besiddelse af.

I Stedet for at slæbe Sten fra Strammelse Bymark, fandt nogle af de Strammelse Mænd det da ulige lettere at tage dem paa Toppen af Bregninge Bakke, saa gik det dog nedad, naar der var Læs paa, i Stedet for opad.

Heroppe laa altsaa Kirkeladen, og da denne i mange Aar ikke havde været holdt vedlige, kiggede Murens Kampesten vel langt frem, enkelte var endogsaa faldet ud; det var disse Sten, de Strammelse Mænd havde forset sig paa. Ved Nattetide gik de derop, og da de nedfaldne Sten langtfra slog til, rev de ganske roligt Resten ud af Muren, et Hærværk, som de selvfølgelig fik betalt mere, end de selv ønskede.

Efter denne Omgang blev der foretaget Syn paa Kirkeladen d. 6. April 1702 af den foran omtalte Mogens Olufsen Murmester, »Krugmand« i Troense. Hans Overslag lød paa, at der skulde anvendes 2500 Mursten og $2\frac{1}{2}$ Læst Kalk til at udbedre Muren med. Arbejdslønnen var 10 Rdl. under Forudsætning af, at der leveredes fri Haandlangere, saa længe Arbejdet varede, 3 dygtige Personer a 1 Mk. daglig i ca. 12 Søgnedage, samt Vogne til at føre Materialierne dertil. Alt i alt blev Arbejdet anslaaet til 39 Rdl.

Kirkeladen blev altsaa endnu denne Gang bragt paa Fode, men hvorlænge den derefter fik Lov at staa, ved jeg ikke. For mange Aar siden er hver Sten af den forsvunden, men en Ophævning i Jordsmonnet viser dog endnu Stedet, hvor den har ligget.

I Læ bag Bakken laa som nu *Bregninge* By. Denne bestod af fem Gaarde og et Par Huse foruden »Anneksgaarden«, et Navn, som Præstegaarden da bar, og det med Rette; thi Bregninge Sogn var dengang Anneks til Landet Sogn.

Siden den Tid er flere af disse Gaarde forsvundne. Allerede dengang, var en af dem, »Kuldegaarden«, som den kaldtes, godt paa Vej til at

forsvinde, den laa øde siden Krigens Tid og blev ikke bygget op igen. Af en anden blev der nogle Huse, af hvilke der endnu i Mands Minde har ligget tre i og bag Restaurationshaven, og for ikke mange Aar siden er en tredje ved Magelæg lagt ind under Hovedgaardsjorden.

Mod Syd og Øst laa Bymark og Hovmark med vidt Udsyn til Kærstrup Tomt og de mange Smaaskove deromkring. Af disse kan nævnes »Svenderup Have, Rugkrogen, Bouskov, Sletten, Hetten, Kidhaven, Sellevang, Følhaven, Perskov, Hællend og Junkerlund«. Rugkrogen og Perskov er jo endnu bevarede, medens de andre enten er forsvundne eller blevne til Dele af større Skovpartier.

Svenderup Have laa Øst for Skovfogedstedet Svenderuphus, Hetten (Hættemosen) og Bouskov (Buskovs Bøge) laa mellem Svenderuphus og det senere opførte Landmaalerhus, saa det er nu Dele af Nørreskov. Sletten har endnu bevaret sit Navn, men har mistet sin Bevoksning, og det samme gælder Junkerlund.

I den sidste Skov var det, at Knud Iuels Søn, Junker Christian Iuel, under en Klapjagt ved et Ulykkestilfælde blev skudt i sit ene Laar den 25. Maj 1712, og man har hidtil ment, at Skoven havde sit Navn af denne Begivenhed; men da Junkerlund nævnes allerede 1698, saa maa dette Navn have en anden og ældre Oprindelse.

Hællend kaldes ogsaa undertiden Bregninge Mark, saa det har antagelig været en skovbevokset Del af Bakkeskraaningens Øst for Kirken.

Man kunde fristes til at tro, at en Skov som denne kun har været Tjørn og Kratskov, men af de mange

Skovsyn, der aarlig fandt Sted, ser man, at det har været veritabel Egeskov med Olden til ikke saa faa Svin.

At dog ogsaa Tjørn kunde spille en vis Rolle for Beboerne paa Taasinge, ikke alene som Brændsel i deres egne Bagerovne, men ogsaa som Salgsvarer, fremgaar af en Meddelelse paa Birketinget 23. Juni 1701, ifølge hvilken Bønderne kørte til Svendborg Torv med Tjørn, som de solgte i Læsvis til Byens Borgere.

Nede i Pederskov eller Pæreskov*) laa en Vandmølle, der kaldtes Pæreskovs Mølle. Den havde kun een Kværn og dreves af Overfaldsvand fra Moserne i Slottets Løkker, men det var kun sparsomt med Vandet, saa den maatte standse helt i tørre Somre og strenge Vintre. — Mølleren hed Anders Lauritsen, og Beboelse som Møllehus var meget forfaldent. Stuehuset var ni Fag Grundmur, Ladehuset var seks Fag, og om Møllehuset hedder det, at Kværnens ene Sten, der var 9 Spand, næsten var oplidt. Under Skærværket manglede et Fodstykke paa 9 Al., samt nogle Spær og Bjælker. Broen over Mølleren var ved at falde sammen, og Vandhjulet trængte til at efterses.

Til Møllen hørte foruden en liden Frugt- og Humlehave, en Mølletoft paa en halv Snes Skæpper Land; men Landvæsen og Mølleri tilsammen gav dog kun en lille Aarsindtægt, saa Mølleren saa sig om

*) Nuværende Pederskov hed dengang Pærskov, men Møllen staar i Jordebogen opført som Pæreskovs Mølle, saa det er ikke let at afgøre, om Navnet stammer fra en Person med Navnet Peder (Per) eller fra Pæretreer der i Skoven

efter andre Indtægtskilder, og nu valgte han ikke altid de lige og lovlige, men benyttede sig af sine Medmenneskers Svaghed — han holdt Smugkro for de vejfarende. Nu skulde man mene, at det var et mærkeligt Sted at drive den Haandtering paa, da Møllen mindst af alt laa paa alfar Vej, men den er let at lokke, som derefter vil hoppe. Mange lod her mellem Aar og Dag Øllet gaa ind og Forstanden ud, og det gav Anledning til, at Anders Møller, f. Eks. 19. Maj 1670, af Ridefogeden blev indstævnet for Retten, fordi »han dumstrigen sig haver understaaet at holde Ølsalg og Kro, saa mine Tjenere derudover er bleven af hannem forførte, saa bl. a. Otto Jørgensen, Tingskriver til Taasinge Birketing, Dag for Dag, Tid efter anden ikke alene har besøgt dette Møllehus og der sammesteds haver sig forlystet, men desforuden Tingbøgerne og andre hannem af Godtfolk betroede Documenter Anders Møller udi Forvaring overantvordet og udi Gemme haver haft. Efter Tingskrivernes Bortrømmelse havde Anders Møller nogle Tingbøger og Documenter fra sig leveret, men een Tingbog fattes endnu og flere Breve og Documenter.«

For denne Tiltale dømtes han til en Bøde og til at skaffe det bortkomne til Veje; men da han trods gentagne Advarsler og Paabud endda ikke indstillede sit ulovlige Ølsalg og Krohus, dømtes han til at have sit Fæste forbrudt.

Til andre Tider tiltaltes han for ulovlig Skovhugst og for at have ladet sine Køer græsse i Slottets Enemærker, saa Livet i Pæreskovs Mølle har i hans Tid saa langt fra været retlinet og retskaffent.

Pæreskovs Mølle skylder sikkert Kærstrups Nærhed

sin Oprindelse, idet den er anlagt som Mølle for denne Hovedgaard, et Forhold som man træffer ved saa mange andre Herregaarde Landet over.

Hvordan saa dette Kærstrup ud?

Ja, naar man maa gaa ad Gisningens usikre Stier for at faa en nogenlunde Forestilling om Valdemar Slots Udseende, saa er dette da i endnu højere Grad nødvendigt, naar det drejer sig om Kærstrup.

Kærstrup har været en af Middelalderens gode, gamle Ridderborge med tykke Mure og snævre Kamre, med Vindeltrapper i de smaa Taarne og tætte Gitre for de lave Vinduer, med Borggrave og Vindebro, med alt hvad der hørte til en rigtig gammel Rede; men for øvrigt har Fantasien her frit Løb, den hindres ikke af selv de svageste Skranker, bindes ikke af nogen som helst bevarede Minder.

Paa Valdemar Slot findes blandt de mange dejlige Malerier et stort Billede af den udvalgte Prins Christian og hans Gemalinde, Prinsesse Sibylle. Man har ment, at det oprindeligt har været to Billeder, der er sat sammen til eet, og disse to oprindelige Billeder skulde efter Traditionen engang have haft deres Plads paa Kærstrup og været anbragt om to af Pillerne i Riddersalen der. Desværre maa Traditionen her bukke under for Historien; thi dette Billede er malet af van Mandern 1643 og kan altsaa ikke have været paa Kærstrup.

Paa Svendborg Amts Museum findes en lille ubetydelig Stump af en Kakkell fra en af Ovnene paa Kærstrup, og med en lidt livlig Fantasi kunde der vel nok laves et Billede af, hvad denne Stump har set og hørt af ondt og godt i de stolte Bispers Dage, eller senere under de mer eller mindre historisk

kendte Herrer og Fruer, der har holdt Hus paa Kærstrup gennem Tiderne; men det blev dog alt sammen kun Fantasi.

Det er sandsynligt, at Gaarden har været brøstfældig, da Kong Christian besluttede at jævne den med Jorden; men det kan ogsaa være Kongens store Byggelyst, der fik ham til at paatage sig Ansvar for dette Skaar i Danmarks Minder.

Hvad Grunden nu end har været, saa var Kærstrup forlængst forsvunden, da Niels Iuel satte Fod paa Taasinges Grund, og om Kærstrup hedder det da: »Paa det Sted, hvor tilforn har staaet en Herregaard, kaldet Kierstrup og nu Gammelgaard, derpaa er et lidet Hus opbyggt, som er 9 Fag, og som nu staar øde. — Fiskedamme og Grave er tilgroede med Grøde og Flæg, saavel som og de Fiskedamme i Enemærket mod Stranden. — Ved Gammelgaard er en god Frugthave, hvori Træerne dog er gamle.«

Af de omtalte Fiskedamme mod Stranden er endnu Spor tilbage, og de gamle Træer er vistnok de samme, som endnu staar paa Kærstrup Voldsted. Havde de Mæle, vilde vi faa interessante Ting at høre; vi maa imidlertid vente paa, hvad Grundstenene vil berette, naar de forhaabentlig engang kommer for Dagens Lys.

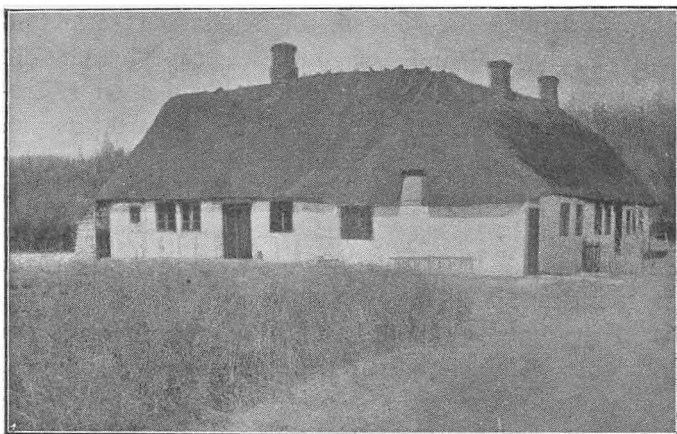
Det omtalte Hus, der laa øde, blev sat i Stand igen og benyttedes som Beboelse et Par Hundrede Aar derefter, idet det først er forsvundet for en Menneskealder siden. Herfra stammer Slægten Gammelgaard.

— — —

Paa Vejen fra Kærstrup til Lundby laa ved Sognegrænsen Skovfogedstedet »Svenderuphus«. Skovfogeden her, der paa Niels Iuels Tid hed Christian Pe-

dersen, har uden Tvivl maattet paase, at Ledet her mellem Bregninge og Landet Sogn blev lukket, naar Ægtbondens Pindevogn med de magre Øg var passeret.

Denne Skovfoged, der og stundom kaldes Skovrider, var ikke just Ridefogedens gode Ven. Hvad der var de to Herrer imellem, det ved jeg ikke, men der kunde sagtens blive Anledning til Splid; thi me-

Svenderuphus.

dens Ridefogeden strengt stod paa sit Herskabs Side, var dette ikke altid Tilfældet med Skovrideren.

Det var slemt, naar han ikke kunde høre, at Skovledet af og til lukkedes op og i om Natten for en eller anden ulovlig Skovvogn; men værre var det, naar han hos Bønderne havde modtaget en »Klapping«*) et Par Havreneg, 1 Skp. Byg el. lg., for at han skulde trække Nathuen godt ned om Ørene, mens de

*) Et Knippe Halm.

kørte forbi Svenderuphus, og det hændte ikke saa sjældent.

Antagelig har Ridefogeden paatalt sligt, og i Mangel af Retten benyttede Skovfogeden sig af Magten. Han trængte 1692 ind i Ridefogedens Kammer paa Valdemar Slot og bibragte ham otte dybe Saar med sin Hirschfänger, saa han maatte holde Sengen i længere Tid. For denne Misgerning dømtes han til at betale 154 Rdl. i Bøde, og da han selvfølgelig ikke ejede en saa svimlende Sum, blev hele hans Habengut udlagt til Dækning af Beløbet.

Af denne Udlægsforretning faar man et godt Begreb om, hvad et saadant Hjem indeholdt af Bohave og Værdigenstande:

I Stuen var et lille brunt Træskab med tvende Rum og med Skuffer over og under, en jærnbeslaet Egekiste, et beslaet Egeskrin, et mindre do. af Eg og endnu et ganske lille Skrin. Endvidere var der et Syskrin, et aflangt Fyrretræs Bord og et Himmelsengested af samme Materiale. I denne Seng var en Olmerdugs*) Overdyne, to Hoveddyner og to Puder, samt et blaat Omhæng af hjemmegjort Tøj. Paa højre Haand inden for Døren var nok et Sengested, men uden Himmel; heri laa en blaarandet Underdyne, to smaa Puder og et gammelt Vaar. — I Stuen var endvidere en liden Jærn-Bilægger-Kakkelovn, to Fyr-laasebøsser og en dito med Flintlaas, et lidet Spejl med forsølvet Ramme, en liden flamsk Bænkedyne, seks smaa Contrafejstykker og en gammel Ruslæders Stol. — I Køkkenet eller Bryggerset fandtes en lille Messingkedel, et Tinfad og tre Tallerkener. — I Stal-

*) Et bredstribet, tætvevet Bomuldsstof, der brugtes til Dynevaar; egentlig Tøj fra Byen Ulm i Würtemberg.

den eller Fæhuset var to kulsorte Køer, en sorthoved Kviekalv, en gammel brun Hoppe og et skimlet Føl.

Saadan saa der altsaa ud hos en af Herskabets Tjenere, en Skovrider, der dog maatte henregnes til de bedrestillede om ikke til de velstillede, og vil vi gaa derfra til et fattigt Husmandshjem, maa vi adskillige Trin lavere, skønt dette saamænd var lavt nok.

Vender vi nu Blikket mod Bregninge Sogns vestlige Del, da træffer vi der »den liden Kratskov Braten« tæt Vest for Færgestedet; den hørte til Jens Færgemands Gaard.

Ikke langt derfra laa som nu Horse Skov; det var ikke Kratskov, men Storskov, der hvert Aar takseredes til mange Svins Olden, om den end for Tiden var en Del forhugget af Svenskerne som Øens andre Skove. Her havde de hugget mange Bøge og Ege og ført dem ned til Stranden »for at anvende dem til Brystværn«.

Horse Skov gemte endnu paa denne Tid betydelige Rester af det Slot, der engang havde givet Skoven sit Navn; men om dettes Udseende, Forhold og Beboere tier ganske Sagnets ellers tit snakkelystne Tunge.

I Fortsættelse af Horse Skov laa en anden mindre Skovbevoksning, kaldet Lamberts Mose, stødende op til Lamberts Mark, opad mod *Bjørnemark* By.*)

Denne bestod af 11 Gaarde og 4 Huse, hvoraf der

*) Bjørnemark er antagelig en Forvanskning af Bjørnemark, saa det har samme Oprindelse som Bjørnemose ved Svendborg og Bjørnsholm, der var Navnet paa en Del af Jorderne mellem Lundby og Bjerreby.

var lidt Jord til de to. Af Gaardene beboedes flere af de samme Slægter, som har haft til Huse der lige indtil vore Dage, som Drost, Strambæk (Strandbæk), Øbo og Høj, og af Husene var mærkværdigt nok Jens Skræders og Erik Smeds uden Mangler.

Der var ikke Velstand i nogen af Gaardene, men mest sølle stod det dog til hos Sven Pedersen og Kristen Ungmand. De var 1671 Fæstere under Hertug Ernst Günther, og de gik tre Gange med deres Hustruer til Knud Schytte i Vindeby, der var Hertugens Ridefoged, og frasagde sig deres Gaarde, og den 23. Februar fremstod de paa Tinge efter Schyttes Opfordring og forklarede, at de gerne vilde blive ved deres Gaarde, men de kunde ikke besidde dem længer for Armods Skyld, og det var endda et Par af Byens største Gaarde, hver paa 6—7 Tdr. Hartkorn.

Bjernemarks Jorder, der engang havde hørt under Horse Slot, og som strakte sig over Lamberts Mark, Højemark, Bjernemark Skov og Vester Mark, stødte op til Strammelse, Knudsbølle og Bregninge Jorder. Paa disse Grænses, som paa de mange andre Bymarksgrænses Øen over, opstod der tit Trætte om mit og dit.

For at undgaa den besværlige Omvej forbi Stougaard, naar det gjaldt at komme til Bukkehave Mølle, lavede de Bjernemark Mænd sig en Vej tværs over Bukkehave Mark. Men derved kom de ind paa Strammelse Bymark, og det paastod de Strammelse Mænd var dem »til stor Skade og Afbræk«, hvorfor de i Sommeren 1668 fik dømt Nabobyens Mænd til at bøde en staldfærdig Okse til Husbonden, en Rigsdaler til nærmeste Hospital og en Tønde godt Øl til Strammelse Bymænd.

*Stougaard**) laa paa samme Sted, som den ligger den Dag i Dag, mellem Bjernemark og Knudsbølle. Den havde engang kendt bedre Dage, da den var Hovedgaard, og dens Ejere, f. Eks. Hans Grim i Aaret 1551 skrev sig »Herre til Stougaard«; men nu havde den for længe siden glemt sin fine Fortid, om hvilken kun Mindet bevarede i Navnet.

Den var nu kun en mindre Gaard med nogle og tredive Tønder Land og godt 5 Tdr. Hartkorn, og den havde en Besætning af: 3 Heste, 1 Hoppe, 2 Plagge og 1 Føl — 3 Køer, 4 Kvier, 2 Stude og 3 Kalve — 6 Faar, 4 Lam, 5 Svin, 6 Grise, 5 Gæs og 2 Bistader.

Manden hed paa nærværende Tid Svend Pedersen, og han var nu Fæster under Niels Iuel, da denne nylig havde købt Stougaard tillige med flere andre Gaarde paa Øen af Poul Corneliusen i Nyborg, iflg. sammes Skøde af 10. Jan. 1679.

Denne hans forrige Husbond maatte engang gaa i Borgen for ham, da han havde indkøbt en Tønde Lyneborger-Salt, dels til Brug i Husholdningen og dels til Svinene, »naar de kom ind fra Olden«, og dette var gaet uden om Tolderen i Svendborg.

Juleaftensdag i Aaret 1668 lader Svend Pedersen alle Knudsbølle og Bjernemark Mænd indkalde til Tinge angaaende et »venligt Mageskifte« mellem ham og nogle af Bymændene i Bjernemark. Ved denne Lejlighed nævnes »Engels Kær i Højemark, Ivermose Have, Brunsbjærg, Langbjærg, Lamberts Mark, Jesland og Pierland«, alle sammen Stednavne paa Jorder

*) Skreves hyppigt „Stoufgaard“, maaske var det en Forvanskning af „Stuf“, som betyder Særeje.

i Omegnen af Stougaard — og det bestemmes, at Michel Møller i Bukkehave »fremdeles skal have sin Kirkevej, Torvevej og Skovvej igennem deres Agre«.

Det havde heller ikke set godt ud for Mølleren, om man saadan uden videre kunde have lukket ham ude fra Omverdenen. Man skulde jo for Resten tro, at det lige saa fuldt var i Møllegæsternes Interesse, at der var Vej til Møllen, og det har der da naturligvis ogsaa været, maaske endda begge de Veje, ad hvilke man den Dag i Dag kommer til Bukkehave. Den Vej, her er Tale om, gik vist fra Møllen over Engene i Retning af Bjernemark By, af hvilken Vej der endnu er Spor tilbage.

Lad os med det samme se lidt paa Bukkehave Mølle. Efter Jordebogen var det en Vandmølle med een Kværn; den dreves af Overfaldsvand fra Strammelse Mose, og denne Vandkraft slap op i strenge Vintre og tørre Somre, saa Maleriet maatte indstilles. »Det lidet han kan male, har han Søgning nok til af Sognefolket og Landets Indvaanere«.

For øvrigt var Møllen langtfra fejlfri. Der manglede en Eg til en ny Aksel i Vandhjulet, ja hele Vandhjulet saavel som Knaghjulet trængte til Fornyelse, Skærværket var itu, Renden var revnet o. s. v. Vandløbet til Møllen var tilgroet, og Dæmningen helt forfalden, saa man skulde vist lede længe for at finde noget, der var i forsvarlig Stand. Lidt bedre var det med Beboelsen og Ladehuset; Gavlen var lidt skrøbelig paa Stuehuset, men ellers var dette da saa nogenlunde. Til Møllen hørte en lille Frugthave og lidt Humlehave.

Beboerne i de nærmeste Byer havde brugt at køre deres Hør ned til Bukkehave og sætte den i

Mølle-dammen for at »rødes«; men dette blev afløst eller forbudt 1668, saa nu maatte man se sig om efter andre Rødesteder.*)

I Dalen Syd for Stougaard laa som nu Byen *Knudsbølle*, Navnet har ikke som saa mange andre af Øens Bynavne forandret sig gennem Tiderne, men stadig været det samme. Byen er saa gammel, at det er haabløst at ville prøve paa at udfinde, hvad det har været for en Knud, der til at begynde med her har haft sit Bol eller Bosted.

Paa Niels Iuels Tid laa her 6 Gaarde, temmelig store endda, paa 6—7 Tdr. Hartkorn hver. De havde deres Jorder op til og ind imellem Bjernemark Mænds Jorder i Lamberts Mark, Høje Mark, Bjernemark Skov og Bregninge Mark; men endvidere havde de »Hytter«**) hist og her i Melvang og Lunde Mark. — Af Husmændene havde de fire ingen Jord, medøns den femte, Erik Smed, havde godt et Par Skæpper Land af Bregninge Anneks-Præstegaards Grund.

Her boede allerede dengang Slægterne Lund, Kold og Skov, hvis Efterkommere endnu den Dag i Dag har hjemme i de samme Gaarde, og det er ikke utænkeligt, maaske endda højst sandsynligt, at de foruden disse halvtredje Hundrede Aar har haft til Huse der baade to og tre Hundrede Aar i Forvejen, saa det var ikke blot Adelsslægten og Adelsborgen, der hørte sammen, men ogsaa Bondeæt og Bondehus, maaske endda nok saa fast.

I Marts Maaned 1670 lod Knudsbølle Mænd ind-

*) At røde Hør var ved Hjælp af Vand at faa Hørstilkens yderste Lag til at skærne.

**) Mindre Jordstykker.

stævne Mændene i Bjernemark, fordi deres Underskov i Lamberts Mose var forhugget. De slap med en Advarsel, idet Dommeren lagde dem paa Sinde ikke at hugge i den Mose, naar de ikke havde Lod og Del i den, eller ogsaa maatte de finde sig i at bøde en Ørte Havre til Husbonden, en Tønde Øl til Bymændene og tre Mark til de fattige.

Samtidig lod Bymændene bekendtgøre, at efter Byens Vide og Vilkaar maatte ingen af dem give nogen fremmed Lov til at hugge det mindste i Lamberts Mose — Overtrædelse vilde koste en Tønde Øl.

»I lige Maade har vi vedtaget«, hedder det, »at ingen af os maa sælge et Læs Gærdsel, uden at han først lægger det paa Byens Gade, da staar det enhver frit for at købe og sælge det efter Bylovens Forskrifter«.

Oldermanden, Niels Ibsen Skov, aflyser endelig al Hugning og Stivning af hans Pile i den Have, der ligger bag »Rasmus Lunds Løkke i Lamberts Mose«.

En Landsbys Indtægtskilder var den Gang ikke mange, og de, der var, flød kun i smalle Strømme, saa man var nødt til at værne om dem med nænsom Haand. Ved at betragte de mange Forbud og Advarsler, der lød fra Bystævne, Sognestævne og mange andre Stævner, ser det ud, som om man tog med haard Haand paa sine Medmennesker; men man forstod slet ikke den Gang at tage varsomt paa dem, og de var heller ikke indrettede paa Varsomhed — man kendte ikke Ordet human.

Naar Indtægtskilderne var smaa, saa blev Velstanden derefter. Lad os, før vi forlader Knudsbølle, se paa, hvad Rasmus Hjulmand havde af Efterladenskab: En gammel, benløs Jerngryde, fire Trætaller-

kener, en gammel Trækande, to Lurfade og to Lerpotter, det var hele Servicet. Møblerne var om muligt endnu tarveligere: et Bord og en Bænk, et Sengested med fattigt Indhold, en Kiste og et Skrin indeholdende de faa Klædningsstykker, som saadan en fattig Stymper kunde være i Besiddelse af. Han havde aldrig været i Tvivl om, hvad Tøj han skulde tage paa, naar han skulde ud; det eneste, der kunde være Tale om at vælge imellem, det var Hatten og den »forede Lue«.

— — —

Vejen fra Knudsbølle Øster paa op til Landevejen saa vist omtrent ud dengang som den Dag i Dag, snæver og smal, ud og ind, og naar man nu følger den hen mellem Smaaskovene, kan man saa udmærket tænke sig nogle Hundrede Aar tilbage.

Det var ad denne Vej, Christen Christensen Troensegaard red i Huj og Hast en Aften i Aaret 1673. Han kom fra Troensegaard over Pæreskovs Mølle, en Vej, han var kommen tit, men aldrig før i saadan Fart. Han tjente nede i Troensegaard hos sin Søster, og det var nok til, at han fik samme Navn som Gaarden, skønt han ikke havde en Draabe ægte Troensegaardblod i sine Aarer.

Nu havde der den Dag været Barselgilde i Troensegaard, og der var bleven drukket adskillige Krus Øl. Hele Selskabet var i løftet Stemning, havde for et Øjeblik glemt Hverdagslivets Tryk og Tyngde, da afbrødes pludselig Glæden ved, at en af Gæsterne, en ung Karl fra Knudsbølle, faldt død om, og nu fik alle andet at tænke paa. Nogle hentede Vand, andre knappede hans Klæder op, en enkelt læste vel ogsaa en eller anden Trylleformular — men han var og

blev død. Under den Tumlen med ham er Christen Christensen ikke mere forknýt, end han faar listet hans Kistenøgle op af hans Lomme, og det var med denne og med mange skunle Planer om den dødes Ejendele, at han foretog sit natlige Ridt til den dødes Kammer i Knudsbølle.

— — —

Naar vi nu naar op til Landevejen, staar vi ved de førømtalte nyopførte Stengærder om Valdemar Slots »Melvang«, og lige hvor Vejene støder sammen, ligger »Kæmpestenen« med det store Hul. Den ligger der endnu den Dag i Dag, men nu gaar det forbi i Sus, og ingen ænser den; dengang derimod stod mangen Far stille der med sine Børn og fortalte dem Sagnet om Troldkvinden, der kastede denne Sten fra Langeland for at faa Ram paa Bregninge Kirke. Kræfterne slog imidlertid ikke til, Stenen naaede ikke op paa Bakken, og Troldemor naaede ikke sin onde Hensigt, endskønt hun tog saa haardt paa den, at hendes Tømmelfinger dannede det Hul, den endnu har.

Naar de smaa havde hørt Fortællingen om den lede Troldkvinde, pegede Faderen ind over Stengærdet og fortalte, at der inde paa Hovmarken havde Ladefogeden engang slaaet en Hovbonde til Døde, og at Mindet om denne Udaad aldrig kunde udslettes; thi paa det Sted voksede aldrig mere hverken Korn eller Græs.

—————

Vi vil nu forlade Bregninge Sogn og gaa gennem Ledet, der ved Galgehuset førte ind til Landet Sogn. Navnet Galgehuset, der er saa almindeligt i det at-

tende Aarhundrede, har jeg mærkeligt nok ikke truffet paa; men der er ingen Tvivl om, at der her paa et af Øens mest befærdede Punkter har været et Vogterhus ved Sogneledet. Navnet paa dette Led er ikke bevaret, men »Skilleledet« mellem Melby og Gesinge kender vi alle, og vore Fædre talte meget om »Højemølle Led« mellem Lundby og Bjerreby.

Ved disse Skillelede har tit en Stimand ligget i Nattens Mulm og Mørke og ventet paa en eller anden Kræmmer eller paa en skikkelig Bondemand, der for en Gangs Skyld havde faaet nogle faa Specier i sin Pengekat, og naar vedkommende passerede Ledet, har han udplyndret ham, ja maaske taget Livet af ham, om der ikke var anden Udvej.

Dette gav saa igen Anledning til mange Spøgelsehistorier om disse Steder; thi slige Umennesker kunde ikke faa Ro i Graven, naar de engang døde, men maatte vanke om her i en eller anden formummet Skikkelse.

Hvor mange havde ikke her set en sort Hund, der løb tværs over Vejen lige for Næsen af en, eller en hvid Skikkelse, der fulgte en lige i Hælene, eller hørt hemmelighedsfulde Lyde af hastige Fodtrin eller af Hestetrampen, og mange er de, der her ved Nattetide har flyttet Fødderne i hurtigere Tempo end ellers, og naar de var vel forbi, har de staaet stille og tørret Angstens Sved af deres fugtige Pande. Men endnu flere var de, der ikke for nogen som helst Pris gik disse Veje ved Nattetide.

Navnet Galgebakken har jeg heller ikke truffet, men uden at man just behøver at tænke sig dette Højdepunkt som permanent Rettersted, er der vist

ingen Tvivl om, at en og anden Misdæder her har maattet lide sin Straf og derved givet Bakken Navn.

Vi forudsætter nu, at vi slipper heldigt igennem Ledet trods Stimænd og Spøgelsers, og passerer da, efter at være kommen ned ad Galgebakken, den mindre »Troels Banke«. Denne siges at have Navn efter en Bissekræmmer, hvis Kramkistes lokkende Indhold forledte en af de Lundby Mænd til her at tage Livet af Kistens Ejermand. Til slig en Udaad var Stedet meget passende valgt her i Læ bag *Lunde Holme*.

Denne lille Skov gik dengang en Del længere mod Øst end i vore Dage, og Vejen gik ikke langs med Skoven, men ind igennem den.

— — —

Lundby var en af Øens største Byer; thi foruden alt, hvad der nu hedder Lundby Mark, Holstensgaardene, Rødemæe, Dinesegaarden o. s. v., laa endvidere dengang alle Bækkehavegaardene og nogle af Vornæsgaardene inden for denne Bys Tofter. Der eksisterede jo ingen Udflyttersteder ud over maaske Løvehuset ved »Lunkeris« eller »Krappe Have«.

St. Olufs Kapel, som engang havde haft sin Plads midtvejs mellem Løvehuset og Lundby, var forsvundet 1634. Da det i dette Aar blev nedbrudt, blev dets Sten ført til Bjerreby og anvendt til et Sideskib eller Kapel ved Bjerreby Kirke. —

Præstegaarden laa en Del mere isoleret end nu, saa meget for sig selv, at man sagde om den, at den laa »i Nærheden af Lundby«. Havde den ligget midt i Byen, vilde den vel ogsaa have faaet Navn efter Byen og ikke efter Sognet. Det skal dog ikke forstaas saadan, at den laa paa et andet Sted, nej, men Byens Huse naaede ikke helt hen til den, som de nu gør.

Præsten hed Jens Mogensen Hossum, og han var som foran bemærket ogsaa Sjælesørger for Bregninge og Slottets Menigheder og tillige Provst for Sunds Herred. Man kan forstaa, at det ikke var noget lille Embede, naar han saaledes havde to Sognekalds Indtægter; men det var ikke altid lige let for Hr. Jens at faa disse Indtægter ind; han havde dem paa Papiret, men derfra og til Pengekassen var tit en lang og besværlig Vej.*)

Man glemte at levere ham Tiendekornet, eller ogsaa havde man ikke noget at levere; man kneb et Svin fra ham nu og da af dem, han havde paa Olden i Bregninge og Vornæs Skov, og det var slet ikke saa lidt; i Bregninge Skov havde han f. Eks. 1677 hele 30. Ja, Hr. Jens var som en lille Jorddrot; men man havde dog ikke den Ærbødighed for ham, som man kunde vente. Naa, Hr. Jens var da til Gengæld ikke den Mand, der nøjedes med at trække paa Skulderen ad alle disse Forulempelser og lod 5 og 7 være lige, nej, han lod Retten dømme, og mellem Aar og Dag afgav han mange skriftlige Indlæg til Taasinge Birketing.

Da Niels Iuel kom til Taasinge, var Hr. Jens lige død, og hans Søn, den lærde Peder Jensen Lucoppidan, blev hans Efterfølger; han var Sognepræst for Landet og Bregninge fra 1679 til 1718.

Fra Præstegaarden gik Vejen hen til Byen langs med den store Vandrende, paa Nordsiden af denne, og i »Amsegyden«, der er en Levning af denne Gade, har vi et temmelig troværdigt Billede af en Landsbygade fra de Tider.

»Den lille Vej« er af en langt yngre Dato, og Korsvejen med de fem Arme i dens nuværende Skikkelse

*) Anneksgaarden i Bregninge var brændt 1564 og henlaa endnu uopbygget.

ligesaa. Bygaden, der nu fører lige til Korsvejens Centrum, gik dengang ud til Landevejen paa den søndre Side af det Kær — Kattedæret — der laa her og først er fyldt op for nogle faa Aar siden. Dette Kær var en Del af et større Morads med Rør og Siv, der bredte sig her mellem Amsegyden og Landevejen.

Lundby bestod af 21 Gaarde foruden Præstegaarden. Det var ikke store Gaarde, men gennemsnitlig paa fire Tønder Hartkorn, og deres Tilstand paa Tag og Fod og Fag var saa som saa, selv om det ikke overalt var saa galt som hos Per Kimer, hvor Gaarden var ganske nedfalden. Der var dog endnu saa meget Husrum tilbage, at han og Familien kunde have Tag over Hovedet, men værre var det paa tre andre Steder i Byen, hvor Gaardene helt var øde og forladte. Man spørger uvilkaarligt, hvor de Familier var, som engang havde haft til Huse i disse Gaarde — ja, hvor var de? Slægt og Venner tog sig af dem og gav dem Husly og Arbejde.

I de fleste Gaarde var der dengang en Indsidderslejlighed, der vel nok oprindeligt var indrettet som Aftægtslejlighed, og i disse boede tit saadanne Familie-medlemmer, der engang havde kendt »bedre Dage«. Det skulde man da tro, naar de fra Gaardmænd var blevne Indsiddere, og dog er det slet ikke afgjort, at de vilde bytte tilbage igen, om de kunde; det var nemlig tit en tvivlsom Lykke at være Gaardmand, en tvivlsom Ære at have sit Navn indskaaret i Byens Stok eller sit Bomærke ristet i en af Bystævnets Sten.

Tit var en Husmand bedre faren, men af Husmænd var der ikke mange i det hele taget. Her i Lundby var der fire Huse med Jord og fem jordløse. De mange Husmandsbrug, man nu træffer her som andre

Steder, er først blevne til efter Udskiftningen, og af jordløse Huse var der ikke Brug for saa mange, i Betragtning af de lige omtalte Indsiederstuer i Gaardene, tilmed da de samme, der var, altid husede to, stundom tre eller flere Familier.

Omkring Bysmedjen, der laa paa samme Sted som nu, og i Nærheden af denne laa mange af de senere udflyttede Gaarde, nemlig Holstenskgårdene og Gaardene paa Lundby Mark, samt de Gaarde, der nu ligger i Bækkehave og ved Vornæs Skov, Her ved Smedjen, der jo var en Slags offentlig Institution, var et af Byens Centrere, en Samlingsplads for unge og gamle i de ledige Timer, hvoraf der ikke var saa faa. Byens andet Centrum laa nede ved den store Gadedam, hvor Majtræet bredte sine skyggende Grene over Bystævnets Stenkreds, over den Plet, hvor Bymændene holdt Justits uden Indblanding af Ridefoged eller Birkefoged, og hvor mangan Tønde Øl mellem Aar og Dag blev sat inden for Vesten*). Det taler dog denne By til Ære, at Bymændene her hyppigt kunde afgøre deres Smaatrætter selv uden at ty til Tinghuset omme ved Landet Kirke, og at det ikke var denne Bys Mænd, som Tingskriveren her maatte slide flest Fjerpenne op paa. De kunde nok undertiden tage en Gren for meget med hjem fra Nørreskov og vel ogsaa nu og da blive uenige om en Arv, som ingen Arv var, men store, langtrukne Retsforhandlinger gav de sjælden Anledning til.

Det var til Dels de samme Slægter, som i vore

*) Senere blev det almindeligt, at Bymændene kaldtes sammen af Byhornets eller Bytrommens Toner, men paa nærværende Tid nøjedes man med „at raabe ud over Byen fra Bystævnets Sten“.

Dage, f. Eks. Vogn, Drost, Krogh, Stenør, Hemming, Kimer, Ospensen o. fl., men enkelte, som Svarre og Vessel er uddøde eller paa anden Maade forsvundne siden da.

Vejen fra Præstegaarden til Landet Kirke var dengang kun en Sti eller i hvert Fald saa smal, at to Vogne ikke kunde slippe forbi hinanden, en Mærkelighed, som ikke er let at forklare, uden der ellers har ligget en anden Kirkevej længere Syd paa, hvad der er muligt. Ganske vist var der ikke megen Kirkekørsel i de Tider, selv de døde bar man paa »Ligbaren«, men alligevel har man ondt ved at forstaa dette Forhold.

Kirken omtales sjælden i Sammenligning med Øens to andre Kirker. Den havde lige faaet sit Taarn i Jens Mogensens Formands Tid; hans Navn, Peder Sørensen Aarhus, og Aarstallet 1634 staar der endnu at læse, og i dette Taarn var det, at den Lundby Karl, der havde dræbt en af de svenske Krigere, holdt sig skjult, mens Svenskedrotten holdt Hus med Hr. Jens i Landet Præstegaard og bedyrede sine Eder og Trusler ved med sit Sværd at hugge et stort Skaar i Bjælken i Storstuen der.

Mærkværdigt nok fik Kirkens to nye Alterstager, skænkede af Hr. Hossun 1650, Lov til at blive i Kirken, eller havde Præsten skjult dem, anende hvad der kunde ske, i saa Fald burde han ogsaa have forvaret Kirkens Kalk og Daabsfad, der sikkert forsvandt ved den Lejlighed, og man hjalp sig, som man kunde, til Hr. Hossun ogsaa her viste sin Omsorg for Kirken og 1667 skænkede den Sølvkalk, der endnu findes*).

*) Nuværende Daabsfad er skænket af Chr. IV.'s Datter Sophie Elisabeth.

Lundbys Jorder laa dels ad Bjerreby til og hed Søndermark, dels ud efter Nørreskov og hed Nørre-
mark; endvidere laa nedad mod Melby Bøllesvang,
og omkring Kirken og Nordvest for denne Lundemark.

Hver af disse Bymarker var nu — som alle Øens
øvrigte Bymarker — delt i mindre Stykker, der kald-
tes Aase eller Holme, og disse igen i Agre, og for at
ingen af Bymændene skulde forfordeles, var alle Gaar-
denes Jorder spredte imellem hverandre fra den ene
Ende af Bymarken til den anden. Her i Lundby
havde de fleste Gaarde fra 30 til 40 Agre paa for-
skellige Steder; Størrelsen af disse varierede fra $\frac{1}{3}$ Skp.
Land til 2—3 Tdr., og som det var her, var det jo
over hele Øen.

Da det vel bedst oplyses ved et Eksempel, anføres
nedenfor, hvordan Forholdene var for Peder Pedersen
Drosts Gaard, der var Nabogaard til Præstegaarden:

1. Søndermark:	Middel Bygjord	27775	□	Alen
	God Bl. Korns Jord	5021		"
	Middel Bl. Korns Jord	8181		"
	Ringe " " "	6076		"
	Middel Havrejord	20765		"
	God " "	26040		"
	Ringe " "	11800		"
	" " "	13014		"
	" " "	581		"
	" " "	3232		"
2. Nørre- mark:	Ringe Bygjord	1573		"
	God Bl. Korns Jord	9732		"
	Middel Bl. Korns Jord	22180		"
	Ringe " " "	4929		"
	Middel Havrejord	12232		"
	Ringe " "	16869		"
	" " "	2820		"
3. Lundemark:	Ringe Bygjord	7015		"

	God Bl. Korns Jord.....	9524	□	Alen.
	Middel Bl. Korns Jord.....	7486		”
	Ringe ” ” ”.....	15634		”
	Middel Havrejord.....	15327		”
	Ringe ”.....	4816		”
	” ”.....	3581		”
4. Bøllesvang:	Ringe Bygjord.....	10901		”
	God Bl. Korns Jord.....	3219		”
	Middel Bl. Korns Jord.....	22452		”
	God Havrejord.....	6772		”
	Middel ”.....	5117		”
	Ringe ”.....	2541		”
	” ”.....	6920		”
	” ”.....	6080		”
	” ”.....	7206		”

Man lægger uvilkaarlig Mærke til, at langt de største Arealer henregnes til den middelgode eller ringe Jord; det var Jord, der maatte hvile indtil 20 Aar efter at have været saæt i 2 Aar, før det kunde betale sig at saa den igen, hvorimod den gode Jord saaedes i 2 Aar og hvilede i 1.

Den almindelige Driftsmaade var jo dengang to Sædmarker, Bygvangen og Rugvangen, og een Græsmark, Fælleden, det saakaldte Trevangsbrug. Det var en Drift, som selv den bedste Jord ikke kunde udholde i Længden, da den fik saa godt som ingen Gødning. Der havde vel været Mænd her i Danmark, som havde søgt at indføre forbedret Agerbrug, f. Eks. Peder Oxe i Sydsjælland, men den gamle Slendrian og det indviklede Fællesskab satte en Stopper for saadan Fremgang. —

Da der senere bliver Lejlighed til at komme tilbage til dette Fællesskab, vil vi foreløbig lade det ligge og gaa til Landet Sogns anden Hovedby: Strammelse.

Paa Vejen fra Lundby til Strammelse laa Øens Birketinghus, det Sted, hvor der hver Torsdag Aaret rundt var livligt Rykind fra Øst og Vest af Folk i mange forskellige Sindsstemninger. Snart den stille, vemodige Medynk med Folk, der længe havde været bundne til Sottesengen, og nu fik gode Venner til her paa Tinge at bede Godtfolk give en Penning til Hjælp til Badskærs Løn. Til saadan Opfordring skulde man altid have Herskabets Tilladelse, som dog ikke var vanskelig at faa, og Anmodningen sluttede saaledes: »Vorherre vil enhver Giver rigelig belønne, og om saa sker, hvad Gud forbyde, at nogen af eder skal komme i slig ulykkeligt Tilfælde, skal vi af vores ringe Formue være behjælpelig«.

Snart var det den vilde, trodsige Hævnlyst hos Mennesker, der havde lidt Skuffelse eller uventet Nederlag foran Birketingets Skranker, og snart var det den sløve, monotone Ligegyldighed af saadanne, der som saa mange Gange før havde lovet at betale de Gældsposter og Restancer, som de følte med sig selv, de slet ikke kunde betale.

Jeg var længe i Tvivl, om Birketinget paa Niels Iuels Tid holdtes ved Landet Kirke, eller Tingstedet allerede da var flyttet ned til Valdemar Slot, til nuværende Forpagterbolig, hvor Retten senere har haft sit Sæde. At Retten holdtes midt paa Øen engang, det var der ingen Tvivl om, derom vidner jo endog saa den Dag i Dag Navnene Tinghaverne og Tingmosen, men hvornaar var Flytningen sket? Ja, dette sidste kan jeg ikke sige, men at det endnu paa nærværende Tid var midt paa Øen, ses af Tingbogen for 1686, hvor der staar: »Tinghuset ved Strammelse«.

Strammelse er i Tingbogen for 11. April 1678 skrevet »Stramløse«, der nok igen er det samme som Strandløse, og da -løse er Græsslette, er det altsaa Strandgræsning.

Sagnet har en anden Forklaring paa Navnet Strammelse. Efter dette kunde man ikke finde paa et passende Navn til Byen, da den blev grundlagt i sin Tid, og en af Byens Mænd sagde da, at han vilde gaa ud i Omegnen for at finde et Navn, og dersom han hørte et, han ikke før havde hørt, skulde Byen bære dette i Fremtiden. Han mødte da en gammel, svag Kone ved Navn Else. Hun havde Modvind, og det kneb svært for hende at komme frem. Han sagde da til hende: »Den er stram, Else«, og da hun var tunghør af Alderdom, forstod hun ikke hans Tale, men sagde: »Jeg synes, du siger Strammelse«. Denne Misforstaaelse gav saa Byen sit Navn.

Den var noget større end Lundby; de Gaarde, der nu ligger i Sønder Vornæs, og de fleste af dem i Nørre Vornæs, laa nemlig dengang i Strammelse, saa dens Antal af Gaarde blev 27 foruden »Lundsballegaard«, der laa i Byens østlige Ende, som hed Lunds-balle.

»Lundsballegaard« var som en lille Hovedgaard i Sammenligning med dens Naboer og Genboer, medens de havde 6—7 Tønder Hartkorn, havde den mellem 12 og 13. Den vilde dog have taget sig mere imponerende ud, hvis den havde ligget mellem Lundbys Gaarde; thi Gaardene i Strammelse var gennemgaaende ikke saa lidt større end dem i Lundby.

Det var denne Gaard, som Frøken Hedevig tilskødede sin Kammerpige, Karen Augustedatter Weckers, som Løn for mange Aars tro Tjeneste, da hun blev

gift med Sognepræsten paa Drejø, Hr. Christen Henrichsen Frørup, 12. Juli 1671. Hr. Christen blev alt-saa paa denne Maade Godsejer; men i Drejø Præstegaard affødte denne Besiddelse ikke saa faa Bryderier; thi ogsaa her maatte Landgilde og andre aarlige Ydelser i Almindelighed inddrives ad Rettens Vej.

Frøken Hedevids Skøde saa saaledes ud:

»Hedevig, Grevinde til Slesvig og Holsten, Frue til Taasinge, gør vitterligt at have afhændet til vores Kammerpige, ærlige og gudfrygtige Karen Augustedatter Weckers, for efterstaaende Løn, saa og formedelst hendes Flittighed og tro Tjeneste i 20 Aar, en af vores Bøndergaarde i Lande Sogn udi Strammelse, Anders Lauritsen udi Lundsballer paabor. -- Skylder aarlig efter Jordebogen halv femte Pund Byg og 20 Skp. Ærter. Item Skov til 4 Svins Olden, som tilforn har ligget til Jep Jørgensen Smids jordegne Gaard ibm., vor Sl. Fru Moder*) sig haver tilforhandlet, hvilken Gaard udi Mark, Ager og Eng, Fiskevand og Fægang, vaadt og tørt, inden og uden Markskel, Karen Augustedatter Weckers skal have, nyde, bruge og beholde til evig Ejendom for sig og sine Arvinger. — Kun skal hun forpligte sig til, om hun eller hendes Arvinger, den igen vil afhænde, da at lade de tidligere Ejere, Frk. Hedevig og hendes Arvinger, have Førkøbsret.

Denne sidste Bestemmelse maa være kommen til Anvendelse et halvt Hundrede Aar senere, da bebos nemlig Gaarden af Axel Iuel og hans Frue, Sophie Amalie Parsbjerg. Hun døde her i Gaarden 1740, efter et have boet der som Enke i en Snes Aar, og efter

*) Kirstine Munk.

hende blev Gaarden kaldt »Fruegaard«, et Navn, den har beholdt til vore Dage. —

Den modsatte Ende af Strammelse hed Nørreballe, og Vejen eller Gyden Vester paa, bag om Smedjen, forbi Birkedommeren Hans Rasmussen Drosts Gaard kaldtes som nu Vesterballe*).

Strammelse var en fin By dengang. Her boede Birkedommeren, Tingskriveren, Tinghørerer, Tingkalderen og Delefogeden. Hele Justitsen var samlet her; men man maa bare ikke tænke sig disse Retspersoner i Uniform og med Tresse om Kasketten. Ak, nej, det var jævne Gaardmænd og Husmænd i strikket Hue og Vadmelkskofte, der havde faaet disse Hverv og derved tjente sig en lille Ekstraskilling.

Foruden disse, som var Rettens faste Personale, maatte hver Tingdag møde otte af Øens Mænd som Tingvidner; de kaldes snart Stokkemænd eller Hjemmelsmænd og snart blot Ottemænd. De skiftede hver Uge; senere fik de en længere bestemt Tid at fungere i. Meddelelse om, hvornaar ens Tur var til at sidde i Tinget som Ottemand, fik man af »Tingpilen«, der netop i denne Anledning ombares fra Mand til Mand. Undertiden var man ikke efterrettelig nok med denne Ombæring, ja, det skete mere end een Gang, at Pilen helt forsvandt, og ve da den, hos hvem den efter Tillysning paa Tinge kom for en Dag. I Januar 1672 indskærper Birkedommeren de tilstedeværende paa Tinget Pligten til at være Ottemand i Retten, og at de bør møde i rette Tid, om de vil undgaa Udpantning efter Loven, ligesom de havde at skikke Tingpilen fra sig i rette Tid, hvis de vilde slippe for Straf.

*) .balle skal betyde en mindre Hævning af Jordsmonnet.

Tingkalderne var, hvad vi nu kalder Stævningsmænd. Heller ikke disse var faste Folk som nu; men enhver tog, hvem han kunde faa til det, og de maatte då møde med i Retten og sværge med oprakte Fingre efter Recessen paa, at de havde indstævnet den og den med lovligt Kald og Varsel. De fik 1 Mk. for deres Ulejlighed.

Den Mand, der fik det Hverv at være Dommer, behøvede just ikke derfor at være i Besiddelse af noget stort Forraad af juridiske Kundskaber. Han skulde selvfølgelig kende Jydske Lovs Indhold og Recessens og Bylovens Paragraffer; men det var ikke mere, end hvad saa mangen anden Bymand ogsaa var Mand for; den hyppige Tingfærd gav jo en vis Øvelse, og naar Menigmand var lovklog, behøvede Dommeren ikke at være det i nogen særlig Grad.

Det hele forløb da hyppigt saaledes, at Citanten, efter at have fremlagt alle Klagepunkterne, enten mundtligt eller skriftligt, henstillede til Dommeren, om ikke den anklagede burde at lide efter de og de Paragraffer i den og den Lov, og hertil svarede Dommeren, der næsten altid gik ind paa denne Tankegang, saaledes: »Efter Tiltale, Gensvar og denne Sags forberørte Lejlighed vidste jeg ikke andet at kunne kende eller dømme, end at den anklagede, N. N., bør at betale det og det inden 15 Dage, bør at have sit Fæste eller sin Vogn forbrudt«, eller hvad det nu kunde være.

Se, det var ikke saa svært, og det viser sig da ogsaa Gang paa Gang, at det ikke var vanskeligt at fremskaffe en Sættedommer i en Sag, hvori den egentlige Dommer var Parthaver, hvad der ikke saa sjældent skete; han var jo da ogsaa et Menneske. Naar

saadant indtraf, indtog en af de hosstaaende Danne- mænd Dommerens Sæde saa længe, saa var den Sag i Orden*).

Langt vanskeligere maa det have været for Ting- skriveren, der med Gaasepennen maatte male Side op og Side ned i Tingbogen. Selv om hans ortografiske Kundskaber ikke behøvede at være store, noget skulde der dog til, og hvor fik han den Skrivekyndighed fra samtidig med, at Broderparten maatte ty til deres Bomærker, naar de skulde stadfæste et eller andet med Navns Underskrift.

Naa, de tjente en lille Ekstraskilling, og en saa- dan var ikke at foragte. I Tingbogen for 1675 næv- nes f. Eks. følgende Retsgebyrer:

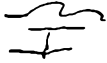

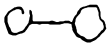

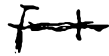

»Birkefogeden for 3 Domme at besegle 2 $\frac{1}{2}$ Mk., for 2 Tingsvidner at forsegle 20 Sk., fordi han fulgte med paa Syn 1 Rdl. — Tingskriveren Papir og Ind- skrivelse tilsammen 12 Dlr. (**).

En saadan Biindtægt kom ret tilpas; thi Hoved- indtægterne, de Landbruget bragte, kunde saamænd være smaa nok. En af Byens Mænd, Jørgen Krogh, opsigde saaledes sin Gaard paa Valdemar Slot, da han ikke kunde besidde den længer for Armod, og efter en anden af Bymændene her i Strammelse, der hed Knud Hansen, fandtes hverken Skilling eller Skillings Værdi til Børnene.

Der var god Grund for slig en Bondemand til at

*) I Christian den Femtes Lov fordres kun: „Dommerne skal være uberygtede og vederhæftige Dannemænd, som skal skikke hver Mand Lov og Ret“. — Først 1736 indføres juridisk Embedseksamen ved Københavns Universitet.

***) Om Dommerens og Skriverens Løn kan man læse i Danske Lovs 1. Bogs 5. Kap. § 18.

				
Anders Traun Gosinge.	Jens Krog Lundby.	Niels Skov Gosinge.	Lauris Jøsen Birkefoged Mølby.	Hans Drost Strammelse.
				
Lauris Drost Strammelse.	Simon Krog Lundby.	Niels Krog Lundby.	Rasmus Bunde Nyby.	Per Bruun Gosinge.
				
Eric Smed Gosinge.	Søren Kap Bjerrøby.	Mads Clemmensen Nyby.	Niels Laurson Hølluf.	Anders Wiig Strammelse.
				
Hans Nielsen Stougaard.	Hans Andersen Dorffoged.	Rasm. Nørregaard Strammelse.	Rasmus Drost Bjerrømark.	Hans Lund Nyby.
				
Niels Strømbech Nyby.	Rasmus Pilt Nyby.	Simon Krog Strammelse.	Anders Skard Bjerrømark.	Jens Mose Gosinge.
				
Rasmus Hansen Troensegaard.	Jørgen Pedersen Birkefoged.	Hans Kuld Strammelse.	Hans Stogter Strammelse.	Niels Vogn Lundby.
				
Anders Møller Pørskov Mølle.	Hans Drost Lundby.	Christen Smed Lundby.	Lauris Drost Lundby.	Lauris Jøsen Krog Lundby.

hænge med Hovedet, og det har han vel ogsaa stundom gjort; men var der Lejlighed for Bymændene til at komme ud over hinanden, til at sende hinanden Tingkaldere paa Halsen, saa hævede selv de sølleste Hovederne og var nogle hele Karle, om det end kun drejede sig om Ubetydeligheder, som vi vilde nøjes med at trække paa Smilebaandet over. En enkelt saadan Sag blandt de mange vil vi høre:

Birkedommeren og Rasmus Krogh i Lundby kom i Aaret 1695 i Uenighed om, hvem af dem der skulde sidde yderst i Kirkestolen i Landet Kirke.

Stolen tilhørte fra Arilds Tid de to Gaarde, som disse to Mænd for Tiden repræsenterede, og naar ellers ingen andre Omstændigheder indtraadte, tilkom det den ældste af dem at have den første Plads. Nu var imidlertid det Tilfælde indtruffet, at Birkedommeren var yngre end Rasmus Krogh, og med Birkedommerembedet fulgte blandt andre Privilegier ogsaa Retten til at sidde yderst i Kirkestolen. — Efter at Gudstjenesten var forbi Søndag før Jul, gik Ridefogeden op til Præsten, Hr. Peder, ved Alteret og fremviste Ordre fra Herskabet, at Dommeren skulde have den omstridte Plads i Stolestadet, og Rasmus Krogh, der var i Kirke, blev derom underrettet af saavel Ridefogeden som Sognepræsten. Da det ikke hjalp, men han allerede Juledag indtog sit gamle Sæde, blev en skriftlig Advarsel fra Herskabet forkyndt for Rasmus Krogh af Sognepræsten i Overværelse af Rodemanden og Præstens Medhjælper Anders Drost og Mikkil Wigh. Da ogsaa dette prellede af mod den gamles Stædighed, dømtes han til at have sit Fæste forbrudt, skønt han for Retten fremkom med et skriftligt Indlæg paa stemplet Papir og godtgjorde, at

han af Generalinden havde faaet Lov til at sidde yderst, saa længe han betalte sine Skatter og Afgifter promte.

Han maatte vige og betale Sagens Omkostninger med 2 Rdl. — Ved en lignende Strid 1698 om Stolestader i Bregninge Kirke, tales stadig om at *staa* i det og det Stolestade.

— — —
Af nuværende Slægter i Strammelse træffer man allerede dengang Drost, Ungmand, Kold, Slagter, Poulsen og Nørregaard.

Kold skreves altid Kuld, Ungmand er i Tidens Løb blevet til Omann eller Aamand, og om Svop maa jeg sige lidt mere.

Vore Dages Skrivemaade Svop — Svup — Svopp er en Omformning af Navnet Svab. At en A-Lyd bliver til Aa-Lyd, er paa Taasinge meget almindeligt (var — vaa, Vand — Vaai, vammelsk — vommelsk, Hans — Haans o. s. v.) Paa samme Maade er Svab bleven til Svob eller Svop.

Denne Familie er kommen til Taasinge faa Aar før Niels Iuel. Dens første Repræsentant her paa Øen, Jørgen Andersen Svab, overtog en Ødegaard her i Strammelse, antagelig den samme Gaard, som Familien har hørt hjemme i til vore Dage.

Han var Hertug Ernst Günthers højre Haand, hans Stedfortræder paa Tinge ved enhver Lejlighed. Det hedder herom i Tingbogen for 13. Februar 1679, at Jørgen Svab kom her til Øen 1665 og antog en Ødegaard i Strammelse, som Laurs Rasmussen Kuld tilforn paaboede. Han opbyggede den, og da den siden blev udlagt til Hs. Majestæts Tjeneste som Ryttergaard, red han selv for sin Gaard i to Aar, og derefter lod han en anden ride for sig.

Der er vist ingen Tvivl om, at denne Jørgen Svab, eller paa mere moderne Dansk Svab, hører til den Familie, der i sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede ejede Hovedgaarden Harridslevgaard under Grevskabet Gyldensteen i Nordfyn. Det var ogsaa her netop en Jørgen Svab, der 1. Januar 1650 købte denne Gaard af Kong Frederik den Anden for 5000 Rdl. Allerede 32 Aar derefter kommer Gaarden paa andre Hænder, Familien Svab har formodentlig ikke kunnet klare sig der, og — et af dens Medlemmer er havnet paa Taasinge.

Ja, dette er ganske vist en ubevist Paastand; men den ser mig meget tilforladelig ud, og naar jeg har ofret Familien Svab eller Svop disse Linier, er det ikke mindst for at lette fremmede Forstaaelsen af Navnet Svop, over for hvilket mange, der hørte eller saa det første Gang, har staaet spørgende og uforstaaende.

— — —
Opstod der Ild i en saadan sammenfiltret By, da saa det rent galt ud. Bygningerne bestod mestendels af Træ og Straa og var saaledes højst brandfarlige, og Brandredskaberne var yderst mangelfulde og primitive.

Ildslukkende Bomber kendte man ikke, men saa greb man til andre Midler, som man ansaa for lige saa ufejlbarlige — man læste over Ilden eller dølgede den paa anden Vis. Og det var ikke blot Byens kloge Mænd og Koner, der forstod sig paa sligt, nej, ogsaa Øens høje Herskab forstod sig paa den Kunst, og det endda saa langt hen som omkring ved Aaret 1800.

Omkring ved denne Tid gik der Ild i Svops og

Ungmands Gaarde. At en saadan Ulykke ikke kunde ramme den ene, uden at den anden ogsaa maatte undgælde, kom af, at de var »Tvillinggaarde«, hvilket vil sige, at en Længe var fælles for dem begge, en Bygningsmaade, der var ret almindelig og vel anvendt af Sparsommelighedshensyn og for at skaffe Læ i den trelængede*) Gaard.

En Tid saa det ret faretruende ud for den øvrige Del af Byen, da pludselig kom General Iuel ridende i fuldt Firspring, og »da han havde redet rundt om de to brændende Gaarde, var dermed Ilden begrænset«!

Hvad saadan en Gaard var værd, kan man slutte sig til, naar man ved, at Hartkornsprisen var 50 Rdl. pr. Td., og Gaardene havde fra 3 til 8 Td. Hartkorn. Christen Simonsens Ejendomsgaard i Skovballe blev da ogsaa vurderet til 350 Rdl. Men lad os se paa, hvad de kostede i Indfæstning, det har jo nok saa megen Interesse, da næsten al Taasingejord var Fæste, længe før Niels Iuel kom hertil.

Hans Skræder i Stjoul fæstede af Knud Schytte i Vindeby og gav 9 Sld., hans Nabo, Niels Lauritsen, gav 6 Sld. —

Claus Ibsen i Bjerreby havde fæstet af Hans Thussen i Svendborg og givet 7 Sld., hans Nabo havde givet 8 Sld. —

Jørgen Lauritsen Kop i Bjerreby gav af en Ødegaard 5 Sld. i Fæste, senere maatte han gaa fra Gaarden og gav da 10 Mk. i Fæste af et Hus. —

Mads Giise i Stjoul havde fæstet to Gange, først et Hus i Bjerreby for 6 Sld. 2 Mk., og da han havde

*) Den Længe, der dannede Grænsen mellem de to Gaardsrum, tilhørte kun den ene Gaard, saa Fordelen var udelukkende paa den trelængedes Side, hvad Læ angik.

boet der et Par Aars Tid, nødte Husbonden, Hr. Peder i Svendborg, ham til at antage en Ødegaard; han gav ganske vist intet i Fæste, men fik heller intet Fæstebrev, saa det var en meget usikker Stilling. —

Knud Hansen i Skovballe fæstede 1671 en Gaard i Helluf til sin Søn, Rasmus Sørensen, for 12 Sld. af Knud Jensen, Byskriver i Svendborg. —

Saaledes kunde der nævnes flere Eksempler, der viser, at som Regel maatte der betales nogle faa Sletdaler i Indfæstning, omend det ogsaa til Tider kunde lade sig gøre at faa en Gaard gratis. Ja, var man rigtig heldig, saa kunde man endda faa Penge til.

Den 14. Maj 1675 fremstod paa Tinge Hr. Mønsterskriver Johan Wandt paa Velbaarne Hr. Oberst Dankambs Vegne og tilbød, »at dersom nogen vilde fæste Jep Kulds Gaard i Strammelse, saa vilde han give vedkommende 24 Sld. og Frihed efter Kgl. Majestæts Forordning«. —

Naar Jørgen Kop i Bjerreby fik et Hus for 10 Mk., saa var det vist en Undtagelse; thi Husene var som Regel ellers dyrere end Gaardene. Søren Nielsen havde i sin Tid fæstet Stenør Gadehus i Vemmenæs for 18 Sld., og Niels Jacobsen maatte endog give 81 Sld. i Fæste af Højtehuset i Vemmenæs. Dette sidste var maaske dog noget exceptionelt, da det var Skovfogedhuset og saaledes forbundet med visse udenoms Indtægter.

Alt i alt var Indfæstningen altsaa ikke det værste, om det end kunde være galt nok, naar man stod med to tomme Næver. Man udstedte da et Gældsbevis til Husbonden og trak Veksler paa Fremtiden, som saa mange ogsaa siden har gjort; men at ud

rede den aarlige Afgift foruden de paatagne 5 p. C. Rente, det kneb for mange, ja, man kan næsten sige for alle. — Restancelisterne var mange og lange, og de indeholdt ikke blot Navnene paa dem, der lod fem og syv være lige, dem der blæste Herskab og Øvrighed et langt Stykke, naar de kun fik deres Øl og Brændevin, nej, selv de mest ærekære Bymænd maatte tit have deres Navn paa disse Lister, da Evnen ikke svarede til Viljen, og saa smaat var det, at man godt kunde skylde for baade tre og fire Aar tilbage.

Den aarlige Afgift paa en saadan Gaard kan f. Eks. ses af det Skøde, som Niels Kragh til Egeskov udsteder til sin Svigerfader, Niels Iuel, paa 6 Gaarde i Bjerreby og 3 i Søby.

Rasmus Pedersen maatte saaledes aarlig yde: I Pund II Skp. Byg*), XX Skp. Foderhavre, XXII Skp. Ydehavre, XXXVI Sk., I Lam, II Gæs, X Æg, 1 ⊗ Lysegarn.

Hans Hellesens Afgift var: I Ørte Rug, I Pund I Skp. Byg, III Skp. Bolgaltsbyg, X Skp. Foderhavre, XIII Sk., VI Album Landgildepenge, I Album af en Have, I Lam, II Gæs, III Høns, X Æg, 1 ⊗ Garn, I Fodernød, III Traver Langhalm.

Af en Gaard i Strammelse endelig var Afgiften: $2\frac{1}{2}$ Td. 4 Skp. Byg, der beløb sig til 4 Dlr. 8 Sk.

*) Efter Christian den Fjerdes Reces var følgende Maal gældende for Fyn, Taasinge og Langeland:

1 Pund Byg	= 20 Skp.
1 " Hvede	= 20 "
1 " Blandkorn	= 24 "
1 " Boghvede	= 24 "
1 " Havre	= 40 "

1 Læst = 12 Pund og 1 Pund = 2 Ørter.

11 Skp. Havre, der beløb sig til	1 Dlr.	2 Sk.
Erritspenge (Gaardpenge)		14 ¹ / ₂ »
1 Lam		24 »
1 Gaas		12 »
5 Æg		1 »
1 ₤ Lysegarn		2 »
Tærskpenge		8 »
Hovningspenge	4 »	0 »

Til alle disse Afgifter kom endvidere Tienden. Denne ydedes i Kærven og rettede sig altsaa efter den aarlige Avl, og denne Maade at give Tiende paa var ikke alene Bonden til Tab, men lige saa meget til Bryderi.

Det var Tab for ham, at han ikke alene skulde af med Kernen, men ogsaa med Straaet, som han dog havde saa haard Brug for, dels til Tag og dels som Foder til Kreaturerne, og det voldte ham baade Tab og Bryderi, at han maatte lade den høstede Sæd staa paa Marken, til det passede Ridefogeden at komme og tælle Kærvene.

I Aaret 1658 avlede Rasmus Mortensen i Skovballe 1 Tr. 4 Krv. Rug, Peder Knudsen sammesteds 2 Tr. 17 Krv. Rug og Anders Drost i Nyby 14 Krv. Rug. Herskabets Part blev ikke stor af en saadan Avl, men ve den Bondemand, der vovede at køre sit Korn ind, førend det var talt af en af Husbondens Tjenere, Tiendetageren, som dertil var betroet.

1667 indstævnedes alle Vaarø Bymænd, fordi de havde overtraadt denne Paragraf i deres Fæstebrev eller Stedsmaalsseddel.

Ridefogeden undskyldte sig med eller paastod, at han ikke kunde tælle Kornet, eftersom en Del deraf ikke var høstet, men hertil svarede Oldermænden:

»Det passer ikke; den første Del i Marken, som kaldes »Groff-Agerne«, var høstet undtagen 2 Stk. i den Krog, som var Hr. Hans's, og saa 1 Stk., som var Mads Clausens i Bjerreby. I den anden Del bag Skoven fandtes der ikke et Neg uhøstet. Paa den tredje Del, som kaldes »Bjerredyre«, fandtes der slet intet uhøstet, og der stod en stor Del af vores Korn paa samme Del paa fjerde Uge, og vi kunde ikke faa det talt, skønt Ridefogeden red fra vore Marker til »Olsmark« og talte der en Del Korn for Søby og Skovballe Mænd«.

Hvad skulde saa de stakkels Mænd gøre? De havde den største Lyst til at køre Kornet ind uden at faa det talt, men det turde de dog ikke; de vidste, at det kunde faa meget ubehagelige Følger. De fik da Præstens Kone til at tælle Kornet, og saa kørte de det i Hus. Der var altsaa ikke noget for Herskabet at gøre Ophævelser over, og dog maatte de høre ilde for deres Tagen sig selv til Rette.

— — —

Saa længe Folk var raske og rørige, gik Tiden saa slidelig, jævnt og ensformigt, uden storpolitiske Betragtninger og Bekymringer; men naar Alderen gjorde sine Krav gældende, naar man blev gammel og affældig, hvordan saa?

Ja, for Husmandsfolk og Indsiddere kan man næsten ikke tænke sig den Elendighed og Usselhed, deres Alderdomsdage henrandt i, for Gaardmændene gik det lidt taaleligere, om det end kunde være smaat nok. Naar de afstod Gaarden til Børn eller Svigerbørn, eller oplod den, som det hed, kom de paa Aftægt hos de unge, og Forholdet mellem unge og gamle ordnedes ved en Kontrakt, Aftægtskontrakt, hvoraf et

Eksemplar blandt de mange ikke er uden Interesse til Belysning af hele dette Forhold.

Christoffer Nielsen i Strammelse afstod sin Gaard til Svigersønnen, Simon Laursen, i April 1676 paa følgende Vilkaar:

Kiendes Jeg mig Underskreffne Christoffer Nielsen boendes i Strammelse att ieg med frj Hue og Villie som och med Hospens gonstige Consens Haffuer oplad min gaard for Simon Laursen og min datter Maren Christof-Datter, och er vj saaledes forligte som følger, først skall Christoffer Nielsen och hans Hustrue Anne Anders Datter Haffue frj Hus Værelse deris lifftid de thoe Rom udj Fremmerset med Lofft der offuer och udj Stuffuen At brøche och bage ved Simon Laursens Ildebrand och skall Christoffer Nielsen have de toe Rom Vesten for porten.

Som er Lad og Loe, udj Marchen skall Christof. Nielsen och hans Hustrue Haffue Sex skipper Land deris Liffstid, och udj Moesen Sex ies Høe Huer aar og beche Enge udj Lunde til Reens*) med Rasmus Smid Ved dend Vestre side och Rasmus Haar ved dend Østre side, til Reens, I Norsmark det stk. mellem Veien, som er til 3 skp. Land til Reens med Morten Madsen Vester op til och østen optil Niels Michelsen til Reens, Bocke Hauffmark ded stk. udj Seckedrup till 4 skp., til Reens Sønden optil Carren paulsen paa Höystens Seche Vesten for, Udj Lungsmark Ett stk. till 4 skp. den Vesterste som Vender paa Melbye Tue Kier til Reens med Rasmus Haar østen for och Rasmus Smid Vesten for, och It stk. paa Lungsberrig til 2 skp. Land til Reens med Jørgen

*) „Til Rens med“ betyder: grænsende til.

Suabbe Vesten for och Jens Pedersen østen for, och denne første Jord skal Simon Laursen pløy och soe lige som sin egen, och Christoffer Nielsen skaffe Sæde Korn Sielff dertil, Udj skauen toe Kiør frj grees och følge Simon Laursens Huor de vere Kand, och — 2 Suin at følge med Simons och en gaas och Sex faar och Naar Humble groer Wehl, daa skall Simon Laursen giffue Christoffer Nielsen en tønne och Naar dj groer Ringere daa at giffue derefter, Nemblig — 4 skp. eller — 2 skip. och frj Koel udj Haffuen disse forskellige poster deres lifftid och dersom Uformoendis En aff parterne forseer Sig och iche kand forliges, daa at giffue til Hosbunden et paar Øxsen och til Byen 1 td Øl och haffuer vj venlig om bedt Jørgen Andersen Suabbe och Morten Michelsen bege udj Strammelse offuerverendis denne contract med os at oprette och underskriffue och skall holdes paa begge sider deris lifftid urygelig udj alle Maader — actum Strammelse dend 13' Aprilj 1676.

Penge var her, som man ser, slet ikke Tale om, for det ejede man ikke, men derimod alle andre Livsfornødenheder, endda tilsyneladende i rigeligt Maal til et Par gamle Folk, saa Aftægtsmanden kunde vist se Fremtiden mere fortrøstningsfuld i Møde end Gaardmanden. —

Før vi forlader Strammelse, vil vi endnu høre lidt om Barselgildet hos Hans Smed der i Byen 28. April 1695, det var nemlig et Gilde, der spurgtes langt og længe, et Tidsbillede, der fortæller en hel Del.

Bysmeden var dengang, og har været længe derefter, en af Landsbyens offentlige Personer, og i hans

Sorger og Glæder tog altid hele Byen Del. Naar der saaledes som i Vaaren 1695 fødtes en lille Verdensborger i Smedehuset, var det en Begivenhed ikke blot for Hans Smed, men for hele Strammelse By, og i »Barnsøllet« tog de fleste Del, enten indbudne eller uindbudne. Ja, man drev det saa vidt, at man efter at have deltaget i Festen hele Eftermiddagen gik hjem og syslede og kom saa igen for at faa endnu et Krus Øl. Men — det gik da her som altid, Øllet jog Forstanden bort, Legen og Lystigheden blev til Ve og Klage.

Iblandt Gæsterne var to af Byens yngre Mænd. Anders Wigh og Anders Drost. Denne sidste spurgte den første om, hvor mange Svin han havde i Lunde, og hertil svarede han fire. Herover blev Anders Drost misundelig og begyndte at give ondt fra sig; men Anders Wigh betalte med samme Vare og kaldte sin Modpart »en enøjet Pottestjert« og lignende kønne Ting; det ene Ord tog det andet, og før man ret vidste af det, gik Fyrfad, Ølkande og Bordets øvrige Indhold paa Gulvet, og Anders Drost og Anders Wigh gik snart samme Vej. Et af Vidnerne fortalte, at Anders Wigh laa tværs over Dørtærskelen, og Modparten stod og traadte paa ham med sine Fødder, mens han ikke glemte samtidig at bruge Næverne. Nu traadte flere af Gæsterne til og skilte Kampharnerne ad; den ene førte de hen ved Klevedøren og den anden ud i Fremmerset. Her, fortæller Anders Baagøes Kone, fandt hun Anders Wigh staaende, støttende sig til Kværnen, da hun kom efter at have været hjemme og gennet sine Gæslinger i Hus, og da hun spurgte ham, hvorfor han stod der, var han saa ude af sig selv, at han intet kunde svare. Man var

imidlertid bange for, at han vilde optage Kampen paa ny, saasnart han kom saa meget til Kræfter, at at han kunde tage en ny Dyst, og for at sikre sig imod, at Slagsmaalet skulde gaa videre end til »Haargreb«, »Jordskub« og »Kofteflænsning« tog man Knivene fra dem og lagde disse i Sengen til — Barselkvinden, det eneste Sted i Huset, hvor de forstyrrede Mennesker ikke vovede sig hen.

Omsider fik man dem hjem at sove Rusen ud, og Efterspillet foregik i Tinghuset.

Man faar af et saadant Billede en levende Forestilling om, hvad det var for Mennesker, her boede paa Taasinge dengang, og hvordan den Moral var, de levede og aandede i.

— — —

Foruden de to større Byer i Landet Sogn, som vi nu har besøgt, laa der inden for samme Sognegrænser endnu to Smaabyer, nemlig *Melby* og *Skindballe*.

Den første af disse kaldtes ogsaa hyppigt »Medelby« og havde sandsynligvis sit Navn af Beliggenheden mellem Sognene. Den bestod kun af tre Gaarde som den Dag i Dag, og af disse var kun Jørgen Pedersen Birkefogeds nogenlunde i Stand, de to andre var halvt Ødegaarde. Disse to sidste var endnu i Aaret 1688 ikke komne Niels Iuel i Hænde, men ejedes af Anders Rode i København, der tidligere havde ejet ikke saa lidt Bøndergods paa Taasinge, hvoraf han dog de sidste Aar havde afhændet det meste til Admiralen. Hans Repræsentant paa Øen var Knud Jørgensen Schytte i Vindeby. —

Skindballe laa i Sognets vestligste Udkant og var om muligt endnu mindre end *Melby*.

Dens Beliggenhed var ved Indkørslen til Vornæs*) Skov, og Navnet er til vore Dage bevaret i »Skindballegaard«. Denne Gaard blev til i Aaret 1673; ikke saaledes at forstaa, at den ikke laa her i Forvejen, jo, den var allerede da saa gammel, at dens Lægter og Løsholter trængte til Fornyelse, men fra dette Aar kom den til at indtage en Særstilling blandt Sognets andre Gaarde, idet den udtraadte af Fællesskabet med disse.

Dens daværende Besidder, Rasmus Hansen, maglelægger det Aar de Jorder, han har liggende rundt om i Bukkehave Mark, Strammelse Mark og Sechedrup, med de Jorder, som ni af de Strammelse Mænd har liggende op til Rasmus Hansens Toft, og Mageskiftet af 3. Juli 1673 slutter saaledes: »Disse forskrevne Mageskifter er sket med Øvrighedens og alle Strammelse Bymænds Minde, saa denne Jord herefter skal ligge til *Skindballegaard* og være indgærdet«.

Rasmus Hansen benævnes gerne *i* Skindballe, men Forholdsordet *i* udelades dog ogsaa tit og stundom ligesaa Efternavnet Hansen, saa han kaldes Rasmus Skindballe, og her har vi da Begyndelsen til den store Slægt Skindballe, der i vore Dage findes repræsenteret i alle Øens tre Sogne.

Foruden Skindballegaard laa her dengang et Par mindre Boelsteder, samt Skovfogedhuset »Skindballehus«, der laa som den Dag i Dag tæt ved Skindballegaard og ikke langt fra Ledet ind til Vornæs Skov. —

Den lige Vej fra Bregninge til Vornæs Skov var den eneste Forbindelse med denne Side af Øen, og

*) Vor skal betyde Græs, og Vornæs er da det græsrigge Næs.

den fortsattes i lige Linie gennem Skoven ud til »Bøgebjærg«, Vornæs Skovs andet Skovfogedsted.

Om der paa denne Vej har været et Led ved Sognegrænsen — ved »Ingers Bro« — kan jeg ikke sige med Sikkerhed, men det er der vist ingen Tvivl om; det gamle Hus, som endnu ligger der paa Stedet, peger da ogsaa i denne Retning.

Vornæs Skov var en af Øens bedste Oldenskov, og foruden Herskabet paa Valdemar Slot og Øens andre Jorddrotter havde ogsaa de faa Ejendomsbønder der fandtes i Bjerreby og Landet Sogne, Svin paa Olden eller Ret til saadant her i denne Skov.

Fæstebønderne havde ingen Ret til at have Svin i Skovene; men de kunde tilkøbe sig denne Ret ved at betale »Oldengæld«. Denne var enten nogle faa Mark pr. Svin, rettende sig efter det paagældende Aars Oldenrigdom, eller hyppigt en vis Part af Svinene, hvert sjette eller ottende.

Her i Skoven tilbragte Svinene da hele Sommeren, og denne Aarstid var for Gyssernes Vedkommende meget lang. Hver Mand havde sin Svinesti i Skoven, et Sted, hvor Soen kunde gaa i Ly med sine Grise, naar Vejrliget opfordrede til Læ. Disse Stier slap man tit let til, idet de bestod af en gammel, hul Egestamme, hvorefter man kan slutte, at Øens gamle Egetræer maa have haft en anelig Tykkelse. Der var dog ikke altid nok af disse naturlige Hytter, og Besiddelsen af dem gav da tit Anledning til Strid og Uenighed, der dog ogsaa kunde komme af andre Aarsager, ikke mindst i Svineverdenen. Svinene var mærkede med de forskellige Gaardes Bomærker eller paa anden Vis, med de saakaldte Fæmærker, og at forandre et saadant Mærke var en let Sag, men for-

dristede en eller anden sig til sligt Bedrageri, da havde man Spillet gaaende.

Hvor var det i det hele taget let at komme i Klammeri med sine Naboer og Bymænd i de Tider, hvor alt var fælles, snart med og snart mod sin Vilje.

Af foranstaaende Aftægtskontrakt ser man, at de forskellige Gaarde havde deres Jorder »til Rens« med hinanden, en Plovfure var den eneste Grænse, og hvor let kunde man ikke komme til at pløje en Fure for meget, eller lade sin Le i Høstens Tid række nogle Tommer for langt ind over Grænsen, og saa var det selvfølgelig galt.

Og som det var i Marken, saaledes var det ogsaa i Skoven. Mellem de forskellige Gaardes Skovparter var Skellet en Sten eller et bestemt Træ; den første kunde flyttes, og det sidste kunde man let forveksle med et andet, der stod en mere bekvemt.

I Juni Maaned 1668 fremstod paa Tinge Mikkell Wigh i Strammelse og berattede, at Jens Navne i Strammelse fremviste en Skelbøg mellem Jep Iversen og Hans Nielsen der i Byen og svor ved Sjæl og Salighed, at samme Bøg havde været Skelbøg mindst i 30 Aar, sammen med tvende Sten, som fandtes lige ved hverandre. Et Par udnævnte Synsmænd afgjorde, at den tredje Del og »to Fingres Splet« hørte Hans Nielsen til; men denne svor nu ligesaa sin højeste Ed paa, at han aldrig havde været vist den Bøg til Skel før i Gaar, og nu havde han dog boet i Gaarden i 17 Aar. —

Med Herskabet var det heller ikke vanskeligt at komme i Konflikt. Tit kom en saadan over ulovlig

Skovhugst,*) hvad man slet ikke ansaa for Tyveri, snarere for en prisværdig Bedrift. Dog fik saadant »Huggeri« sjældnen Lov til at gaa upaataalt hen; thi Misundelsen fik den ene til at angive den anden, eller ogsaa blev Tyven paavist af en eller anden klog Mand eller Kone, og dem var der ikke faa af i de Tider.

Her er et Eksempel blandt de mange:

Tre Karle var en Nat gaaet ud paa Stenodden for at kapre en Ask til Plejler. Saa snart de begyndte at hugge, blev der en saadan Støj og Bulder i hele Skoven, at de straks holdt inde. Lidt efter forsøgte de paa ny, men Bulderet gentog sig, saa de maatte gaa hjem igen med uforrettet Sag, ja, de ikke gik, men løb, alt hvad Benene kunde bære dem, og skyndte sig at komme under den Olmerdugs Overdyne.

En Tid efter mødte den ene af Karlene Askens Ejermand, der da standsede ham og sagde: »Den Ask kommer I til at lade staa i Fred, hvis I vil fare vell« Da forstod Karlen, at den gamle Mand var saa grantsynet, at han kunde vide, at de havde været i Skoven den Nat, og han og Kammeraterne skulde nok holde sig fra denne Mands Kram siden efter.

Den samme Mand mærkede en Dag, han ikke var hjemme, at en af hans Naboer gik ud i hans Skovmaal og tog et Knippe Risbrænde. Han greb da til sine Trolddomskunster og bandt Tyven til Pletten, saa han maatte staa med Brændet paa Nakken, til Manden kom hjem og løste ham af Trolddommen.

— — —
Der kunde dog ogsaa nok findes anden Aarsag til

*) For Tyveri i Kgl. Majestæts Skove skulde bødes 8. Rdl for en Bøg, 10 Rdl. for en Eg, og 4 Rdl. for et Læs Gærdsel.

Splid mellem Herskab og Hovbønder end ulovlig Skovhugst. — Engang aarlig blev der paa Tinge oplæst, hvad Husbondens Tjenere havde at rette sig efter, og disse Forskrifter, hvoraf nogle anføres nedenfor, kunde tit falde Bønderne svært for Brystet.

1. Alle og enhver maa have gode, forsvarlige Hegn paa Eng og Mose og holde deres Kvæg og Bæster i god Hægt og holde deres Gaarde vedlige og rette sig efter samtlige Bymænds Vide og Vilkaar.
2. Det forbydes alle og enhver — ingen undtagen af Hs. Excel.s Bønder og Tjenere — at bortleje eller saa til Halvs noget af deres Jord eller Ejendom, og om saa sker, at nogen i Fremtiden imod al Forhaabning og Ejendom enten Eng eller Jord skal have bortlejet eller og saet til Halvs, de da at have forbrudt deres Sædekorn og stande til Rette efter Loven og lide som for andet ulovligt og uhjemlet Gods.
3. Det forbydes alle og enhver, som til Hs. Excel. noget skyldig er, Restance paa deres forordnede Terminer, at de ikke enten sælger eller udfører til Langeland, Ærø, Fyn eller andre omliggende Øer noget af deres Midler, være sig Kvæg, Bæster, Korn eller Bohavende, med mindre det først Hs. Excel. eller hans Fuldmægtig tilbydes. — Forbydes og alle og enhver, saavel de, som Baad haver, som og Færgemændene noget for ovenskrevne Personer at udføre fra Landet under Strafansvar.
4. Det forbydes alle og enhver al Udtapning af Øl og Brændevin, gør de det desuagtet, skal Ridefogeden tage Øl og Brændevin fra dem og give det til de fattige, hvis det er hans Excel.s Tjenere, og er det ikke det, da dennem at straffe efter Loven.

5. Alle og enhver advares, saavel Hs. Excel.s Bønder som andre, ingen undtagen, at have god og forsvarlig Opsyn med Ildsteder, være sig Skorstene, Køller eller Bagerovne og alle andre Ildsteder og forhindre, at ingen Ulykke i saa Maade skal ske, og haver Bysmanden i hver By med fire af de bedste Bymænd at gaa om og besigtige hver Mands Ildsted, saavel i Hus som Gaard, og hvis som de befindes brøstfældige, da straks at tilkendegive det, at det i Tide kan blive repareret.
6. Alle Valdemar Slots Bønder og Tjenere advares, at de efter Loven besætter deres Haver og Gærder med Pile, ymper Pærer og Æbler ved deres Huse og lægger Humlekuler i deres Humlehaver, samt saar Hør og Hamp, Slaen o. desl. — De skal ligeledes ringe*) deres Svin og ikke slippe nogen uskaaren Hest paa deres Fællede, som ikke er $9\frac{1}{4}$ Kvarter høj, og in summa ingen maa holde nogen Hingst paa Fællede, uden den først ved Valdemar Slot er maalt.

Om disse og lignende Paabud kunde volde de gode Bondemænd lidt Besvær, er ikke at undres over, og disse Forhold afstedkom da ogsaa mange Trætter og Tvistigheder, Synsforretninger og Irettesættelser, eller endog Processer, der sjældent endte med gunstigt Resultat for de anklagede.

Dog — naar det tit ser ud, som om alt gik dem imod, har dette mangan Gang sin Grund i deres egen Umedgørlighed, Stivsind, Trættekærhed, Sløseri eller Trods; men hvorfra havde de saa alle disse triste Egenskaber, ja, heri havde Ladefogedens, Ride-

*) Sætte Ring i Næsen paa Svinene, for at de ikke skulde rode for meget.

fogedens og andre Fogeders Brøsigthed og Barskhed deres store Andel.

Alt, hvad der hed Hoveriarbejde, gav ogsaa let Anledning til Uenighed Mand og Mand imellem, og mange er de blaa Øjne og flænsede Trøjeærmer, ja, halvt brækkede Lemmer, som mellem Aar og Dag er bragt med hjem fra Hovmark og Slotshave om Sommeren, eller fra Tærskelo og Fæhus om Vinteren — men som ikke kom paa Fogedens Konto.

Slige Smaahændelser var saa almindelige, at de hurtig glemtes; men der kunde ogsaa under Hovarbejdet indtræffe saa alvorlige Tilfælde, at de huskedes længe.

I Aaret 1697 indstævnedes saaledes en Del af Strammelse Bymænd til Tinge, fordi det Stykke af Slottets Bygmark, som de havde haft at gøde, pløje og saa, var helt slaet fejl.

Ridefogeden paastod nu, at de ikke havde saaet det Sædekorn, de havde faaet udleveret fra Slottets Kornmagasin, men havde taget det med sig hjem. Denne Beskyldning modgik de alle som en og svor ved Sjæl og Salighed, at de havde pløjet, saaet og behandlet Jorden i Bygmarken, der det Aar var i »Sellevang«, som de andre Hovbønder, og anførte, at hverken Ladefogeden eller Rodemanden havde klaget paa deres Arbejde, men trods al deres Protest blev de dømt til at have deres Fæste forbrudt.

Det var en streng Dom; men det betød dog ikke, at de skulde rømme deres Gaarde, men derimod betale Indfæstningen engang til, og det var jo galt nok, selv om det som for Peder Gammelgaard i Nyby kun bestod i fire fede Svin.

Jeg tænker, det er gaaet flere, som det er gaaet mig, at naar man beskæftiger sig med Forholdet mellem Godsejere og Bønder netop i et Tidsrum som dette, venter man hvert Øjeblik at løbe Panden imod Træhest, Spansk Kappe o. s. v., hvad nu alle disse Torturretskaber hedder. Jeg maa da dertil bemærke, at i en saadan Forventning bliver man for Taasinges Vedkommende højlig skuffet — heldigvis.

Man havde nok en Træhest paa Valdemar Slot; men enten har dette Dyr ikke været meget brugt, eller ogsaa har man forstaaet godt at skjule slige Ride-ture for Samtid som for Eftertid — jeg er dog mest tilbøjelig til at mene det første.

En eneste Gang har jeg truffet den i Anvendelse, og da det var over for en Hovbonde, og vi netop her er ved Hoveriet, vil jeg anføre det paa dette Sted.

Træhesten, der var en Fjæl paa Højkant baaren af fire høje Ben, skal være kommen hertil fra Tyskland, hvor den anvendtes som Soldaterstraf, og med samme Anvendelse for Øje holdt den sit Indtog over Ejderen. Der gik dog ikke mange Aar hen, før hjerteløse Godsejere opdagede, at den ogsaa kunde bruges til lige-gyldige eller trodsige Bønder, idet man finder den anvendt paa denne Maade her i Danmark fra Aaret 1634. Disse Bødler vilde eller kunde ikke se, at en saadan Behandling førte lige til det modsatte Maal af det tilsigtede.

Det eneste Tilfælde, jeg som sagt har truffet her paa Taasinge, forefaldt i April Maaned 1694. Laurs Hovmands Tjenestekarl i Gesinge, Knud Andersen, var da paa Slottet for med flere andre Hovbønder at hjælpe Urtegaardsmanden med Foraarsarbejdet i Slotshaven. Midt under Arbejdet gik han sin Vej for at udbedre et af

sin Husbonds Hovgærder der i Nærheden af Slottet, saa Svinene ikke kunde gaa ind i Rugmarken. Han vidste, at Hullet i Gærdet skulde lukkes, hvis han desangaaende vilde undgaa Tiltale, og han vidste af Erfaring, at Vejen fra Gesinge til Valdemar Slot var lang og besværlig, saa hvis han nu kunde liste sig til at udføre dette Arbejde, mens Urtegaardsmanden var inde at spise sin Middagsmad, saa havde han slaaet to Fluer med eet Smæk.

Men ak og ve, den gik ikke. Urtegaardsmanden, Isach Trolle, kom for tidlig paa ham, og nu var der i en god Mening til den arme Mand. Han fik knubbede Ord og Rap af Isachs Stok, og, hvad der var det værste — Knud gav igen af samme Vare, ja, beskyldtes endogsaa for at gaa imod Isach »med dragende Knif«. Da var det, han fik Ordre til at bestige Træhesten, hvad han ogsaa gjorde og blev siddende, til han blev nedkaldt igen. Rideturen varede dog ikke saa længe; thi Ridefogeden kom til og befalede, at han skulde komme ned af Hesten, eftersom »Riden ikke var tilbørlig Straf for slig Gerning og Forseelse, men han burde derfor ved Lov og Dom søges«.

Endnu en lille Bemærkning om »Træmæren«.

Naar det fortælles, at dette Torturredskab anvendtes paa Sjælland endnu saa sent som i 1827, saa taler det til stor Gunst for Taasinge og Herskabet her, at det sandsynligvis kun har været lidt brugt her og helt forsvandt omkring Midten af det 18. Aarhundrede.

Den 30. Maj 1765 spidsede de Taasingeboere, der da var til Stede i Tinghuset, Øren mere end sædvanligt; der havde i Mands Minde ikke været hørt mere glædelig Tidende, end da der den Dag bekendtgjordes, at der den 7. Juni s. A. skulde holdes offent-

lig Auktion i Landet Kirke over »Munderingsskabet, som stod udi samme Kirke, i Vaabenhuset, tilligemed Træhesten og Justitspælen*), og skulde samme Auktion holdes Kl. 10 slet«.

Hvordan denne Auktion forløb, ved jeg ikke, men der har vist været livlig Deltagelse. Det har været den største Dag, mange da havde oplevet; thi selv om disse Apparater ikke brugtes meget, vilde man dog helst vide sig helt fri for dem, og denne Dag har ikke været mindst stor for Øens daværende Besidder, Kammerherre Niels Iuel. Det var ham, der vilde sin Samtid saa meget godt paa Landbrugets og Havevæsenets Omraade og dog blev kaldt »den onde eller gale Iuel« — mon ikke de Tunger, der førte sligt til Torvs, den Dag forstummede.

— — —

Før vi forlader Landet Sogn, vil vi kigge ind i en af de nu saa tit nævnte Gaarde og aflægge et lille Besøg hos dennes Beboere.

Det skal ikke være ved festlige Lejligheder, da det gik til med Svir og Støj og Slagsmaal, som vi saa det ved Smedens Barselgilde, nej, vort Besøg skal ske paa en ganske almindelig Hverdag.

I vor Tid kunde man vel være bange for, at Manden ikke havde Tid til at tage imod os paa Grund af Travlhed med Bedriftens mange Ting, men saadan var det ikke dengang; Travlhed og Hastværk kendte man ikke.

*) Justitspælen var en spids Egepæl, som Forbryderen maatte staa paa enten med Sko eller bare Fødder, idet Hænderne var fastgjort til en Mur eller højere Pæl. I Munderingsskabet opbevaredes Militarskarlenes Bøsser, som de ikke maatte faa med hjem for ikke at bruge dem til Krybskytteri.

Vi bøjer altsaa Hovedet under den lave Porthammer og gaar ind ad den næsten lilleputagtige Laage — godt et Par Alen høj.

Straks inden for Porten har man ladet et lille, trekantet Væggerum være aabent, da man i sin Tid støjlede og klinede Gaardens Vægge, og ud fra dette Hul farer Lænkehunden. Vilde man nemlig holde Hund, maatte den staa bunden; thi i Juli 1674 og mange Gange baade før og efter tillystes paa Tinge, at ingen maatte holde løsgaaende Hunde, med mindre den ene Fod var afhugget, og forvoldte nogen Mands Hund Fortræd, da skulde dens Ejermænd bøde en Okse til Husbonden og en Tønde Øl til Bymændene.

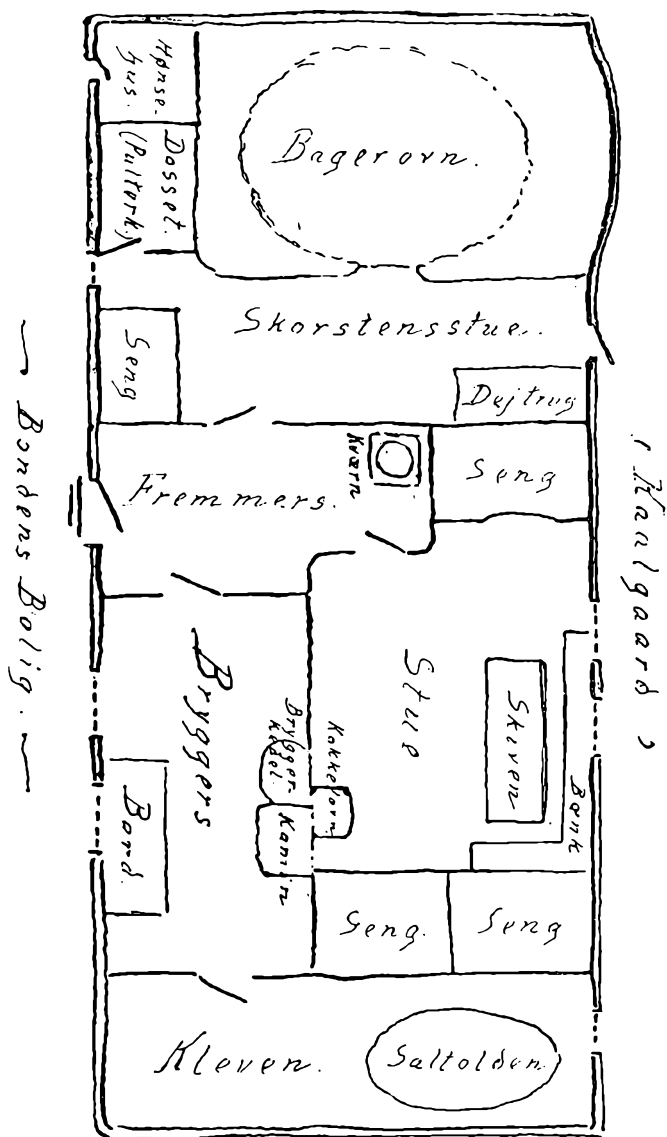
Man gør altsaa klogest i at holde sig langt fra Hundehuset, hvis man da ikke er i Stand til at »dølle« Bæstet, hvad mange dog var Mand for; men saadan Klogskab skulde man jo læse sig til i Cyprianus, et Værk, der ikke var Hvermands Eje.

Til højre i Gaarden har man Fæhus og Lade, og et Kig inden for denne Længes Lervægge er ikke altid opmuntrende.

Hvad er her da at se?

Ja, Heste er her en Del af, f. Eks. »seks Plovbæster og to Færitsbæster*«, og de ser endda nogenlunde ud og andrager 10—15 Sldr. Stykket, ja, en sort treaars Hingst hos Niels Kuld i Knudsbølle blev endog i 1709 vurderet til 30 Sldr. — men Kvægbestanden er yderst tarvelig. Den Gaard, der har otte Heste, har kun halvt saa mange Køer og et Par Kvier foruden »en liden Mælkekalv«, og falder vort Besøg i Foraars-tiden, da er mange Steder, ja, vel de fleste, Køerne

*) Køreheste.

saa magre og »vove«*), at de bogstavelig talt kun er Hud og Ben; man maa rejse dem, naar de skal op paa Benene, da de ikke selv har Kræfter dertil. Hvor skal de vel ogsaa faa dem fra? Den Smule Rughalm, de faar, eller Langhalm, man hist og her trækker ud af Taget til dem, giver ingen Kræfter, næppe det fornødne til Livets Ophold.

Paa Valdemar Slot, hvor man holdt 100 Køer, der var forpagtede ud til en »Hollænder«, en Mejeriemand, klagedes der over, at Køerne kun fik Rughalm, fordi Røgteren stjal Byghalmen til Studene, saa Køerne selv der var »sølle og vove«, hvor meget mere maatte de da ikke være det hos de stakkels Bønder.

Faarene, hvoraf man de fleste Steder har en halv Snes Stykker, gaar den meste Tid af Aaret paa Fællede og Overdrev, saa Faarefolden er tom, og af Svinene gaar de fleste, som vi har set, paa Olden i Skovene, og kun et Par Stykker, de saakaldte Boelgalte, holdes paa Sti for dog at faa en Smule Flæsk paa Siderne

Fodtræet mangler under en stor Del af Fæhuset, Dørene hænger paa halvandet Hængsel, Rygaasen er knækket, Højsulen i den ene Gavl er halvraadden, Leret er faldet af Væggene, saa Støjlerne flere Steder kigger frem og venter paa Klinepigerne, og Taget er saa som saa.

Midt paa Gaardspladsen har Møddingen sin Plads, og i Udkanten af denne ligger to gamle Øg, Gaardøgene, som de kaldes, eller Udgangøgene; de ligger og grunder over Verdens Ondskab. Det kunde saamænd de fleste Husdyr i de Tider have Aarsag til, men disse gamle Bæster dog mest af alle.

I de fleste Gaarde fandtes saadan et Par gamle

*) daarlige.

Heste, der aldrig kom i Hus, men tilbragte Nat og Dag i Gaarden, hvordan Vejret end var, og det eneste Sted, der for dem var lidt Ly at finde, var Porten, saa man forstaar, at de bar deres Navn med Rette. —

I et Hjørne af Gaardspladsen staar en Slibesten, der ogsaa har sin Historie. Den har engang kendt bedre Dage, da den i sin Tid har haft Plads som Prydsten i selve Valdemar Slots Hovedbygning, men derfra er den ranet i herreløse og lovløse Tider.

Om et saadant Tyveri hedder det i Tingbogen den 29. Juni 1679: »Rasmus Dinesen, Ladefoged, værendes i Valdemar Slots Bygning, har borttaget af Slotsmuren flere »Malmerstene«*) og solgt disse til forskellige Mænd paa Øen til Anvendelse som Slibestene.«

Slibestensvand anvendtes som Farve til det hvide Vadmel. I en af Tingbøgerne fortælles saaledes om en Kone, der gik fra Bjernemark til Knudsbølle for at faa noget Slibestensvand »til at sværte sit Vadmel med«.

I den aabne Bagport staar en »Færitsvogn med Behør, Haver og Agekurve, til en Værdi af 4 Sldr. og en Arbejdsvogn med Haver og Hestetøj til 3 Dlr.«, og gaar vi gennem denne Port og ser os om i »Gastedet«,**) træffer vi der Hjulploven og Tromlen staaende op mod Huset, medens Harven med Trætænderne hænger paa Væggen under Tagskægget.

Imidlertid er Manden i Gaarden, Vor Far, bleven opmærksom paa os ved Lænkehundens hæse Bjæf, og da vi atter kommer ind i Gaarden, stikker han Hovedet ud over Halvdøren i Stuehuset og byder os

*) Sandsten.

**) Gaardens nærmeste Omgivelser.

indenfor. Skønt han kommer inde fra »Vor Mor«, sidder den strikkede Hue dog paa Hovedet, den forlader ham nemlig aldrig, hverken Nat eller Dag.

Den korte Trøje er forsynet med to Rækker blanke Messingknapper eller Blyknapper; Vadmelsbukserne naar kun til Knæene, og de hvide Hoser stikker i et Par Træsko uden Læder, men med Jærn- eller Messingkramper over og med et Par nyflettede Halmviske i Bunden.

Ved festlige Lejligheder maa den korte Trøje vige for en Vadmels Kjole eller, er man lidt bedre stillet, en Klædes Kjole med Sølvknapper i Stedet for Messingknapperne, og Træskoene erstattes da af Lædersko, som Per Skomager bag Gadekæret dog ikke har formaaet at gøre meget »nipre« over de hjemmelavede Læster, der desværre ikke er blevne rigtig symmetriske*).

— — —

Gulvet i Fremmerset (paa Taasinge: Fremset) er almindelig toppet Kampestens Brolægning. — I dette Rum, der er forholdsvis stort, staar Haandkværnen, vel saa at sige Datidens eneste Landbrugsmaskine. Den hjemmelavede, tarvelige Trækasse, hvori Kværnstenene laa, er nu næsten alle Vegne bukket under for Tidens Tand, men de smaa Kværnstene finder man endnu mange Steder, ja, et enkelt Sted kan man endogsaa træffe en saadan Raritet som en Haandkværn helt af Sten. — I samme Rum ligger endvidere tomme

*) Vil man have et Eksempel paa en finere Herrerogarderober, kan man tage Jens Kioldsens i Vemmenæs Færgegaard, der ved Skiftet 1712 er: En foret Hue, en Hat, en graa Klædes Kjole, en gammel, brun do., en gl., sort do., et Par gamle, sorte Klædes Bukser, et Par graa do., et Par nye Sko, et Par gamle, sorte Strømper og et Par graa do.

Tønder, Kar, Baljer og Bøtter, det tjener i det hele taget som Appendix til Bryggerset.

Til venstre for Fremmerset kommer vi ind i »Skorstensstuen«, der har sit Navn af, at man herfra fyrer i den store Bagerovn. Denne er ligesom Væggene klinede op af Ler og skyder sig som en stor Mave uden for Husets Bagvæg for ikke at tage for megen Plads op inde. Naar en saadan Ovn med Aarene blev skrøbelig, klinede man et nyt Lag Ler udenpaa, og det kaldtes »at give Ovnen Lue paa«. Til Ophedning af Bagerovnen skulde der adskillige Knipper Ris og Tjørn, men af dette tog Gulvet i Skorstensstuen ingen Skade, det var nemlig af Ler, og blev Huller og Ujævnheder for store, kunde det hele let igen jævnes ved Hjælp af »Hakke og Bunke«.

Møblerne tog heller ingen Skade, for der var ingen, naar undtages Dejtruget og et lille Fyrretræs Bord eller Skive, som det kaldtes, samt Pigens Seng, der havde sin Plads inden for Døren til venstre og indeholdt en blaarandet Underdyne, en Olmerdugs Overdyne, to Vadmel's Hoveddyner og et Par Blaargarns Lagen.

Til højre for Fremmerset har man Bryggerset, og medens Skorstensstuen gaar helt igennem Huset, saa den paa Grund af sin Størrelse ved festlige Lejligheder kan bruges som Gildestue, saa gaar Bryggerset kun ind til Husets Midte.

Her, hvor Gulvet er af store, flade Kampesten, staar Bryggerkedelen, der ligesom Fjerdingskedelen er af Kobber og saaledes nogle af Gaardens største Værdisager. Under Loftet hænger en liden Messingkedel, og paa Væggen har Drøftetruget sin Plads ved

Siden af Valkefjælen, Gærkransen og det af Halm flettede Laag til Ølkarret.

Under Vinduerne ligger Kernen og et Par Malkebøtter ved Siden af den gamle Træbænk, der under Sædet har Rugepladser til Gæssene og derfor kaldes Gaasebænken. —

Bag ved Fremmers og Bryggers, altsaa ud til Haven eller Kaalgaarden, ligger Stuen, Husets eneste Opholdsrum. Her er Gulvet enten af Ler eller Mursten, hvis man har Raad til slig en Luksus, og her findes foruden to Alkover med Indhold omtrent som Pigens Seng, en Egeskive med Korsfod, et Fyrrekandeskab med tre Rum i, en Fyrrebænk bag Bordet, samt et Par Bagstole (Stole med Ryg) og sædvanligvis en Jærnkakkelovn. Det var dog ikke altid, at man havde Raad til at have en hel Jærnkakkelovn, saa nøjedes man med een, to eller tre Plader og erstattede de manglende med Murværk. Var en Mand bleven saa velhavende, at han, f. Eks. ved Arv, var kommen i Besiddelse af mere end een Kakkelovn, da lejede han den ene ud til Venner og Naboer, som hidtil maaske havde maattet nøjes med en aaben Kamin.

Paa Væggen ved Kakkelovnen hænger i enkelte Gaarde et Varmebækken af Messing — de fleste Steder varmede man dog Sengene med hjemmelavede Varmekurve med Gløder i hullede Lerpotter.

Paa en liden Hylde staar et Par Lystestager, af Messing eller maaske hjemmelavede af Træ, et Krus, en gammel Kande og et Fyrfad, alt sammen Arvegods fra Fædrene.

Her træffer vi endvidere en Del hjemmelavede Medikamenter. Her staar saaledes Grisegalde til Anvendelse mod Frost, Hønsefedt, der klarer det for

Glycerin, Hvidliljeolie mod Saar, Kalvehinde som Hæfteplaster, Egebarksafkog mod Hudløshed, Ormeolie, d. v. s. forraadnede Regnorme, som Trækplaster, Vejbredblade imod mindre Tilfælde af Buldenskab, osv. osv. Det var dog kun i de mere fremsynte Hjem, at alle disse Ting fandtes, i mange hjalp man sig i Sygdoms- eller Ulykkestilfælde med, hvad man havde ved Haanden: Spindelvæv mod Snitsaar, røget Flæsk, raadne Æbler eller tygget Rugbrød imod Bylder osv., eller ogsaa anvendte man — »Cyprianus«.

Mellem de mange Krukker og Potter, disse Ting opbevaredes i, og som lige saa lidt som Indholdet opfyldte Nutidens hygiejniske Krav, laa Vor Fars hjemmelavede Tobak i en tørret Svineblære — velbekomme. —

Oven for Stue og Bryggers, altsaa i Stuehusets yderste Fag, er endnu et lille Rum, som kaldes Kleven*). Her staar Øltønderne og Saltkarret; dette sidste, der kunde være hulet ud i en tyk Egestamme, kaldtes »Alen« eller »Olden«.

Kleven har Lergulv eller maaske kun den blotte Jord, og da der kun er et enligt lille Blyvindue, hvis Ruder er grønne og bulede, og for hvilket flere Aars Spindelvæv gør Tjeneste som Gardiner, saa er her skummelt, raat og fugtigt. —

Kan man endnu faa Lov til at kigge ned i det hemmelige Rum bag Loftstrappen, hvortil der kun er Adgang oppe fra Loftet ved at fjerne et Par Loftsbræder, og se Brændevinstøjet, der har sin Plads her, saa har en af Niels Iuels Bønder ikke meget mere at vise frem. —

Gæstfrihed manglede det ikke paa, og Opvartnin-

*) Spisekammer eller Forraadskammer.

gen bestod i, hvad Huset formaaede: kogt Flæsk og Sennep med Øl og Brændevin til, eller maaske drev man det til Slaaenmost og Mjød. At man f Eks ikke opvartede med Andesteg, var ikke Madmoderens Skyld; thi Ridefogeden, Jens Rølleborg, lader i Januar 1693 »aflyse og forbyde alle og enhver her paa Landet at have Ænder paa de Steder eller udi de Byer, hvor der enten udi Byerne eller der nær hos findes Damme eller Parker, store som smaa, hvorudi Karudser eller Fisk findes«. Overtrædelse af dette Forbud straffes med at have Ænderne forbrudt.

Naa, man var ogsaa godt tilfreds med Traktementet, som det var, og Vært som Gæster var enige om, at kunde man faa det saadan til ens Dødedag, da havde man ikke Grund til Klage.

Vi vil nu forlade Landet Sogn og gaa til Øens sydlige Del.

Til Bjerreby Sogn kan vi komme ad flere Veje; men der er da særlig to Hovedveje mellem Landet og Bjerreby, nemlig fra Lundby over »Højemølle« og fra Melby over »Bispemarken«, og ved Sognegrænsen var der paa begge disse Veje som alt bemærket Led og Lukke. Ved Skilleledet mellem Melby og Gesinge havde en af de Kærstrup Bisper i sin Tid dræbt eller ladet dræbe en Mand fra Gesinge, og til Straf derfor, saavel som til Skræk og Advarsel for andre ligesiddede, maatte han siden efter som Genfærd vanke om paa dette Sted, deraf Navnet »Bispemarken«. En Del af denne bar Navnet »Spøgelsekrogen«, og her har mangan en forvildet sig selv ved højlys Dag.

Vore Bedsteforældre troede fuldt og fast, at det her ikke var rigtig fat.

Før vi begiver os ind over Sognegrænsen, vil vi se paa Bjerreby Sogn i al Almindelighed.

Dette Sogn har nemlig gennem Tiderne altid indtaget en Særstilling i Sammenligning med Øens to andre Sogne, har haft ligesom en anden Farve over sig.

Landet og Bregninge har altid for største Delen hørt ind under de der omtalte Hovedgaarde: Kærstrup, Stougaard, Horse og Pils Slot, og Sognemændene har her alle Dage været mer eller mindre afhængige af disse Borges Herskaber, Ridefogeder, Forvaltere o. s. v. o. s. v.

Saadan har det ikke været i Bjerreby Sogn. Dette har ikke hørt under een eller nogle faa Herrer, men under mange forskellige, der aldrig havde Ophold i Sognet, men boede langvejs borte, et eller andet Sted mellem Øresund og Vestervov.

Disse Jordejere har nok nu og da erkyndiget sig om deres Gaardes og Bønders Tilstand, enten ved Selvsyn eller hyppigere ved udvalgte Synsmænd; men der er dog ingen Tvivl om, at Bønderne har følt det som en Lettelse at have Husbonden saa meget paa Afstand, og dette Forhold har givet Bjerreby Sogn en fra den øvrige Ø forskellig Farve, hvis lysere Anstrøg en skarp Iagttager har kunnet spore lige til de sene-
ste Tider.

Det er mig nu ikke muligt at give en udførlig Fremstilling af Jordejerforholdene i hele Bjerreby Sogn i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede, og flere af Gaardene skiftede ogsaa Ejer mere end een Gang i dette Tidsrum; men til yderligere Belysning af, hvad her alt er sagt, skal dog nævnes en

Del af de Jorddrotter, som har regeret her Tid efter anden.

Hemming Ermandinger i Odense ejede saaledes Rasmus Mules Gaard i Søby, Rasmus Stougaards i Stjoul og fire Gaarde i Bjerreby.

Søren Knudsen i Odense ejede en Tid seks Gaarde i Bjerreby og to i Stjoul.

Claus Brockenhus til Nordskov var Ejer af tre Gaarde i Bjerreby, fire i Søby, to i Helluf, f. Eks. Clemens Christoffersens, og et Par i Gesinge, af hvilke Rasmus Jydes var den ene.

Knud Urne, Herre til Iuulskov, Faarevejle, Rønningesøgaard, Sanderumgaard og Bjørnemose, havde een Gaard i Søby.

Niels Krag til Egeskov, der var gift med Niels Iuels Datter, Sophie, havde efter sin Moder arvet fem Gaarde i Bjerreby og tre i Søby.

Rasmus Andersen i Odense ejede een Gaard i Bjerreby.

Jens Rodsten, Admiral i København, ejede to Gaarde i Bjerreby og to i Stjoul.

Peder Samsing ejede ikke mindre end fem Gaarde i Bjerreby, tre i Søby og seks i Stjoul. Han var en Købmandssøn fra Svendborg og har antagelig arvet alt dette Jordegods efter sin Fader. Hr. Peder var Sognepræst i Ramme i Ribe Stift, men frasagde sig dette Embede 1682 og døde i sin Fødeby 1690.

Laurits Jørgensen, Borgmester og Kgl. Majestæts Tolder i Nyborg, var Ejer af et Par Gaarde i Skovballe og fire i Vaarø.

Otto Rantzau var Ejer af tre Gaarde i Søby. Og foruden disse her anførte Godsejere kunde nævnes flere, ellers ukendte Personer, der ejede enkelte Gaarde

hist og her; men dette er tilstrækkeligt til at vise, at Jorderne var paa mange Hænder, og at Naboer her hyppigt havde hver sin Husbond.

I de 17—18 Aar, Niels Iuel havde Taasinge i Besiddelse, underhandlede han snart med en og snart med en anden af disse Jordegodsejere om Køb af deres Gods paa Taasinge, og Tinglæsning af Skøder fra disse til Hr. Niels Iuel paa en eller flere Gaarde ad Gangen var meget almindeligt i de Aar. Det var hans Agt at samle hele Øen under sit Regimente, og da han lukkede sine Øjne 1697, var han ikke saa grumme langt fra at naa dette Maal.

Det var ellers et temmelig stort Maal, han havde sat sig, og det kostede baade Tid og Slid og Penge at naa det; thi naar han meldte sig som Køber, steg den Gaard og det Hus i Værdi, som ellers Ejeren hidtil tit havde ønsket langt borte.

Slige Ønsker var forstaaelige, naar Godsejerne skulde udrede de kongelige Skatter og Afgifter af Gaardene og havde Besvær med at faa dem ind igen hos deres Fæstebønder. Og sølle var disses Tilstand efter Synsforretningerne at dømme. I disse hedder det f. Eks. om en:

»Har intet at saa Jorden med eller holde sig med. Jorden er ikkun meget ringe. Manden er flittig nok, men er udi hel slet Tilstand.«

Om en anden: »Kan saa Jorden og kan liste hen i Sommeren. Jorden er i temmelig Tilstand. Manden er flittig og temmelig dygtig.«

Eller: »Mangler Sædekorn og fattes at holde sig med efter Voldermisse« — o. lign., ja, Rasmus Huermand i Bjerreby døde i saa stor Armod, at hans Enke »kastede Nøglen paa hans Krav« — et af Da-

tidens Ordsprog, der siger, at hun overlod Kreditorerne Nøglen, saa kunde de selv se, om de kunde finde Dækning for deres Krav, for hun kunde ikke, — saa man forstaar, at disse Gaarde var ikke Guldgruber for Ejerne.

— — —
Følger vi nu Vejen over Højemølle til Bjerreby, passerer vi *Lundby Søndermark, Lundstofte, Seche Mark og Tvedbæk**), før vi naar Bjerreby.

Ved Tvedbæk, hvor Overkørselen kaldes Aabroen, skal i længst forsvunden Tid have ligget en større Gaard med Navnet »Aagaard«, hvilket Navn endnu er bevaret paa nogle af Jorderne deromkring.

Medens Lundby og Strammelse var og er meget langstrakte Landsbyer med een Hovedgade, saa laa Bjerreby som en sammentrykt Klump paa Bakkens Top, som en Krans omkring den gamle Kirke, og naar vi betænker, at alle de Gaarde, der nu ligger i Ny Bjerreby, ogsaa dengang havde Plads inden for Byens Tofter, saa forstaar vi, at Byen maa have været meget sammentrængt.

Selv om en Gaard i de Tider med dens snævre Længer og lave Piletræs Sparreværk ikke fyldte slet saa meget som en Nutidsgaard, men havde et undertrykt og forknyt Udseende, kan man dog indse, at Maaren ikke behøvede at gaa mange Fjed paa Jorden for at komme Byen rundt.

Bjerreby bestod af 25 Gaarde og 2 Huse med Jord samt 7 jordløse Huse. Flere af Gaardene var kun Halvgaaarde med et Par Tønder Hartkorn, og kun een eller to havde over 6 Tønder.

En af Gaardene bar Navnet »Schadeballegaard«.

*) Nu Hovedrenden.

Den havde tilhørt Anders Eichenbaum, men var dog 1688 købt af Niels Iuel. Jeg har kun truffet Navnet i Jordebogen, og her opføres den som Ødegaard, altsaa uden Navn paa nogen Fæster, saa jeg ved ikke, hvilken af de Bjerreby Gaarde, der havde dette Navn.

Af de øvrige Gaarde blev to i Aaret 1662 vurderet til henholdsvis 26 og 20 Sldl., saa der stak ikke store Værdier i dem paa den Tid.

Hvor Gaderne krydsedes i Byens Centrum, Korsbroen, som den kaldes, samledes Bymændene mange Gange om Aaret. Her holdtes Bystævnet efter Tilsigelse af Bymanden, og hver eneste Uge hele Aaret rundt kunde der blive Sager at drøfte med hinanden her angaaende Byens Ve og Vel. Særlig var det Fællesarbejderne i Mark og Skov, paa Veje og ved Gærder, der kaldte Mændene sammen; men undertiden var det ogsaa den hjemlige Justits, der her svang Rettens Sværd. Overtraadte en af Bymændene Byens Vide og Vilkaar, og det skete ikke saa sjældent; thi en Bylov paa 70—80 Paragraffer kunde man let løbe Panden imod, da kom man sammen for at fastsætte Bøden og senere for at dele den.

Det var altid et vist Kvantum Drikkelse, der skulde udredes, hyppigst Øl, men kunde ogsaa f. Eks. være Mjød. Var det Øl, da drejede det sig altid om en hel eller halv Tønde eller maaske kun en Fjerding, alt efter Forseelsens Omfang. Var det Mjød, nøjedes man med en Kande eller to.

Det var dog ikke altid, at Bøden udrededes in natura. Indtraf det saaledes, at flere Bøder skulde udredes paa samme Tid, da betalte man f. Eks. en Tønde Øl med en Rdl. og gemte de Penge, der indkom, til bedre Tider; thi selv om man ikke gik af

Vejen for en Tønde Øl eller to, kunde man dog ogsaa faa for meget af det gode.

Paa Bystævnet kom man ogsaa sammen Søndag Eftermiddag for at drøfte Tidens Spørgsmaal i det hele taget.

Disse kunde vel nok synes smaa og ubetydelige set med Nutidsøjne; men de har sikkert dengang fanget Opmærksomheden med samme Interesse, som vor Tids storpoltiske og sociale Spørgsmaal nu om Dage lægger Beslag paa Tankerne.

Kunde det f. Eks. ikke give Stof nok til Samtale, at der 9. Aug. 1666 bekendtgjordes paa Birketetinget, at hvert Sogn nu skulde have sine bestemte Skovdage, saa man ikke kunde køre i Skov efter Lyst og Lejlighed — allermindst Søndag Formiddag. Bjerreby maatte kun skove i Vemmenæs om Mandagen, Landet Sogn sammesteds om Onsdagen, og Bregninge Sogn om Fredagen i Horseskov og om Lørdagen i Bregninge Skov.

Man maatte da nu tage Tiden i Agt, ikke mindst da det kort Tid efter bekendtgjordes, at hvis man ikke havde sit Træ af Skoven inden 12. Marts, da var det forbrudt. —

Hvor mange overraskende Meddelelser kom man ikke hjem med fra Tinget.

Først i August 1675 forkyndtes saaledes, at »al Slags fremmed Mønt ej højere maatte udgives end for den fjerde Del mindre, end den er slagen for — Guldmønt og Specier dog undtagne*)«.

Hen mod Slutningen af samme Maaned lød følgende Bekendtgørelse:

*) Seddelpenge kendte man endnu ikke. Denne Form for Betalingsmiddel er først indført 1736.

»Alle de Mandfolk, som er over 18 Aar og under 50, skal gaa paa Mønstring og holde Vagt -- af en Helgaard med en Musket, en Kaarde, 14 Kugler og 6 Al. Lunte, og af en Halvgaard eller Fjerdinggaard med en Piquet og en Kaarde«.

Ikke saa sjældent oplæstes Kgl. Forordninger om Skattepaalæg, snart saadanne, der var fremkaldte af den øjeblikkelige Krigssituation*) og angik Hær og Flaade, og snart nogle, der havde større Rækkevidde.

Den 1. Oktober 1674 fremlagdes paa Tingbordet Forordningen om Proviantskatten: »Af hver Tønde Hartkorn — Sædegaarde og Ryttergods undtagne — til Landmilitsens Magasiner at give en strøgen Skæppe Korn (Aabo Maal), den halve Del udi Rug og den halve Del udi Byg. Desligeste til Søetaten af hver Tønde Hartkorn Jordegods i Sjælland og Fyn en halv strøgen Skæppe (Sjællands Maal), og af hver 200 Tdr. Hartkorn Jordegods en Oxe og 5 L.⊗ Flæsk — udi Penge, for en Oxe 9 Dl. og for hvert L.⊗ Flæsk 4 Mk. 12²/₃ Sk.«

Den 14. August 1677 tinglæstes følgende:

Ildsteder aff alle Slags udj Kiøbsteder och paa Landet verre sig Greffuer, frj Herrer, Adel, Gejstlig och werslig indtil dend gemene bunde giffuer aff Huer 4 Mk., forstaas alle skorstene, Kalch offne, bager offne och alle slags andere offne saauel som alle brøcher Kiedel och alle slags Esser saauel som alle slags Ildsteder och pladser, hvor Ild til Nytte giøres Kand, Forpachtere paa Landet, som Hele Sædegaarde forpagtet Haffuer, giffuer dend Halfue part for samme Ildsteder och deres Principaler dend

*) Den skaanske Krig.

anden Halfue deel at anskriffue, Bønderne giffuer aff huer Ildsted = 2 Mk.

Quegskat: aff En Hest eller Hoppe paa sede gaarden, Kiøbstederne, Prester och fogder aff huer, som er ofuer toe aar gammel — 2 Mk. En bunde — 1 Mk., aff En Koe Ilige Maade paa Sædegaardene — $1\frac{1}{2}$ Mk, aff en oxen — 2 Mk. Bønderne aff En Ko — 8 β . En oxen 2 β , som skall betales inden fiire ugers forløff.

Disse to, tre Skatteforordninger iblandt mange lignende er tilstrækkeligt til at vise, at man dengang som nu var om sig med at finde Skatteobjekter.

Jo, jo, der var Spørgsmaal nok til Drøftning ved Sammenkomsterne paa Bystævnet, og een Ting var der altid fuld Enighed om, naar det drejede sig om Pligtarbejde, og det var dette — saa lidt som muligt.

Angaaende saadant Pligtarbejde vil jeg her blot endnu nævne Forordningen af 15. Decbr. 1698 om, at samtlige Landsens Indbyggere uden Ophold skulde istandsætte Landevejene, saa de vejfarende derpaa kunde komme frem uden Besværing. I lige Maade skulde »den lange Gyde vesten om Svendborg« saavel som Skibsbroen udbedres.

Taasinge var med Hensyn til Pligtarbejde inddelt i 6 Roder, hver med sin Rodemand. Rasmus Stougaard i Stjoul og Niels Skaarø i Vaarø var Rodemænd for de frie Bønder og udenlands Tjenere. Rasmus Jensen i Bjerreby, Peder Smed i Lundby, Rasmus Ungemand i Strammelse og Jep Ibsen i Nyby var Rodemænd for de øvrige af Øens Bønder, altsaa for dem, der hørte under Valdemar Slot.

— — —

Naar de ældre, som vi nu har set, stævnedes sammen

under Majtræets Grene, stod et saadant Stævne hyppigst i Alvorens Tegn; men naar Ungdommen kom sammen her de lyse Sommeraftner for at fordrive Tiden med Sang og Leg og Spøgelsehistorier af den mest haarrejsende Art, da maatte Alvoren vige for Skæmt og Løjer, der ikke altid var fintpoleret.

Lad os standse i Forbifarten og høre paa en af Knøsenes Fortællinger; det er Per Kop, der fører Ordet:

I Vaarø Præstegaard var Hr. Hans bleven Enkemand; men som Skik var, varede det ikke længe, at Præstekonens Plads stod tom, Hr. Hans skyndte sig med at skaffe Børnene en Stedmoder, og da denne ikke var god ved Børnene, kunde den afdøde Præstekone, Gedske Andersdatter, ikke faa Ro i sin Grav. Hun gik igen, og snart saas hun ved Nattetide et Sted i Præstegaarden, snart et andet. Hr. Hans besluttede da at mane hende; thi det var han Mand for, han havde ikke gaaet i den sorte Skole for ingenting, og Beslutningen udførte han i det sydlige Hjørne af Præstegaardshaven.

Paa dette Sted i Haven stod mange Aar derefter en Egepæl, omkring hvilken Jorden hver Morgen var kradset og trampet.

Naar Fortælleren sluttede saaledes og for at gøre det hele mere effektivt tilføjede: »I kan stole paa det, for jeg har selv set det med mine egne Øjne«, saa havde mange i Flokken svært ved at faa Vejret, især hvis der i det samme gik en sort Sky over Maanen.

Jens Kildemand vil ogsaa give sit Besyv med i Laget og fortæller:

I det Hus, I ser derhenne, boede en Mand, der var barnefødt i Højemølle. Han havde giftet sig Huset

til. Det var bygget af hans Svigerfader, der ikke havde noget godt Rygte, hvad der ikke var saa mærkeligt, naar man hører, at han havde stjaalet største Delen af Tømmeret til Huset omme ved Kirken, som netop da var under Restauration.

For denne og lignende Ugerninger blev han kagstrøget og brændemærket paa Bregninge Bakke; men han var saa haard i Sind, at han ikke helmede, før han med en Sten havde slidt Hud og Kød af Panden, saa Brændemærket derved forsvandt. Dog, selv om det vanærende Mærke i Panden var borte, havde hans Rygte faaet saa store Pletter, at han fandt det klogest at rømme af Landet.

Men siden den Tid var der noget galt fat der i Huset; det spøgede tidlig og sent, og Spøgeriet hørte først op, da man tog sig for at flytte alle Dørene i Huset. —

Om Højemølle havde de alle hørt forskellige Spøgelshistorier. Claus Kimer opfriskede nu en af disse og fortalte om den Besvær, man i sin Tid havde med at faa bygget den Gaard, som blev Møllens Arvtager der paa Stedet. — Det var umuligt at faa den færdig; snart gik et eller andet i Stykker, snart passede de tilhuggede Løsholter ikke, som de skulde, eller Dørene fløj op om Natten og gik af Hængslerne o. s. v. —

Da søgte man Raad hos en klog Mand paa Ærø, og han gav dem den Besked, at de skulde fjerne Grundstenene af Møllen — dennes sidste Rester —. Man fulgte Raadet og fandt et Menneskeskelet under en af Stenene. Da dette blev fjernet, forsvandt ogsaa dermed Hekseriet.

En af Pigerne, Mette Skovfogeds, fortalte om den ulykkelige Mand i Strammelse, der havde Uheld paa

Uheld med sine Kreaturer og derfor søgte Raad hos en klog Mand paa Fyn. Denne sagde, at han skulde gaa hjem og undersøge, om der ikke et eller andet Sted i Gaarden laa Æg under Hellefaget. Hvis saa var, skulde han tage dem og lægge dem inden for Tagdryppet i den Mands Gaard, som han havde mistænkt for at være Skyld i Hekseriet.

Han fulgte Raadet, fandt ganske rigtig nogle Æg og bar med dem Uheldet til den Mands Gaard, paa hvem hans Mistanke hvilede.

Nogle fortalte, hvad de selv eller deres Bekendte havde set og oplevet paa sene Nattevandringer.

En havde mødt Helhesten paa Vejen efter Helluf eller i det mindste hørt dens tunge Hovslag. Flere havde mødt den hovedløse So, der hver Nat færdedes, hvor nu Mejeriet Damkilde ligger; men man kunde let slippe fra den, thi naar man blot sagde: »Her er Æde, hvis du vil hente dit Hoved«, saa forsvandt den. En anden havde en Nat set en sort Pudel ned efter Vaarø, og det var ikke nogen rigtig Hund; thi dens Øjne luede som Ild.

En fortalte om en Kat, der altid kom og strøg sig op ad en, naar man ved Aftenstid gik over »Stafs Vænge«, og ikke var til at slippe igen o. s. v. o. s. v.

Ja, mens vi er ved Katten, sagde Michel Møller, saa maa jeg maaske have Lov til at meddele, hvad jeg ved om en Kat.

Nede i Gaarden bag Bakken boede en Kone, som man kaldte Fandens Oldemor. Det var en Heks, en af de mest frygtede i sin Tid, og naar hun vilde udøve sine Kunster, og som Regel gøre sine Uvenner en eller anden Skarnsstreg, saa skabte hun sig om til en Kat.

En Dag var Pigen i Nabogaarden sat til at brygge Øl; men hun kunde ikke faa Øl, hvordan hun saa end bar sig ad. Hun gik da ind og beklagede sig for sin Madmoder, og denne gik ud i Bryggerset for at hjælpe Pigen, men maatte ogsaa snart opgive det.

Da fik hun Øje paa en sort Kat, der sad under Karret. Nu var hun straks klar over, hvad det var, der var i Vejen, og hældte en Spand kogende Vand over Katten. Mis var dog ikke til Sinds at forlade Valpladsen ved dette første Angreb, den bare spruttede og fnøs; men da saa Konen ogsaa gav den en Kedel koldt Vand over Hovedet, da for den vrælende ud over Halvdøren.

Nu kunde man faa Øl, men Nabokonen lod sig ikke se i lange Tider, fordi hun gik med en — skoldet Ryg.

Alle vidste de et eller andet, snart om Poul i Søby, der var forhekset, og snart om Per i Skovballe, der var forgjort. Ingen manglede Stof til den Slags Beretninger; thi hele Flokken var som opflasket dermed fra deres tidligste Barndom.

Og ikke nok dermed — selve Birketinget maatte ikke saa sjældent beskæftige sig med veritable Heksehistorier.

Netop det Aar, Niels Iuel kom til Taasinge, var en Mand i Bjerreby indstævnet af en Kone i Stjoul, der beskyldte ham for, at han havde forgjort hende, fordi hun en Dag var gaaet over hans Toft. Hun var nemlig bleven syg nogle Dage efter, og saa kunde det jo ikke være andet end, at Jens Rasmussen havde forgjort Magdalene.

Det var i flere Uger almindeligt Samtaleemne, og mange af dem, der hjalp til at bære Rygtet fra By

til By, maatte møde i Tinghuset og forklare, hvad de havde hørt om denne Sag.

Ja, det er kun et lille Pust af den Overtroens Luft, hvori man dengang gik og stod; men der kunde nævnes mange lignende Tilfælde. Saa snart nogen af en eller anden Grund blev Uvenner, var noget af det værste, man kunde sige til hinanden, dette: Du skal faa en Ulykke! Det betød nemlig det samme som: Jeg skal forhekse dig, og det var alles største Skræk.

Heldigvis var man ikke helt prisgivet de kloge Mænds og Koners Heksekunster. Man kunde væрге sig paa forskellig Vis, lægge Pinde eller Straa over Kors paa deres Vej, hænge en Hestesko over Døren eller stikke en Stoppenaal eller Strikkepind under Dørtærskelen, naar man saa, de kom ude i Gaarden og vilde ind. Kom de saa overraskende ind ad Døren, at man ikke havde faaet Tid til noget af dette, kunde man endda hytte sig, hvis man havde et Brød ved Haanden og kunde faa det anbragt paa Bordet saaledes, at det vendte den afskaarne Side hen imod Heksen, da var Magten borte fra kloge Marens onde Øjne og sleske Tunge.

Fik man hende igen af Gaarde, uden at hun havde kigget i Kernem eller set ind ad Døren til Køer og Heste, da spyttede man langt efter hende og sagde: »Pøj fortrolde!« — og aandede lettere igen.

— — —

Højt over Byens lave Længer saas Bjerreby Kirkes tykke Kampestens Mure, det Gudshus, der da for fire, fem Hundrede Aar siden var indviet til St. Morten.

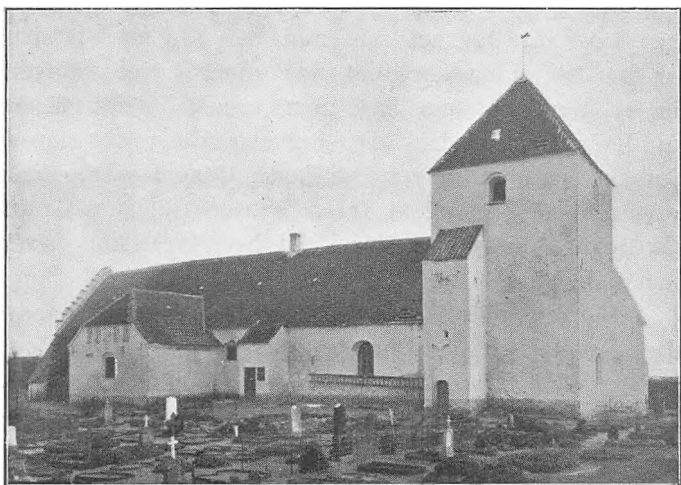
Svenskernes Tog over Taasinge var heller ikke gaaet spørløst forbi Bjerreby Kirke — tværtimod.

Efter Synsforretningen, der foretoges her samtidig

med, at Bregninge Kirkes Brøst blev undersøgte, som foran fortalt, stod det her som der meget slet til.

Under Spidsen paa Taarnet var et stort Hul paa Blyet, hvorved Træværket formedelst Regnens Indslag storligen fordærvedes.

I Klokketaarnet var en stor Del af Bjælkerne bortraadnede. Loftet under Klokkerne var borte undtagen en gammel Fyrrefjæl.

Bjerreby Kirke.

Strengene til »begge« Klokkerne var forslidte og ubrugelige.

Døren til Klokketaarnet med sit Jærntøj var afbrudt. — Paa Taget var der alle Vegne Huller, saa der manglede mere end 200 Tagsten, ligesom der manglede et Spær og Bly paa Taarnets søndre Side. Vinduerne var mestendels overalt skamferede.

Paa Kirkegaardsmuren, der som ved Bregninge

bestod af Sten og Kalk, var der ødelagt henved 80 Favne, og begge Kirkeristerne var tagne af Fjenden for Jærnstængernes Skyld, ligesom ogsaa Kirkeporten og de tvende Kirkelaager med deres Jærntøj var opbrændt.

Foruden alt dette fattedes en Messesærk og en Alterdug, som »af Fjenden ukristeligt var borttrøvet«.

Man faar af dette Syn ingen klar Forestilling om, hvordan Kirken egentlig har set ud; men mon den ikke omtrent har set ud, som den saa ud, da den for faa Aar siden sørgeligt nok maatte vige Pladsen for et mere lyst og lige, men mindre historisk og minderigt Murstenshus. Der har vist ikke været megen Forskel, naar undtages, at Taarnet, som vi ser, var tækket med Bly, og at vel nok Støttepillernes Antal var noget mindre, om der i det hele taget har været nogen dengang.

I Bjerreby træffer man allerede dengang mange af de Slægter, der har holdt sig her lige til vore Dage, f. Eks. Pelle, Skomager, Kop og Kildemand. Den sidste havde hjemme i en Gaard, der laa over for Gadedammen og Kilden, deraf Navnet. Manden i denne Gaard hed paa nærværende Tid Rasmus Hansen, og benævnes altid »ved Kilden«, og dette »Manden ved Kilden« blev senere til »Kildemand«.

Af nu uddøde Slægter fandtes her paa den Tid: Höymand, Angel og Muhle.

— — —

Fra Bjerreby gik der Kirkeveje mod Syd og Vest til Sognets øvrige Byer, og desuden førte en Skovvej Øster paa til Halvøen Vemmenæs. Denne sidste Vej gik en Mark eller to Nord for den nuværende Vemme-

næsvej og kom ud til Landevejen ikke langt fra Løvehuset.

Denne Skovvej var ogsaa Malkevej for dem, der havde Køer paa Græs i Vemmenæs Enemærker, og den var Kirkevej for Færgemanden og Skovfogeden i Vemmenæs*).

Færgegaarden og Skovfogedstedet »Vemmenæshus« var saa at sige de eneste Boliger i hele den østlige Halvdel af Sognet.

Der nævnes ganske vist ogsaa Stenør Gadehus og Jens Dyrevogters Hus; men begge disse var for Tiden øde og nedfaldne, hvad Svenskerne havde paa deres Samvittighed tillige med alt det øvrige.

Færgegaarden var 1658 fæstet af Jens Kiildsen for 200 Rdl. efter Niels Mortensen og Hustru, der begge var døde dette Aar.

Af Gældsposter efter de gamle Færgfolk skal nævnes:

Landgilde af Færgestedet.....	19 ¹ / ₂	Mk.
1 Eg til Færgens Reparering.....	2	Stdl.
5 Svins Olden i Hegnet... ..	5	”
Brændepenge	20	Sk.
1 Tiendelam.....	2	Mk.
For deres Begravelse i Bjerreby Kirke.....	6	Rdl.
Til Skolen	7	Mk.
For Ligklædet... ..	1	”
4 Td. Øl til Begravelsen.....	8	Rdl.
1 ” Skiftøl	2	”
Flæsk og Kød til Begravelsen	7	Mk.
Hans Smed i Lundby for Ligkisterne at beslaa.....	5	Dir.
Fortinnede Søm til Ligkisterne	3 Mk. 12	Sk.
For at grave Graven.....	1	Dir.

*) Vem skal betyde en mindre Dal, og Vemmenæs er maaske da Næsset bag den mindre Dæl eller Lavning, der findes ved Halvøens Begyndelse.

Knud Vævær og Jacob Christensen, som sang for og efter Ligene	2 Dlr.
Hr. Jens Mogensen i Lundby	15 Mk.
Hr. Anders i Vaarø	1 Rdl.
Niels Højte for en Ligkiste	4 Dlr.

Af Formueposterne skal først nævnes Færgemateriellet:

1 Baad med Sejl	9 Dlr.
Møllefærgen, gl.	6 "
1 gl. Skøjte med Behør	3 "
1 " Færge, ligger paa Land	8 "
1 " Sejl til samme	3 "

Boet var ellers efter Datidsforhold omfattende og rigt i Sammenligning med de fleste andre, og jeg skal ikke trætte med at opremse de mange Kister, Skrin, Bænke, Borde o. s. v., kun vil jeg notere:

1 Kakkelovn med „2 Jærnplader og Potter“	3 Sldl.
1 Sengested med „3 Stabler“	3 Mk.
1 jærnbundet Skab i Forstuen	4 Dl.
1 Sælskinds Bænkedyne	6 Mk.

Om selve Færgegaarden faar vi af Synsforretningen over Frøken Hedevids pantsatte Gods at vide, at den i Krigens Tid var bleven afbrændt, og at der endnu*) ikke var bygget uden 9 Fag Hus af Stuelængen, ligesom der ingen Humle var lagt og ingen Poder ympet.

Som Gaard betragtet hørte Vemmenæs Færgegaard til de smaa med mellem to og tre Tønder Hartkorn paa 14—15 Tønder Land, og Eng til ikke saa faa Læs Hø.

»Paa samme Gaards Grund, ret ved Gaarden findes et øde Sted, hvor tilforn har staaet en Teglovn, som er ganske afbrudt og findes intet deraf uden lidt af

*) 1664.

Grunden under Ovnen, som dog duer slet intet. — Her brændtes Stenene til Valdemar Slot.

Skovfogedboligen — nuværende Matr. Nr. 10 — hed som alt bemærket »Vemmenæshus«. Til andre Tider kaldtes den »Vemmenæs Skovhus« eller — »Højtehuset«. Det sidste Navn er langt det interessanteste; thi derfra har den paa Øen meget udbredte Familie »Højte« faaet sit Navn. Paa Frk. Hedevis Tid hed Skovfogeden her Niels Jacobsen, og han benævnes altid Niels Jacobsen i Højtehuset eller Niels Jacobsen Højte. Nogle Aar efter kommer han til Vaarø og bliver Gaardmand, og da kaldes han hyppigt Niels Højte. Her har vi da uden Tvivl Stamfaderen til Familien, og da en Søn af ham kom til Vindeby og blev Gaardmand der, saa har vi der Oprindelsen til den derværende »Højtegaard«.

Vil man gaa et Skridt videre og spørge om, hvorfra Huset har Navnet, ja, saa kan jeg ikke sige det; men jeg vil fremsætte en Forklaring, som jeg mener, kan bruges, til en bedre findes.

Dette Hus laa ved den Dæmning, der førte hen over Engen, og en tilsvarende Dæmning nede ved Valdemar Slot af en yngre Dato hedder endnu den Dag i Dag »Højtebroen«; det ligger da nær at antage, at disse Dæmninger, der skulde bryde Bølgeslaget og værne den bagved værende Eng, har været benævnet »Høfde«, og at »Højte« da er en taasingsk Forvansking af Høfde.

Til Højtehuset hørte to Haver, hvori der kunde saas 2¹/₂ Td. Sæd og avles 10 Læs Hø.

Skovfogeden havde Opsynet med Vemmenæs Ene-mærker og Skove. Disse sidste havde mange forskellige Navne, som vel til Dels er bevarede til Nutiden.

Nogle af dem var: »Store og Lille Vemmenæs, Østre og Vestre Hegnet, Skovfogedens Græshegning, Boemosen, Steylør, Aunbøgstykingen, Lange Ellemose, Oddermosen, Koeborgs Krog, Færgemandens Indhegning, Tvedeskov« o. fl. —

Mellem Vemmenæs og Bjerreby laa dengang som nu *Stabolt*. Det skreves dog dengang »Stibolt« og var et skovbevokset Eng- og Mosedrag. Den nuværende Bebyggelse er af en yngre Dato.

Lidt længere omme laa som nu *Stjoul*. Navnet skreves dengang Stiol eller Stiold, og der er en iøjnefaldende Familieforbindelse mellem de to Stednavne »Stibolt« og »Stiold«*). Old skal være det gamle Navn for Udmærk, der ligger til Græsning, og i saa Fald er disse Steder Udmarker, der engang har tilhørt en Mand ved Navn Sti(g).

Byen bestod af 10 Gaarde, der sluttede Kreds omkring Gadekæret, som de fleste af dem gør den Dag i Dag.

Det havde jo sin Betydning at være nær ved Vandet, ikke alene naar Husdyrene skulde vandes, hvad der altid foregik i Bydammen, men endnu mere, hvis Gnisterne fra den aabne Kamin eller den revnede Bagerovn skulde faa fat i det lave Tagskæg; thi er en Ildebrand en Ulykke i vore Dage, saa var den det i endnu højere Grad dengang. Da kendte man ikke til Assurancer og Forsikringer, men den stakkels Mand, en slig Ulykke overgik, maatte »tage Kæppen i Haand« og gaa Sognet eller Øen rundt og bede Godtfolk om Hjælp til et nyt Hus.

*) Efter Johs. Steenstrups Forklaring skal *Stjoul* komme af *Stjøvl*, der betyder et Vandhul; men den Maade at skrive Byens Navn paa, synes saaledes ikke at være den oprindelige.

Hvordan Tilstanden ellers var i Stjoul, faar man en lille Antydning af ved at høre, at en Skomager der i Byen ved Navn Jens Christensen bliver indstævnet i Aaret 1699, fordi han ikke har betalt sin Husleje, der aarlig var 4 Rdl. 2 Mk. Han mener imidlertid, at han i Stedet for at betale Leje bør have Penge til; thi det var et øde Hus, han overtog, og han bekostede selv Vinduer og Døre, Skorsten m. m. — men desuagtet har han ikke kunnet sidde i Læ for Regn og Blæst, naar han skulde sy et Par Sko, men har maattet gaa hen til sin Nabo med Arbejde, Hustru og Børn.

Et andet lille Vink har man i følgende Gældsbevis:

»Jeg underskrevne, Rasmus Andersen i Stjold, skylder Jørgen Ærbo i Vorre i rede Penge 32 Sld., som han mig i min Trang laant haver, hvilke jeg lover at betale ham skadesløs i alle Maader. Indtil saa sker, pantsætter jeg ham efterskrevne Saaland, Ager og Eng, at nyde og bruge som sit eget:

3 Skp. Land paa Kolmus Hose.
 2 " " " Vens Løkke.
 6 " " i Søndermark.
 2 " " paa Barager i Søndermark.
 7 " " " Kidvænget i Lundstoft.
 8 " " ved Peder Ibsens Toft.
 Ager og Eng paa Hosse Køne
 samt 4 Høveders Græs i Vorre Aldfællid.

Dette skal han nyde, bruge og beholde, til de 32 Dlr. er betalt, som jeg skal have uden Rente, hvilket jeg hermed bekender med min Haands Underskrift med 3 Bogstaver.

26. April 1674.

R. A. S.

Er det ikke et saare talende Billede af hele Datidens økonomiske Forhold? Rasmus Andersen har en Gaard paa 35—40 Tdr. Land, forholdsvis god Jord, og maa for at faa et Laan paa 32 Sld. pantsætte lige saa meget som en lille Husmandslod.

Som Regel var Jord ikke meget regnet, men man kunde dog ogsaa træffe jordgridske Mennesker. Netop paa den Tid var der i Stjoul Strid om en »Grønvej til Siverts Led og Kildeager«, som et Par af Bymændene uden Forlov havde oppløjet, skønt den »fra Arilds Tid havde ligget til Siverts Led ved Enden af Kildeager«

Et Par andre af Bymændene havde længe ligget i Splid og Strid; men i Oktober 1670 fremstod de for Birkefogeden og tilkendegav, at de nu var »venligen forligte med hinanden i Godtfolks Overværelse«. Alt, hvad Tvist, Kiv og Trætte, der havde været imellem dem, deres Koner og Børn, skulde herefter dødt og magtesløst være, og de vilde efter den Dag som gode Naboer venlig forliges i Omgængelse og Gerning, som det ærligt og kristeligt kunde være i alle Maader, og dersom imod Forhaabning saa skete, at de eller deres Koner begyndte nogen ny Tvist og ikke holdt dette Forligelsesmaal, da skulde den, der begyndte Trætten, give til sit Herskab — 10 Rdl., til de fattige i nærmeste Hospital 4 Rdl. og til deres Bymænd 1 Tønde godt Øl.

Af Huse var der i Stjoul 2 med og 4 uden Jord. De to, der havde Jord, havde denne i Nærheden af Byen, og det samme var Tilfældet med de fleste af Gaardene; men der var ogsaa de Gaardmænd, der havde Jorden saa langt væk som i Strammelse Lungs-mark. Byjorderne ved Stjoul havde mange Navne,

f. Eks.: Søndermark, Suechemark, Schiflundsmark, Kidvænget og Sølletoft, foruden de ovenfor ved Pant-sætningen nævnte.

Af gamle Slægter, som har holdt sig der til vor Tid, skal nævnes Stougaard, Gise og Skov.

— — —

Naar man nu fulgte Grønvejen Vester paa fra Stjoul, kom vi til Vaarø. Navnet er moderniseret i en nyere Tid; det skreves altid dengang Vorre eller Vore og er øjensynligt af samme Rod som Vornæs — altsaa Græsgangene. — Maaske »Vorør«, det græsrigge Øre?

Den stedlige Forklaring paa Navnet »Vaarø« er lettere at gaa til; den lyder nemlig saaledes:

Taasinges første Beboere indvandrede Syd fra, og da de landede paa Stranden, hvor Vaarø nu ligger, syntes de saa godt om Steder, at de udbrød: »Denne skal være *vor* Ø«, og derfor kom deres første Boplads til at hedde — Vaarø.

Her i Vaarø laa mærkværdigt nok Sognets Præstegaard, og omkring denne som Brændpunkt laa Byens 12 Gaarde, 1 Hus med Jord og 5 jordløse Huse — foruden Præstegaardens Fæstehuse*).

Har Præstegaarden i Fortiden ligget i Kirkebyen, da har det været langt tilbage i Tiden. Da Niels Iuel kom til Taasinge, laa her ganske vist en ny Præstegaard, men det kom af, at den gamle var nedbrændt 1669 ved en »ulykkelig Ildebrand, der dette Aars 3. Maj ved nogle skødesløse Folks Uforsigtighed lagde ikke alene Præstegaarden, men hele Byen i Aske«.

Daværende Sognepræst, Hr. Hans Fich, opbyggede

*) Hr. Hans's Tjenere nævnes flere i Gange i Tingbøgerne, og han maatte som deres Husband ikke saa sjældent tale deres Sag paa Tinge.

den igen efter Branden, hvad man har kunnet læse paa dens Gavlbjælke, indtil den blev nedreven i Aaret 1907*).

Hr. Hans, der var Sognepræst i Vaarø fra 1663 til 1698, var Søn af Ridefogeden Hans Fich hos Falch Gjøe og Karen Bilde paa Hvidkilde.

Han havde det kummerligt i Sammenligning med sin Kollega i Landet; men det kom for en stor Del deraf, at han maatte dække en Del af den Gæld, hans Fader havde paadraget sig paa Hvidkilde Gods. For at forøge sine Indtægter tog han sig den Frihed at dyrke et Stykke Kirkejord i »Donkærsmark ud mod Stengærdet«; men det kom han ikke godt fra. Han maatte møde i Tinghuset og gøre Regnskab for sin Selvtægt.

Mere Held havde han et Par Aars Tid derefter, da er han ogsaa indkaldt til Tinget, men denne Gang for at høre Kgl. Majestæts Brev af 10. Marts 1673, ifølge hvilket han allernaadigst var forundt Brændevad, Olden, Gærdsel og Græsning frit udi Vemmenæs. Saa vi ser, at selv paa højeste Steder ynkedes man over »Sønderpræsten«. —

Med Præstegaardens Flytning til Bjerreby forsvandt fra Vaarø det særegne Skær, som dens Nærværelse her, ikke mindst i ældre Tider, udbredte over Byen.

Vaarø stod saa højt i Rang blandt Sognets Byer, at man træffer Landkort, hvorpaa Sognet kaldes Vaarø Sogn og ikke Bjerreby, og Grunden til dette var netop, at Præstegaarden laa her.

Præstegaarden i en Landsby var Kulturens Centrum. Her kom paa Besøg de mange »udenlands«

*) Bjælken med Inskriptionen er nu anbragt i Gavlen paa det nye Hus, der er bygget paa Stedet.

fremmede, hvis finere Klædedragt i Stof og Snit pynkede op mellem de hvide Vadmelstrøjer og strikkede Huer.

Her pludrede Kalkunerne, og her spadserede Paa-fuglen med det lange Slæb, og det Liv, der pulserede her i Sønderpræstens Hus og Have, var ikke lidt forskelligt fra det Liv, der rørte sig bag Fæstebondens lave Port, og undlod ikke at smitte lidt af paa Byen som Helhed, saa denne fik et fra Sognets andre Byer forskelligt Præg. —

Af Gaardene i Vaarø overtog Niels Iuel kun de fire, hvoraf endda de tre var øde, saa det var ogsaa smaat i denne Kant af Øen. Efter Marcus Nielsen i Vaarø fandtes aldeles intet at skifte, »formedelst de svenske Krigsfolk havde det forkommet og ødelagt«. —

Ja, hvor var det smaa Beløb ens Aarsregnskab balancerede med i de Tider, naar de enkelte Poster var faa og smaa, f. Eks. 7 Mk. 8 Sk. i aarlig Leje af sit Hus for Salomon Mortensens Vedkommende her i Vaarø; men trods dette hørte Udpantninger til Dagens Orden.

En saadan Forretning besørgedes paa Byens Vegne af Bysmanden og en eller anden Foged: Fælledfoged, Foldfoged, Fangsfoged, og hvad de alle sammen hed. Hvem af dem, der skulde med, beroede paa, hvis Gebet Panteforretningen berørte.

Sjældnen gik en Panteforretning helt fredeligt af; men det var dog heller ikke altid, at det gik saa fjendtligt til som hos Niels Nielsen Skarøe i Vaarø i August 1702. Han nøjedes ikke med at skælde Bysmanden og Fælledfogeden ud efter Noder og tillægge dem alt det onde, han vidste — en Omgang, de var saa vant til, at de knap hørte alle de kønne Tale-

maader — men han for ind paa dem og tog Pantet fra dem med Magt, for hvilken Bedrift han efter Byloven blev dømt til at betale 6 Mark Danske og Sagens Omkostninger, ialt 7 Mk. 4 Sk. —

Før vi forlader Vaarø, skal vi høre endnu en lille Retssag, der viser, hvordan man maatte regne alting med, selv Ubetydeligheder; det drejede sig om Gødningen ved Bjerreby Smedje.

Denne Smedje tilhørte Mændene i Bjerreby, Vaarø og Stjoul, og hvad Gødning, der kunde samles i Aarets Løb, det havde Mændene i de tre Byer lige Lod og og Del i. Mændene i Bjerreby havde imidlertid ment, at da de var nærmest ved Smedjen, var de ogsaa nærmest til Gødningen, og de kørte den derfor ud paa deres Agre uden at lade de øvrige Ejermænd det vide. For denne Dumdristighed maatte de imidlertid betale en klækkelig Bøde, og det gik ikke Smeden bedre, da han engang havde overladt Sognepræsten nogle Læs. —

Af vor Tids Slægter træffer man allerede dengang, foruden ovennævnte Skarøe, Højte, Skræder og Mikelsen.

— — —
 For at komme til Gesinge vil vi lægge Vejen om ad den lille By *Helluf* eller, som Navnet dengang skreves, *Hellef*.

Man har mange Landsbyer i Danmark, hvis Navne ender paa -lef. Den første Del af Navnet er næsten altid som her et Personnavn, og Endelsen -lef skal betyde det overladte, det levnedede eller arvede*).

Da nu imidlertid de fleste af vore Landsbyer paa -lef er store Byer med ca. 100 Tdr. Hartkorn, og

*) Danmarks Riges Historie 1. Bog 95—96.

over Halvdelen af dem i vore Dage er Kirkebyer, har man ikke altid turdet tillægge Endelsen -lef den sidste Betydning, da man har ment, at det var for store Stumper at lade gaa i Arv til enkelte Personer. Denne Betænkelighed kan man dog se bort fra med Hensyn til Byen Hellef, hvis fire Gaardes samlede Hartkorn kun androg et Par og tyve Tønder.

Men enten man nu holder sig til den ene eller den anden Forklaring, saa er denne Bys Jorder engang i en fjern Fortid overladt eller gaaet i Arv til en eller anden Helle eller Helge, hvis Navn i Sammensætningen er blevet til Hel.

Alle Byens fire Gaarde var paa fremmede Hænder, da Niels Iuel kom hertil; men det varede dog ikke mange Aar, inden Skøderne paa dem alle fire kom til at ligge i Valdemar Slots Arkiv.

En af dem var en Selvejergaard, og da den netop skiftede Ejer paa den Tid, Niels Iuel ankom, vil vi se, hvordan et saadant Skøde ser ud, da det ikke er uden Interesse:

SKØDE

for Rasmus Sørensen, barnefødt i Skovballe.

For Retten fremkom Hans Madsen i Hellef nu i Dag inden Tinge med sin fri Vilje og velberaad Hu paa sin egen og sin Hustru, Johanne Pedersdatters Vegne og skøder og aldeles afhænder fra sig, sin Hustru og deres Arvinger til fornævnte Rasmus Sørensen i Skovballe og hans trolovede Fæstemø, Maren Nielsdatter, som er Sl. Niels Laursens Datter, og deres Arvinger al den Ejendomsgaard liggende i Hellef i Bjerreby Sogn, som Sl. Niels Laursen tilforn ejede, hvilken efter den Sl. Mand til Creditorerne, som der havde noget at fordre, blev udlagt,

og som fornævnte Hans Madsen sig igen af Creditorerne havde tilforhandlet for fuld Ejendom efter Skiftebrevets Indhold, hvilken foranskrevne Ejendomsgaard med al dens rette Grund og Tilliggelse, som er Huse og Bygning, Gaardsrum, Have- rum, Ager og Eng, Skov og Vang, Fiskevand og Fægang, vaadt og tørt, Tørveskær og Lyngslet, Kær og Mose, inden rette Markskel og udenfor, som dertil nu er tilliggende, og af Arilds Tid tilligget haver og bør at tilligge med Rette, ihvor som helst det kan findes paa al Bjerreby Sogns Grund eller andetsteds intet undtaget i nogen Maade — til Rasmus Sørensen og hans Fæstemø, Maren Nielsdatter og deres Arvinger, som skal nyde, have, bruge og beholde den for et fast Ejendoms køb og lovlig Skøde evindeligt at eje.

Og kendes Hans Madsen og hans Hustru og deres Arvinger ingen ydermere Lod, Del, Ret eller Rettighed at have til eller udi samme Ejendoms- gaard, Grunde eller noget dens Tilliggelse efter denne Dag i nogen Maade — undtagen Husværelse og Husudlæg, som hans Hustru og han skal nyde i deres Levetid.

For øvrigt skal Rasmus Sørensen betale og tilfredsstille enhver af Sl. Niels Laursens Creditorer, som udi Gaarden er indført og holde Hans Madsen det skadeløs, hvorimod Hans Madsen og Hustru sig tilbepligter at hjemle, frelse og fuldkommeligen tilstaa Rasmus Sørensen og hans Fæstemø samme Ejendomsgaard for alle og enhver Tiltale undtagen kongelig Tynge, og hvad der aarligen til Husbonden bør at gaa med Rette.

Men dersom saa skete |: som dog ikke for-

modes, :| at forskrevne Ejendomsgaard blev Rasmus Sørensen ved nogen Dom eller Rettergang fradømt formødelst Hans Madsen hjemmelbrøstfældig var, da lover Hans Madsen for sig og sin Hustru og Arvinger at vederlægge og igen give til Rasmus Sørensen en lige saa god Ejendomsgaard og veliggende her paa Taasinge inden 6 Ugersdagen derefter. — Hvorpaa Hans Madsen og Rasmus Sørensen her paa Tinge rakte hverandre deres Hænder.

Her er ikke Tale om nogen Købesum, og den har sikkert kun bestaaet i »Tilfredsstillelse af Kreditorerne« og Udlæg til Hans Madsen og Hustru i deres Levetid.

Endskønt der flere Gange tales om Ejendomsgaard og fuld Ejendom, saa lægger man Mærke til, at der dog nævnes »Afgift til Husbonden«.

Det, der her tænkes paa, er den saakaldte Herlighedsret, hvorom der tales mange Steder i Danske Lov, f. Eks. 3. Bogs 12. Kapitel § 4, der lyder saaledes: »Selvejrbonde, maa ej med utilbørligt Arbejde eller Tyng af den besværes, som Herligheden af Gaarden haver, videre, end som Herligheden efter Billighed kan udkræve, som eragtes at være den fjerde Del imod en Fæstebonde, som besidder en hel Gaard«.

Foruden de fire Gaarde var der i Helluf en Vejr-mølle.

I Aaret 1660 var denne Mølle »halvt forfalden paa Tømmer og Fag«, og den ene Kværnsten var i to Stykker. Samme Aar købte Christen Møller en Eg i Vemmenæs »til sin Vedermølle,« som han havde fæstet 1658 for 74 Sld.

Vi gaar nu til Sognets næstsidste og næststørste By, *Gesinge**).

I denne By trykkede 20 Gaarde sig mere eller mindre op ad hverandre, og man kan saa godt forstaa, at de krøb sammen for at lune lidt for hinanden. Det var saamænd nødvendigt nok; thi hvor har Vinden ikke uhjndret kunnet feje hen over de store Bymarker lige ude fra Vejlen. Intet standsede den i dens Fart, før den naaede Byens lave Længer.

Ja, lave var de og snævre, men de havde dog mere end Plads nok til den ringe Afgrøde, Bymarken gav.

Gødning fik denne jo, som før bemærket, lidt af, og jo længere Agrene laa fra Gaardene, des mindre Gødning fik de, eller rettere, Agrene skulde ikke ligge ret langt fra Byen, før de aldrig saa det, der hed Gødning.

Og Behandlingen af Jorden, ja, den var primitiv og daarlig. Hvad skulde vel den klodsede Hjulplovs jærnbesaaede Muldfjælle og Harvens Trætænder stille op med det Jordlag, der kun havde nogle faa Tommer Muld, særlig naar vi tager de smaa, magre Øgs ringe Kræfter med i Betragtning.

Man kan sige sig selv, at de Resultater, en saadan Drift kunde opvise, maatte blive meget ringe. Man kunde nemt køre Avlen i Hus paa den »liden Trævogn uden Beslag«, og selv om Slydepladsen ikke var stor, behøvede man dog ikke at presse Negene haardt imod de skrøbelige Spær og Lægter for at faa Plads til hele Avlen.

*) Gesinge skreves Giesinge, og da Familienavnet Gise eller Giese er flere Hundrede Aar gammelt her paa Taasinge, saa kan Gesinge betyde „Gises Enge“; dog kan det ogsaa betyde „Gaaseenge“, da Gaas i Flertal skreves „Gies“.

Om Foraaret maatte da ogsaa hver anden laane Sædekorn paa Valdemar Slot, skønt de ikke alle havde faaet det betalt, som de laante Aaret tilforn.

Og det var ikke altid, at Valdemar Slots Kornbeholdning kunde strække til, men saa blev Bønderne hjulpne med Korn fra Husbondens andre Sædegaarde, Lundsgaard, Ellensborg*) o. fl.

Af Gesinges 20 Gaarde fik Niels Iuel til at begynde med kun 4, og endnu 1688 var der 4 tilbage, som han ikke havde faaet købt.

Her i Gesinge var engang ikke saa faa Selvejergaarde, men ogsaa de kom Tid efter anden ind under Valdemar Slot paa forskellig Vis, vel nok mest ved Køb, altsaa ad Frivillighedens Vej, men det skete dog ogsaa, at Restancerne blev saa store, at man nødtes til at overlade Husbonden Gaarden for at komme ud af Gælden.

I Sommeren 1696 fremlægger Ridefogeden i Retten en Dom af 4. Maj 1693 for Restancer af flere Gaarde, blandt hvilke ogsaa en i Gesinge, og da hedder det, at Ejeren »har til Betaling afstaaet sin Frihed og Ejendom, saa hans Gaard herefter skal være og forblive Fæstegods, og han ingen ydermere Ejendoms Frihed nyde«.

Af Slægter, der har holdt sig i Gesinge gennem de to Hundrede Aar, kan nævnes: Rask, Josepsen, Hovmand og maaske flere. Af Datidsslægter, der er uddøde i vore Dage, skal anføres: Bundemand.

— — —
Vi gaar nu til Sognets og Øen sidste By, *Skovballe***).

*) Holckenhavn.

***) Balle er — som før bemærket — Forhøjning af Jordsmonnet, hyppigt langs en Strand — som her.

For at komme til den, maatte man over Stafs eller Staus Vænge, forbi Staus Høje. Den Stubmølle, som senere kom til at ligge paa den største af disse Gravhøje, er antagelig bygget her, da den førømtalte »Vedermølle« i Helluf forsvandt.

Det var da en temmelig øde Strækning mellem Gesinge og Skovballe, men ikke saa lidt befærdet, da Skovballe var privlg. Færgested til Ærø og videre frem.

Det var dengang som nu en mindre By; den havde seks Gaarde, der endnu 1688 alle ejedes af en Bruchmand, saa her havde Niels Iuel foreløbig ingen Husbondsrettigheder.

Paa Bystævnet i Skovballe vidste man gerne mere nyt end paa den øvrige Ø; thi de mange fremmede, der maatte lægge Vejen gennem denne By og stundom maatte vente paa Godvind og Magsvejr, bragte mangel Nyhed til Bys ude fra den store Verden.

Lad være, at der nu og da indsneg sig en Prangerløgn imellem disse Nyheder, det tog man sig ikke saa nær, blot man derved fik lidt Variation i det daglige, temmelig ensformige Thema.

Imens Bymændene tilbragte mangel Aften ved Broen for at opleve et eller andet, sad Koner og Piger derhjemme i Gaardene, tæt i Kreds om Tællepraasen og Arnens svage Lue*).

Trods Øens rigelige Bevoksning, var Brændselet ringe i dobbelt Forstand; det var ringe i Kvalitet, mest Affald fra gamle Gærder o. lg., eller hvad man kunde hugge i egne Skovmaal, og det var ringe ogsaa i Henseende til Kvantitet; thi skulde man købe Brænd-

*) Flere Gange træffer man i Tingbøgerne paa Personer, der maatte møde i Retten som Vidner, fordi de havde hørt og set det og det, da de var inde hos Naboen „for at laane Ild“.

sel i Skovene, da maatte det ske imod kontant Betaling, og man var jo sjælden pr. Kasse.

16. September 1669 tilbydes alle Ernst Günthers Bønder paa Taasinge, at saa mange, som vil købe Skov eller Bygningstømmer, maa møde ottende Dagen derefter paa Aastederne »og tage Penge med, saa skal de bekomme saa meget, som de har Penge til«.

Tre Aar senere bekendtgjordes, at hvem der vilde købe Skov i Kgl. Majestæts Skove, skulde lade sig antegne ved Amtstuen paa Nyborg Slot, saa det var baade dyrt og besværligt at faa fat i Brændsel, og man nøjedes da med, hvad man kunde bjærge uden Amtstue og Penge.

Stuens ringe Varmegrad bødedes der paa ved Uldklokker og Vadmelsskørter, og med den Tilfredshed, som kommer af gammel Vane, traadte man Rokkehjulet de lange Vinteraftener eller trak paa Karterne eller vævede brogede Seler og Strømpebaand paa Vævspældet til sin Hjertenskær.

Blev Tiden lang, fortalte man Historier, hvoraf jeg vil anføre en enkelt:

I Staus Høj boede en Nisse, og engang ved Nattetide kom denne Pusling til en Kone i Skovballe og bad hende om at følge med til Højen for at assistere ved et lille Nissebarns Komme til Verden. Konen, der vidste, at det betalte sig at have Nis til Ven, fulgte med og hjalp Nissemor, og da alt var vel overstaaet, og hun skulde hjemad igen, gav Nissefar hende nogle Spaaner i Forklædet til at tænde Ild i næste Morgen. Da hun kom nedad mod Byen, syntes hun dog, det var for ringe en Betaling, og hun hældte Forklædets Indhold ud paa Vejen. Da hun næste Morgen vilde tage sit Forklæde paa, trillede der et Par

store Guldmønter ud af det, og nu forstod hun, hvad Værdi Nissens Gave havde haft. Hun ilede op paa Vejen for at opsamle de bortkastede Spaaner, men fandt kun — Sten paa Stedet.

Til Afveksling sang man Viser, som man kender det fra Blichers »E Bindstouw», eller Madmoderen tog sig for at lære Pigerne den »Hørremse, som hun havde lært af den forrige Generation. Det var Hørrens Livshistorie paa Rim, der lød saaledes:

Jeg var en Jomfru rank og skøn;
 min Kjortel var af Silke grøn;
 Regnskyen over mit Hoved mon gaa,
 med lyseblaa Øjne jeg saa derpaa.
 Jeg var saa glad alt paa min Vis,
 men hvor længe var Adam i Paradis.
 En Pige-flok med lystig Sang
 en Dag gik ud i min grønne Vang;
 de redte mig straks stor Sorrig og Ve,
 for sidste Gang fik jeg Himlen at se;
 de rusked og rev mig fra mit Stade,
 mit unge Liv jeg maatte lade;
 de sænked mig ned i dyben Sø —
 jeg rødes og spredes og tørres som Hø
 saa lægges jeg paa en glødende Rist,
 af Ilden da svides min Krop for vist.
 Saa brydes og brages mine Lemmer spæde
 — af Smerte og Svie jeg monne græde —
 de fører mig til en Sværdedans
 og fletter min Krop i Knude og Krans.
 Paa Rokkens Hoved jeg tjener som Haar,
 til Jomfruen Fingre i mig faar;
 hun napper og snor mig, er ej sen,
 men skyder mig ned paa den travle Ten.
 Jeg haspes og koges, og naar jeg er vunden,
 jeg bliver i Væven tren og bunden;
 paa Spolen med Skytten jeg løber om Kap
 og fanger da mangt et vældigt Rap.

Jeg lægges paa Græs ved Sommertid,
at Solen kan gøre mig mælkehvid;
men tages jeg bort fra den grønne Eng,
da pryder jeg snart en Brudeseng,
snart Gravens Skræk jeg lærer at kende,
og — saa er mit Levnedsløb til Ende.

Karlene sad længere tilbage i Stuen og brugte den af Smeden hjemmelavede Tollekniv, med en Færdighed, der kom af lang Øvelse. Vindepinde og Skeer eller Tærskeler og Manglebrætter havde de travlt med, det var Foræringer til deres Fæstemø eller til den af Byens Piger, der under Majtræet ved Midsommergildet havde sendt dem et venligt Blik.

Var det haard Vinter, kneb det med at holde Fødderne varme, selv om man ikke ellers var nogen Frossenpind, og de nyflettede Viske i de store Træsko gjorde da god Nytte. Fra det øvrige Legeme havde Varmen ikke let ved at slippe bort for Skindklæderne og den laadne Kabuds.

Trods Stuens lave Temperatur længtes Karlene dog ikke efter at komme i Seng; thi Karlekamrene eller Svenderummene, som man kaldte dem dengang, i Udhusene var tit saa utætte, at der endogsaa om Morgenen kunde ligge som et Islag paa den Hampegarns Overdyne af den i Nattens Løb udaandede Luft. —

Var det usle Kaar for Husbond og Madmoder, saa var de til visse lige saa sølle for Tyendet. Den Fordel havde Tjenestefolkene dog, at de som Regel ikke behøvede at gaa i Angst for Kreditorerne, som den mere alvorlige Gaardmand tit maatte, og Skifteprotokollerne udviser, at mangan Tjenestekarl tit har hjulpet sin Husbond ud af en øjeblikkelig Forlegenhed

ved at laane ham nogle Mark af sin ringe Formue. Og det var prisværdigt, at en Karl eller Pige kunde have noget til bedste af det ringe Vederlag, de fik for deres Arbejde.

Ved Skiftet efter Christen Smed i Nyby krævede Tjenestepigen for 2 Aars Løn — 3 Sld. En Piges Løn kunde dog ogsaa være: 7 Al. Vadmel, 4 Al Lærred, 1 Par Sko og 4 Mk.

En Karls Løn kunde være: 1 Par Sko, 6 Al. Skjortelærred, 5 Al. Vadmel, 1 Par Træsko eller 6 Sk. 1 Par Handsker eller 1 Mk. og Lærred til et Par Hoser.

For øvrigt var det ret almindeligt, at Karlen foruden Vadmel, Lærred, Sko og Træsko fik f. Eks. »1 Skp. Byg og 2 Skp. Havre med deres Afgrøde«. Han fik altsaa med andre Ord overladt saa megen Jord, som han kunde saa disse 2—3 Skp. Korn i, og Afgrøden af denne Udsæd tilfaldt da ham.

Jord eller Jords Afbenyttelse var i det hele taget et gængse Betalingsmiddel lige fra Kongen, der forlenede sine Krigere, til Fæstebonden, som paa den Maade sparede den rede Skilling til Tyende som til Bysmed og Hjulmand. —

En Tjenestedreng kunde i Løn faa: Vadmel til en Klædning, et Par Sko og Lærred til en Skjorte.

Naar en Husmand gik som fast Arbejder hos en Gaardmand, kunde hans aarlige Løn være: 6 Skp. Byg, 6 Skp. Havre, 2 Skp. Ærter, 2 Par Sko, 1 Rdl., 10 Al. Vadmel, 6 Al. Hørlærred, 6 Al. Blaargarn, 2 Par Træsko og 1 Par Høsthandsker.

Og mens vi er ved de forskellige Lønninger, vil vi se, hvordan en Kontrakt mellem en Bysmed og hans Smededistrikt ser ud. Det er Smeden i Gesinge,

der her er Tale om, og hans Distrikt omfattede, foruden Gesinge, Byerne Helluf, Søby og Skovballe.

»Smeden, Morten Pedersen, skal nyde vores Forland, saa vidt de løber, og Haven saavel som Grønvejen i Kildevang, og Grønvejen for Staus Led, saa vidt som os angaar, saa skal Morten Pedersen svare til Staus og Kildevangs Led; Græsning skal han nyde til 2 Bæster, 2 Køer, 4 Faar og 4 Svin, og lover hver Mand ham 2 Skp. Korn, nemlig 1 Skp. Rug og 1 Skp. Byg i Saatiden. — Derimod lover jeg at svare dem til deres Grovsmedearbejde, saa vidt som forsvarligt kan være, det er vi alle samtlige vel og venligt forligte, og Husene lover vi at holde ham vedlige kvit og frit, som de har været fra Arilds Tid, dette bekender vi og til Vitterlighed med vores egne Hænder underskrevet, og lover vi at pløje ham Jorden til rette Tid, dette bekender vi og til Vitterlighed med vores egne Hænder.

Datum Gesinge, d. 12. Febr. Anno 1693.

Vil vi nu efter at have gennemvandret Øen paa Kryds og tværs til Slutning kaste et samlende Blik ud over dens tre Kirkesogne, da er der mange Ting, som i særlig Grad fanger vort Øje. Vi ser de forhuggede Skove og de mange Ødegaarde og tænker paa Svenskerne. Vort Blik standser ved de magre Jorder med de tarvelige Afgrøder, ved de fattige Kaalgaarde og de forfaldne Bygninger, ved Kvægbestandens Usselhed og Beboernes Fattigdom, ved Jordfællesskabets Mare og ved meget andet, der som dybe Skygger strækker sig over Øen fra Ende til anden.

Vi hører Bonden sukke under Tidernes Tryk, hører ham bejle til sit nye Herskabs høje Gunst, hører hans Bøn om Henstand og Overbærenhed.

Margrethe Ulfeldt.

Niels Iuel hører vi ikke meget til; han opholdt sig nemlig ikke meget paa Taasinge, da Admiralitets Anliggender næsten altid krævede hans Nærværelse

i Hovedstaden; men hans Hustru, Margrethe Ulfeldt, tog sig af den nye Besiddelse med en Indsigt og Interesse, som ikke var almindelig at finde hos en Kvinde.

Hun opholder sig meget paa Valdemar Slot og ser til med de gamle Bygningers Restaurering og med de nye Huses Opførelse; hun tager sig af Hus og Have, og til hende gaar man i sin Trang og Nød. Jens Barfod fra Troense siger f. Eks.: »Da jeg gik fra Kirke, henvendte jeg mig til Generalinden, som stod paa Svalen«.

Hun gaar selv med i Hovmarken og paaser ikke alene, at Hovbønderne gør deres Pligt — det skulde Ladefoged og Ridefoged for øvrigt nok besørge — men kun ser efter, at disse Herrer svinger Svøben med Lempe.

Ja, det er ikke noget lyst Billede, man faar af Taasinge paa Niels Iuels Tid — tværtimod; men er det en Smule fortegnet, da maa Aarsagen hertil søges i Kildernes Art.

Det er jo sjældnen Menneskehedens Dyder og gode Sider, der finder Vej til Tingbøger og Retsprotokoller, og da det hovedsagelig er fra disse, jeg har min Viden, saa kan det jo nok bidrage til, at Billedet er blevet en Kende for mørkt. —

Vi skal nu til sidst høre, hvad en af Samtidens Topografer siger om Taasinge. Det er Nordmanden Arennt Berntsen, der i sin »Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed«, udkommen i København 1654, udtaler sig saaledes:

»Taasing: et Land aff 2 miles lengde oc 1 Mile Brede ungefehr. Foruden skjøne Landsbyer og Bøndergaardte dette Land med bebyggt er, findes oc

derpaa den skjøne Gaard Kierstrup, som fordom haffver været en aff de Rosenkrantzers Hofvetgaarde, men den nu med det gantske Land er dem frahandlet. Paa samme Lands Ende, Sydost ned mod Stranden paa et belejligt og lystigt Sted haffver Høilovlig Ihukommelse Christianus IV 1629 ladet fundere og bygge det Slot Woldemarsborg.

Landets Egenskab af Sæde-Jord, Eng, Skou, Marck, Fiskevand, Jagt og anden Herlighed holdes for att haffve en Lighed med Fyen, og om nogen underskel derpaa skal være, actes da dette Land effter sin Maade aff mere oc fructbarligere Jord at bestaae. Indvaanerne herpaa underlader ocsaa icke paa deres Aufl oc Biering fliid at anvende, saavel som oc ved deres Bygning oc al anden Werk ligesom Fynboerne, saa de med dem icke ubilligen for eet Folck holdes.

Han sammenligner Taasinge med Fyn, og er der nogen Forskel, da er Taasinge ikke Nummer to, siger han. Til yderligere Belysning vil vi da nu ogsaa høre, hvad samme Forfatter siger om Fyn:

»Dette Lands Indbyggere ere duelige og omhyggelige Folck oc udi Almindelighed aff hel god Formue, hvortil de hiælpes ey allene aff Landsens gode Leylighed oc deres Fødesteds Frihed, men ocsaa ved deris egen omhyggelige Flittighed udi deres Aufls oc Bierings Fortsettelse med Jordens adskillig fortrinlige Dyrckelse oc Ryct.

De bygge, forbedre oc vel vedligeholde deris Gaarde, vide vel med alle slags Fæned at omgaas, beflitte sig paa gode Heste oc skickelige Vogne, saa de udi Reiser er velkiørende. Anvende oc Flid med *Bier* att tillægge, hvortil Landet med Urter er vel

forsiunet: Hvorved de gierne haffve stor forraad paa Honning, af hvilcken de synderlig vel vide at blende oc *temperere* hin herlige berymte Fynske *Miød*, som til wit fraliggende Steder udføris oc aff fremmede meget afholdis. Til beslutning, ligesom dette Land aldellis intet fattes af alt det, som udi et ret fructbart lystigt oc got Land ynskes: Saa i lige Maade besiddes af et Folck, som med Billighed icke kan eftersiges noget att undlade aff alt det, som skickelige, flittige, reenlige oc forstandige Folck udi deres Gierning, Haandtering, Huse, Klæder oc Omgængelse egner og anstaar, det dennem enhver som med mig derudi Landet sig nogen Tid haffue opholdet med Sandhed kan eftersige«.

Man maa indrømme, at Fyn og Fynboerne her faar et godt Lov, og naar saa endda Genboerne hinsides Sundet staar mindst lige saa højt i alle Henseender, saa kan man ikke nægte, at den gamle Nordmands Skitse har en lysere Farvetone end de gamle Tingbøgers Træsnit.

Lad os da haabe, at han har Ret; det skærer da som et Lysglimt igennem de mørke Skygger.

— — —

Til Slutning endnu blot en lille Bemærkning om Øens Indbyggerantal paa den Tid.

Selvfølgelig kan dette ikke opgives nøjagtigt, da man ikke har nogen Folketælling fra de Dage, men ved et lille Regnestykke kan man dog komme til et Resultat, der i hvert Fald ikke er helt galt.

Efter Jordebøgerne ved man, hvor mange Gaarde og Huse der var paa Øen, og sætter man, at Gennemsnittet af disses Beboere var 6, da ser Regnestykket saaledes ud:

Bregninge Sogn: 49 Gaarde
 12 Huse med Jord
 29 » uden » = 90 Bosteder.
 $90 \times 6 = 540$, regner man hertil 60 Mennesker paa
 Valdemar Slot, bliver Folketallet i dette Sogn c. 600.
 Landet Sogn: 55 Gaarde
 11 Huse med Jord
 14 » uden » = 80 Bosteder.
 $80 \times 6 = 480$, afrundes dette Tal, da bliver Folke-
 tallet i det midterste Sogn ca. 500.
 Bjerreby Sogn: 93 Gaarde
 10 Huse med Jord
 19 » uden » = 122 Bosteder.
 $122 \times 6 = 732$, afrundet opad giver det for Bjerreby
 Sogn c. 800.

Efter dette skulde Øens samlede Folketal blive c. 1900, hvad der vist ikke er saa helt galt — større har Antallet i hvert Fald næppe været.

Nu er vi mere end dobbelt saa mange, Kaarene lyse, som da var saa trange — Frugter dog ej blot af egen Flid. Frøkornet lagdes alt af vore Fædre, derfor bør vi deres Minde hædre, blotte vort Hoved for trælse Id — tænke med Vemod tilbage, takke for lysere Dage!

Kilderne, som for øvrigt er angivet paa de respektive Steder, har navnlig været de ældste Tingbøger fra Taasinge Birketing; enkelte Oplysninger stammer fra Skifteretsprotokoller, Kirkebøger og Jordebøger, og for Sagnenes Vedkommende mundtlig Meddelelse fra endnu levende gamle.

Bilag.

Christian den Femtes Skøde til Niels Iuel.

Wii Christian Dend Fembte, aff Guds Naade Konge til Dannmarch och Norge p. p. Gjøre alle Witterligt, at wi allernaadigst for Møgen Troe och Villig Tieneste som osz Elschelig Herr Nielsz Iuell til Sæbyegaard, Ridder, Vores General Admiral Leutenandt og Admiralitets Raad, wdi denne Fejde tiid osz aller underdanigst beviist haffer, Saa och for hans Allerunderdanigste Præentions affstaaelse udi hvis hannem udj de Erobrede Suendsche Orlogs Schibe haffuer Kundet tilkomme samt Anden hans Wnderdanigste Forstrechninger Allernaadigst wdi fuld Betaling haffuer Skiødet och gifuet Saasom wi och nu hermed allernaadigst Schjøder och affhender fra osz och Vores Kongelige Arff Succesorer udi Regjeringen och til bemeldte Osz Elschelige herr Niels Iuell samt Frue och deres Arffuinger Efterskreffne Vores Jordegods liggendis wdi Vores Provintz Fyhn, Taasing Land, Bregninge Sogn Vores Anpart wdi Waldemar Slods hoffuetgaard som er halvtredsindstiuuffge och femb Tønder Hart Korn. Deszligeste Epterschrefne Gaarde og Gods:

(Nu følger en Fortegnelse over alle de Gaarde, Huse og Møller i Landets tre Sogne, som overdroges Niels Iuel, samt over deres forskellige Skatter og Afgifter m. m.)

Huilchen forbemeldte Vores Anpart wdi Valdemar Slots Hoffuetgaards Ladegaards Jorder och Enemærker, Mølle, Schouff, Agger, Eng och Græsgang Jord och Eiendoms Frihed och Rettighed. Deszligeste forb. Bønder-Gaarder, Møller, Schouffe, Huse og Gods med ald deres Eyendoms Landgilde Gjesterie, Stedsmaal, Sagefald, Ægt, Arbejd, samt store och smaa Jagt saauit dess fellede sig strecher och Ald Anden Herlighed og Rettighed, wisse och wuisse Indkomst Rente och Rette tilliggelse, Være sig af Ager, Eng, schouff, March Krat, Hede, Kiære och Moser, Fischewand, Mølle-damb och Dambsbond, Fægang, torffuegraff, Liungslet wodt och tørdt Inden Marcheschiel och wden foere, Aldelis Intet wndertagendis I nogen Maader, som forskreffuet staar som der nu tilliger och aff Alders tiid tilliget haffuer, och bør dertil at ligge med rette forbem. hrr. Nielsz Iuell hans Frue och deres Arffuinger schal och maae følge, Annamme, haffue, Niude, bruge, beholde och sig saa Nøttig giøre, som de bedst vil, ved och kand til ævindelig Arff og Ejen-domb, att tiltrede och udi Possession at Annamme saa snart Gud allmægtigste Naadeligen forlener Fred. —

Illigemaade haffuer wi och allernaadigst schiødet, saasom wi och herwed Allernaadigst Schiøder och affhender fra osz och Vores Kongelige Arff Successorer udi Regjeringen Och till bem. Herr Niels Iuell Hans Frue och deres Arffuinger Jus Patronatus til Landet Kirke paa form. Taasing Land, som de och deres Arffuinger schal haffue Niude och beholde med

ligesaadan friehed som wi och frembfarne Konger udi Danmarck och Norge det Nyt och hafft haffuer, saaledes at de maae lade annamme och oppeberge Kirchens Anpart Tiende, Item haffue Herligheden offuer Preste Gaarde och Deigne Bollet, saavel som Ald Anden Kirchens tilliggende Herlighed och aarlige Indkomst, som af Alders Tiider tilligget haffuer, och bør dertil at ligge med rette, Intet undertagendis i nogen Maade, och sielff at Kalde Prest och Deign til forbem. Kirche, dog schal Presten som af hannem eller hans Arffuinger vorder Kaldet, tage Vores Allernaadigste Confirmation udi Vores Cancellie, Iligemaade hues Studii Schatt, Catedraticum eller andre Contributioner som saadanne aff osz afhendte Kirche kand tilkomme at wdgiffue schal hereffter som tilforn Erlægges och betahles och schal de Iche være bemechtiget Presten Eller Deignen aff nogen deres Indkomst udi nogen Maade det ringeste eller noget at affkorte, Mens de det at Niude Efter ordinantzen I alle Maader, saa och Kirchen wdaff sin Tiende och aarlige Indkomst forsuarligen ved magt och liige at holde, saasom de ville ansvare, och saafrembt de samme Jus icke vil haffue forbrut; Och Kiendes vi och vores Kongelige Arff Successorer udi Regeringen Aldeles Ingen ydermere Lod, Dehl, Ret eller Rettighed at haffue til eller udi forbm. Vores Anpart udi Waldemar Slods Ladegaards Marcher och Jorder. Item Jus patronatus til Landet Kirche och dessen Tiende och Indkomst sampt herunder specificerede Bønder-Gaarder, Møller, Schouffue, Huuse och Gods med dessen Herlighed och Rettighed forskreffuet staaer, Mens allernaadigst bepligter osz at frie frelse, hiemle och fuldkommeligen tilstaa forbm. hr. Niels Iuel, hans Frue och deres Arf-

fuinger for huer Mands tiltale, som derpaa kunde tale med Rette I nogen Maade, dog osz och Vores Kongelig Arff Successorer wdi Regieringen Souveranitet Kongelige Regalier och Høyheder aff forbm. Gods, saasom Told, Accise af hvis Contributioner Proquota ordinaire eller extra ordinaire offuer det hele Rige Er eller worder paabuden, wforkrenchet och osz aldeles forbeholden; Forbindendes alle och Enhver her I mod eftersom for schreffuet staaer, at hindre eller udi nogen Maade forfang at gjøre, Vnder Vor Hyldest og Naade. Giffuet paa vor Kongelige Residentz udi Kjøbenhaffn dend 14. Martij 1678.

Christian.

Vnder vort Zignet.

Udtrykt i Hartkorn ser det i dette Skøde anførte Gods — iflg. Renteskriveren Samuel Biners Fortegnelse — saaledes ud:

Hovedgaardstakst	55	Tdr.	0	Skp.	0	Fdk.
ius patronatus	13	"	1	"	0	"
Bøndergods	741	"	4	"	3	"
Ialt	809	Tdr.	5	Skp.	3	Fdk.

Og selve Afregningen er:

General-Admiral-Leutenanten tilkommer Tiendedelen af de Beløb, som de erobrede Skibe er takserede til, nemlig af:

Dragen	2371	Rdl.	3	Mk.
Admirante	1281	"	4	"
Engelen	765	"	4	"
Mars	2526	"	0	"
Julius Cæsar	1933	"	2	"

Løven	1046	Rdl.	0	Mk.
Havfruen	818	"	3	"
Ulven	967	"	0	"
Vrangel's Palads	837	"	2	"
Kong David	220	"	0	"
Jagterne Venus og Diana	120	"	0	"

Herforuden tilregnes:

For en Kapitains Part af Admirante og Engelen	640	Rdl.	0	Mk.
Iligemaade af Dragen	800	"	0	"
For 2 Metalkanoner i Dragens Kahyt vægtige 17 Sk.⊘ 18 Lpd. & Sk.⊘ 56 Rdl.	895	"	0	"
4 Metalkanoner i Admirantes Kahyt 16 Sk.⊘ & 50 Rdl.	800	"	0	"
Skibet „Caritas“ efter Taxering, hvorimod Gen. Adm. Lieut. fornøjer de derudi interesserede	5638	"	0	"
Skuden „Fortuna“, og de interesserede at fornøje	800	"	0	"
Herforuden tilkommer Hr. Gen. Adm. Lieuten. som han haver fornøjet Vice-Adm. Kristen Bjelke for hans Anpart i de herudi indførte Priser og af det ved ham erobrede Skib, Ju- lius Cæsar	3737	"	0	"
Noch har Hr. Gen. Adm. Leuten. udi rede Penge erlagt til Zahlmesteren Peter Brandt efter herhos følgende Quittering til at fyldestgøre det herudi specificerede og allernaadigst han- nem bevilgede Jordegods's Beløb	6188	"	0	"
Beløbet som velbemeldte Hr. Gen. Adm. Lieuten. saaledes tilkommer	32385	Rdl.	0	Mk.

Kjøbenhavn, den 11. Marts 1678.

Hans Kgl. Majestæts Deputerede udj General-Kom-
missariat:

H. Vind. H. J. v. Hahn. O. Scheel. G. Sehested.
H. v. Støchen. P. P. Lerche.